

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Miglė
ŽUKAUSKAITĖ-TATORĖ

Privalomosios mediacijos civiliniuose ginčiuose ir teisės į teisminę gynybą santykio problemos

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
Teisė (S 001)

Vilnius 2021

Disertacija rengta 2016–2020 metais Vilniaus universitete, iš jų 2018 metais stažuotės metu Makso Planko procesinės teisės institute (Liuksemburgas, Liuksemburgas) bei 2019 metais Gento universitete (Gentas, Belgija).

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001).

VILNIUS UNIVERSITY

Miglė
ŽUKAUSKAITĖ-TATORĖ

Problems of the Relationship between Mandatory Mediation in Civil Disputes and the Right to Judicial Protection

DOCTORAL DISSERTATION

Social Sciences,
Law (S 001)

VILNIUS 2021

This dissertation was written between 2016 and 2020 in Vilnius University, including research stays at Max Planck Institute Luxembourg for Procedural Law (Luxembourg) in 2018 and at Ghent University (Belgium) in 2019.

Academic supervisor:

Prof. Habil. Dr. Vytautas Nekrošius (Vilnius University, Social Sciences, Law – S 001).

TURINYS

SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI IR SANTRUMPOS.....	8
IIVADAS.....	10
1. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS SAMPRATA	27
1.1. Mediacijos juridizacija	27
1.1.1. Mediacijos juridizacijos raida	27
1.1.2. Mediacijos reguliavimo formos.....	28
1.1.3. Mediacijos juridizacijos padariniai	41
1.2. Mediacijos samprata	46
1.2.1. Mediacija kaip socialinis ir teisinis reiškinys.....	46
1.2.2. Mediacijos ir kitų AGS būdų skirtumai	48
1.3. Privalomosios mediacijos samprata	53
1.3.1. Privalomosios mediacijos rūšys.....	57
1.3.2. Procesinės sankcijos ir paskatos.....	70
1.3.3. Savanoriškumo principo ir privalomosios mediacijos santykis	83
2. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS ĮGYVENDINIMAS	
NACIONALINĖSE TEISĖS SISTEMOSE	99
2.1. Privalomosios mediacijos taikymo sritis	99
2.2. Privalomosios mediacijos objektas.....	106
2.2.1. Dalyvavimas informaciniame susitikime	107
2.2.2. Reikalavimas išbandyti mediaciją.....	116
2.3. Privalomosios mediacijos paslaugų kokybės užtikrinimas	128
2.3.1. Rinkos modelis	129
2.3.2. Paskatų modelis	130
2.3.3. Įgaliojimų suteikimo modelis	131

3. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS IR TEISĖS Į TEISMINĘ GYNYBĄ	
SANTYKIS.....	137
3.1. Teismų sistemos problemos: užimtumas ir kaina.....	147
3.1.1. Teismų sistemos problemų sprendimo kaip privalomąja mediacija siekiamo tikslo atitiktis teisėtumo kriterijui	147
3.1.2. Privalomosios mediacijos tinkamumas spręsti teismų sistemos problemas.....	160
3.1.3. Privalomosios mediacijos įtvirtinimo būtinumas teismų sistemos problemoms spręsti.....	191
3.1.4. Privalomosios mediacijos ir siekiamų rezultatų sprendžiant teismų sistemos problemas santykis.....	195
3.2. Ribotas mediacijos paplitimas.....	197
3.2.1. Riboto mediacijos paplitimo problemos sprendimo kaip privalomąja mediacija siekiamo tikslo atitiktis teisėtumo kriterijui	197
3.2.2. Privalomosios mediacijos tinkamumas riboto mediacijos paplitimo problemai spręsti.....	202
3.2.3. Privalomosios mediacijos įtvirtinimo būtinumas riboto mediacijos paplitimo problemoms spręsti	207
3.2.4. Privalomosios mediacijos ir siekiamų rezultatų sprendžiant riboto mediacijos paplitimo problemą santykis	215
IŠVADOS.....	216
PASIŪLYMAI	219
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	223
I. Norminiai teisės aktai.....	223
II. Specialioji literatūra	239
III. Teismų praktika	254
IV. Kiti šaltiniai	259

AUTORĖS PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS	267
AUTORĖS PRANEŠIMAI, PRISTATYTI TARPTAUTINĖSE KONFERENCIJOSE.....	268

SUTARTINIAI ŽYMĖJIMAI IR SANTRUMPOS

AGS	Alternatyvus ginčų sprendimas (alternatyvūs ginčų sprendimo būdai)
CEPEJ	Europos teisingumo efektyvumo komisija prie Europos Tarybos (pranc. <i>Commission européenne pour l'efficacité de la justice</i>)
CPK	Civilinio proceso kodeksas
Direktyva dėl vartotojų AGS	Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. gegužės 21 d. Direktyva Nr. 2013/11/ES dėl alternatyvaus vartotojų ginčų sprendimo, kuria iš dalies keičiami Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2009/22/EB. OL L 165, p. 63
ES	Europos Sąjunga
ESTT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
EŽTK	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
GA	Generalinis (-ė) advokatas (-ė)
ICC	Tarptautiniai prekybos rūmai (angl. <i>International Chamber of Commerce</i>)
IMI	Tarptautinis mediacijos institutas (angl. <i>International Mediation Institute</i>)
JAV	Jungtinės Amerikos Valstijos
JK	Jungtinė Karalystė
JTO	Jungtinių Tautų Organizacija
LAT	Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
LCIA	Londono tarptautinio arbitražo teismas (angl. <i>London Court of Commercial Arbitration</i>)
LR	Lietuvos Respublika
LVAT	Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas
Mediacijos direktyva	Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. Direktyva Nr. 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. OL, L 136, p. 3.
p.	Punktas arba puslapis (atsižvelgiant į kontekstą)
str.	Straipsnis

UNCITRAL	Jungtinių Tautų tarptautinės prekybos teisės komisija (angl. <i>United Nations Commission on International Trade Law</i>)
UNCITRAL pavyzdinis įstatymas, 2018	Jungtinių Tautų tarptautinės komercinės mediacijos bei tarptautinių taikos sutarčių, sudarytų pasitelkiant mediaciją, pavyzdinis įstatymas, 2018 (pakeičiantis UNCITRAL tarptautinio komercinio tarpininkavimo modelinį įstatymą, 2002)
UNCITRAL pavyzdinis įstatymas, 2002	UNCITRAL tarptautinio komercinio tarpininkavimo pavyzdinis įstatymas, 2002
VFR	Vokietijos Federacinė Respublika
VGTP	Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba
VKAT	Vilniaus komercinio arbitražo teismas

ĮVADAS

Temos aktualumas ir problematika. Mediacija ginčams spręsti buvo naudojama daugelį metų prieš atsirandant šių dienų teisei sistemai. Neoficialiuose šaltiniuose galima rasti duomenų, kad šiuo būdu ginčai buvo sprendžiami dar finikiečių prekybiniuose santykiuose, romėnų ir senovės graikų visuomenėse (Antonello, 2014, p. 9), Afrikos bendruomenėse mediacija kildinama iš ilgametės *la palabre*¹ tradicijos (Chaudhri ir kt., 2017), moksliniuose straipsniuose pateikiama nuorodų į mediacijos naudojimą senovės Kinijoje šimtmečius iki mūsų eros pradžios (Cao, 1999, p. 32). Pastaraisiais dešimtmečiais mediacijai vis dažniau buvo suteikiamas teisinis pobūdis. Dėl šio proceso, dar vadinamo juridizacija (Tarptautinių žodžių žodynas, 2020; Teubner, 2012, p. 4–5), intensyvėjimo mediacija iš išskirtinai socialinio reiškinių tapo teisiniu reiškiniu.

Ilgą laiką į mediacija buvo žiūrima išskirtinai kaip į savanorišką ginčų sprendimo būdą (Hanks, 2012, p. 929), buvo pabrėžiama, kad mediacija praranda savo esminius bruožus, jei ginčo šalys ją pradeda ne savo valia ar tada, kai procesas yra pernelyg institucionalizuotas (Ingleby, 1993, p. 443). Tačiau XX a. pabaigoje atsirado nauja šio ginčų sprendimo būdo inicijavimo tendencija – privalomoji mediacija. Daugelio sutikta kaip oksimoronas, o ne teisinė realybė, privalomoji mediacija kritikuojama kaip prieštaraujanti pačiai šio proceso esmei – savanoriškumui ir galimybei ginčo šalims pačioms priimti sprendimus dėl ginčo sprendimo baigties (Katz, 1993, p. 3; Quek, 2009, p. 484). Nepaisant kritikos, šiuo metu vienokią ar kitokią privalomosios mediacijos rūšį įtvirtinantys teisės aktai yra priimti ar aktyviai svarstomi beveik dešimtyje Europos valstybių.

Europa pasauliniame kontekste ne išimtis – privalomosios mediacijos modeliai jau dešimtmečius įgyvendinami ir už jos ribų. Ne vieno JAV teismo taisyklėse įtvirtinti reikalavimai išbandyti mediaciją prieš kreipiantis į teismą², panašaus pobūdžio taisyklės plačiai paplitusios Australijoje (Waye,

¹ Supaprastintai *la palabre* galima paaiškinti kaip tradiciją, besiremiančią atviru pokalbiu, kurio metu išklaunami visi suinteresuoti asmenys, siekiant surasti konsensuą. Žiūrėti: (Diop, 2015).

² Pavyzdžiui, ginčai dėl vaikų globos Kalifornijoje (Perelshteyn, 2017, p. 1), šeimos ginčai Pietų Karolinoje (JAV Pietų Karolinos Aukščiausiojo Teismo..., 2015).

2016, p. 214), privalomosios mediacijos pavyzdžių galima rasti ir Afrikos žemyno valstybėse (Vettori, 2015, p. 365), Pietų Amerikoje³ bei Azijoje⁴.

Privalomoji mediacija įtvirtinta ir Lietuvos teisės sistemoje. Dar 2017 m. priimtas įstatymas (LR CPK 65, 80, 93, 135, 142, 147, 177, 189, 225, 231 straipsnių pakeitimo..., 2017), įsigaliojęs 2019 m. sausio 1 d., papildantis LR CPK (2002) 231¹ straipsniu, kurio 1 dalyje numatyta galimybė būtų nagrinėjančiam teisėjui privalomai perduoti ginčą spręsti teisminės mediacijos būdu. 2020 m. sausio 1 d. įsigaliojo ir antrosios LR mediacijos įstatymo redakcijos (2017) V skyriaus nuostatos⁵, reglamentuojančios privalomosios mediacijos ypatumus bei įtvirtinančios reikalavimą prieš pateikiant ieškinį teismui pasinaudoti privalomąja mediacija šeimos ginčiuose, nagrinėjamuose ginčo teise.

Lietuva nėra vienintelė Europos šalis, kurioje privalomoji mediacija įgyvendinta palyginti neseniai. Pavyzdžiui, Turkijos Respublikos teisės aktų nuostatos, įtvirtinančios privalomąją mediaciją darbo ginčiuose, įsigaliojo nuo 2018 m. sausio 1 d. (Turkijos Respublikos darbo teismų įstatymas, 2017, 3 str.), o verslo ginčiuose – nuo 2019 m. sausio 1 d. (Turkijos Respublikos komercinis kodeksas, 2011, 5/A str.). Azerbaidžane privalomoji mediacija šeimos, darbo ir verslo ginčiuose įsigaliojo 2020 m. liepos 1 d. (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 28.1 ir 39 str.). Graikijoje, po intensyvaus pasipriešinimo 2018 m. sausį paskelbtam įstatymui, įtvirtinusi privalomąją mediaciją įvairių kategorijų ginčiuose (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4512..., 2018, 182 str.), 2019 m. lapkričio 29 d. buvo priimtas naujas mediaciją reglamentuojantis įstatymas, kurio pagrindu panaikintas senasis ir priimtos naujos nuostatos, įtvirtinančios privalomąją mediaciją šeimos bylose (nuo 2020 m. sausio 15 d.) bei ginčiuose, sprendžiamuose bendrąja teise, kurių suma yra didesnė nei 30 000 EUR (nuo 2020 m. kovo

³ Pavyzdžiui, Buenos Airėse Argentinoje (Argentinos Respublikos mediacijos ir taikinimo..., 2010, 4 str.), Brazilijoje (Brazilijos Federacinės Respublikos mediacijos įstatymas, 2015, 27 str.).

⁴ Pavyzdžiui, Indijoje (Indijos Respublikos komercinių teismų, komercinių..., 2018, 12A str.).

⁵⁵ Būtina atkreipti dėmesį, kad 2020 m. birželio 11 d. priimta ir naujesnė, trečioji Mediacijos įstatymo redakcija, kuri įsigalioja 2021 m. sausio 1 dieną. Šioje redakcijoje esminiai mediacijos civiliniuose ginčiuose pakeitimai nėra įtvirtinami, net ir daugumos straipsnių numeracija išliko nepakitusi. Pagrindinis pakeitimų tikslas – detaliau reguliuoti mediacijos administraciniuose ginčiuose taikymo galimybes.

15 d.) (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 6 str.)⁶. Privalomosios mediacijos įvedimo galimybės svarstomos ir Serbijoje (Britų taryba, 2018, p. 4–5).

Didėjantis skaičius valstybių, kuriose įstatymiškai įtvirtinama viena ar kita privalomosios mediacijos rūšis, leidžia teigti, kad privalomoji mediacija pamažu tampa taisykle, o ne jos išimtimi. Neišspręstas ES mediacijos paradoksas (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 7), nacionalinių vyriausybių⁷, nevyriausybinų organizacijų⁸ bei tarptautinių organizacijų⁹ pastangos skatinti naudojimąsi mediacija taip pat leidžia daryti prielaidą, kad valstybių, įstatymiškai įtvirtinusių privalomosios mediacijos modelius savo teisinėse sistemose, gali daugėti.

Vis dėlto augantis privalomąją mediaciją įtvirtinti pasirinkusių valstybių skaičius nereiškia, kad priešprieša jai išnyko. Šios koncepcijos kritikai vis dar kelia klausimų dėl žmogaus teisės į teisminę gynybą ribojimų; mediacijos kaip ginčų sprendimo būdo iškraipymo apribojus vieną iš esminių jos savybių – savanoriškumą; atsiveriančių galimybių piktnaudžiauti civiliniu procesu ir grėsmių, kylančių silpnesniam ginčo šaliai (Relis, 2009, p. 65; Ciftci ir Gocuk, 2017; Meidanis Seremetakis & Associates Law Office, 2019). Šių nuogaštavimų galutinai neišskleidė net keli ESTT (Rosalba Alassini, 2010; Menini ir Rampanelli, 2017) bei EŽTK (*Momčilović prieš Kroatiją*, 2015) sprendimai, kuriuose keltas neteisminių taikinimo procedūrų kaip privalomo ikiteisminio ginčo sprendimo būdo teisėtumo ir padarinių klausimas.

Be to, net kelių valstybių pavyzdžiai parodė, kad privalomosios mediacijos įgyvendinimas gali sulaukti didelės priešpriešos ne tik iš advokatų ir teisinės bendruomenės, bet ir nacionalinių teismų. Italijoje ir Graikijoje privalomąją mediaciją pavyko įtvirtinti tik antruoju bandymu, abiejose šalyse įsikišus atitinkamai Konstituciniam ir Aukščiausiajam teismams (Italijos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012; Graikijos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 28 d. Administracinės

⁶ Nors dėl COVID-19 pandemijos padarinių nuostatų įgyvendinimas buvo nukeltas, tikimasi, kad jos bus pradėtos vykdyti pasibaigus dėl paskelbto karantino įvestiems ribojimams.

⁷ Pavyzdžiui, minėtoji Serbija (Britų taryba, 2018).

⁸ Pavyzdžiui, JAMS (<https://www.jamsadr.com/>); Center for Effective Dispute Resolution (<https://www.cedr.com/>); International Mediation Institute (<https://www.imimediation.org/>); ADR Center Global (<https://www.adrcenterglobal.com/>); World Mediation Organization (<https://worldmediation.org/>) ir kiti.

⁹ Pavyzdžiui, CEPEJ Mediacijos darbo grupės veikla (CEPEJ, 2020).

kolegijos plenarinės sesijos nuomonė Nr. 34/2018). Po dviejų Rumunijos Konstitucinio Teismo išaiškinimų 2014 m. ir 2018 m. privalomosios mediacijos įgyvendinimo iniciatyvos šioje šalyje buvo atidėtos neribotam laikui (Rumunijos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 7 d. sprendimas Nr. 266; Rumunijos Konstitucinio Teismo 2018 m. rugsėjo 18 d. sprendimas Nr. 560). Austrijoje dar 1997 m. Aukščiausiasis Teismas taip pat pripažino bandomąjį projektą, kuriuo išbandytas privalomosios mediacijos modelis, prieštaraujančiu įstatymui (Austrijos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. liepos 15 d. sprendimas Nr. 1Ob161/97a; Roth ir Stegner, 2014, p. 46).

Intensyviau reguliuojant mediaciją teisės aktuose, detaliau reglamentuojamas ne tik pats mediacijos procesas, bet ir mediatorių veikla. Detalesnis mediatorių veiklos reglamentavimas nulemia palyginti naujo reiškinio atsiradimą – ne vienos valstybės teisės aktuose įtvirtintas reikalavimas už mediaciją atsakingoms institucijoms rinkti su mediacija susijusius statistinius duomenis (pavyzdžiui, Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 30 str. 1 d. d) p.; LR mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 4 d. 5 p.). Pirmieji statistiniai duomenys, nors dažnai fragmentiniai, jau leidžia bent preliminariai įvertinti nacionalinių privalomosios mediacijos modelių poveikį tiek nacionalinėms teisingumo sistemoms, tiek mediacijai paplisti, ieškoti tendencijų ir atskleisti skirtingų nacionalinių privalomosios mediacijos modelių potencialą.

Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse per kelis pastaruosius metus įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai, žlugusių privalomosios mediacijos iniciatyvų pavyzdžiai, neišnykstantis pasipriešinimas, nevisiškas privalomosios mediacijos proceso suvokimas, nacionalinius teismus vis dar pasiekiančios bylos, susijusios su privalomosios mediacijos įgyvendinimu, bei palyginti neseniai atsiradusi galimybė pasitelkiant statistinius duomenis vertinti praktinį privalomosios mediacijos poveikį pagrindžia šio tyrimo aktualumą ne tik Lietuvos, bet ir Europos mastu. Daugėjant įgyvendintų ar siūlomų įgyvendinti privalomosios mediacijos modelių galima teigti, kad šios temos aktualumas artimiausiu metu ne tik neišblės, bet, tikėtina, tik didės.

Tyrimo objektas. Pagrindinis disertacijos tyrimo objektas – Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse įtvirtinti nacionaliniai privalomosios mediacijos civiliniuose ginčiuose modeliai, šių modelių praktinis poreikis ir poveikis bei jų ir teisės į teisminę gynybą santykis. Privalomosios mediacijos modelis čia ir toliau tekste turėtų būti suprantamas kaip nacionalinio įstatymų leidėjo pasirinktas privalomosios mediacijos įgyvendinimo nacionalinėje teisinėje sistemoje būdas, apimantis konkrečios privalomosios mediacijos rūšies, privalomosios mediacijos objekto ir taikymo srities, privalomosios

mediacijos paslaugų teikimo tvarkos ir kitų susijusių aspektų parinkimą ir įtvirtinimą.

Disertacijoje pasirinkta apsiriboti Europos valstybėse naudojamais privalomosios mediacijos modeliais dėl kelių priežasčių. Pirma, daugumoje Europos valstybių, ir Lietuvoje, vyrauja kontinentinės teisės tradicija, kas leidžia lengviau brėžti paraleles tarp nacionalinių vyriausybių pasirinkto mediacijos įstatyminio reglamentavimo ir lyginti įtvirtintų nuostatų praktinį poveikį. Antra, daugumą Europos valstybių tiesiogiai ar netiesiogiai¹⁰ veikia pirminiai ir antriniai ES teisės aktai, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Europos Tarybos Ministrų komiteto bei CEPEJ darbo grupių parengti dokumentai ir rekomendacijos, aktualūs ir Lietuvoje. Be to, ES valstybėms narėms tiesiogiai aktualūs ir ESTT sprendimai, visos Europos mastu aktuali EŽTT formuojama jurisprudencija. Tai leidžia teigti, kad būtent šios valstybės susiduria su tapačia ar panašia teisine terpe kaip ir Lietuva, yra veikiamos panašių išorinių paskatų, iš dalies susiduria su panašiomis problemomis. Tokia situacija leidžia efektyviai atlikti Lietuvoje ir šiose valstybėse įtvirtintų mediaciją reglamentuojančių teisės aktų lyginamąją analizę.

Atitinkamai kitose pasaulio valstybėse įtvirtintas mediacijos reglamentavimas yra nagrinėjamas tik tiek, kiek būtina platesnei situacijai apibrėžti ir pateikti daugiau praktinių pavyzdžių, kurių Europoje nėra aptinkama. Tai ypač aktualu dėl JAV, nes būtent ši valstybė laikytina mediacijos kaip teisinio reiškinių pradininke, kur mediacijos institutas yra itin plačiai taikomas, ypač lyginant su Europos valstybėmis.

Atsižvelgiant į darbo objektą, Lietuvoje įtvirtintas privalomosios mediacijos modelis nagrinėjamas kitų Europos valstybių, kuriose įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai, kontekste. Tarp jų – Azerbaidžanas, Belgija, Čekija, Graikija, Italija, JK, Turkija, Norvegija, Prancūzija, Šveicarija ir kitos Europos valstybės, kiek jų teisės aktų nuostatos aktualios nagrinėjamiems klausimams.

Iš išvardytų valstybių būtina išskirti Italiją, kurios privalomosios mediacijos modelis darbe nagrinėjamas itin plačiai. Italijos pavyzdys svarbus dėl kelių priežasčių. Pirma, Italija viena iš pirmųjų Europoje įtvirtino ne tik

¹⁰ Net ir tos Europos valstybės, kurios nėra Europos Sąjungos narės, iš dalies seka bei remiasi tiek ESTT jurisprudencija, tiek ES direktyvų ar reglamentų nuostatomis. Tai ypač aktualu toms valstybėms, kurios tikisi ateityje prisijungti prie bloko, pavyzdžiui, Turkijai ar Serbijai.

privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu¹¹, bet ir plačia taikymo sritimi pasižyminčią privalomąją mediaciją pagal įstatymą¹². Per tą laiką sukaupti statistiniai duomenys leidžia vertinti privalomosios mediacijos modelio poveikį ilgesniu laikotarpiu, ko negalima padaryti nagrinėjant palyginti neseniai kitose valstybėse įgyvendintus privalomosios mediacijos modelius. Italijos privalomosios mediacijos modelis plačiau nagrinėtas ir mokslinėje literatūroje, tai leidžia pasiekti gilesnes išvalgas dėl šio modelio. Antra, itališkasis privalomosios mediacijos modelis, nors ir adaptuotas pagal kiekvienos valstybės poreikius, buvo įgyvendintas net keliose kitose Europos valstybėse, iš jų ir Azerbaidžane, Graikijoje, Turkijoje. Tai leidžia Italijos teisės aktų nuostatas teigti esant „pirminiu“ šaltiniu ir kitų modelių perkėlusių valstybių teisės aktų nuostatas nagrinėti tiek, kiek jos skiriasi nuo Italijoje įtvirtinto privalomosios mediacijos modelio.

Disertacijoje nagrinėjama privalomosios mediacijos civiliniuose ginčiuose problematika, neanalizuojant mediacijos taikymo galimybių baudžiamuosiuose ar administraciniuose ginčiuose, nors privalomoji mediacija praktiškai gali būti taikoma ir šiose teisės šakose¹³. Toks sprendimas priimtas atsižvelgiant į tai, kad privalomoji mediacija, ypač pagal įstatymą, dažniausiai yra taikoma būtent civiliniuose ginčiuose. Be to, privalomosios mediacijos taikymo administraciniame ar baudžiamajame procese klausimai lemtų poreikį nagrinėti iš esmės skirtingą problematiką, visų pirma susijusią su ginčo šalių galios disbalansu, kiek tai sietina su subordinacija pagrįstais santykiais administraciniame procese, ar, baudžiamojo proceso atveju, nusikaltėlio ir aukos santykiais, didesne viešojo intereso svarba, taip pat skirtingomis teismo proceso taisyklėmis. Šių klausimų specifika yra daug platesnė, o dėl aptartų skirtubių jos nagrinėjimas neleistų darbe išsamiai

¹¹ Kaip bus plačiau aptarta 1.3.1.2. darbo skyriuje, privalomoji mediacija teisėjo nurodymu yra mediacija, skiriama teisėjo ar kito teismo darbuotojo privalomu nurodymu, tinkamus ginčus parinkti paliekama teisėjo ar teismo darbuotojo diskrecijai.

¹² Privalomoji mediacija pagal įstatymą plačiau aptarta 1.3.1.1. darbo skyriuje, ji paprastai įtvirtinama teisėkūros iniciatyva, kurios pagrindu visi tam tikros kategorijos, pavyzdžiui, šeimos, ginčai nukreipiami į mediaciją, paprastai prieš suteikiant ginčo šalims galimybę ginčą nagrinėti teisme. Privalomoji mediacija pagal įstatymą dažnai gali būti prilyginama privalomam ikiteisminiam ginčo sprendimo būdai.

¹³ Pavyzdžiui, bandomieji privalomosios mediacijos administraciniuose ginčiuose projektai vykdomi Prancūzijoje (Prancūzijos Respublikos 2016 m. lapkričio 18 d. įstatymas dėl teisingumo..., 2016, 5 str. IV d.), Latvijoje susitikti su mediatoriais yra privaloma visiems nusikalstamą veiką padariusiems nepilnamečiams, nors jie ir nėra įpareigoti sutikti dalyvauti mediacijoje (Giedrytė-Mačiulienė ir Venckevičienė, 2016, p. 75).

išnagrinėti esminių privalomosios mediacijos taikymo civiliniuose ginčiuose aspektų.

Disertaciniame tyrime nagrinėjamas privalomosios mediacijos ir konstitucinio teisminės gynybos principo, kaip jis įtvirtintas LR Konstitucijoje (LR Konstitucija, 1992, 30 str.; LR Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas), asmens teisės į teisingą teismą, kaip ji įtvirtinta EŽTK (*Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija*, 1995, 6 str.), bei veiksmingos teisminės gynybos principo, įtvirtinto ES pagrindinių teisių chartijoje (*Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija*, 2016, 47 str.), santykis, bendrai juos vertinant kaip asmens teisę į teisminę gynybą. Toks objektas pasirinktas atsižvelgiant į svarbiausius EŽTT ir ESTT sprendimus, kuriuose nagrinėtas privalomų ikiteisminių taikinimo procedūrų galimybės riboti būtent, EŽTT sprendimo atžvilgiu, teisę į teisingą teismą (*Momčilović prieš Kroatiją*, 2015, 3 par.) bei, ESTT sprendimų atžvilgiu, veiksmingos teisminės gynybos principą (Rosalba Alassini, 2010, 1 ir 61 par. Menini ir Rampanelli, 2017, 53 par.). Be to, nors LR Konstitucinis Teismas tiesiogiai nenagrinėjo privalomosios mediacijos modelių atitikties LR Konstitucijos nuostatomis, buvo priimtas ne vienas sprendimas, kuriame vertinta skirtingų privalomų ikiteisminių ginčų sprendimo tvarkų atitiktis LR Konstitucijos 30 straipsnyje apibrėžtai asmens, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, teisei į kreiptis į teismą, pabrėžiant, kad būtent šiame straipsnyje įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos principas¹⁴ (pavyzdžiui, LR Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas; LR Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas).

Vis dėlto šiuo tyrimu nesiekama išsamiai atskleisti asmens teisės į teisingą teismą ar veiksmingos teisminės gynybos principo turinio – tam reikėtų kokybiškai skirtingo tyrimo, visų pirma skirto detaliam asmens teisių analizei, o ne privalomajai mediacijai. Dėl to šių institutų problematika ir jų esmė nagrinėjama tik tiek, kiek tai būtina privalomosios mediacijos modelių santykiui su jais atskleisti bei įvertinti, ar privalomosios mediacijos modeliai apskritai turi potencialą riboti teisę į teisminę gynybą, ir, jei taip, išnagrinėti, ar šie ribojimai yra proporcingi.

Darbo tikslai ir uždaviniai. Šio tyrimo tikslas – teoriniais ir praktiniais privalomosios mediacijos modelių taikymo pavyzdžiais atskleisti šių modelių ir teisės į teisminę gynybą santykį bei, nustatčius ribojimų, įvertinti, ar jie yra proporcingi. Siekiant įvardyti tikslo yra keliami šie uždaviniai:

¹⁴ LR Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarime šis principas taip pat detalčiau vadinamas konstituciniu teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principu.

- 1) Išnagrinėti mediacijos juridizacijos procesą ir įvardyti šio proceso nulemtus esminius mediacijos bruožus;
- 2) Remiantis nurodytais esminiais mediacijos bruožais apibrėžti mediacijos kaip teisinio reiškinių sampratą;
- 3) Atskleisti privalomosios mediacijos sampratą ir, remiantis įvardytais esminiais mediacijos proceso bruožais, įvertinti, ar reikalavimas privalomai pasinaudoti mediacija yra suderinamas su pačia šio proceso esme;
- 4) Išskirti Europoje taikomus privalomosios mediacijos modelius, įvardijant jų taikymo sritį¹⁵, objektą¹⁶ bei šių modelių įgyvendinimo prielaidas, ypač kiek tai sietina su mediacijos paslaugų kokybės užtikrinimu;
- 5) Įvertinti, ar aptarti privalomosios mediacijos modeliai gali riboti asmens teisę į teisminę gynybą;
- 6) Nustačius ribojimus, atsižvelgiant į praktinį privalomosios mediacijos modelių poveikį sprendžiamoms problemoms ir tikslus, kurių siekiama įtvirtinant privalomosios mediacijos modelius, įvertinti, ar šie tikslai yra tinkami, o ribojimai proporcingi.

Ginamieji teiginiai

- 1) Mediacijos juridizacija ir intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas iš dalies pakeitė mediacijos sampratą: mediacijai kaip procesui keliami papildomi reikalavimai; siekiant užtikrinti aukštą mediacijos paslaugų kokybę įtvirtinami kvalifikaciniai reikalavimai mediatoriams; mediacijai tampant teisinės sistemos dalimi kartu keičiasi tam tikrų esminių mediacijos bruožų suvokimas ir ribos.
- 2) Savanoriškumo principas mediacijoje laikytinas esminiu proceso bruožu, tačiau jo ribos turėtų būti apibrėžtos šalių galimybe spręsti, kaip organizuojamas procesas, kokia bus proceso baigtis ir kuriuo momentu jį nutraukti. Atitinkamai privalomosios mediacijos modeliai nepažeidžia savanoriškumo principo ir mediacijos proceso esmės tol, kol jais reikalaujama tik išbandyti mediacijos procesą, tačiau ne jame susitarti ar elgtis tam tikru būdu mediacijos metu.
- 3) Privalomoji mediacija yra nebrangi ginčo sprendimo teisme alternatyva, pasižyminti aukštais sėkmės rodikliais ir galinti gerokai

¹⁵ Privalomosios mediacijos modelių taikymo sritis apibrėžtina remiantis ginčų kategorijomis, kurioms šis modelis yra taikomas.

¹⁶ Privalomosios mediacijos modelio objektas apibrėžtinai remiantis įstatymų leidėjo nustatytu elgesio modeliu, kurio reikalaujama, kad reikalavimas pasinaudoti mediacija būtų laikomas įvykdytu.

išplėsti mediacijos naudojimą. Tai leidžia šia priemone spręsti teismų sistemos problemas, susijusias su jos užimtumu ir teismo proceso kaina, taip pat spręsti riboto mediacijos paplitimo problemą.

- 4) Privalomoji mediacija yra proporcingas teisės į teisminę gynybą ribojimas, sukiantis tik minimalius nepatogumus ginčo šalims, o siekis spręsti teismų sistemos problemas, sietinas su teismų užimtumu ir proceso kaina, ir siekis spręsti riboto mediacijos paplitimo problemą yra tinkami tikslai šiam ribojimui pateisinti.

Tyrimo naujumas. Teisės aktų nuostatos, leidžiančios taikyti privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu, Lietuvoje pradėtos taikyti tik 2019 m. sausio 1 d. (LR CPK, 2002, 231 str. 1 d. LR CPK 65, 80, 93, 135, 142, 147, 177, 189, 225, 231 straipsnių pakeitimo..., 2017, 11 str.), o privalomąją mediaciją pagal įstatymą – tik 2020 m. sausio 1 d. (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X-1702..., 2017, 2 str. 2 d. LR mediacijos įstatymas, 2017, 20–22 str.), todėl natūralu, kad Lietuvoje įtvirtintas privalomosios mediacijos modelis teisės mokslininkų nagrinėtas minimaliai. Panaši situacija yra susidariusi ir Europos mastu – kaip aptarta pirmiau, daugelyje valstybių privalomosios mediacijos modeliai įgyvendinti palyginti neseniai. Prie tokių valstybių galima priskirti Azerbaidžaną, Belgiją, Graikiją, Prancūziją, iš dalies ir Turkiją.

Didžiausią indėlį į privalomosios mediacijos tyrimus Lietuvoje įnešė Kaminskienė, Tvaronavičienė, Vėbraitė. Dar 2013 m. parengtame Kaminskienės straipsnyje nagrinėjama privalomosios mediacijos problematika ir samprata, tuo metu aktuali užsienio valstybių patirtis, apžvelgiami argumentai „už“ ir „prieš“ privalomosios mediacijos modelio įgyvendinimą (Kaminskienė, 2013, p. 685). Jau įgyvendinus privalomosios mediacijos modelį Lietuvoje parengtas Kaminskienės ir Tvaronavičienės straipsnis, kuriame nagrinėjama privalomosios mediacijos šeimos ginčiuose problematika Lietuvoje, analizuojami teisiniai veiksniai, galintys turėti įtakos šiam institutui tinkamai veikti (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 52). Privalomosios mediacijos klausimus savo disertacijoje, kurioje nagrinėtas šalių sutaukymas civiliniame procese, trumpai analizavo ir Vėbraitė (2009, p. 159–162), savo darbe kritiškai vertinusi galimybę Lietuvoje įtvirtinti privalomąją mediaciją tiek teisėjo nurodymu, tiek pagal įstatymą.

Privalomosios mediacijos įtvirtinimo galimybės analizuotos ir LR teisingumo ministro patvirtintoje Mediacijos plėtros koncepcijoje. Koncepcijoje išanalizuotas ir įvertintas mediacijos institutas, įvardytos šio instituto plėtros, efektyvumo didinimo galimybės, pateikta lyginamoji užsienio teisės aktų analizė (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 1 par.). Atsižvelgiant į tai, kad būtent šia

konceptija ir pasiūlyta įtvirtinti privalomąją mediaciją Lietuvoje, koncepcijoje analizuotos jos taikymo prielaidos, vertinta galima taikymo sritis.

Šie šaltiniai yra pagrindiniai privalomosios mediacijos analizei skirti lietuvių autorių mokslo darbai. Atsižvelgiant į tai, kad privalomoji mediacija Lietuvoje pradėjo veikti dar palyginti neseniai, šių autorių darbuose taip pat visų pirma vertinamos teorinės problemos, o ne pats privalomosios mediacijos veikimo praktinis efektyvumas. Preliminarūs privalomosios mediacijos statistiniai duomenys taip pat paskelbti tik 2020 m. viduryje (VGTP, 2020a), kas lėmė, kad pirmiau nurodytuose šaltiniuose praktinis jos poveikis visapusiškai negalėjo būti vertinamas. Tas pats pasakytina ir apie privalomosios mediacijos modelius kitose Europos valstybėse, daugumoje kurių privalomoji mediacija buvo įgyvendinta pastaraisiais metais. Šių valstybių teisės aktų nuostatos ir jų įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai yra aptariami šioje disertacijoje, tačiau negalėjo būti plačiai aptarti ankstesniuose šaltiniuose. Be to, nė viename šių darbų detalai neanalizuojamas privalomosios mediacijos ir teisės į teisminę gynybą ribojimas.

Užsienio teisės mokslininkų darbuose privalomoji mediacija nagrinėta plačiau. Galima teigti, kad teorinį pagrindą privalomosios mediacijos sampratos ir privalomosios mediacijos įtvirtinimo formų analizei savo straipsniuose padėjo Sander (2006), Hanks (2012). Reikšminga privalomosios mediacijos kritika, ypač dėl savanoriškumo ir laisvo šalių apsisprendimo principo, teisingumo pasiekimo, reikalavimo mediacijoje dalyvauti gera valia, išsakyta Ingleby (1993), Zylstra (2001), Boettger (2004), Quek (2009), Nolan-Haley (2011), Vettori (2015) darbuose.

Europoje privalomosios mediacijos modeliai nagrinėti arba nacionaliniu kiekvienos valstybės lygmeniu (pavyzdžiui, privalomoji mediacija Norvegijoje analizuota Nylund (2018), Italijoje – Matteucci (2015, 2020), Zappalaglio (2013)), arba apskritai vertinant mediacijos situaciją Europoje – to pavyzdžiai gali būtų De Palo kuruotos studijos (2011; 2018). Šiaip ar taip, nė viena jų lyginamuoju aspektu į Lietuvos teisės aktų nuostatas neatsižvelgia – Lietuva minima nebent visų ES valstybių kontekste, detalai situacijos joje nenagrinėjant.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima užtikrintai teigti, kad tai pirmasis tyrimas, kuriame ne tik teoriniu atžvilgiu, bet ir remiantis praktiniais rezultatais detalai nagrinėjamas Lietuvoje įtvirtintas privalomosios mediacijos modelis, pateikiama šio modelio lyginamoji analizė kitų Europos valstybių įtvirtintų modelių kontekste ir, atsižvelgiant į modeliui keltus tikslus

ir pasirinktą įgyvendinimo būdą, vertinama jo atitiktis asmens teisei į teisminę gynybą.

Teorinė ir praktinė tyrimo reikšmė. Disertacinio tyrimo svarba grindžiama dviem pagrindiniais disertacijoje nagrinėjama aspektais. Pirma, disertacijoje pateikiama Lietuvoje įtvirtinto privalomosios mediacijos modelio lyginamoji analizė kitose Europos valstybėse įtvirtintų modelių kontekste. Šios analizės pagrindu išskiriami privalomosios mediacijos modelių pranašumai ir trūkumai. Praktinė šios analizės reikšmė sietina su galimybe pasinaudoti gerą kitų valstybių praktika ir atitinkamai pakoreguoti Lietuvoje įtvirtintą privalomosios mediacijos modelį. Ši analizė taip pat leidžia išskirti sisteminės privalomosios mediacijos modelių problemas. Be to, darbe pateiktos išvalgos gali būti itin naudingos ir kitų valstybių, svarstančių galimybę įtvirtinti privalomosios mediacijos modelius, įstatymų leidėjams.

Antra, disertacinis tyrimas svarbus tuo, kad jame nagrinėjama teorinių teiginių apie privalomosios mediacijos modelius atitiktis faktinei situacijai. Ši analizė ypač svarbi ir būtina, nes teoriškai privalomoji mediacija dažnai suprantama arba kaip anatema, teigiant, kad ji gali tik pabloginti tiek ginčo šalių padėtį (Vettori, 2015, p. 363–364), tiek visuomenės požiūrį į patį mediacijos procesą (Vėbraitė, 2009, p. 160), arba kaip panacėja, galinti išspręsti daugumą teismų sistemos problemų, ypač kiek tai sietina su teismų užimtumu ir teismo proceso kaina (De Palo, 2018, p. 9–11). Daugėjant valstybių, kuriose įgyvendintas privalomosios mediacijos modelis, ir atsirandant susistemintų statistinių duomenų, atsiranda galimybė patikrinti šių teiginių teisingumą vertinant faktinę situaciją ir bent preliminariai atskleisti tikrąjį privalomosios mediacijos modelių poveikį tiek ginčo šalių galimybei susitarti, tiek visuomenės požiūriui į šį ginčo sprendimo būdą, tiek ir teismų sistemos problemoms spręsti.

Pabrėžtina, kad disertaciniame tyrime negali būti pateikiama neabejotinų atsakymų į šiuos klausimus – dauguma statistinių duomenų vis dar fragmentiški, tik dalis jų renkami ilgesnį laiką, tai neleidžia išvelgti aiškių tendencijų. Nepaisant to, prieinamų statistinių duomenų pakanka daryti pirmines išvadas. Šios išvados ir tyrimo metu surinkti duomenys apie privalomosios mediacijos modelių efektyvumą ir praktinį poveikį padės geresnį pagrindą toliau tirti privalomosios mediacijos modelius ir leis priimti informuotus sprendimus vertinant privalomosios mediacijos tinkamumą spręsti dėl teismų užimtumo, teismo proceso kainos ar riboto mediacijos paplitimo susidariusias problemas.

Tyrimo šaltiniai. Pagrindiniai autoriai, nagrinėję privalomosios mediacijos problematiką Lietuvoje ir užsienyje, jau buvo aptarti atskleidžiant disertacinio tyrimo naujumą. Norint kokybiškai atlikti disertacinį tyrimą reikia

į šią temą pažvelgti plačiau, vertinti ir tokius netiesiogiai su privalomąja mediaciją susijusius aspektus – mediacijos teisinio reguliavimo intensyvėjimas ir šio reguliavimo tendencijos, mediacijos samprata, esminiai mediacijos bruožai, užsienio valstybių mediacijos reguliavimo probleminiai aspektai ir tendencijos. Šaltinius, kuriuose tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai aptariami su privalomąja mediaciją susiję klausimai, galima suskirstyti šitaip:

Norminiai šaltiniai. Bene svarbiausias norminis šaltinis yra nacionaliniai Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktai, reguliuojantys mediacijos taikymą. Dažniausiai tai specifiniai mediaciją reglamentuojantys įstatymai; dažnai tiek Lietuvos, tiek kitoms valstybėms aktualios ir CPK nuostatos, nes būtent jose įtvirtinama galimybė taikyti privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu, numatytos sankcijos ar paskatos už nedalyvavimą privalomojoje mediacijoje ar, atvirkščiai, pasinaudojimą mediaciją. Svarbūs ir kiti nacionaliniai įstatymai, pavyzdžiui, Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos įstatymas, poįstatyminiai teisės aktai, iš kurių aktualiausi teisingumo ministro įsakymai, kurių pagrindu įgyvendinamos Mediacijos įstatymo nuostatos.

Europos lygmeniu svarbios ES mediacijos direktyvos nuostatos, mažiau, bet taip pat aktualios Vartotojų AGS direktyvos nuostatos, kurių pagrindu ne vienoje Europos valstybėje buvo pakloti pamatai mediacijai reglamentuoti nacionaliniu mastu. Nagrinėjant privalomosios mediacijos modelių ir teisės į teisminę gynybą santykį aktualios ES pagrindinių teisių chartijos (2016) bei EŽTK (1995) nuostatos, o Lietuvai – ir LR Konstitucijos (1992) nuostatos, kuriose ši teisė įtvirtinta. Taip pat aktualūs ir švelniosios teisės (angl. *soft law*) šaltiniai, tokie kaip UNCITRAL pavyzdiniai įstatymai (2002, 2018), Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijos dėl mediacijos šeimos ir civiliniuose ginčiuose (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1998 m. sausio 21 d. rekomendacija..., 1998; Europos Tarybos Ministrų komiteto 2002 m. rugsėjo 18 d. rekomendacija..., 2002), CEPEJ patvirtintos gairės geresniam šių rekomendacijų įgyvendinimui (CEPEJ, 2007a), nes būtent jie padarė didelę įtaką nacionaliniam mediacijos reglamentavimui Europos valstybėse. Be to, jų nuostatos rodo tarptautinės bendruomenės sutarimą dėl tam tikrų su mediacija sietinų aspektų, leidžia paaiškinti tam tikrų nacionalinių nuostatų tikslus.

Specialioji literatūra. Galima išskirti keturias pagrindines specialiosios literatūros, kuria remtasi disertaciniame tyrime, grupes. Pirmai grupei priskirtinos bendrojo pobūdžio mediacijos apžvalgos, dažniausiai rinkiniai, kuriuose nagrinėjamos nacionalinių mediaciją reglamentuojančių teisės aktų nuostatos. Šio pobūdžio šaltiniuose dažnai pateikiama detalesnė informacija apie užsienio valstybių teisės aktus. Tai svarbu, nes rasti tokios informacijos

nekalbant konkrečios valstybės nacionaline kalba yra sunku. Šiuose šaltiniuose taip pat dažnai pateikiama ir bendra nacionalinio reglamentavimo pavyzdžių apžvalga, įvardijamos pastebimos tendencijos.

Tokios literatūros paminėtini pavyzdžiai yra Hopt ir Steffek (2013) redaguota knyga „*Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*“, Alexander, Walsh ir Svatoš (2017) redaguota „*EU mediation law handbook: regulatory robustness ratings for mediation regimes*“, Schonewille ir Schonewille (2014) redaguota „*The variegated landscape of mediation: a comparative study of mediation regulation and practices in Europe and the world*“. Prie tokio pobūdžio šaltinių priskirtina ir CEPEJ (2019) patvirtinta studija „*European Handbook for Mediation Lawmaking*“, prie kurios rengimo kartu su CEPEJ mediacijos darbo grupe prisidėjo ir disertacinio tyrimo autorė. Šio pobūdžio šaltiniams priskirtina ir praktinė literatūra. Lietuvai šiuo metu svarbiausias ir aktualiausias praktinio pobūdžio leidinys yra „*Mediatoriaus vadovas*“ (Kaminskienė ir kt., 2019). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad, nagrinėjant privalomosios mediacijos problematiką, daugelis šių šaltinių vertingi tik iš dalies, nes, kaip aptarta, daugumoje Europos valstybių privalomosios mediacijos modeliai pradėjo veikti tik labai neseniai.

Antrai grupei priskirtini šaltiniai, kuriuose specifiškai nagrinėjama privalomoji mediacija ir jos taikymo problematika. Kaip įvardyta nagrinėjant disertacinio tyrimo naujumo aspektą, prie šios grupės reikėtų priskirti Kaminskienės ir Tvaronavičienės straipsnius (Kaminskienė, 2013; Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019), iš dalies – Vėbraitės disertaciją (2009). Iš užsienio autorių darbų svarbiausi Ingleby (1993), Sander (2006), Quek (2009), Nolan-Haley (2011), Hanks (2012), Vettori (2015) straipsniai. Specifiniai su privalomąja mediacija sietini aspektai, tokie kaip reikalavimas dalyvauti gera valia, privalomosios mediacijos ir savanoriškumo principo santykis, nagrinėti Zylstra (2001), Boettger (2004), Heeden (2005), Durand (2016) ir kitų autorių darbuose.

Trečiai grupei priskirtinoje literatūroje nagrinėjami specifiniai klausimai, tiesiogiai nesusiję su privalomąja mediacija, tačiau aktualūs disertaciniam tyrimui. Lietuvos autoriai nagrinėjo mediatoriaus civilinės atsakomybės klausimus (Juškaitė-Vizbarienė, 2014), teisminės mediacijos problematiką (Kaminskienė, 2010), mediacijos būtinybę viešajame gyvenime tyrė Lakis (2010), mediacijos teisinio reguliavimo tendencijas Lietuvoje taip pat analizavo Simaitis (2007). Užsienio mokslininkų darbai taip pat svarbūs specifiniams mediacijos aspektams atskleisti. Pavyzdžiui, mediacijos teisinio reglamentavimo problematika išsamiai nagrinėta Alexander (2006, 2008, 2009, 2012) darbuose, su mediacijos juridizacija sietiniams klausimams

atskleisti aktuali Brooker (2013) monografija, taip pat Blichner ir Molander (2005) straipsnis.

Ketvirtai grupei reikėtų priskirti dažnai visos Europos ar ES mastu atliekamus lyginamuosius tyrimus, kuriais siekiama įvertinti esamą padėtį valstybėse tam tikru konkrečiu aspektu. Šie tyrimai svarbūs atskleidžiant praktinę padėtį valstybėse, jų skirtumus, padeda identifikuoti esmines problemas, taip pat sudaro sąlygas rasti šių problemų sprendimo būdus. Prie tokios literatūros priskirtinos ES mastu atliktos studijos dėl mediacijos paplitimo ir galimo mediacijos poveikio, pavyzdžiui, „*Rebooting’ the Mediation Directive: Assessing the Limited Impact of its Implementation and Proposing Measures to Increase the Number of Mediations in the EU: study*“ (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014), „*Quantifying the cost of not using mediation – a data analysis: A Note to the European Parliament*“ (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011), taip pat studijos, lyginančios nacionalinių teismų sistemų efektyvumą (CEPEJ, 2018d), teismo proceso išlaidas (Albert ir Mikelėnas, 2007; Hodges, Vogenauer ir Tulibacka, 2010; Evas ir kt., 2018). Prie šios grupės priskirtini ir nacionaliniai tyrimai, nagrinėjantys tam tikrus su mediacijos paplitimu sietinus klausimus, pavyzdžiui, tyrimas dėl Lietuvos advokatų požiūrio į taikų ginčų sprendimą ir mediaciją (Kaminskienė ir kt., 2016), tyrimas dėl teismo mediatorių požiūrio į teisminės mediacijos praktiką (Sondaitė ir Molė, 2019).

Teismų praktika. Disertaciniame tyrime analizuota, kaip nacionaliniai teismai taiko privalomąją mediaciją įtvirtinančias nuostatas, taip pat nagrinėta tarptautinių teismų, pavyzdžiui, ESTT ir EŽTT jurisprudencija, ypač kiek tai sietina su privalomosios mediacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio analize. Tuo pačiu aspektu analizuoti ir LR Konstitucinio Teismo nutarimai bei sprendimai. Nagrinėjant privalomosios mediacijos reglamentavimą taip pat atsižvelgta į užsienio valstybių teismų sprendimus, kuriuose vertintos privalomąją mediaciją įtvirtinusių teisės aktų nuostatos, iš jų – Italijos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas (Italijos Konstitucinio teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012), Graikijos Aukščiausiojo teismo nuomonė (Graikijos Aukščiausiojo teismo 2018 m. birželio 28 d. Administracinės kolegijos plenarinės sesijos nuomonė Nr. 34/2018), Turkijos Konstitucinio teismo sprendimas (Turkijos Konstitucinio teismo 2018 m. liepos 11 d. sprendimas Nr. 2018/82), taip pat į žemesnės instancijos užsienio valstybių teismų sprendimus.

Kita literatūra. Prie šios grupės priskirtini įvairūs kiti šaltiniai. Nors ir negalima jų laikyti specialiaja literatūra, jie taip pat ne mažiau svarbūs disertaciniam tyrimui. Praktiniam privalomosios mediacijos modelių poveikiui atskleisti plačiai remtasi tokiomis tarptautinių ir nacionalinių

statistinių duomenų suvestinėmis – Europos teisingumo rezultatų suvestinės (Europos Komisija, 2020), teismų veiklos apžvalgos (LR nacionalinė teismų administracija, 2014, 2016, 2017, 2020), taip pat nacionaliniais mediacijos statistiniais duomenimis (pavyzdžiui, Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020b; Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas, 2020; VGTPT, 2020a).

Taip pat svarbūs disertaciniam tyrimui yra nacionaliniai ir tarptautiniai *travaux preparatoires* bei kiti parengiamieji dokumentai – Mediacijos plėtros koncepcijos (LR teisingumo ministro 2010 m. lapkričio 23 d. įsakymas nr. 1R-256..., 2010; LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas nr. 1 R-268..., 2015), Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktų aiškinamieji raštai (LR teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008; Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2010; LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016) ir kiti panašaus pobūdžio dokumentai, leidžiantys nustatyti, kokių tikslų buvo siekiama teisės aktu ir kokių rezultatų tikėtasi.

Šiai kategorijai priskirtini ir kito pobūdžio dokumentai – iš jų ir mediacijos paslaugų administratorių parengtos ir taikomos mediacijos taisyklės, tinklaraščių įrašai, straipsniai visuomenės informavimo priemonėse.

Tyrimo metodai. Pagrindiniai disertaciniame tyrime naudoti metodai – lyginamasis, teleologinis, istorinis, sisteminės analizės ir lingvistinis .

Lyginamasis metodas yra svarbiausias šiame tyrime. Šiuo metodu mediaciją reglamentuojančių teisės aktų nuostatos Lietuvoje lygintos su kitų Europos valstybių, kuriose įtvirtinta privalomoji mediacija (pavyzdžiui, Azerbaidžano, Belgijos, Čekijos, Graikijos, Italijos, JK, Turkijos, Norvegijos, Prancūzijos, Šveicarijos) teisiniu reglamentavimu. Remiantis šiuo metodu vertinti nurodytose valstybėse įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai, atskleisti jų pranašumai ir trūkumai, nagrinėtas šių modelių praktinis poveikis. Šis metodas leido įvardyti gerąją reguliavimo praktiką, įvertinti, kas galėtų padėti padaryti lietuviškąjį privalomosios mediacijos modelį efektyvesnį, taip pat numatyti tam tikras tolesnes mediacijos raidos tendencijas, vertinant pagal kitų valstybių patirtį ar kitų AGS būdų, pavyzdžiui, arbitražo, vystymąsi.

Teleologinis metodas disertaciniame tyrime itin aktualus nagrinėjant, kokių tikslų buvo siekiama įtvirtinant privalomosios mediacijos modelius. Būtent įstatymų leidėjo tikslas įtvirtinant tam tikrus asmens teisės ribojimus yra vienas iš esminių kriterijų vertinant, ar toks ribojimas yra proporcingas ir pateisinamas asmens teisės ribojimu. Dėl šios priežasties teleologinis metodas buvo aktualiausias nagrinėjant privalomosios mediacijos ir teisės į teisminę gynybą santykio problematiką. Juo remtasi ir kitose tyrimo dalyse, pavyzdžiui, analizuojant, kokiais kriterijais remdamesi nacionaliniai įstatymų

leidėjai pasirenka tam tikrą privalomosios mediacijos taikymo sritį, taip pat nagrinėjant, kodėl kai kuriose valstybėse advokatų dalyvavimas privalomojoje mediacijoje yra privalomas.

Istorinis metodas visų pirma leido atskleisti mediacijos instituto raidą. Istorinė mediacijos raida itin aktuali nagrinėjant jos virsmą iš socialinio į teisinį reiškinį, analizuojant mediacijos juridizacijos etapus. Istorinis metodas taip pat naudotas nagrinėjant mediacijos reglamentavimo pokyčius Lietuvoje, tai leido įvertinti skirtingo tipo reglamentavimo poveikį mediacijos plėtrai Lietuvoje.

Sisteminės analizės metodas aktualus visame disertaciniame tyrime. Pasitelkiant šį metodą į privalomąją mediaciją žvelgiama ne kaip į atskirą institutą, o kaip į nacionalinių ir supranacionalinių teisės sistemų dalį. Šis metodas leido nacionalinių teisės aktų nuostatas vertinti ES teisės aktų ir Europos Tarybos parengtų dokumentų kontekste, šiuo metodu privalomoji mediacija taip pat vertinta kaip platesnių civilinių procesą ir valstybės garantuojamą teisinę pagalbą reglamentuojančių nuostatų dalis.

Lingvistinis metodas buvo itin aktualus tyrime nagrinėjant taikinimo ir mediacijos sąvokas, vertinant, kokį poveikį vienokios ar kitokios sąvokos parinkimas ar nesisteminis sąvokų aiškinimas gali turėti teisės aktams, kuriuose ši sąvoka pavartota, aiškinti. Šis metodas taip pat naudotas tyrimo metu aiškinant kitas sąvokas ir atskleidžiant jų reikšmę.

Disertacijos struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, trijų dalių dėstomoji dalis ir išvados. Įvade atskleidžiamas tyrimo aktualumas ir ištirtumo laipsnis, apibrėžiamas tyrimo objektas, įvardijamas darbo tikslas ir uždaviniai, nurodomi pagrindiniai šaltiniai, analizuoti tyrimo metu, ir pateikiami ginamieji teiginiai.

Pirmoje darbo dalyje analizuojama privalomosios mediacijos samprata. Šiai sampratai atskleisti nagrinėjamas mediacijos juridizacijos procesas ir jo implikacijos, mediacijos virsmo iš išimtinai socialinio į teisinį reiškinį raida, atskleidžiamos galimos mediacijos reguliavimo formos. Šioje dalyje taip pat analizuojama mediacijos samprata, siekiant nustatyti esminius mediacijos proceso bruožus. Remiantis šiais bruožais atskleidžiama privalomosios mediacijos samprata – nagrinėjamos reikalavimo pasinaudoti privalomąją mediacija įtvirtinimo formos; analizuojama procesinių paskatų ir sankcijų už nustatyto elgesio modelio laikymąsi ar nesilaikymą reikšmė; vertinamas savanoriškumo kaip vieno iš esminių mediacijos principų ir privalomosios mediacijos instituto santykis.

Antroje darbo dalyje nagrinėjami skirtingose Europos valstybėse įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai. Aptariama pasirinkta privalomosios mediacijos modelių taikymo sritis, šį pasirinkimą lemiantys

kriterijai, analizuojamos su pasirinkta taikymo sritimi, Lietuvoje su – privalomąja mediacija šeimos ginčiuose, sietinos problemos. Šioje dalyje taip pat nagrinėjamas privalomosios mediacijos objektas, atsižvelgiant į tai, koks elgesio modelis laikytinas pakankamu, kad reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija būtų įvykdytas. Remiantis praktiniais Europos ir kitų užsienio valstybių pavyzdžiais skiriami reikalavimai dalyvauti informacinėje sesijoje ir dalyvauti mediacijoje, aptariamose šių reikalavimų taikymo variacijos, tarpinio modelio susiformavimas. Antroje darbo dalyje taip pat nagrinėjama privalomosios mediacijos paslaugų kokybės užtikrinimo problematika, išskiriant rinkos, paskatų ir įgaliojimų modelius.

Trečioje darbo dalyje nagrinėjama privalomosios mediacijos modelių ir teisės į teisminę gynybą santykio problematika. Remiantis LR Konstitucinio Teismo, EŽTT ir ESTT sprendimais vertinama, ar privalomąja mediacija gali būti ribojama teisė į teisminę gynybą. Nustačius, kad privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali riboti šią teisę, atsižvelgiant į du pagrindinius privalomosios mediacijos įgyvendinimo tikslus (teismų sistemos problemų, sietinų su teismų užimtumu ir proceso kaina, sprendimas ir riboto mediacijos paplitimo problemos sprendimas) bei į teisėtumo, tinkamumo, būtinumo ir priemonių / rezultato santykio kriterijus, vertinama, ar šie ribojimai yra proporcingi.

Darbo pabaigoje pateikiamos disertacinio tyrimo išvados, parengtos atsižvelgiant į ginamuosius teiginius, ir pasiūlymai Lietuvos įstatymų leidėjui dėl galimų teisės aktų pakeitimų, sietinų su disertacinio tyrimo metu atskleistais probleminiais aspektais.

1. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS SAMPRATA

1.1. Mediacijos juridizacija

1.1.1. Mediacijos juridizacijos raida

Kaip universalus socialinis reiškinys įvairiose kultūrose mediacija egzistuoja tūkstantmečius, tačiau kaip teisinis reiškinys įsitvirtino tik pastaraisiais dešimtmečiais. Nors valstybės palaikomos mediacijos apraiškų galima rasti ir XIX–XX amžiaus pirmoje pusėje¹⁷, visavertiškai į JAV teisinę sistemą mediacija atkeliavo tik XX a. 7 dešimtmetyje, vėliau plito į kitas valstybes, kol maždaug 9 dešimtmetyje pasiekė ir kontinentinės Europos šalių teises sistemas (Alexander, 2006, p. 1). Taigi, maždaug šiuo metu įvyko mediacijos virsmas iš išimtinai socialinio, teisės normų nereguliuojamo, proceso į teisinį reiškinį. Kaip apibendrina Alexander (2008, p. 2), mediacija iš gyvenimiško įgūdžio išsivystė į teikiamą paslaugą, kol galiausiai tapo profesija. Mediacijos kaip teisinio reiškinio įsitvirtinimas lėmė, kad iš dalies kito mediacijos samprata, kuri dėl teisės aktuose įtvirtintų reikalavimų tapo detalesnė, be to, atsirado skirtubių tarp skirtingose šalyse taikomų modelių (Hopt ir Steffek, 2013, p. 14). Kaip pabrėžia Silbey (2001, p. 61), teisė ir teisiniai institutai aktyviai formuoja ne tik pačią mediaciją, bet ir jos rezultatus. Dėl to, prieš nagrinėjant mediacijos sampratą, būtina aptarti mediacijos juridizacijos procesą ir jo svarbą kintamai mediacijos sampratai.

Brooker (2013, p. 33–34), nagrinėdama mediacijos vystymosi eigą JK, bendrosios teisės tradicijos valstybėje, virsmą iš socialinio reiškinio į teisinį įvardijo kaip juridizaciją (angl. *juridification*)¹⁸. Pasak jos, iš pradžių

¹⁷ Pavyzdžiui, JAV mediacijos pradžia sietina su darbo ginčais tarp profesinių sąjungų ir darbdavių XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. 1913 m. Darbo sekretorius įkūrė Taikinimo komisiją, 1946 m. viduryje įsteigta Federacinė mediacijos ir taikinimo tarnyba (Saul, 2012, p. 2); taikinimo procesai buvo numatyti 1865 m. Italijos civilinio proceso kodekse, tačiau ilgainiui šios nuostatos buvo panaikintos (Matteucci, 2015, p. 189).

¹⁸ Autorė taip pat nurodo, kad procesui apibūdinti gali būti vartojami ir kiti terminai, tokie kaip legalizacija (angl. *legalisation*), „suteisinimas“ (angl. *judicialisation*). Tačiau pirmasis terminas labiau sietinas su teisėtumo klausimu, o antrasis su teismų veikla ir teisėjo priimamais sprendimais. Dėl to sąvoka „juridizacija“, tarptautinių žodžių žodynuose aiškinama kaip teisinio pobūdžio suteikimas kuriems nors įvykiams arba faktams (Tarptautinių žodžių žodynas, 2020), laikytina plačiausia ir labiausiai atitinkanti reiškinio esmę. Tai pagrindžia ir termino vartojimo dažnumas kituose šaltiniuose.

mediacija buvo institucionalizuota¹⁹ – pripažinta kaip oficialus būdas ginčams spręsti, įtraukta į teismų programas, valstybės įstaigų, verslo ir bendruomenės organizacijų veiklą (Alexander, 2008, p. 1; Brooker, 2013, p. 33). Taigi, tapo ginčų sprendimo sistemos dalimi, kaip ir teismai ar arbitražas. Vėliau, plečiantis proceso taisyklėms, kuriomis reguliuojamas ginčų sprendimas, mediacija tapo civilinio proceso sistemos dalimi. Tai, pasak Brooker (2013, p. 34), paeiliui lėmė mediacijos reguliavimo susiformavimą²⁰.

1.1.2. Mediacijos reguliavimo formos

Alexander (2012, p. 147), nagrinėdama galimas reguliacijos formas mediacijos kontekste, išskiria penkias: (1) rinkos reguliavimas, paremtas privataus pobūdžio sutartiniais šaipareigojimais; (2) sektorinė reguliacija (angl. *industry-based*), apimanti standartus, elgesio kodeksus, teismų veiklos gaires ir vidines tvarkas; (3) struktūrinio pobūdžio dokumentai, tokie kaip ES direktyvos, nustatantys privalomas gaires nacionaliniams reguliacijos modeliams; (4) pavyzdiniai įstatymai, skatinantys šalis priimti teisės aktus jų pagrindu, idealiu atveju be jokių ar su minimaliais nuokrypiais nuo pirminio teksto; (5) nacionaliniai teisės aktai. Reikia pasakyti, kad šios formos sąveikauja ir gali būti taikomos kartu ir viena kitą papildyti. Pagaliau, nacionaliniam reguliavimui tampant vis detalesniam, daugėja ir imperatyvių teisės normų, kurios neleidžia nukrypti nuo įstatyme įtvirtinto standarto. Tai lemia siaurėjančias kitų reguliacijos formų, ypač rinkos ir sektoriinio reguliavimo ribas. Šios reguliacijos formos aptariamose pasitelkiant Lietuvos

¹⁹ Brooker normalizavimo, pripažinimo procesui apibrėžti vartoja terminą *institutionalize*. Oksfordo mokomajame žodyne šis terminas iš anglų kalbos verčiamas atitinkamai: „to make something become part of an organized system, society or culture, so that it is considered normal“ (Oxford Learner’s Dictionaries, 2020). Šio vertimo atitikmuo lietuvių kalba reiškia *kažko pavertimą organizuotos sistemos, visuomenės ar kultūros dalimi taip, kad jis būtų suprantamas kaip normalus reiškinys*.

²⁰ Vis dėlto būtina atkreipti dėmesį, kad JK yra bendrosios teisės tradicijos šalis, kurioje itin svarbia vieta užima teismo precedentas, tad šiuo atžvilgiu mediacijos reguliavimas daugiausia susiformavo iš teismų sprendimų, priimtų dėl ginčų, kylančių iš ar susijusių su mediacija. Ir šiais laikais Anglijoje ir Velse nėra detalių mediaciją reglamentuojančių teisės aktų, būdingų kontinentinės teisės tradicijos valstybėms (Marsh, Oddy ir O’Neill, 2017, p. 208). Nors panašius mediacijos plėtros į teisės sistemą etapus galima identifikuoti ir kontinentinės teisės tradicijai priskiriamose valstybėse, iš jų ir Lietuvoje, joms paprastai būdingas bent dalinis mediacijos proceso suregulavimas, kuris vėliau ar tuo pačiu metu, pasitelkiant teisminę ar privalomąją mediaciją, tampa ir valstybinio civilinio proceso dalimi, o ne atvirkščiai.

pavyzdį, jį papildant kitų valstybių pavyzdžiais, kiek to reikia reguliacijos formai atskleisti.

- 1) **Rinkos reguliavimas** paprastai įsitvirtina tada, kai mediacija, nors ir yra pripažinta kaip galimas ginčų sprendimo būdas, nėra detalai reglamentuota teisės aktu. Suprantama, šią formą reguliacija galima vadinti tik sąlygiškai, nes ji ateina ne iš įstatymų leidėjų ar autoritetą turinčių subjektų, o iš ekonominių paklausos ir pasiūlos dėsnų. Natūralu, paprastai ši forma yra pirmoji mediacijos reguliavimo fazė, iki priimant detalesnę ir labiau imperatyviomis normomis paremtą reguliaciją, tačiau būtina atsižvelgti į faktą, kad rinkos reguliavimas nėra išskirtinai pirminis žingsnis reguliacijos link – nors ir iš dalies kartu su kitomis reguliacijos formomis, ši forma vis dar plačiai taikoma valstybėse, kuriose mediacija yra paplitusi ir dažnai naudojama, pavyzdžiui, JAV ar Australijoje (Alexander, 2008, p. 5).

Rinkos reguliavimas lemia, kad reikalavimai procesui yra įtvirtinami tik šalių valia, dėl to susitarus su mediatoriumi ar mediacijos paslaugų administratoriumi. Šios reguliacijos formos atveju daroma prielaida, kad pati rinka nulems, kad potencialūs mediacijos vartotojai rinksis tik geriausius mediatorius, o pastarieji, siekdami gauti kuo daugiau darbo, sieks kuo aukštesnės kokybės (Alexander, 2012, p. 147). Vis dėlto, reikia atkreipti dėmesį, kad potencialūs mediacijos vartotojai dažnai neturi pakankamai informacijos pagrįstam sprendimui priimti, o esama skirtingų mediacijos mokymų gausa ginčo šalims dažnai taip pat apsunkina galimybę atsirinkti, ką iš tiesų galima laikyti aukšto lygio mediacijos mokymu, kurio pagrindu mediatorius įgijo savo kvalifikaciją (Hopt ir Steffek, 2013, p. 82–83). Taigi, rinkos reguliavimas turi ribotų galimybių užtikrinti mediacijos paslaugų kokybę. Be to, jei mediacija nėra populiari, mediatoriai neturi galimybės pritaikyti savo žinių praktiškai, tad jų paslaugų kokybė taip pat turi tendenciją prastėti.

Lietuvoje ilgą laiką mediacija taip pat buvo reguliuojama iš esmės tik rinkos, nors ir buvo pripažinta įstatymų leidėjo. Dar 1996 m. priimtame Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme numatyta ikiarbitražinio tarpininkavimo, kurį reikėtų laikyti mediacijos atitikmeniu²¹, taikymo galimybė (LR komercinio arbitražo įstatymas,

²¹ Tokia išvada daroma dėl dviejų priežasčių. Pirmą, ikiarbitražinį tarpininkavimą reglamentuojančios nuostatos nukreipė į UNCITRAL taikinimo taisyklės, kuriose įtvirtintos mediacijai taikomos taisyklės. Antra, šios nuostatos buvo panaikintos priėmus pirmąją LR mediacijos įstatymo (tuomet vadinto LR civilinių ginčų

1996, 41–43 str.). Įstatymo 42 straipsnyje buvo įtvirtintas siūlymas organizuojant procesą remtis UNCITRAL taikinimo procedūros taisyklėmis²² (UNCITRAL Conciliation Rules, 1980), savu ikiarbitražinio tarpininkavimo reglamentu, šalių tarpusavyje suderintomis taisyklėmis ar kitu šalims priimtinu aktu, tačiau papildomų reikalavimų procesui nebuvo numatyta. Be to, įstatyme pabrėžta, kad ikiarbitražiniu tarpininkavimu priimti sprendimai gali būti įgyvendinti tik gera šalių valia. Taigi, įstatymiškai mediacija Lietuvoje buvo pripažįstama kaip ginčų sprendimo būdas, tačiau procesą reguliuoti ir mediacijos paslaugų kokybę užtikrinti buvo palikta rinkai ir tarp ginčo šalių bei mediatorių ar mediacijos paslaugų administratorių sudaromoms sutartims.

- 2) **Sektorinė reguliacija** yra pagrįsta iš tam tikrame sektoriuje veikiančių subjektų iniciatyvos kylančia savireguliacija. Kartu tai reiškia, kad tokios formos reguliacija ir yra taikoma tik su šiais subjektais save siejantiems asmenims. Sektorinė reguliacija paprastai remiasi elgesio kodeksais, atskirų mediacijos paslaugų administratorių parengtomis ir taikomomis drausminės atsakomybės ir mediacijos proceso taisyklėmis. Europoje didieji mediacijos paslaugų administratoriai²³ yra pasitvirtinę savo mediacijos taisykles, ne išimtis ir Lietuvos mediacijos paslaugų administratoriai²⁴. Elgesio kodeksais taip pat remiamasi – itin dažnai galima rasti nuorodų į Europos mediatorių elgesio kodeksą (Europos mediatorių elgesio kodeksas, 2004), kurio nuostatas, būtina atkreipti dėmesį, tam tikros valstybės pavertė imperatyvių nacionalinių teisės normų dalimi (CEPEJ, 2019, p. 47).

taikinamojo tarpininkavimo įstatymu) redakciją (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo..., 2011, 1 str.).

²² Kaip bus aptarta plačiau darbe, UNCITRAL, ilgą laiką vartojusi taikinimo terminą (angl. *conciliation*), 2018 metais priimtuose dokumentuose, įskaitant Singapūro mediacijos konvenciją bei UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, pradėjo vartoti terminą „mediacija“ (angl. *mediation*), atsižvelgiant į tai, kad UNCITRAL suvokimu, šie terminai yra sinonimai, tačiau būtent pastarasis yra plačiau paplitęs ir dažniau vartojamas pasaulyje (Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja, 2018, B(1) d., UNCITRAL Settlement of commercial disputes..., 2018, 5 parag.).

²³ Pavyzdžiui, tokie kaip ICC (ICC Mediation Rules, 2014), ADR Center (ADR Center Mediation Rules, sine anno), Stokholmo (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce..., 2014) bei Londono (*LCIA Mediation Rules*, 2012) komerciniai arbitražai

²⁴ Pavyzdžiui, VKAT (VKAT mediacijos taisyklės, 2014), dabar jau likviduojamas Lietuvos arbitražo teismas (Lietuvos arbitražo teismo mediacijos reglamentas, 2017).

Lietuvoje 2011 m. priėmus Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo pakeitimus, taip pat įtvirtinta rekomendacija raštu informant mediatoriaus skyrimą ir sutikimą įtraukti ir nuostatą dėl mediatoriaus pareigos laikytis Europos mediatorių elgesio kodekso (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo..., 2011, 3 str.). Priėmus antrąją Mediacijos įstatymo redakciją, visi mediatoriai buvo imperatyviai įpareigoti laikytis šio elgesio kodekso (LR mediacijos įstatymas, 2017, 2020, 4 str. 3 d.).

Dažnai įvairios institucijos ir pačios parengia ir priima jų nariams taikomus elgesio kodeksus²⁵, tačiau Lietuvoje tokia praktika palyginti reta – kaip minėta, dažniau tiesiog pateikiamos nuorodos į Europos mediatorių elgesio kodeksą. Ši situacija aiškinama tuo, kad pagal Mediacijos direktyvos 4 straipsnį reikalaujama, jog valstybės narės skatintų mediatorius laikytis savanoriškų elgesio kodeksų, o preambulės 17 paragrafe tiesiogiai nurodoma, kad mediatoriai turėtų būti supažindinti su Europos mediatorių elgesio kodeksu (Mediacijos direktyva, 2008), tad būtent šis dokumentas Europoje pripažįstamas minimaliu elgesio standartu.

Sektoriniam reguliavimui taip pat reikėtų priskirti teismuose vykdomus mediacijos projektus ir teisminės mediacijos taisykles. Būtent dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto Vilniaus miesto 2-ajame apylinkės teisme Lietuvoje buvo parengtos pirmosios Teisminės mediacijos taisyklės (Lietuvos Respublikos teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13 P-348..., 2005). 2007 m. šis projektas buvo išplėstas į kitus Lietuvos teismus, patvirtinta nauja Teisminės mediacijos taisyklių redakcija (Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2007 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. 13 P-15...). Šiose taisyklėse reglamentuotas mediacijos procesas ir įtvirtinti esminiai proceso principai, pavyzdžiui, konfidencialumas, apribota galimybė pateikti mediacijos metu sužinotą informaciją kaip įrodymus teisme. Nors kelta klausimų, ar Teismų taryba²⁶ turėjo pakankamą kompetenciją priimti šiuos teisės aktus, iš esmės reguliuojančius tam tikrus civilinio proceso klausimus (Kaminskienė, 2010, p. 56–57), Teisminės mediacijos taisyklės ilgą laiką buvo bene išsamiausiai mediacijos procesą

²⁵ Pavyzdžiui, IMI profesinio elgesio kodeksas (IMI Code of Professional Conduct, sine anno).

²⁶ Teismų taryba buvo pervadinta į Teisėjų tarybą. Toks jos pavadinimas išliko iki šiol.

reglamentuojantis teisės aktas Lietuvos teisės sistemoje. Natūralu, tik teisminės mediacijos kontekste.

Teisminės mediacijos taisyklės buvo nuolat atnaujinamos, plečiama jų taikymo sritis. 2011 m. priėmus Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo pakeitimus, siekta ir detaliau reglamentuoti²⁷ galimybę bendrosios kompetencijos teismuose vykdyti teisminę mediaciją – Teisėjų taryba buvo įpareigota parengti ir patvirtinti teisės aktus, reikalingus teisminei civilinių ginčų mediacijai vykdyti (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo..., 2011, 7 ir 10 str.). Nors pagal šį nurodymą parengtos Teisminės mediacijos taisyklės buvo priimtos pakoregavus bandomajam teisminės mediacijos projektui patvirtintas Teisminės mediacijos taisykles, tik ši įstatymo nuostata įtvirtino teisinį pagrindą Teisėjų tarybai sureguliuoti teisminės mediacijos tvarką nacionaliniu mastu.

- 3) **Struktūrinio pobūdžio dokumentų** apibrėžimą geriausiai atspindi ES direktyvos, kurios, nors ir neįtvirtina konkrečių nuostatų, tačiau nustato gaires, kurias valstybės narės turi perkelti į nacionalinę teisės sistemą. Ši reguliacijos forma taip pat yra sąlyginė, nes kol nėra perkelta į nacionalinius teisės aktus, iš esmės nėra paveiki. Vis dėlto, ypač ES direktyvų kontekste, ji pasižymi kitu bruožu – ESTT galimybe aiškinti jos nuostatas ir vertinti nacionalinių teisės aktų atitiktį ES teisės aktams. Tai gali daryti įtaką tolesniems pokyčiams nacionaliniuose teisės aktuose.

Pagrindinė ES direktyva, reglamentuojanti su mediacija susijusius santykius, yra Mediacijos direktyva, kurios tikslas – „sudaryti geresnes alternatyvaus ginčų sprendimo galimybes ir propaguoti taikų ginčų sprendimą skatinant naudotis mediacija bei užtikrinant subalansuotą mediacijos ir teismo proceso ryšį“ (Mediacijos direktyva, 2008, 1 str. 1 d.). Direktyvoje nesiūloma išsamaus mediacijos reglamentavimo modelio, kuris reguliuotų visas su mediacija siejamas problemas. Atvirkščiai, teisės aktu atkreipiamas dėmesys į konkrečius su mediacija susijusius aspektus, kaip antai, mediacija pasiektos taikos sutarties privalomo vykdymo galimybės, ieškinio senaties terminų sustabdymo

²⁷ Pirmoje Mediacijos įstatymo redakcijoje tebuvo įtvirtinta, kad civilinę bylą nagrinėjantis teismas gali pasiūlyti ginčo šalims bandyti ginčą spręsti taikinamojo tarpininkavimo būdu, tačiau nebuvo įtvirtinta, kaip teisminė mediacija turėtų būti sureguliuota (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas..., 2008).

klausimai. Daugeliui ES valstybių narių²⁸ ji buvo katalizatorius, lėmęs naujų nacionalinių mediaciją reglamentuojančių teisės aktų priėmimą. Nors direktyvos taikymo sritis apima tik tarptautinius ginčus, ne viena valstybė narė, iš jų ir Prancūzija, Vokietija, pasirinko nacionalinių teisės aktų, kuriais perkelta direktyva, taikymo sritį išplėsti ir nacionaliniams ginčams (Hopt ir Steffek, 2013, p. 7).

Negalima teigti, kad Mediacijos direktyva nulėmė pirmosios Mediacijos įstatymo redakcijos Lietuvoje priėmimą – įstatymas priimtas dar iki priimant Mediacijos direktyvą, be to, artėjant Mediacijos direktyvos perkėlimo į teisės aktus terminui 2011 m. gegužę buvo priimti pakeitimai, reikalingi atitikčiai su Mediacijos direktyvos nuostatomis užtikrinti – taikymo sritis išplėsta, kad apimtų ir tarptautinius ginčus; įterpta tiesioginė nuoroda į Europos mediatorių elgesio kodeksą; įtvirtinta galimybė esant abiejų šalių sutikimui pateikti mediacijos būdu pasiektą taikos sutartį teismui tvirtinti ir taip paversti ją privalomai vykdomu dokumentu; įtvirtinta nuostata dėl visų (ne tik sutrumpintų) ieškinio senaties terminų sustabdymo prasidėjus mediacijai (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo..., 2011). Vis dėlto, net ir rengiant pirminį įstatymo projektą buvo atsižvelgiama į Europos Komisijos 2004 m. oficialiai pateiktą pasiūlymą dėl Mediacijos direktyvos (LR teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008).

- 4) **Pavyzdiniai įstatymai.** Pasaulyje veikia tarptautinės organizacijos ir komisijos, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų UNCITRAL ar Europos Tarybos CEPEJ, siekiančios įtvirtinti standartus, kuriuos tam tikroje srityje galėtų stebėti nacionaliniai įstatymų leidėjai. Šie standartai gali būti įtvirtinti įvairiomis formomis – pavyzdiniais įstatymais, rekomendacijomis, gairėmis, gerosios praktikos rinkiniais. Mediacija šiuo atžvilgiu nėra išimtis. 2002 m. JTO Generalinė asamblėja priėmė UNCITRAL parengtą Mediacijos pavyzdinį įstatymą, kurio pakeitimai priimti 2018 m. susietai su Singapūro mediacijos konvencijos (2019) parengimu. Daugiau nei trisdešimt valstybių pasaulyje rėmėsi šiuo pavyzdiniu įstatymu rengdamos nacionalinius teisės aktus, iš jų Europoje – Albanija, Belgija, Liuksemburgas, Prancūzija, Slovėnija (UNCITRAL, 2017). Pabrėžtina,

²⁸ Net kelios ES valstybės narės 2011–2012 metais (atkreiptinas dėmesys, kad Mediacijos direktyvos perkėlimo į nacionalinius teisės aktus terminas buvo numatytas 2011 m. gegužę (Mediacijos direktyva, 2008, 12 str.) priėmė naujus mediaciją reglamentuojančius teisės aktus ar gerokai esamą reguliavimą keičiančias pataisas. Tarp jų – Čekija, Ispanija, Kroatija, Kipras, Suomija, Vokietija ir kt.

kad pavyzdinis įstatymas neturi būti perkeliamas pažodžiui, tačiau kuo mažesnis nuokrypis nuo jo nuostatų yra siekiamybė (Alexander, 2012, p. 150). Nors į Lietuvos teisės aktus UNCITRAL pavyzdinio įstatymo nuostatos tiesiogiai perkeltos nebuvo, tačiau, kaip nurodoma įstatymo aiškinamajame rašte, į jas buvo atsižvelgta rengiant pirmąją Mediacijos įstatymo redakciją (LR teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008).

Europos Tarybos institucijos taip pat parengė ne vieną rekomendacinio pobūdžio dokumentą, skirtą valstybėms narėms padėti formuoti mediacijos teisinę aplinką. 1998–2002 m. parengtos net keturios Ministrų tarybos rekomendacijos mediacijai skirtingų kategorijų ginčiuose skatinti²⁹, 2007 m. – trejos gairės geresniam šių rekomendacijų įgyvendinimui³⁰, 2017–2019 m. CEPEJ mediacijos darbo grupė parengė nemažai instrumentų, skirtų tiek padėti valstybėms narėms vystyti mediaciją šalyje, tiek ir paremti suinteresuotąsias šalis jų kasdienėje su mediacija susijusioje veikloje (CEPEJ, 2018e, p. 3). 2019 m. taip pat parengtas Europos mediacijos teisės aktų rengimo vadovas (angl. *European Handbook for Mediation Lawmaking*), kuriuo atskleidžiama geroji Europos šalių mediacijos reguliavimo praktika ir pateikiamos rekomendacijos valstybių narių įstatymų leidėjams, siekiantiems priimti ar atnaujinti mediaciją reglamentuojančius teisės aktus (CEPEJ, 2019). Į Europos Tarybos institucijų parengtus rekomendacinius dokumentus taip pat tiesiogiai atsižvelgta rengiant tiek pirmąją, tiek antrąją Mediacijos įstatymo redakcijas. Tai patvirtina įstatymų aiškinamieji raštai (LR teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008), Mediacijos plėtros koncepcija (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 48 par.).

- 5) **Nacionaliniais teisės aktais** reguliuojant tam tikrus socialinius santykius, paprastai siekiama užtikrinti aiškumą ir teisinį tikrumą su jais

²⁹ Priimtoms rekomendacijos dėl mediacijos šeimos (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1998 m. sausio 21 d. rekomendacija..., 1998), baudžiamuosiuose (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija..., 1999), administraciniuose (Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. rugsėjo 5 d. rekomendacija..., 2001) bei civiliniuose ginčiuose (Europos Tarybos Ministrų komiteto 2002 m. rugsėjo 18 d. rekomendacija..., 2002).

³⁰ Parengtos gairės dėl mediacijos baudžiamosiose byloje (CEPEJ, 2007b), šeimos ir civilinių ginčų mediacijos (CEPEJ, 2007a), mediacijos administraciniuose ginčiuose (CEPEJ, 2007c).

susiduriantiems asmenims. Mediacijai tai aktualu tiek dėl paties proceso, tiek jo padarinių. Kaip įvardijo Alexander (2012, p. 152–157), nacionaliniai teisės aktai gali atlikti skirtingas funkcijas, pagal kurias galima juos klasifikuoti. Suprantama, mediacijos reguliavimo intensyvumo lygmuo gali būti skirtingas, tad teisės aktai gali turėti ir kelias ar visas toliau išvardytas funkcijas. Kaip bus paaiškinta toliau, dabar Lietuvoje galiojantys teisės aktai atlieka visas keturias funkcijas³¹. Teisės aktai pagal atliekamą funkciją skirstomi atitinkamai:

- a) Skatinantieji teisės aktai (angl. *triggering*), kuriais siekiama palengvinti mediacijos pasiekiamumą ir paskatinti naudojimąsi mediacija. Į šią kategoriją patenka įvairūs mediacijai skatinti skirti mechanizmai, įskaitant privalomą informacijos apie mediaciją pateikimą, privalomosios mediacijos modelius, sankcijas už nedalyvavimą mediacijoje ar pinigines paskatas pasirinkti mediaciją.

Lietuvoje šiuo metu įtvirtinti net keli skatinimo mechanizmai – privalomoji ikiteisminė mediacija šeimos bylose (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 str.), suteikta teisė teisėjui perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu, už neargumentuotą atsisakymą pasinaudoti privalomąja mediacija gali būti nukrypstama nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, prieš kreipiantis į teismą pabandžius ginčą spręsti mediacijos būdu (ne privalomosios mediacijos atvejais) ar sudarius taikos sutartį teismo proceso metu, taikomos žyminio mokesčio lengvatos (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d., 93 str. 4 d., 80 str. 8 d., 87 str. 2 d.). Iki priimant antrąją Mediacijos įstatymo redakciją ir su tuo susijusius CPK pakeitimus, buvo taikomos tik lengvatos, susijusios su taikos sutarties sudarymu, kurios, būtina pabrėžti, buvo taikomos visoms taikos sutartims, nebūtinai pasiektoms tik mediacija.

- b) Procedūriniai teisės aktai, kuriais reguliuojamas pats mediacijos procesas. Šio pobūdžio nuostatos apima ir proceso inicijavimą, mediatoriaus parinkimą, paslaugų apmokėjimą. Dauguma šių taisyklių nėra imperatyvios ir paprastai naudojamos tik tais atvejais,

³¹ Nagrinėjant teisės aktų funkcijas taip pat atkreipiamas dėmesys, kurios funkcijos buvo įvestos tik kartu su antrąja Mediacijos įstatymo redakcija ir su ja susijusiais kitų teisės aktų pakeitimais. Kaip minėta, 2020 m. priimta trečiaja Mediacijos įstatymo redakcija esminių mediacijos civiliniuose ginčiuose reguliavimo pokyčių nebuvo padaryta, išlaikytas antrojoje redakcijoje įtvirtintas reguliavimo modelis. Dėl to, siekiant, kad tyrimas ilgiau išliktų aktualus, daromos nuorodos į trečiosios Mediacijos įstatymo redakcijos straipsnius, kai tai objektyviai tinkama.

kai šalys bendru sutarimu nenusprendžia ar negali nuspręsti, kokios taisyklės ar mediaciją administruojančios institucijos siūlomas mediacijos taisyklių rinkinys turėtų būti taikomas sprendžiant jų ginčą. Tokio pobūdžio nuostatomis siekiama išsaugoti vieną iš dažniausiai išskiriamų mediacijos pranašumų – jos lankstumą ir galimybę šalims daryti įtaką procesui (Ingleby, 1993, p. 442; Brooker, 2013, p. 10; Durand, 2016, p. 275). Be to, kaip pabrėžia Nolan-Haley (1996, p. 56), materialiosios teisės normos neturėtų paveikti paties mediacijos proceso. Šios normos turėtų tik nustatyti pavyzdį, standartus, kas leidžiama formalioje teisinėje aplinkoje, tačiau šalys turėtų galėti pasirinkti, kas tinkama jų ginčui.

Lietuvoje mediacijos procesas bendrais bruožais buvo sureguliuotas tiek pirmojoje, tiek antrojoje Mediacijos įstatymo redakcijoje. Vis dėlto, kaip įvardyta dar pirmosios Mediacijos įstatymo redakcijos projekto aiškinamajame rašte, siekiant skatinti mediacijos plėtrą ir nepakenkti mediacijos procedūrų efektyvumui, pasirinktas „švelnus“ teisinio reguliavimo metodas (Simaitis, 2007, p. 14; LR teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008). Taigi, mediacijos procesas sureguliuotas tik bendrais bruožais, pačios skatinamos šalys spręsti šiuos klausimus bendru sutarimu. Tais atvejais, kai šalims dėl procesinių aspektų susitarti nepavyksta, įstatymas numato būdus, kaip šie klausimai galėtų būti išspręsti. Pavyzdžiui, dėl mediatoriaus skyrimo šalys gali kreiptis į trečiuosius asmenis, mediacijos paslaugų administratorius ar VGTPT, mediacijos proceso vykdymo klausimai patikėti mediatoriaus diskrecijai, reikalaujama atsižvelgti į ginčo aplinkybes, ginčo šalių jėgų disbalansą ir kitus aspektus (LR mediacijos įstatymas, 2020, 13 str. 4 d., 15 str. 2 d.).

Kadangi kartu su antrąja redakcija buvo įtvirtinta ir privalomoji mediacija ir detaliau reglamentuota teisminė mediacija, su procesu susiję klausimai antrojoje redakcijoje taip pat reglamentuoti kiek detaliau, ypač kiek tai susiję su mediatoriaus skyrimu iš LR mediatorių sąrašo. Atsižvelgiant į tai, kad privalomosios mediacijos ir teisminės mediacijos paslaugos gali būti kompensuojamos valstybės, iš dalies sumenkinta galimybė pasirinkti mediatorių – pasirinkus mediatorių, kuris nėra sudaręs sutarties dėl mediacijos paslaugų teikimo su VGTPT, šalims tenka pačioms susimokėti visą mediacijos paslaugų kainą. Be to, net ir nurodžius, kuriam mediatoriui, sudarusiam sutartį su VGTPT, ar mediatoriui, kuris yra teisėjas, ginčo šalys teiktų pirmenybę, į šį

prašymą VGTPT ar bylą nagrinėjantis teisėjas privalo tik atsižvelgti, bet neprivalo jo vykdyti (LR CPK, 2002, 231-1 str. 2 d. LR mediacijos įstatymas, 2020, 14 str. 4 d.). Antrąja mediacijos įstatymo redakcija taip pat atkreipta daugiau dėmesio į suinteresuotų šalių, ypač vaikų, interesus – suteikta galimybė mediatoriams įtraukti vaikus ar kitus asmenis, kurių interesai privalo būti apsaugoti sprendžiant ginčą, į ginčo sprendimą mediacijos būdu (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 4 d.).

Galiausiai, galima teigti, kad tiek pirmojoje, tiek antrojoje Mediacijos įstatymo redakcijose požiūris į proceso reguliavimą liko tas pats – siekiama suteikti ginčo šalims kuo daugiau laisvės sutarti dėl mediacijos vykdymo aspektų, o elgesio modeliai nustatomi tik tais atvejais, kai šalims nepavyksta rasti bendro sutarimo dėl mediatoriaus skyrimo, mediacijos procesui taikomų taisyklių ar kitų procesinių klausimų. Procesiniai aspektai taip pat reguliuojami tiek, kiek privalo užtikrinti su ginču susijusių asmenų, ypač vaikų, interesus.

- c) Teisės aktai, įtvirtinantys mediacijos paslaugoms taikomus standartus, tokius kaip kvalifikaciniai reikalavimai mediatoriams ir mediatorių sąrašo sudarymas. Šie reikalavimai būtini užtikrinti aukštą mediacijos paslaugų kokybę ir didinti potencialų mediacijos vartotojų pasitikėjimą mediacijos paslaugų teikėjais. Standartai gali būti taikomi valstybės mastu, sektoriniu pagrindu ar tam tikros mediaciją administruojančios institucijos.

Iki įgyvendinant antrosios Mediacijos įstatymo redakcijos nuostatas, Lietuvoje detalūs kvalifikaciniai reikalavimai buvo įtvirtinti tik sektoriniu pagrindu – teismo mediatoriams. 2015 m. įsigaliojus Teisminės mediacijos taisyklių pakeitimams (LR teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-122-(7.1.2)..., 2014) bei Teismo mediatoriaus statuso suteikimo asmenims ir jų įrašymo į Teismo mediatorių sąrašą tvarkos aprašui (LR teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-124-(7.1.2)..., 2014), pastariesiems įtvirtinti griežtesni reikalavimai (LR nacionalinė teismų administracija, 2015, p. 1), įskaitant konkrečius jų išsilavinimo, išklaustų mediacijos mokymų trukmės reikalavimus, detaliau reglamentuota jų įtraukimo į Teismo mediatorių sąrašą tvarka. Pirmojoje Mediacijos įstatymo redakcijoje šie klausimai nebuvo reguliuojami – tebuvo reikalaujama informaciją apie mediatoriaus išsilavinimą ir patirtį pateikti ginčo šalims (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas...,

2008, 4 str. 5 d.). Tai lėmė, kad pakankamą mediatorių kvalifikaciją ir mediacijos paslaugų kokybę užtikrinti iš esmės buvo palikta rinkai. Taigi, iki pat antrosios Mediacijos įstatymo redakcijos įsigaliojimo 2019 m., reikalavimai teismo mediatoriams išliko daug detalesni nei bendrieji, numatyti įstatymu.

Antroje Mediacijos įstatymo redakcijoje, siekiant užtikrinti kvalifikuotų mediacijos paslaugų teikimą, reikalavimai mediatoriams buvo gerokai sugriežtinti (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 4). Be to, pasitelkiant drausminę atsakomybę reguliuojančias nuostatas, nustatyta galimybė prižiūrėti mediatorių teikiamų paslaugų kokybę.

Svarbiausias pakeitimas atliktas įtvirtinus, kad mediacijos paslaugas gali teikti tik į Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašą įtraukti mediatoriai (LR mediacijos įstatymas, 2020, 4 str. 1 d.). Asmenys, siekiantys būti įtraukti į šį sąrašą, turi įrodyti, kad turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą, yra išklaušę ne trumpesnius nei 40 akademinų valandų mokymus mediacijos tema, atitinka nepriekaištingos reputacijos kriterijus ir yra išlaikę mediatoriaus kvalifikacinį egzaminą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 6 str. 1 d.). Lietuvos Respublikos teisingumo ministras taip pat patvirtino ir Mokymų mediacijos tema minimalių reikalavimų sąrašą, Mediacijos egzamino organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašą bei egzamino programą (LR teisingumo ministro 2018 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 1R-289..., 2018).

Į mediatorių sąrašą įtraukti mediatoriai taip pat privalo nuolat tobulinti kvalifikaciją ir kas penkerius metus pateikti VGTPPT dokumentus, pagrindžiančius, kad per penkerius metus buvo išklaudyti ne trumpesni kaip 20 akademinų valandų mokymai mediacijos tema. Mokymams taip pat gali būti prilyginama straipsnio ar pranešimo mediacijos tema parengimas, pedagoginės veiklos mediacijos srityje vykdymas (LR mediacijos įstatymas, 2020, 8 str. 1–2 d. Kreipimosi dėl mediatoriaus skyrimo..., 2018, 2–6 p.).

Mediacijos įstatyme taip pat reglamentuota mediatorių drausminė atsakomybė, įtvirtintos Mediatorių veiklos komisijos funkcijos, nustatyta skundų dėl mediatoriaus veiksmų pateikimo tvarka. Be to, nustatyti mediatoriams taikomų reikalavimų nesilaikymo padariniai, kurie gali varijuoti nuo įspėjimo iki išbraukimo iš Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašo (LR mediacijos įstatymas, 2020, 28–31 str.).

- d) Teisės aktai, įtvirtinantys su mediacija susijusių asmenų teises ir pareigas, tam, kad būtų užtikrintas sąžiningas mediacijos proceso vykdymas. Šios nuostatos paprastai siejamos su mediacijos proceso konfidencialumu, galimybe teismui teikti mediacijos metu gautus įrodymus, mediatoriaus elgesio standartais, tokiais kaip nešališkumas, mediatoriaus atsakomybės klausimais, mediacijos metu pasiektos taikos sutarties teisine galia ir priverstiniu vykdymu ir kitais.

Dėl tam tikrų klausimų, pavyzdžiui, mediacijos proceso konfidencialumas ar mediatoriaus nešališkumas, ginčo šalys gali susitarti tarpusavyje ir įtvirtinti tai su mediatoriumi sudarydamos sutartį dėl mediacijos taikymo, tad jų reguliavimas teisės aktais *per se* nėra būtinas. Nors šie klausimai taip pat dažniausiai reguliuojami teisės aktais, ginčo šalims leidžiama pasirinkti nuo jų nukrypti. Vis dėlto tam tikri nusistovėję aspektai, būtini sąžiningam mediacijos proceso vykdymui užtikrinti, yra glaudžiai susiję su imperatyvių proceso teisės normų reglamentuojamais klausimais, todėl privalo būti reguliuojami įstatymuose. Tam priskirtini ieškinio senaties ir procesinių terminų sustabdymo klausimai, draudimas teikti mediacijos metu gautus duomenis kaip įrodymus teismo proceso metu, dėl ko yra apribojamas betarpiškumo principo taikymas (LR CPK, 2002, 14 str.), mediacijos metu pasiektos taikos sutarties pavertimo priverstinai vykdomu dokumentu klausimai, ginče tarp tų pačių šalių mediaciją vedusio teisėjo nušalinimo klausimai.

Dėl to, kad šalys pačios negali išspręsti šių klausimų, jų reguliavimas teisės aktais laikytinas svarbiausiu ir būtiniausiu mediacijos teisinio reguliavimo lygmeniu, be kurio būtų apribojama šalių galimybė visavertiškai naudotis mediacijos procesu. Būtent šie klausimai³² sprendžiami Mediacijos direktyva, todėl nacionaliniai teisės aktai, reguliuojantys bent šiuos minimalius standartus, yra įtvirtinti visose ES valstybėse narėse, įskaitant ir Lietuvą.

Jau rengiant pirmąją Mediacijos įstatymo redakciją buvo pabrėžta, kad įstatymu sprendžiami tik tie klausimai, kurie gali turėti esminę įtaką mediacijos kokybei, efektyvumui ir populiarumui (LR

³² Mediacijos direktyvoje nėra nustatyta, kad valstybės narės privalo užtikrinti, jog mediacijos vykdymas tarp tų pačių ginčo šalių yra pakankamas pagrindas teisėjui nušalinti, tačiau šis aspektas yra reglamentuotas Lietuvos teisės aktuose (LR CPK, 2002, 65 str. 1 d. 7 p.). Kartu būtina atkreipti dėmesį, kad praktikuojantiems teisėjams vykdyti mediaciją daugelis valstybių apskritai draudžia, todėl joms ši nuostata nėra aktuali.

teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008). Taigi jau pirmojoje Mediacijos įstatymo redakcijoje buvo įtvirtintas mediacijos konfidencialumo principas ir senaties terminų sustabdymo galimybė. Įstatyme taip pat numatyti reikalavimai mediatoriaus nešališkumui ir atsakomybei, įtvirtinta galimybė supaprastinto proceso tvarka patvirtinti mediacijos metu pasiektą taikos sutartį teisme ir taip paversti ją vykdomuoju dokumentu (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas..., 2008, 4 str., 6, 7, 8 str.). Šios nuostatos buvo perkeltos ir į antrąją bei trečiąją Mediacijos įstatymo redakcijas (LR mediacijos įstatymas, 2017, 2020, 4, 16–18 str.). Tai leidžia teigti, kad Lietuvos teisės aktuose įtvirtinti bent būtinieji saugikliai sąžiningam mediacijos proceso vykdymui užtikrinti.

Nacionalinių teisės aktų kategorijai taip pat reikėtų priskirti teismų formuojamą praktiką, kuria aiškinami įstatymų leidėjo priimti teisės aktai. Teismų priimti sprendimai net tik leidžia užpildyti spragas, kurių įstatymai tiesiogiai nereguliuoja, bet ir pateikti specifinių terminų išaiškinimus, kuriais remiamasi įstatymuose, tačiau juose jie nėra detalizuojami (Alexander, 2012, p. 150–151). Išnagrinėjus Lietuvos teisės aktus, kuriais reguliuojama mediacija, galima daryti išvadą, kad teismams gali tekti aiškinti ne vieną Mediacijos įstatyme, CPK ar kituose teisės aktuose įtvirtintą su mediacija susijusį institutą. Pavyzdžiui, tikėtina, kad daug neaiškumų gali sukelti nesąžiningo elgesio mediacijos metu reiškinių samprata, ypač atsižvelgiant į tai, kad būtent nustatęs nesąžiningą elgesį mediacijos metu teismas gali nukrypti nuo CPK įtvirtintų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.). Teisės aktuose taip pat nėra detalizuojama, kada reikalavimas pasinaudoti mediacija turėtų būti laikomas įvykdytu ir koks šalių išitraukimo į procesą lygmuo ir būtinas šiam reikalavimui patenkinti (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 7 d., 20 str.). Klausimų gali kelti ir mediacijos konfidencialumo ribos, kurios detalčiau aptariamos 3.1.2.1.2. darbo poskyryje.

Šie detalieji įstatymu nereguliuoti klausimai turėtų lemti, kad bus keliama papildomų klausimų teismams ir didės tikimybė, kad sprendimas bus apskūstas aukštesnės instancijos teismams. Kartu, šiuos klausimus išsprendus kasaciniam teismui, šie išaiškinimai taps netiesiogine nacionalinio reguliavimo dalimi.

Nagrinėjant mediacijos teisinio reguliavimo intensyvumą, būtina atkreipti dėmesį į ypatingą mediacijos instituto specifiką. Skirtingai nuo

kitų socialinių reiškinių, kurie yra tiesiog reguliuojami kaip procesai (pavyzdžiui, sporto teisė, nekilnojamojo turto ir statybų teisė), mediacija kartu yra ginčų sprendimo būdas. Teisminės ir privalomosios mediacijos įtvirtinimas nacionaliniuose teisės aktuose kartu lemia, kad ji tampa ir neatskiriama civilinio proceso dalimi³³, taigi, valstybinio teisingumo dalimi³⁴. Dėl šios priežasties valstybė, analogiškai, kaip ji privalo užtikrinti tinkamą teismų funkcionavimą, privalo užtikrinti ir tai, kad mediacija, bent tiek, kiek ji yra įtraukta į valstybinių teismų organizuojamą valstybinį teisingumą, taip pat veiktų tinkamai. Visų pirma tai reiškia, kad privalu užtikrinti aukštą mediacijos paslaugų kokybę. Kartu reikia atkreipti dėmesį į viešojo intereso problematiką, kaip antai, vaiko interesai ar silpnesniosios šalies interesų užtikrinimas. Dėl šių priežasčių mediacijai taikomi daug aukštesni standartai, kas taip pat lemia ir dalinį mediacijos sampratos pokytį.

Išnagrinėjus mediacijos reguliavimo formas ir mediaciją reglamentuojančių teisės aktų funkcijas galima teigti, kad Lietuva, laipsniškai perėjo visas reguliacijos formas ir įtvirtino nacionalinius teisės aktus, kuriais remiantis gali būti įgyvendintos visos keturios mediacijos teisės aktų funkcijos. Mediacija Lietuvoje taip pat yra sureguliuota ne tik kaip reiškinys – įtvirtinus teisminę ir privalomąją mediaciją, mediacija kaip ginčų sprendimo būdas tapo ir civilinio proceso dalimi. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje mediacijos teisinis reguliavimas yra itin intensyvus, o Lietuvoje įtvirtinti mediaciją reglamentuojantys teisės aktai yra vieni iš pažangiausių Europoje. Atsižvelgiant į tai, kad detalūs mediaciją reglamentuojantys teisės aktai priimti palyginti neseniai, tikėtina, kad ilgainiui Lietuvoje turėtų būti pradėti justiški ir stiprėjantys intensyvaus mediacijos teisinio reguliavimo padariniai.

1.1.3. Mediacijos juridizacijos padariniai

Natūraliausias padarinys, kylantis tam tikrai reiškiniui įgyjant teisinį pobūdį, yra tas, kad šis procesas reguliuojamas teisės aktais ir privalo būti vykdomas pagal jų nuostatas. Tačiau tai nėra vienintelis juridizacijos rezultatas.

³³ Pažymėtina, kad mediacija taip pat vis dažniau integruojama ir į administracinį bei baudžiamąjį procesą, tačiau šie klausimai nėra šios disertacijos objektas, dėl to plačiau nenagrinėjami.

³⁴ Kaminskienė (2013, p. 691) šį procesą apibūdina kaip mediacijos integraciją.

Remdamasi Blichner ir Molander (2005, p. 5) apibrėžtomis galimomis juridizacijos sampratomis, Brooker (2013, p. 34–35) nurodo, kad reiškinys ne tik yra reglamentuojamas, bet ir dėl šio reiškinio kylantys konfliktai sprendžiami pasitelkiant teisės normas, didėja teisininkų įtaka procesui, be to, patys su reiškiniumi susiję subjektai pradeda save traktuoti kaip teisės sistemos dalyvius, turinčius atitinkamas su reiškiniumi susijusias ar iš jo kylančias teises ir pareigas.

Šios tendencijos pastebimos valstybėse, kuriose mediacijos juridizacija intensyvėja. Kad teismus pasiekia vis daugiau bylų, kuriose keliami su mediacijos procesu susiję klausimai, pažymėjo ne vienas mokslininkas³⁵. Dar 2006 m. Coben ir Thompson, atkreipdami dėmesį, kad mediacija dažnai pristatoma kaip valstybinio teisingumo alternatyva, šį fenomeną įvardijo kaip „bylinėjimosi ironiją“ (angl. *disputing irony*) (Coben ir Thompson, 2006, p. 47). Alexander nurodė daug aspektų, susijusių su mediacija, dėl kurių šalys kreipiasi į teismus, įtraukiant ir susitarimų dėl dalyvavimo mediacijoje nesilaikymą; šalių pareigų, pavyzdžiui, dalyvavimo gera valia, nesilaikymą; netinkamą mediatoriaus pareigų vykdymą ir kitus (Alexander, 2012, p. 166). Kaip galima pastebėti, šie ginčai kyla ne dėl konflikto, kurį bandyta spręsti mediacijos būdu, bet dėl paties mediacijos proceso ir teisės aktuose ar kitur įtvirtintų šalių bei mediatoriaus teisių ir pareigų. Galima teigti, kad šie teismus pasiekiantys ginčai kyla būtent dėl intensyvėjančios mediacijos juridizacijos.

Teisininkų įsitraukimas į procesą taip pat didėja – ginčo šalys ne tik ieško teisinės konsultacijos, kaip galėtų būti sprendžiamas jų konfliktas pasitelkus teisės normas, bet ir tikisi sulaukti teisinių patarimų, kaip mediacijos procesas turėtų vykti, ko jos gali tikėtis iš mediatoriaus proceso metu ir koks elgesys yra draudžiamas. Tai parodo tiek savanoriškas šalių atvykimas į mediaciją kartu su jiems atstovaujančiais teisininkais, tiek ir kai kuriose valstybėse priimti teisės aktai, įpareigojantys ginčo šalis mediacijoje dalyvauti kartu su jiems atstovaujančiais teisininkais. Toks reguliavimas įtvirtintas Italijoje, Graikijoje³⁶ (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d. Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 5 str. 1 d.). JAV pavyzdys rodo, kad nors dėl itin didelių išlaidų advokatams ginčo šalys turėtų būti linkusios į mediaciją atvykti *pro se*,

³⁵ Plačiau mediacijos sukeltas bylinėjimasis aptariamas trečioje darbo dalyje, todėl šioje dalyje detaliai nebus aptariamas.

³⁶ Graikijoje šis reikalavimas netaikomas ginčiuose dėl mažesnių nei 5 000 EUR sumų bei vartotojų ginčiuose.

tokia tendencija galioja ne visur. Pavyzdžiui, Meino valstijoje darytas tyrimas atskleidė, kad 97 procentais atvejų³⁷ į mediaciją dėl skyrybų bent viena ginčo šalių atvyksta lydima jai atstovaujančių teisininkų (McEwen, Mather ir Maiman, 2014, p. 149). Dėl didėjančio teisininkų įsitraukimo į mediacijos procesą ir jų svarbos, brėžiama paralelė su arbitražu – nors iš pradžių arbitražas buvo naudojamas užtikrinti, kad ginčus spręs konkrečių ginčų specifiką išmanantys ekspertai, bėgant laikui arbitražas buvo prilygintas brangiam privačiam teismui, kur teisininkai, o ne ginčo srities ekspertai taria paskutinį žodį (Flood ir Caiger, 1993, p. 439–440; Brooker, 2013, p. 34; Menkel-Meadow, Love ir Schneider, 2013, p. 88).

Didėjantis su mediacija susijusių bylų skaičius teismuose ir ginčo šalių siekis mediacijoje dalyvauti pasitelkiant joms atstovaujančius teisininkus taip pat rodo, kad šalys suvokia, jog iš mediacijos joms gali kilti tam tikros teisės ir pareigos. Dėl mediatorių atsakomybės už jiems numatytų pareigų nesilaikymą (pavyzdžiui, nešališkumo, konfidencialumo principų pažeidimų), nors ir nelabai dažnai, tačiau taip pat keliamos bylos teismuose (Coben ir Thompson, 2006, p. 98; Juškaitė- Vizbarienė, 2014, p. 121–122). Tai rodo, kad ir mediatorius kuo toliau, tuo labiau suprantamas kaip teisinių, o ne socialinių santykių subjektas. Kartu tai pagrindžia, kad visas mediacijos procesas visuomenėje taip pat vis dažniau suvokiamas ne kaip socialinis, o kaip teisinis reiškinys.

Mediacijos teisinio reguliavimo intensyvėjimas turi teigiamų padarinių mediacijai. Visų pirma, detalesni mediaciją reglamentuojantys teisės aktai, ypač įtvirtinantys mediacijos paslaugoms taikomus standartus, kaip tai aptarta 1.1.2 poskyryje, gali padėti užtikrinti geresnę mediatorių pasirengimą, o kartu ir mediacijos paslaugų kokybę. Tai laikytina svarbiausiu ir labiausiai skatintinu mediacijos juridizacijos bruožu. Tai pačiai kategorijai priskirtini ir teisės aktai, įtvirtinantys su mediacija susijusių asmenų teises ir pareigas, nes būtent tai leidžia užtikrinti mediacijos proceso sąžiningumą, apriboti šalių galimybes piktnaudžiauti procesu, užtikrinti, kad bus laikomasi mediacijos metu pasiektų susitarimų. Galiausiai, kitas svarbus mediacijos juridizacijos padarinys – mediatorių veikla yra įtvirtinama kaip valstybės pripažįstama profesija, o pati mediacija kaip teisėtas ir valstybės pripažįstamas būdas ginčams spręsti. Visa tai kartu sukelia didesnę visuomenės pasitikėjimą mediacijos procesu.

Vis dėlto, intensyviau reguliuojant mediaciją, atsiranda ir kritikų, teigiančių, kad dėl mediacijos reguliavimo teisės aktuose nyksta pagrindinės

³⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad net 80 procentų atvejų abi ginčo šalys atvyksta lydimos teisininkų.

mediacijos vertybės, dėl kurių mediacija buvo tokia patraukli ir skatinta (Durand, 2016, p. 975). Šiuo atveju labiausiai pabrėžiamas medicijos kaip proceso lankstumas, šalių apsisprendimo teisė (angl. *self-determination*). Be to, keičiasi ir tam tikrų su medicija siejamų principų sampratos. Kaip bus plačiau aptarta toliau darbe, siaurėja savanoriškumo, konfidencialumo principų ribos, mediatoriui vis dažniau priskiriamos funkcijos, kurios anksčiau nebuvo tiesiogiai kildinamos iš mediatoriaus veiklos, pavyzdžiui, taikos sutarties projekto rengimas. Šis pavyzdys ypač aktualus atsižvelgus į faktą, kad iš mediatorių retai reikalaujama turėti būtent teisinį išsilavinimą, dažnai mediatoriais tampa ir psichologai, psichiatrai ar kitų profesijų atstovai.

Intensyvėjant medicijos juridizacijai, neigiamai paveikiama ir galimybė į konflikto sprendimą žiūrėti ne tik per teisinę prizmę ar ieškoti ne tik teisės aktuose numatytų sprendimų, bet žvelgti ir plačiau, į konflikto psichologinius ir socialinius aspektus, rasti konkrečiai situacijai tinkamus sprendimo būdus, kurių teisės normos negali užtikrinti, pavyzdžiui, atsiprašymas. Šiuo atžvilgiu neigiamų tendencijų pastebima ir Lietuvoje, kur mediatorių susibūrimuose pasigirsta nuogastavimų, kad teisėjai nėra linkę tvirtinti tiesiogiai iš teisės aktuose numatytų ginčo šalių teisių ar pareigų nekylančių taikos sutarties nuostatų, dėl ko tiek ginčo šalys, tiek mediatoriai yra rečiau linkę ieškoti kūrybinių ginčo sprendimo būdų.

Atsižvelgiant į tai, kad intensyvėjantis medicijos teisinis reguliavimas gali medicijos procesui bei sampratai turėti ir neigiamų, ir teigiamų padarinių, kiekvienu konkrečiu atveju būtina vertinti tiek kokią medicijos reguliavimo formą pasirinkti, kaip tai aptarta 1.1.2 poskyryje, tiek, nusprendus mediciją reguliuoti teisės aktais, kokias funkcijas šie teisės aktai turėtų atlikti. Reikia pasakyti, kad būtent medicijos reguliavimo teisės aktais tendencija šiuo metu vyrauja Europoje, vis mažiau vietos paliekama rinkos ar sektorinei reguliacijai. Be to, vis daugiau šalių įgyvendina teisminę ir privalomąją mediciją, kas paverčia mediciją civilinio proceso dalimi. Dėl to valstybės tampa iš dalies atsakingos už medicijos paslaugų kokybę. Būtent dėl šios priežasties manytina, kad medicijos paslaugų kokybės užtikrinimas ir jos skatinimas, ten kur reikia, turėtų būti bene pagrindiniai valstybės siekiai nusprendus mediciją reguliuoti teisės aktais. Vertinant pagal 1.1.2 poskyryje aptartas mediciją reglamentuojančių teisės aktų funkcijas, darytina išvada, kad, siekiant užtikrinti medicijos paslaugų kokybę ir apriboti galimybes šalims piktnaudžiauti procesu, turėtų būti pasitelkiami teisės aktai, kuriais įtvirtinami medicijos paslaugoms taikomi standartai ir apibrėžiamos medicijoje dalyvaujančių ir kitų susijusių asmenų teisės ir pareigos. Atitinkamai priimti skatinamuosius teisės aktus reikia tiek, kiek būtina spręsti riboto medicijos paplitimo problemas.

Vis dėlto, nusprendus teisės aktais reguliuoti mediaciją, būtina atsižvelgti į tai, kad teisiniai mechanizmai palyginti lėtai prisitaiko, sunkiau adaptuojasi inovacijoms. Būtent dėl to siekiant išsaugoti mediacijos proceso lankstumą kai kuriose šalyse pasirenkama nacionaliniais teisės aktais reguliuoti tik specifinius mediacijos aspektus, dėl kurių šalys tiek dėl subjektyvių priežasčių (suderintos valios trūkumas), tiek dėl objektyvių priežasčių (kitokias taisykles įtvirtinančios imperatyvios teisės normos) negali susitarti pačios (Alexander, 2012, p. 151), pavyzdžiui, ieškinio senaties terminų sustabdymo, įrodymų priimtumo, priverstinio taikos sutarties vykdymo klausimai. Šis siekis išsaugoti mediacijos proceso lankstumą ypač aktualus, kai priimami procedūriniai teisės aktai, detalai reglamentuojantys pačią mediaciją.

Manytina, kad būtent procedūriniai teisės aktai, kuriais reguliuojamas pats mediacijos procesas, yra pertekliniai tiek, kiek juose įtvirtinamos taisyklės kaip vesti mediaciją, nuo kurių negalima nukrypti ginčo šalių ir mediatoriaus sutarimu. Siekiant išsaugoti proceso lankstumą, neatimti iš šalių galimybės pritaikyti procesą savo ginčo reikmėms, leisti mediatoriams parinkti tinkamiausią pagal jų įgūdžius ir ginčo šalių poreikiams mediacijos vedimo būdą, teisės aktų nuostatos, kuriomis reguliuojamas mediacijos procesas, neturėtų būti imperatyvios. Atitinkamai pats procedūrinių nuostatų įtvirtinimas neturėtų būti priimamas neigiamai – tais atvejais, kai ginčo šalys mažai supranta apie mediacijos procesą ar nėra suinteresuotos ieškoti joms tinkamiausio mediacijos vedimo būdo, tokios nuostatos palengvina mediacijos organizavimą. Vis dėlto teisės aktai neturėtų užkirsti kelio juose siūlomų procedūrinių taisyklių pakeisti šalių sutarimu.

Nors intensyvus mediacijos teisinis reguliavimas *per se* nėra siekiamybė, kokybiškos mediacijos paslaugos, kuriomis galima užtikrinti, kad nebus pažeidžiami šalių interesai ir bus užtikrintas viešasis interesas, ypač kiek tai susiję su vaikų interesais, yra. Negalima daryti tiesioginės išvados, kad intensyvus mediacijos teisinis reguliavimas yra būtinas tam, kad mediacija kokybiškai funkcionuotų šalyje. Kaip buvo aptarta, galimos įvairios reguliavimo formos, kurios gali koegzistuoti vienoje teisės sistemoje, reguliuodamos skirtingus mediacijos aspektus, o net ir nusprendus mediaciją reguliuoti nacionaliniais teisės aktais, jie gali atlikti tik tas funkcijas, kurios yra reikalingos būtent toje jurisdikcijoje. Vis dėlto vis daugiau šalių įgyvendinant teisminę ir privalomąją mediaciją ir jai tampant civilinio proceso dalimi, valstybė tampa atsakinga už mediacijos paslaugų kokybę. Dėl to galima teigti, kad šiose jurisdikcijose intensyvus mediacijos teisinis reguliavimas ir iš to kylantys padariniai yra neišvengiami.

1.2. Mediacijos samprata

1.2.1. Mediacija kaip socialinis ir teisinis reiškinys

Privalomosios mediacijos sampratos negalima atskleisti prieš tai bent trumpai neįvardijus pačios mediacijos sampratos ir jos esminių bruožų. Kaip socialinį reiškinį mediaciją nėra sunku apibrėžti. Be to, nėra būtinybės akcentuoti detales, svarbu paaiškinti proceso esmę. Paprastai mediacija suprantama kaip procesas, kurio metu šalys, padedamos nešališko tarpininko, siekia derybomis rasti sutarimu grįstą sprendimą tarp jų kilusiam ginčui išspręsti (Alexander, 2006, p. 2; Brooker, 2013, p. 1; Menkel-Meadow, Love ir Schneider, 2013, p. 85). Taigi, aiškinant mediaciją kaip procesą, paprastai atkreipiamas dėmesys į tris aspektus: (1) mediaciją kaip ginčų sprendimo būdą; (2) nešališko tarpininko pagalbinį vaidmenį procese³⁸; (3) šalių siekį sutarti dėl joms tinkamo ginčo sprendimo būdo. Literatūroje taip pat galima rasti apibrėžimų, kuriuose pabrėžiamas proceso lankstumas, savanoriškumas (Hedeen, 2005, p. 274; Vettori, 2015, p. 357). Hopt ir Steffek (2013, p. 11–13) taip pat pabrėžia savanorišką mediacijos prigimtį. Šie autoriai taip pat atkreipia dėmesį, kad mediacija gali būti sprendžiami ne tik teisiniai ginčai. Be to, faktas, kad šalys prisiima atsakomybę už sprendimo priėmimą kartu, turėtų reikšti, jog tarpininkas neturi galios priimti galutinį sprendimą dėl ginčo esmės.

Vis dėlto mediacijos juridizacija lėmė, kad kaip teisinis reiškinys mediacija įgijo papildomų savybių, kurios nebūtinai buvo būdingos mediacijai kaip socialiniam reiškiniui, ypač kiek tai susiję su jos inicijavimu, organizavimu bei teisėmis ir pareigomis, kurių gali kilti su mediacija susijusiems asmenims – tiek ginčo šalims, tiek mediatoriams, tiek teisininkams, atstovaujantiems ginčo šalims. Šios papildomos savybės, priskiriamos mediacijai, varijuoja priklausomai nuo teisės sistemos, kurioje ji yra įtvirtinta ir reguliuojama. Dėl šios priežasties mediacijos samprata nagrinėjama atsižvelgiant ne tik į mediacijos kaip socialinio reiškinio apibrėžimą, bet ir atkreipiant dėmesį į konkrečias savybes, kurias mediacijai priskiria nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai ir gairės.

Mediacijos apibrėžimai, pateikiami teisės aktuose, dažniausiai atspindi tam tikrą minimalių reikalavimų mediacijos procesui sąrašą ir

³⁸ Pabrėžtina, kad išskiriant pagalbinį mediatoriaus vaidmenį (angl. *facilitator*) nesiekama susiaurinti mediacijos apibrėžimo ir kalbėti tik apie vieną mediacijos stilių. Pagalbinė mediatoriaus funkcija, kuria siekiama palengvinti komunikaciją tarp ginčo šalių ar kitaip padėti išspręsti ginčą, yra esminė ne tik įgalinančiojoje (angl. *facilitative*) mediacijoje, bet ir vertinamojoje, transformacinėje ar kito stiliaus mediacijoje.

kvalifikacinius reikalavimus, kuriuos turi atitikti konkretus asmuo, kad galėtų būti pripažintas mediatoriumi (The Hague Conference on Private International Law Permanent Bureau, 2012, p. 7). Ne išimtis ir Lietuva. LR mediacijos įstatyme (2020, 2 str. 3 d.) mediacija įvardijama kaip „ginčų sprendimo procedūra, kurios metu vienas ar keli mediatoriai padeda ginčo šalims taikiai spręsti ginčą. Mediacija, išskyrus teisėjų vykdomą teisminę mediaciją, yra profesinė veikla“. Iš šio apibrėžimo galima išskirti tris pagrindinius aspektus. Pirma, kad mediacija priskiriama taikioms ginčų sprendimo procedūroms, kas suponuoja mediacijos struktūriškumą ir tam tikro veiklos modelio sekimą. Antra, ginčo šalims spręsti ginčą padeda trečioji šalis (mediatorius), kurios funkcija, pagal LR mediacijos įstatymą (2020, 2 str. 5 d.), turi atlikti vienas ar keli nešališki fiziniai asmenys, įrašyti į LR mediatorių sąrašą. Kaip minėta, asmenys, siekiantys būti įtraukti į LR mediatorių sąrašą, ne tik turi atitikti nemažai kriterijų, bet ir išlaikyti kvalifikacinį egzaminą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 6 str.). Trečia, apibrėžime taip pat įtvirtinta, kad mediacija yra profesinė veikla, pabrėžiant institucionalizuotą, įstatymais reguliuojamą mediacijos procesą, kuris yra teisinės sistemos dalis.

Kaip galima pastebėti, įstatyme iš principo pabrėžiami panašūs mediacijos aspektai, kaip ir aptarti pirmiau, nagrinėjant mediacijos kaip socialinio reiškinio sampratą. Vis dėlto šiame apibrėžime nepateikiama nuorodų į proceso savanoriškumą, nepabrėžiama šalių ir mediatoriaus vaidmens dėl galutinio sprendimo. Be to, procesui keliamos papildomos sąlygos, dėl kurių ši samprata yra susiaurinama. Pavyzdžiui, priimti Mediacijos įstatymo pakeitimai, detaliam reglamentavę mediatorių veiklą, lėmė, kad į LR mediatorių sąrašą neįtrauktų asmenų atliekamas šalių taikinimas, net jei ir atitinka įvardytus mediacijos proceso bruožus, Mediacijos įstatymo kontekste mediacija net neturėtų būti laikomas.

Skirtingų šalių įstatymuose, tarptautiniuose teisės aktuose pateikiamuose mediacijos apibrėžimuose ir mokslinėje literatūroje, kurioje nagrinėjama mediacija, galima rasti ir detalesnių apibrėžimų, juose pabrėžiami ir kiti mediacijos procesui taikomi reikalavimai (CEPEJ, 2019, p. 44). Dažnai pateikiant mediacijos apibrėžimą atkreipiamas dėmesys į mediacijos proceso savanoriškumą, struktūriškumą, mediatoriaus teikiamą pagalbą komunikacijai tarp ginčo šalių palengvinti, pabrėžiama, kad už galutinio sprendimo priėmimą yra atsakingos pačios šalys. Kartais taip pat pabrėžiamas mediacijos konfidencialumas, mediatoriaus nepriklausomumas ir nešališkumas³⁹ (The Hague Conference on Private International Law

³⁹ Kaip nurodyta pirmiau, į mediatoriaus nešališkumą atkreipiamas dėmesys ir LR mediacijos įstatyme pateikiamame mediacijos apibrėžime.

Permanent Bureau, 2012, p. 7). Pavyzdžiui, Mediacijos direktyvoje (2008, 3 str. a) p.) įtvirtinta, kad mediacija yra struktūrizuotas procesas, o ginčo šalys turėtų savanoriškai stengtis pačios susitarti padedamos mediatoriaus, pabrėžiama, kad procesas gali būti inicijuotas šalių, pasiūlytas ar nurodytas pradėti teismo arba numatytas pagal valstybės narės teisę; UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme (2018, 1 str. 3 d.) nurodoma, kad mediatorius neturi galios priimti galutinio sprendimo dėl ginčo. Užsienio valstybių nacionaliniuose teisės aktuose taip pat galima rasti pavyzdžių, kuriuose pateikiant mediacijos apibrėžimą įtvirtinti tokie mediacijos proceso bruožai kaip konfidencialumas ar mediatoriaus nepriklausomumas (VFR įstatymas skatinti mediacijai..., 2012, 1 str. Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 2 str. 1 d.).

1.2.2. Mediacijos ir kitų AGS būdų skirtumai

Teisės aktuose įvardyti mediacijos proceso bruožai taip pat padeda atskirti mediaciją nuo kitų iš dalies panašių AGS būdų. Be mediacijos, prie AGS paprastai priskiriami arbitražas, ankstyvasis nešališkas vertinimas (angl. *early neutral evaluation*), bandomieji prisiekusiųjų teismai (angl. *summary jury trial*), teismo taikinimo posėdžiai (Ryan, 2000, p. 1851). Suprantama, šis sąrašas nėra baigtinis – AGS modeliai laikui bėgant iš dalies adaptuojami, taip pat atsiranda naujų, pavyzdžiui, kuriami mišrūs modeliai, tokie kaip arbitražo, mediacijos ir arbitražo procesas, užsienio literatūroje vadinamas tiesiog „*Arb-Med-Arb*“⁴⁰, plečiasi internetinio ginčų sprendimo modeliai, todėl siekis pateikti visa apimančią detalų AGS būdų sąrašą šio tyrimo kontekste neturi didelės pridėamosios vertės.

Nuo dalies kitų AGS metodų mediaciją atskirti nėra sunku – arbitražą apibūdina arbitro teisė dėl ginčo šalių priimti privalomą sprendimą; bandomieji prisiekusiųjų teismai, natūralu, bando modeliuoti prisiekusiųjų veiksmus ir sprendimą proceso teisme metu (Ryan, 2000, p. 1858). Nė viena iš šių savybių nėra būdinga mediacijai. Vis dėlto ne visada skirtumai tarp mediacijos ir kai kurių kitų AGS būdų yra tokie aiškūs. Dėl to tokiais atvejais atskirti mediaciją nuo šių AGS būdų gali būti labai sunku. Pavyzdžiui,

⁴⁰ Tarptautiniuose šaltiniuose šis procesas dažnai sutrumpintai vadinamas tiesiog „*Arb-Med-Arb*“. Šio mišraus proceso pagrindu ginčo sprendimas inicijuojamas arbitraže, iškart po to perduodamas mediacijai, ten, pasiekus taikų susitarimą, perduodamas arbitrai šiam susitarimui patvirtinti arbitro sprendimu, o taikaus susitarimo nepasiekus – grąžinamas arbitražo teismui spręsti iš esmės (Singapore International Mediation Center, 2014; Žukauskaitė, 2019, p. 208–209).

ankstyvasis nešališkas vertinimas pasižymi šalių siekiu išgirsti iš kompetentingos trečiosios šalies, kaip ginčas, tikėtina, būtų vertinamas jį sprendžiant teisme, tačiau iš esmės panašias savybes gali turėti ir vertinamoji mediacija.

Hopt ir Steffek (2013, p. 15) tokią situaciją aiškina pasiremdami keliomis priežastimis. Autoriai atkreipia dėmesį, kad daugelyje jurisdikcijų šie AGS procesai vis dar kuriami, tad nėra aiškiai nusistovėjusių jų sampratų. Be to, daugelis terminų yra pasiskolinti iš anglų kalbos, tačiau nebūtinai šie skolinti terminai vartojami tam pačiam procesui apibrėžti. O ir anglakalbėse jurisdikcijose šie terminai nebūtinai aiškinami tiksliai, be dviprasmybių. Be to, daugumos AGS būdų, ypač mediacijos, pagrindinės stiprybės sietinos su jų lankstumu, tad natūralu, kad tam tikri elementai gali būti pasiskolinami iš kitų AGS būdų, kas dar labiau apsunkina aiškų šių procesų atskyrimą.

Vis dėlto, mediacijos (angl. *mediation*) ir teismo taikinimo ar taikinimo (angl. *conciliation*) apskritai atskirtis kelia daugiausia problemų. Šių problemų kyla dėl kelių aspektų. Pirma, dalis tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų šiuos terminus vartoja kaip sinonimus – pakeičiamai, o kai kuriose jurisdikcijose šios sąvokos apibrėžia du, nors ir panašius, tačiau netapačius procesus. Pavyzdžiui, 2002 m. priimtoje pirmojoje UNCITRAL pavyzdinio įstatymo redakcijoje buvo vartojamas terminas „taikinimas“ (angl. *conciliation*), pabrėžiant, kad įstatymas taikomas nepriklausomai, ar šis procesas vadinamas taikinimu, mediacija ar kitu panašią reikšmę turinčiu žodžiu (UNCITRAL pavyzdinis įstatymas, 2002, 1 str. 3 d.). Reikia pažymėti, kad 2018 m. priėmus naują UNCITRAL pavyzdinio įstatymo redakciją, buvo nuspręsta iš šių, UNCITRAL teigimu, sinonimų, pasirinkti terminą „mediacija“, kaip plačiau paplitusį ir dažniau vartojamą pasaulyje (Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja, 2018, B(1) d., UNCITRAL Settlement of commercial disputes..., 2018, 5 parag.). Mediacijos direktyvoje, nors ir vartojamas mediacijos terminas, taip pat pabrėžiama, kad nėra svarbu, kaip procesas yra pavadintas (Mediacijos direktyva, 2008, 3 str. a) d.), o tai, atsižvelgiant į direktyvoje pateikiamą mediacijos apibrėžimą, taip pat leidžia teigti, kad tam tikros taikinimo procedūros gali būti įtrauktos į direktyvos taikymo sritį⁴¹. Kad šios sąvokos kartais vartojamos pakeičiamai, pabrėžia ir Lietuvos teisės mokslininkai (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 6).

⁴¹ Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Mediacijos direktyvoje tiesiogiai įtvirtinta, kad mediacijos sąvoką neapima ginčą nagrinėjančio teismo ar teisėjo pastangų išspręsti ginčą dėl to ginčo vykstančio teismo proceso metu (Mediacijos direktyva, 2008, 3 str. a) d.).

Tuo tarpu, pavyzdžiui, Šveicarijoje mediacija ir taikinimas (angl. *conciliation*) yra dvi skirtingos procedūros. Antruoju atveju taikinimą atliekanti institucija, kurios sudėtis gali skirtis priklausomai nuo ginčo rūšies, siekdama šalių sutaikinimo gali vertinti įrodymus, tam tikrais atvejais nuspręsti rengti viešus taikinimo posėdžius, be to, kai kurių kategorijų ginčiuose taip pat gali siūlyti šalims ginčo sprendimą ir pateikti sprendimo motyvus. Reikia pasakyti, kad taikinamoji procedūra yra privalomas ikiteisminis ginčų sprendimo būdas daugeliui ginčų šioje valstybėje, tačiau šalių prašymu vietoje jos gali būti taikoma mediacija (Šveicarijos Konfederacijos CPK, 2009, 197, 203, 210, 213 str.).

Papildomų sunkumų sukelia ir lingvistiniai aspektai bei sąvokų kaita. Pavyzdžiui, dar iki mediaciją detaliai suregulavusio įstatyminio dekreto (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010), Italijos teisinėje sistemoje ne viename teisės akte buvo kalbama apie taikinimą (it. *conciliazione*) bei taikinimo komisijas (Italijos Respublikos įstatymas dėl prekybos, pramonės..., 1994, 2 str. 4 d. 1 p. Italijos Respublikos 2003 m. sausio 17 d. įstatyminis dekretas Nr. 5..., 2003, 38 str.). Ne vienas autorius pabrėžė, kad šie procesai skirtingi, o įstatymų leidėjas ne veltui vartoja skirtingas sąvokas, taikinimą labiau (nors nebūtinai) sieja su teisėjo atliekamais veiksmais (Trisorio Liuzzi, 2013; Acquaviva, 2018). Vis dėlto įstatyminiame dekrete Nr. 28/2010 sąvoka *conciliazione* jau vartojama mediacijos būdu pasiektam šalių sutaikymui apibrėžti, taigi referuojama į rezultatą, ne į procesą (De Palo ir Keller, 2013, p. 669; Matteucci, 2015, p. 194), o iki priimant įstatyminį dekretą veikusios taikinimo komisijos galėjo būti supaprastinta tvarka įtrauktos į nacionalinį mediacijos paslaugų administratorių (Italijoje vadinamų tiesiog mediacijos organizacijomis) sąrašą (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 19 str.).

Deja, bet Lietuvoje taip pat buvo įvesta panaši painiava – nors tiek Bandomojo teisminės mediacijos projekto metu, tiek pirmosios Mediacijos įstatymo redakcijos projektuose buvo vartojamas mediacijos terminas, tačiau, kaip įvardijo Lakis (2010, p. 34), šis terminas buvo *gražiai* pataisytas galutinėje dokumento redakcijoje į taikinamąjį tarpininkavimą, nors mediacijos ir mediatoriaus terminai dažnai liko paminimi skliausteliuose, tiek pačiame įstatyme, tiek poįstatyminiuose teisės aktuose. Kaip ir UNCITRAL atveju, priėmus antrąją Mediacijos įstatymo redakciją, siekiant aiškaus sąvokų vartojimo ir atsižvelgiant į Mediacijos direktyvoje vartojamas sąvokas, terminas „taikinamasis tarpininkavimas“ buvo panaikintas ir grąžintas mediacijos terminas (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 3). Taigi, galima užtikrintai teigti, kad šios sąvokos Lietuvoje

buvo vartojamos kaip sinonimai. Tai pabrėžiama ir 2019 m. kartu su Teisingumo ministerija Mykolo Romerio universiteto mokslininkų parengtame informaciniame leidinyje apie mediaciją (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 16). Todėl galima teigti, kad šis *pagražinimas* įvedant taikinamojo tarpininkavimo sąvoką ne tik neatnešė praktinės naudos, bet ir sukūrė prielaidų neaiškumams, ypač atsižvelgiant į faktą, kad Lietuvos teisės aktai numato ir teisėjo vykdomą taikinimą parengiamojo posėdžio metu (LR CPK, 2002, 231 str. 1 d.), kurio negalima prilyginti mediacijai.

Teisėjo vykdomas proceso šalių taikinimas nėra tapatus mediacijai ir savo esme labiau atitinka *conciliation* sampratą (The Hague Conference on Private International Law Permanent Bureau, 2012, p. 8). Nors teisėjo vykdoma taikinimo procedūra turi tą patį tikslą kaip ir mediacija, o naudojami metodai šalims sutaisyti taip pat gali būti panašūs, šio proceso negalima vadinti mediacija ne tik dėl procesinių skirtumų, bet ir dėl to, kad teisminiu sutaukinimu neužtikrinami ar ribotai užtikrinami esminiai reikalavimai mediacijos procesui. Šių procesų skirtumai plačiau aptariami toliau.

Vienas iš svarbiausių mediacijos principų, įtvirtintų ne tik Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse, bet ir Mediacijos direktyvoje, yra apribota galimybė naudoti duomenis, gautus mediacijos būdu, kaip įrodymus civiliniame procese (LR CPK, 2002, 177 str. 1 d.; Mediacijos direktyva, 2008, 7 str. 1 d.). Vis dėlto kodekse nurodoma, kad priemonių šalims sutaisyti turi imtis būtent teismas (LR CPK, 2002, 231 str. 1 d.). Taigi šalių taikinimas vykdomas bylą nagrinėjančio teisėjo. Dėl šios priežasties šalys gali būti nelinkusios atskleisti tarpininkui (bylą toliau nagrinėsiančiam teisėjui) ginčo detalių, nes bijo, kad tai gali paveikti galutinį sprendimą. Tai neatitinka mediacijos procesui taikomų taisyklių, ribojančių mediacijos metu gautos informacijos pateikimą teismui. Tai patvirtina ir kitos mediacijos konfidencialumui užtikrinti skirtos taisyklės, ypač dalyvio-teismo konfidencialumo lygmenyje⁴². Pavyzdžiui, vien faktas, kad teisėjas vykdė mediaciją dėl to paties ginčo tarp tų pačių šalių, yra pakankamas teisėjo nušalinimo pagrindas (LR CPK, 2002, 65 str. 1 d. 7 p.).

Be to, nors teismo posėdžiai, kuriuose teismas imasi priemonių šalims sutaisyti, gali būti uždari, o uždarų posėdžių protokolai nėra prieinami viešai, parengiamasis posėdis vis vien yra protokoluojamas (LR CPK, 2002, 9 str. 1 d., 10 str. 1 d.). Proceso eigos protokolavimas taip pat nėra būdingas mediacijai ir turėtų varžyti priešingu atveju palyginti neformalaus šalių bendravimo galimybes.

⁴² Alexander (2009, p. 249–251) išskiria tris mediacijos konfidencialumo lygmenis: dalyvio – teismo, dalyvio – trečiųjų asmenų, dalyvio – dalyvio.

Nors vykdamas bandomuosius teisminės mediacijos projektus Lietuvos teismuose teisminė mediacija buvo organizuojama remiantis būtent LR CPK 231 straipsnyje numatyta teismo taikinimo galimybe (Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2007 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. 13 P-15..., 1 p.), vėliau šis LR CPK straipsnis buvo pakeistas ir įtvirtino dviejų atskirų procesų taikymo galimybes – teismo sutaikymo ir teisminės mediacijos. Šiuo pakeitimu taip pat tiesiogiai įvardyta, kad taikinimo tarpininkas negali dalyvauti nagrinėjant bylą iš esmės (LR CPK pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2011, 138 str. 1 d.). Be to, jau pirmojoje Mediacijos įstatymo redakcijoje įtvirtinta, kad įstatymo taikymo sritis neapėmė teismo sutaikymo (taikinimo), kuri atlieka bylą nagrinėjantis teisėjas (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas..., 2008, 1 str. 2 d.). Atitinkamai parengiamojo posėdžio metu teisėjo vykdomas šalių taikinimas apskritai neturėtų būti laikomas mediacijos procesu.

Siekiant atskirti mediacijos ir taikinimo procesus dažniausiai atkreipiamas dėmesys į skirtingą tarpininko vaidmenį, pabrėžiant, kad antruoju atveju jis yra aktyvesnis, labiau vadovaujantis, suteikiantis daugiau galių šalims (The Hague Conference on Private International Law Permanent Bureau, 2012, p. 8). Taip pat pabrėžiama, kad taikinimo atveju iš tarpininko tikimasi pasiūlymo dėl galimo ginčo sprendimo būdo, patarimo dėl ginčo sprendimo galimybių (Sgubini, Prieditis ir Marighetto, 2004). Taigi mediaciją nuo taikinimo galima atskirti pagal tarpininko funkciją ir jo vaidmenį procese, taip pat pagal procesui taikomus minimalius reikalavimus, tokius kaip proceso konfidencialumas ir draudimas teikti mediacijos metu sužinotus įrodymus teismui. Nors mediacijoje šalys gali nuspręsti, kad mediacijos procesas nebus konfidencialus ar dalyvauti vadinamajame arbitražo, mediacijos ir arbitražo procese (angl. *arb-med-arb*), kur, šalių sutikimu, mediatorius gali, nepavykus susitarti mediacijos būdu, perimti arbitro vaidmenį procese ir priimti privalomą sprendimą šalių atžvilgiu, visais šiais atvejais tai yra šalių, o ne tarpininko, pasirinkimas. Kitais žodžiais tariant, šalys remiasi laisvo šalių apsisprendimo principu (angl. *self-determination*), kuris pripažįstamas vienu iš esminių mediacijoje (Durand, 2016, p. 983). Taikinimo atveju šio principo taikymas yra kur kas apribotas.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad tam tikrais atvejais skirtumai tarp mediacijos ir panašių taikinimo procesų išblunksta, ypač atsižvelgiant į literatūroje pateikiamos vertinamosios mediacijos apibrėžimus. Pavyzdžiui, Waldman (2011, p. 20) teigimu, vertinamąją mediaciją vykdamas mediatorius preziumuoja, kad šalys tikisi, jog mediatorius pakreips ginčo sprendimą atsižvelgdamas į teisės normas, verslo praktiką ar technologijas. Taip pat turėtų būti tikimasi, kad mediatorius turi pakankamai patirties ir žinių, kad

galėtų objektyviai įvertinti sprendžiamą situaciją. Toks paaiškinimas turi panašumų su pirmiau aptartais broožais, kurie turėtų padėti atskirti mediaciją nuo taikinimo proceso. Tai leidžia teigti, kad tiek taikinimo, tiek mediacijos procesų esmė ir tikslas yra itin panašūs, todėl aiškia ribą tarp jų galima brėžti tik tais atvejais, kai teisės aktuose aiškiai apibrėžiamos joms taikomos skirtingos taisyklės ir nurodomi asmenys, turintys teisę atlikti tarpininko vaidmenį kiekvienu šių atvejų, ir šių asmenų teisės ir pareigos. To pavyzdžiu galima laikyti Šveicariją ir Lietuvą, kiek tai susiję su mediacija ir bylą nagrinėjančio teisėjo vykdomu šalių taikinimu.

Pateikti pavyzdžiai leidžia teigti, kad, aptariant mediacijos sampratą, būtina atsižvelgti ne tik į jos kaip socialinio reiškinio apibrėžimą, bet ir teisės aktuose įtvirtintus minimalius reikalavimus mediacijai ir mediatoriams. Taigi, nors mediaciją galima suprasti kaip taikų ginčų sprendimo būdą, kurio metu šalys su nešališko tarpininko – mediatoriaus – pagalba siekia rasti joms tinkamą ginčo sprendimą, pateikiant šį apibrėžimą būtina atsižvelgti ir į tokius teisės aktuose įtvirtintus mediacijos broožus, kaip antai proceso konfidencialumas ar šalių savanoriškumas, taip pat į mediatoriams keliamus kvalifikacinius reikalavimus, tam tikrose jurisdikcijose apimančius ir įrašymą į specialų mediatorių sąrašą. Be to, būtina atsižvelgti ir į pagalbinį mediatoriaus vaidmenį, kuris nepasižymi nei galutinio sprendimo dėl ginčo priėmimu, nei galimybe ieškoti teisosios ginčo šalies.

Nors šalys gali pasirinkti kai kuriuos šių broožų susieti su mediacijos procesu ar atsisakyti tam tikrų mediacijai taikomų standartų, tai lemia ne teisės aktų nustatyti reikalavimai, taigi ne nustatytasis elgesio modelis (angl. *default*), o vienas iš esminių mediacijos principų – laisvo šalių apsisprendimo principas. Tiek šio principo, tiek šalių savanoriškumo principo svarba mediacijos sampratai yra vienas iš dažniausiai keliamų klausimų nagrinėjant privalomosios mediacijos institutą, todėl jų reikšmė ir apimtis bus atskleisti aptariant privalomosios mediacijos sampratą.

1.3. Privalomosios mediacijos samprata

Siekiant pateikti privalomosios mediacijos sampratą visų pirma pradedama nuo teisės aktuose įtvirtintų apibrėžimų, tačiau reikia pripažinti, kad juose pateikiamos privalomosios mediacijos sąvokos nėra pakankamai informatyvios ir išsamios privalomosios mediacijos sampratai apibrėžti. Be to, ne vienos valstybės įstatymų leidėjas pasirinko teisės aktuose apskritai tiesiogiai nepateikti privalomosios mediacijos sąvokos, nors šis institutas

teisės aktuose ir yra įtvirtintas. Tokiais pavyzdžiais galima laikyti Norvegiją (Norvegijos Karalystės įstatymas, reguliuojantis mediaciją..., 2008, 5-4 str., 8-3 str.), Italiją (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 1 str., 5 str. 1bis d., 2 d.), Azerbaidžaną (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 1 str., 28 str.).

Galima teigti, kad tų valstybių teisės aktuose, kuriuose yra įtvirtintos privalomosios mediacijos sąvokos, jos yra pateiktos siauriai ir pritaikomos tik tai teisinei aplinkai. Pavyzdžiui, Lietuvos teisės aktuose įtvirtinta tokia privalomosios mediacijos sąvoka: „mediacija, kuria įstatymų nustatytais atvejais privaloma pasinaudoti prieš kreipiantis į teismą dėl ginčo sprendimo“ (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 7 d.). Taigi, šiuo apibrėžimu apskritai eliminuojami atvejai, kai ginčo šalis mediacija pasinaudoti įpareigoja bylą nagrinėjantis teisėjas.

Graikijos teisės aktuose pateikiama ne privalomosios mediacijos sąvoka, bet nacionalinį modelį atitinkanti privalomojo pradinio mediacijos susitikimo sąvoka⁴³, pagal kurią juo turėtų būti laikomas šalių ir mediatoriaus susitikimas, kurio metu pastarasis turėtų informuoti ginčo šalis tiek apie mediacijos procesą ir esminius jam taikomus principus, tiek apie galimybę ginčą išspręsti už teismo ribų, atsižvelgiant į jo prigimtį bei bruožus. Įstatyme taip pat pabrėžiama, kad tam tikrų įstatymo numatytų kategorijų ginčiuose šis susitikimas privalo įvykti iki ginčą nagrinėjant teisme (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 2 str. 5 d.). Šiuo atveju taip pat pateikiamas tik siauras privalomosios mediacijos apibrėžimas.

Mokslinėje literatūroje privalomosios mediacijos samprata taip pat nagrinėjama gana retai arba susitelkiant tik ties tam tikrų privalomosios mediacijos aspektų aptarimu. Vis dėlto galima rasti ir bendresnio pobūdžio apibūdinimų. Pavyzdžiui, Katz, nagrinėdama privalomojo tipo AGS būdus (tarp jų ir mediaciją), įvardijo, kad į šią sąvoką turėtų patekti visi ginčų sprendimo procesai, į kuriuos šalys įsitraukia stokodamos savanoriškumo, išskyrus civilinius ir baudžiamuosius teismo procesus, kuriuose užtikrinamos visos procesinės garantijos (Katz, 1993, p. 2). Taigi, pasak jos, esminis privalomąją mediaciją išskiriantis bruožas turėtų būti savanoriškumo stoka.

Šalys savanoriškumo gali stokoti tiek dėl objektyvių priežasčių, tiek dėl subjektyvių priežasčių. Objektyviomis priežastimis reikėtų manyti esant reikalavimą pasinaudoti mediacija. Tokie reikalavimai turėtų būti kildinami iš teisės aktų nuostatų. Teisės aktuose taip gali būti numatytos ir tam tikros

⁴³ Kaip aptariama toliau tekste, Graikijos privalomosios mediacijos reguliavimas atitinka itališkąjį modelį. Jam taip pat priskiriami Azerbaidžano ir Turkijos privalomosios mediacijos modeliai.

procesinės sankcijos už nepasinaudojimą mediacija, nors tiesioginis reikalavimas pasinaudoti mediacija ir nėra įtvirtinamas. Subjektyviomis priežastimis galėtų būti, pavyzdžiui, riboti finansiniai ar laiko ištekliai, apsunkinantys galimybę ginčą spręsti teisme ar kitu būdu.

Ingleby (1993, p. 430) įvardija, kad mediacijos privalomumas gali pasireikšti daugeliu formų. Jo teigimu, aiškiausia yra tiesioginis nurodymas šalims pasinaudoti mediacija prieš suteikiant joms galimybę ginčą nagrinėti teisme. Ne taip tiesiogiai, Ingleby teigimu, privalomumas gali kilti dėl ribotų finansinių galimybių – pavyzdžiui, nepasinaudojus mediacija prarandamos galimybės gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, neišgalima sau leisti jokių kitų ginčų sprendimo būdų. Ingleby taip pat kelia klausimą, ar šalys (ir joms atstovaujantys teisininkai) nesijaus verčiami pasinaudoti mediacija ir tais atvejais, kai teismas mediaciją tik rekomenduoja, vien dėl to, kad bijos prarasti teismo palankumą.

Ingleby įvardytos mediacijos privalomumo formos nėra lygiavertės. Teisės aktuose įtvirtinto reikalavimo pasinaudoti mediacija prieš gaunant galimybę ginčą nagrinėti teisme negalima prilyginti situacijoms, kai mediacijos pasirinkimą lemia finansiniai sunkumai, dėl kurių šalis negali sau leisti pasinaudoti kitu ginčų sprendimo būdu. Kaip nurodyta, tokio pobūdžio situacija yra subjektyvi. Priežastys, dėl kurių ginčo šalis jaučiasi verčiama pasinaudoti mediacija, yra nulemtos kiekvieno asmens individualios situacijos, taigi beveik neįmanoma nustatyti, ar asmuo tikrai negalėjo pasinaudoti kitais ginčų sprendimo būdais. Antra, paprastai tokiais atvejais mediacija nėra vienintelis galimas pasirinkimas, o geriausia alternatyva, taigi išlieka šalių galimybė pasirinkti. Pirmu pavyzdžiu aptariama priešinga situacija, kur kiekvienas tokioje situacijoje atsidūręs asmuo iš esmės turėtų tas pačias pasirinkimo galimybes – paklusti nustatytam elgesio modeliui arba nepaklusti ir susidurti su neigiamais padariniais.

Abiem aptartais atvejais šalys gali stokoti savanoriškumo pasirinkdamos mediaciją, taigi, pagal Katz apibrėžimą, tokia mediacija turėtų būti laikoma privalomąja. Tačiau situacijų nelygiavertiškumas lemia, kad ir čia dera atskirti privalomąją mediaciją kaip socialinį reiškinį ir privalomąją mediaciją kaip teisinį reiškinį. Kaip socialinis reiškinys privalomoji mediacija gali būti paremta subjektyviomis priežastimis, kurios lemia savanoriškumo stoką, ir subjektyviu kiekvieno asmens suvokimu, kas jam yra privaloma, tačiau privalomajai mediacijai kaip teisiniam reiškiniui tokia samprata netinkama.

Kaip įvardijo Kaminskienė (2013, p. 690), bene vienintelė Lietuvos mokslinėje literatūroje plačiau nagrinėjusi privalomosios mediacijos sampratą, privalomoji mediacija turėtų būti suprantama kaip „tokia mediacijos

forma, kai ginčo šalis pasinaudoti mediacija privalomai nukreipia teisėjas arba prievolę ginčo šalims pasinaudoti mediacija prieš ginčo nagrinėjimą teisme nustato įstatymas. Mediacijos privalomumas ginčo šalims taip pat gali pasireikšti procesinių ir ekonominių sankcijų šalims už nepagrįstą atsisakymą pasinaudoti mediacija įvedimu“.

Šis apibrėžimas suponuoja, kad kaip teisinis reiškinys privalomoji mediacija kyla iš teisės aktuose tiesiogiai ar netiesiogiai (už tokio elgesio modelio nesilaikymą numatant neigiamus padarinius, kaip įvardijo Kaminskienė (2013, p. 688) – procesines sankcijas) įtvirtinto reikalavimo pasinaudoti privalomąja mediacija, o ne iš subjektyvaus šalių suvokimo. Būtent pagal tai, iš ko kildinamas reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija, gali būti skiriamos ir privalomosios mediacijos rūšys, plačiau aptariamoms toliau šiame skyriuje.

Reikia pažymėti, kad procesinės ir ekonominės sankcijos, su kuriomis rizikuoja susidurti šalys, nepasirinkusios numatyto elgesio modelio, atlieka dvigubą funkciją. Pirma, kaip nurodyta aukščiau, net ir nesant tiesioginio reikalavimo pasinaudoti mediacija, jų grėsmė gali pasireikšti kaip netiesioginis įstatymų leidėjo reikalavimas. Antra, procesinių ir ekonominių sankcijų šalims įtvirtinimas atskiria rekomendacijas pasinaudoti mediacija nuo reikalavimo pasinaudoti mediacija, nes jų neįtvirtinimas reikalavimui praktikoje tiesiog nebūtų paklūstama.

Taigi, nagrinėjant mediaciją kaip teisinį reiškinį, esminiu aspektu tampa ne savanoriškumo stoka, o iš teisės aktų išplaukiantis reikalavimas pasinaudoti mediacija ir galimos procesinės sankcijos už šio modelio nesilaikymą. Dėl šios priežasties, net ir tais atvejais, kai ginčo šalis savanoriškai, t. y. nejausdama priešiško mediacijai, pasirenka laikytis įstatymo reikalavimų pasinaudoti privalomąja mediacija, mediacija vis vien turėtų būti laikoma privalomąja, nors subjektyviai savanoriškumo stokos nebuvo.

Toks supratimas svarbus dėl kelių priežasčių. Privalomoji mediacija teisiškai atsirado kaip mediacijos juridizacijos padarinys priėmus skatinamąją funkciją atliekančius mediaciją reglamentuojančius teisės aktus. Tai lėmė, kad su privalomąja mediacija gali būti siejami įvairūs teisiniai padariniai. Pavyzdžiui, Lietuvoje privalomosios mediacijos, trunkančios iki 4 valandų, paslaugos ginčo šalims yra teikiamos nemokamai (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 1 ir 3 d.). Priešingai aiškinant privalomąją mediaciją kaip teisinį reiškinį, reikėtų daryti išvadą, kad šalis, kuri, neatsižvelgdama į įstatyme nustatytą reikalavimą, nori išbandyti ginčą spręsti mediacija, privalėtų susimokėti už mediacijos paslaugas. Tokia išvada ne tik nelogiška, bet ir

neatitinka įstatymo nuostatų, kurių pagrindu vertinami tik objektyvūs kriterijai, Lietuvoje – ginčo rūšis arba teismo nurodymas.

Subjektyvus savanoriškumo elementas, nors ir nėra esminis, nustatant, ar mediaciją teisiniu požiūriu reikėtų laikyti privalomąja, yra svarbus dėl kitų priežasčių. Ne vienas autorius pabrėžia (pavyzdžiui, Spencer ir Brogan, 2007, p. 265; Vettori, 2015, p. 359; Durand, 2016, p. 980) savanoriškumo principo svarbą mediacijos procese. Net ir vertinant privalomąją mediaciją kaip teisinį reiškinį, negalima atmesti, kad daugeliu atvejų šalys stokos savanoriškumo pasirinkdamos mediaciją. Be to, būtent savanoriškumo stoka dažniausiai remiasi privalomosios mediacijos kritikai (Nolan-Haley, 2011, p. 1011; Vettori, 2015, p. 357). Dėl šios priežasties, siekiant išsamiai aptarti privalomosios mediacijos kaip teisinio reiškinio sampratą, būtina išanalizuoti ne tik privalomosios mediacijos rūšis, išskiriamas pagal tai, iš ko kildinami reikalavimai pasinaudoti mediacija, ir procesines sankcijas, numatytas pasirinkus nukrypti nuo nustatyto elgesio modelio, bet ir savanoriškumo principą ir jo raišką privalomosios mediacijos kontekste.

1.3.1. Privalomosios mediacijos rūšys

Aptarta, kad reikalavimas pasinaudoti mediacija gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai įtvirtintas teisės aktuose. Pagal tai, iš ko galima kildinti reikalavimą pasinaudoti privalomąja mediacija, dauguma privalomąją mediaciją išsamiau nagrinėjusių mokslininkų skiria ir jos rūšis. Pavyzdžiui, Sander (2006, p. 16) skyrė dvi privalomosios mediacijos rūšis: privalomoji mediacija teisėjo ar teismo nurodymu, mediacijai tinkamų ginčų parinkimą paliekant teisėjo ar teismo darbuotojo diskrecijai, ir privalomoji mediacija pagal įstatymą, kai teisės aktuose įtvirtinamas įpareigojimas pasinaudoti mediacija tam tikrų kategorijų ginčiuose prieš leidžiant šiuos ginčus spręsti teisme. Iš Sander šią koncepciją perėmė Quek (2009, p. 480–481), šia klasifikacija savo darbuose rėmėsi ir Hanks (2012, p. 931) ir Kaminskienė (2013, p. 689).

Hanks (2012, p. 930–932) įvardijo, kad privalomoji mediacija turėtų būti aiškinama suskirstant ją į tris rūšis. Pirmoji rūšis – automatiškas ir dažniausiai teisės aktuose tiesiogiai numatytas nurodymas tam tikrų kategorijų ginčus spręsti mediacijos būdu. Antrajai rūšiai priskirtini atvejai, kai teisėjams ar teismams yra suteikiama diskrecija perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Trečioji rūšis, kurios savo straipsnyje Sander (2006, p. 16) neišskyrė, pagal Hanks (2012, p. 932), turėtų apimti atvejus, kai teisės

aktuose nėra įtvirtinto tiesioginio nurodymo pasinaudoti mediacija, tačiau paskata ja pasinaudoti atsiranda dėl galimų sankcijų grėsmės. Šios sankcijos dažniausiai siejamos su nukrypimu nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, leidžiant nesilaikyti Europoje paplitusio „pralaimėjęs moka“ principo. Hanks (2012, p. 932) teigimu, šią rūšį reikėtų laikyti *quasi* privalomąja mediacija.

Panašios nuomonės yra ir Kaminskienė (2013, p. 689). Išvardijusi šešias praktikoje aptinkamas mediacijos inicijavimo formas – (1) ginčo šalių sutarimu; (2) ginčo šalių sutarimu, jas skatinant procesinėmis lengvatomis; (3) ginčo šalių sutarimu, suteikiant teisę teismui rekomenduoti ar siūlyti mediaciją; (4) ginčo šalių sutarimu, šalis skatinant procesinėmis sankcijomis; (5) teismo nurodymu, paliekant teismui teisę savo nuožiūra įvertinti mediacijos taikymo tikslingumą; (6) teisės aktuose ginčo šalims nustačius pareigą pasinaudoti mediacijos procedūra – ji daro išvadą, kad privalomąja mediacija iš jų galima laikyti tris paskutiniąsias, atitinkančias Sander (2006, p. 16) ir Hanks (2012, p. 930–932) aptartas privalomosios mediacijos rūšis.

Išanalizavus šių mokslininkų darbus darytina išvada, kad, atsižvelgiant į tai, iš ko kildinimas reikalavimas pasinaudoti mediacija, galima išskirti tris privalomosios mediacijos rūšis: privalomoji mediacija pagal įstatymą⁴⁴, privalomoji mediacija teisėjo nurodymu ir *quasi* privalomoji mediacija, paremta procesinių sankcijų grėsme. Visos jos detaliau aptariamos toliau.

1.3.1.1. Privalomoji mediacija pagal įstatymą

Apibendrinus pirmiau nurodytų mokslininkų darbus galima teigti, kad ši privalomosios mediacijos rūšis paprastai apima tris elementus. Pirma, šios rūšies privalomoji mediacija tiesiogiai įtvirtinama teisės aktuose. Antra, reikalavimas dalyvauti mediacijoje taikomas tam tikrų kategorijų ginčams. Trečia, dažniausia procesinė sankcija, gresianti ginčo šalims už nepasinaudojimą mediacija, yra apribota galimybė kreiptis į teismą, kartais papildomai susieta su pinigine sankcija. Taigi, privalomoji mediacija pagal įstatymą dažniausiai įtvirtinama kaip ikiteisminis ginčo sprendimo būdas.

Europos valstybėse privalomoji mediacija pagal įstatymą sparčiai plinta. Ji įtvirtinta Azerbaidžane, Graikijoje, Italijoje, Ispanijoje, JK, Norvegijoje, Turkijoje. Bandymų įtvirtinti privalomąją mediaciją pagal

⁴⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo atveju įstatymo sąvoką reikėtų aiškinti plačiai, kaip kiekvieną privalomą nacionalinį ar supranacionalinį teisės aktą.

įstatymą būta Rumunijoje, o Serbija, Armėnija aktyviai svarsto įgyvendinti šios rūšies privalomąją mediaciją. Be to, daugėja privalomosios mediacijos pagal įstatymą atmainų, pagal kurias mediacija yra tik viena iš alternatyvų, o teisės aktais įpareigojama pasinaudoti viena iš taikinimo procedūrų. Pavyzdžiui, Šveicarijoje įtvirtinta bendroji taisyklė⁴⁵, kad šalys prieš kreipdamosi į teismą privalo pasinaudoti taikinimo procedūra, kurią teikia taikinimo komisijos. Vis dėlto šalys gali sutarti vietoje taikinimo procedūros pasirinkti mediaciją (Šveicarijos Konfederacijos CPK, 2009, 197 str. ir 213 str. 1 d.). Panaši schema 2019 m. pabaigoje įsigaliojo Prancūzijoje ginčams dėl nedidelių sumų ir iš kaimynystės santykių kylantiems ginčams. Vis dėlto, skirtingai nuo Šveicarijos, čia nėra numatyta pagrindinės procedūros, kurią šalys siunčiamos atlikti, leidžiant pasirinkti mediaciją kaip alternatyvą. Atvirkščiai, tiesiog išvardijamos trys alternatyvios procedūros (teisminis taikinimas, mediacija arba su advokatų pagalba vedamos derybos), o šalys yra laisvos pasirinkti bet kurią iš jų (Prancūzijos Respublikos CPK, 1975, 750-1 str.).

Privalomoji mediacija pagal įstatymą Lietuvoje nuo 2020 m. sausio 1 d. taip pat įtvirtinta kaip ikiteisminis ginčo sprendimo būdas ginčiuose, kylančiuose iš šeimos teisinių santykių ir sprendžiamuose ginčo teiseną (LR mediacijos įstatymas, 2017, 2020, 20 str.). Įstatyme taip pat palikta galimybė ateityje išplėsti privalomosios mediacijos taikymo sritį. Privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimas praktikoje reiškia, kad potencialiam ieškovui nesikreipus dėl privalomosios mediacijos taikymo ir negalint pateikti įrodymų, kad mediacija įvyko arba kad negauta kitos šalies sutikimo dėl mediacijos vykdymo (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 5 d.), teismas turi taikyti LR CPK 137 str. ir atsakyti priimti ieškinį. Atkreiptinas dėmesys, kad reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija nepanaikina šalių teisės pagrįstu rašytiniu prašymu kreiptis į teismą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo. Vis dėlto kartu su prašymu pareiškėjas turi pateikti ir duomenis apie kreipimąsi dėl privalomosios mediacijos. Tokiais atvejais teismo nurodytas terminas ieškiniui pareikšti yra skaičiuojamas nuo privalomosios mediacijos pabaigos dienos (LR CPK, 2002, 147 str. 3 d.).

Privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimas turėtų leisti suponuoti, kad be išimties visi ginčai, patenkantys į privalomosios mediacijos taikymo sritį, prieš patekdami į teismą jau bus bandyti spręsti mediacijos

⁴⁵ Ši taisyklė turi palyginti platų išimčių sąrašą, leidžiantį apskritai netaikyti privalomosios taikinimo procedūros tam tikrų kategorijų ginčams arba, atsižvelgiant į ieškinių sumą, šalims bendru sutarimu netaikyti taikinimo procedūros (Šveicarijos Konfederacijos CPK, 2009, 198 ir 199 str.).

būdu. Vis dėlto praktikoje toks teiginys nėra teisingas. Nors procesinės sankcijos už nustatyto elgesio modelio nesilaikymą detaliau bus aptartos kitame poskyryje, čia būtina paminėti, kad pagrindinė procesinė sankcija privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju paprastai yra apribota galimybė kreiptis į teismą, tačiau iš esmės ji paveiki tik potencialiam ieškovui. Potencialus atsakovas gali tiesiog nesutikti dalyvauti mediacijoje (pagal Lietuvos teisės aktus neatvykti arba tiesiog per 15 darbo dienų neatsakyti į pranešimą apie privalomąją mediaciją (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 5 d.)) ir vis vien turėti galimybę ginčą spręsti teisme kaip atsakovas. Su panašiomis problemomis susiduria ir kitos privalomąją mediaciją pagal įstatymą įtvirtinusios valstybės. Pavyzdžiui, Italijoje, iš visų mediacijos paslaugų administratoriams pateiktų prašymų dėl privalomosios mediacijos taikymo faktiškai į privalomą pirminę informacinę sesiją abi ginčo šalys atvyksta tik apie 50 procentų atvejų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 5).

Nors privalomoji mediacija pagal įstatymą gali padėti labai greitai padidinti mediacijų skaičių šalyje, yra ir kita medalio pusė. Ši privalomosios mediacijos rūšis kritikuojama dėl jos visapusiško taikymo, nesuteiktos galimybės atsižvelgti į konkretaus ginčo aplinkybes (Vettori, 2015, p. 357). Privalomąją mediaciją pagal įstatymą nagrinėjantys mokslininkai pabrėžia, kad šalims turėtų būti suteikta teisė kreiptis į teismą su prašymu pripažinti, kad dėl svarbių priežasčių mediacija neturėtų būti taikoma (Sander, 2006, p. 16). Kaip aptarta pirmiau, taikant privalomąją mediaciją pagal įstatymą, daugeliu atvejų nacionaliniuose teisės aktuose numatoma, kad ieškinys turėtų būti paprasčiausiai nepriimamas, jei nepasinaudota numatyta ikiteismine ginčo sprendimo tvarka. Nesuteikus šalims galimybėms įrodyti, kad dėl pagrįstų priežasčių jų ginčui mediacija nėra tinkama, asmenys, nukentėję nuo smurto ar prievartos, yra verčiami rinktis: prarasti galimybę bylą nagrinėti teisme ar priimti antrinės viktimizacijos riziką, nors ir nebūtinai pagrįstą.

Ši tema ypač aktuali smurto artimoje aplinkoje kontekste. Moterų teisių gynėjai bene vienbalsiai pabrėžia, kad smurtą artimoje aplinkoje patyrę asmenys neturėtų būti verčiami pasinaudoti privalomąja mediacija, o teismų išteklių taupymas šiuo atžvilgiu yra nepateisinamas (Goodmark, 2012, p. 103). Viešosios nuomonės spaudoje analizė rodo, kad, nors ir nebūtinai teisingai aiškinant įstatymo nuostatas, ši problema kelia plačias diskusijas ir Lietuvoje, kur privalomąją mediaciją pagal įstatymą šeimos ginčiuose reglamentuojantys teisės aktai nenumato jokių jos taikymo išimčių (pavyzdžiui, Vaigė, 2018; Leinartė, 2019).

Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijose dėl mediacijos šeimos bylose pažymima, kad mediatorius turėtų kreipti ypatingą dėmesį

įvertindamas smurto artimoje aplinkoje tikimybę bei spręsti, ar dėl šių aplinkybių mediaciją yra tinkama (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1998 m. sausio 21 d. rekomendacija..., 1998, III sk. ix p.). Vis dėlto rekomendacijose galimybė tokiuose ginčiuose taikyti mediaciją nėra visiškai atmetama. Kiti Europos Tarybos parengti dokumentai yra daug kategoriškesni. Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo 48 straipsnyje nustatyta, kad šalys turi imtis būtinų teisėkūros ar kitų priemonių, kuriomis draudžiamas privalomų alternatyvių ginčo sprendimo būdų, įskaitant mediaciją ir taikinimą, taikymas konvencijoje įvardijamais smurto artimoje aplinkoje atvejais (Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris..., 2011, 48 str. 1 d.). Lietuva šios konvencijos nėra ratifikavusi (Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2020).

Teisės mokslininkai Lietuvoje teigia, kad drausti taikyti privalomąją mediaciją smurto artimoje aplinkoje atvejais yra netikslinga. Pabrėžiama, kad mediacijos metu nesiekama šalių įkalbėti santuoką išsaugoti, atvirkščiai, siekiama nuspręsti dėl santuokos nutraukimo padarinių, dėl kurių vis vien teks priimti sprendimą. Taip pat teigiama, kad įgudęs mediatorius gali šalis apsaugoti proceso metu, pavyzdžiui, vedant mediaciją pasitelkiant individualias sesijas, šalims net nesusitinkant (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 57).

Kad šis privalomosios mediacijos šeimos bylose aspektas kels problemų, galima matyti ir iš per kelis pirmuosius privalomosios mediacijos pagal įstatymą gyvavimo mėnesius priimtų teismų nutarčių, kuriose šalys siekia įrodyti, kad nepasinaudojo privalomąja mediacija dėl patirto smurto, taigi, dėl svarbių priežasčių. Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teisme nagrinėtoje situacijoje, kurioje ieškovė nurodė, kad viena iš nepasinaudojimo privalomąja mediacija priežasčių yra baimė, jog dėl patirto fizinio ir psichologinio smurto mediacijoje bus pažeidžiama ir nesugebės užtikrinti geriausių savo ir savo nepilnamečio vaiko interesų. Vis dėlto apeliacinės instancijos teismas tokių argumentų nepalaikė ir nurodė, kad Mediacijos įstatymo nuostatos, leidžiančios susitarti su mediatoriumi dėl mediacijos pobūdžio ir tvarkos bei įtvirtinančios, kad mediatorius turi veiksmus atlikti tinkamai, atsižvelgdamas į ginčo aplinkybes, numato galimybes „užtikrinti ginčo šalių interesų pusiausvyrą, atsižvelgti į galimą jėgų disbalansą mediacijos procese ir imtis atitinkamų priemonių“ (Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 9 d. nutartis..., 2020, 15 ir 17 par.).

Vilniaus apygardos teisme nagrinėtas nepilnamečių ieškovės atskirasis skundas, kuriame nurodyta, kad ieškovė nepasinaudojo privalomąja mediacija kreipdamasi į teismą su ieškiniu, kuriuo prašė nustatyti tėvystę jos

mažamečiam sūnui ir priteisti iš atsakovo išlaikymą, nes ieškovė buvo nusikalstamų veikų auka, o vaikas, dėl kurio tėvystės nustatymo kreipiamasi, gimė po seksualinės prievartos. Ieškovės teigimu, teismas formaliai taikė įstatymo nuostatas ir neatsižvelgė į nepilnametės ieškovės ir jos mažamečio vaiko interesus. Vis dėlto tiek pirmosios, tiek antrosios instancijos teismas nurodė, kad remiantis šiuo metu galiojančiu teisiniu reglamentavimu nenumatoma išimčių dėl pasinaudojimo privalomąja mediacija šeimos ginčiuose, net ir smurto artimoje aplinkoje atvejais. Nepaisant to, apeliacinės instancijos teismas atkreipė dėmesį, kad šalys gali bet kada pasitraukti iš mediacijos proceso, o tokiu atveju privalomosios mediacijos pareiga turėtų būti laikoma realizuota (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 2 d. nutartis..., 2020, 4, 12 ir 14 par.). Tikėtina, kad, atsižvelgiant į nagrinėjamą situaciją, teismo siūloma formaliai pasinaudoti mediacijos procesu, pabrėžiant, kad asmenys gali bet kada pasitraukti. Taigi, iš esmės atkreipiamas dėmesys, kad iš šalių tėra reikalaujama tik dalyvauti, nenustatant papildomų dalyvavimo kriterijų.

Tam, kad panašių į nurodytas situacijas atvejų būtų galima išvengti, dar prieš įsigaliojant privalomąją mediaciją pagal įstatymą reglamentuojančioms nuostatomis grupė Seimo narių parengė Mediacijos įstatymo pakeitimo projektą. Projektu siūloma įtvirtinti išimtį, kurios pagrindu privalomoji mediacija būtų netaikoma, „kai yra gautas pranešimas dėl smurto artimoje aplinkoje, arba yra pradėtas ikiteisminis tyrimas susijęs su smurtu artimoje aplinkoje, arba yra priimtas apkaltinamasis teismo nuosprendis dėl smurto artimoje aplinkoje“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2019).

Projektui 2020 m. balandžio 8 d. iš esmės pritarė Lietuvos Respublikos Vyriausybė, tačiau nurodė kelias pastabas, iš kurių esminės yra trys. Pirmą, atkreiptas dėmesys į tai, kad tik apie 17 procentų pranešimų apie smurto artimoje aplinkoje atvejų materializuojami į ikiteisminius tyrimus, todėl siūloma išbraukti punkto dalį, apimančią pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje. Antra, pabrėžta, kad šalims, kurios, nepaisant smurto artimoje aplinkoje, nori pasinaudoti mediacija, neturėtų būti užkirstas kelias tai padaryti nemokamai⁴⁶. Trečia, išimtis turėtų būti taikoma tik nukentėjusiajam nuo smurto, o ne smurtautojui, nes nukentėjusysis gali pasinaudoti galimybe tiesiog neatvykti į mediaciją (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. 370..., 2020). Ar įstatymo projektas bus priimtas, nėra aišku, tačiau akivaizdu, kad šie atvejai toliau kels

⁴⁶ Atkreiptinas dėmesys, kad privalomosios mediacijos atveju šalims mediacijos išlaidos (iki 4 valandų) yra padengiamos Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos.

diskusijų, kurios gali nulemti prieštarinę visą privalomosios mediacijos instituto vertinimą visuomenės akyse.

Reikia pasakyti, kad galima rasti pavyzdžių, kur teisės aktuose įtvirtintos privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo išimtys, ypač šeimos bylose. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės teisės aktuose, reguliuojančiuose privalomuosius informacinius mediacijos įvertinimo susitikimus⁴⁷, aiškiai įtvirtintos išimtys, kada nėra būtina dalyvauti šiuose susitikimuose. Šios išimtys tarp daugelio kitų apima tokius atvejus – smurtas artimoje aplinkoje, vaikų apsaugos interesus, skubumas (JK šeimos proceso taisyklės, 2017, 3.8 taisyklė). Prancūzijoje taip pat įtvirtinta, kad ginčo šalys gali nedalyvauti taikaus ginčų sprendimo procedūroje dėl svarbių priežasčių, susijusių su klausimo skubumu, ginčo esme, dėl kurios šios procedūros yra neįmanomos, ar dėl teismo taikintojų užimtumo būtų neproporcingai ilgai atidėtos (Prancūzijos Respublikos CPK, 1975, 750-1 str.). Mediaciją reglamentuojančiuose teisės aktuose Azerbaidžane įtvirtinta, kad mediatorius gali ne tik nutraukti mediaciją, jei nustato, kad tuo gali būti pažeisti vaikų interesus, bet ir privalo apie tai pranešti atsakingoms institucijoms. Vis dėlto ši nuostata neatleidžia šalių nuo dalyvavimo privalomojoje informacinėje mediacijos sesijoje, tik suteikia mediatoriui daugiau galių užtikrinti viešąjį interesą (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 26.4 str. ir 29.3 str.). Nutraukti mediaciją savo iniciatyva galimybė suteikiama ir Lietuvos mediatoriams, jei nustatoma, kad taikus susitarimas bus neįvykdomas ar neteisėtas, arba mažai tikėtina, kad tęsiant mediaciją ginčas bus išspręstas taikiai, tačiau nė viena šių priežasčių taip pat neatleidžia ginčo šalių nuo dalyvavimo privalomojoje mediacijoje (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 6 d.).

Privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymas gali kelti antrinės viktimizacijos grėsmę ar kitaip pažeisti ginčo šalių ar susijusių asmenų interesus, ypač jei mediatoriai stokoja patirties ir praktinių įgūdžių tokio pobūdžio ginčams spręsti. Vis dėlto išimčių įtvirtinimas tokiais atvejais gali sukelti ir neigiamų padarinių.

Pirma, privalomosios mediacijos modelis praktikoje taps neveiksmingas ir nepasieks savo tikslų, jei šios išimtys bus įtvirtintos arba aiškinamos labai plačiai. Galima teigti, kad tokia situacija iš dalies buvo susidariusi Jungtinėje Karalystėje. Čia prie itin rimtų priežasčių, tokių kaip smurtas artimoje aplinkoje, priskirtos ir tokios priežastys kaip atvejai, kai 15 mylių atstumu nuo ginčo šalies namų nėra registruoto šeimos mediatoriaus ar susisiekus su bent trimis 15 mylių atstumu esančiais mediatoriais, nė vienas iš

⁴⁷ Angl. *Mediation Information and Assessment Meeting* (MIAM).

jų negalėjo informacinio susitikimo surengti greičiau nei per 15 dienų (JK šeimos proceso taisyklės, 2017, 3.8 taisyklės 1 d. p) p. ir 2 d. a) p.). Ši teiginį pagrindžia ir statistiniai duomenys – Jungtinėje Karalystėje darytas tyrimas parodė, kad 2014–2015 m. iš 112 000 teismui pateiktų ieškinių šeimos bylose, kurioms taikomas dalyvavimo informaciniame mediacijos įvertinimo susitikime reikalavimas, tik 5 procentais atvejų ginčo šalys juose iš tiesų dalyvavo prieš kreipdamosi į teismą (Emsleys Solicitors, 2016). Būtina atkreipti dėmesį, kad į šį skaičių įskaičiuojami ir atvejai, kai šalims neprašant taikyti išimčių teismas vis vien priėmė ieškinį, bei tuos atvejus, kai viena iš ginčo šalių į informacinį susitikimą neatvyko. Be to, ilgainiui šis skaičius augo ir 2017 m. jau siekė 40 procentų, tad tendencijos užtikrintai gerėja (Hunter, 2017).

Antra, išimčių įtvirtinimas gali lemti padidėjusią antrinio bylinėjimosi tikimybę, vadinamąją bylinėjimosi ironiją, kai teisme sprendžiami ne klausimai dėl ginčo esmės, o klausimai, susiję su priežastimis, kodėl ginčas neturėtų būti sprendžiamas mediacija. Tokia situacija taip pat neatitinka vieno iš privalomosios mediacijos tikslų – sumažinti teismus pasiekiančių bylų kiekį. Atsižvelgiant į tai galima daryti išvadą, kad nors privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo išimtys yra reikalingos tam tikrais atvejais siekiant apsaugoti pažeidžiamų asmenų interesus, jos turi būti įtvirtintos ir aiškinamos siaurai, kad nepažeistų privalomosios mediacijos įtvirtinimo tikslų.

1.3.1.2. Privalomoji mediacija teisėjo nurodymu

Galima išskirti tris pagrindinius privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu taikymo elementus. Pirma, būtinas įsakymo galią turintis asmuo, paprastai teisėjas ar teismo darbuotojas. Dauguma atvejų, kai nacionalinėse teisės sistemose įtvirtinama ši privalomosios mediacijos rūšis, Europoje yra paremti išskirtinai teisėjo teise atrinkti bylas. Vis dėlto, atsižvelgiant į teismų užimtumą ir nedidelį teisėjų norą naudotis šia teise (taigi ir nedidelius šios privalomosios mediacijos rūšies generuojamus mediacijų skaičius), teismuose yra išbandomi bandomieji projektai, kuriuose teismo darbuotojai ar savanoriai padeda atrinkti bylas, galimai tinkamas mediacijai. Tokie projektai sėkmingai vykdomi Italijoje Florencijos teismuose, neseniai pradėti taikyti ir Slovakijoje keliuose pirmosios ir antrosios instancijos teismuose (CEPEJ, 2019, p. 79).

Antra, galimybė įpareigoti šalis pasinaudoti mediacija. Šis bruožas yra esminis skiriamasis požymis, atskiriantis rekomendacines schemas⁴⁸ nuo privalomųjų, – šalių sutikimas tokiu atveju nėra būtinas. Pažymėtina, kad Europoje yra valstybių, kuriose privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu taikymas yra sąlyginis – tam, kad ginčas galėtų būti privalomai perduotas spręsti mediacijos būdu teisėjo sprendimu, būtinas bent vienos šalies sutikimas. Pavyzdžiui, toks režimas neseniai įsigaliojo Belgijoje (Belgijos Karalystės teismų kodeksas, 1967, 1734 str. 1 d.).

Trečia, galimybė atrinkti individualius ginčus, kuriuose mediacija būtų tinkama ir ginčo išsprendimas taikos sutartimi yra tikėtinas. Kartu tai reiškia, kad nebūtina numatyti siauresnės ginčų kategorijos, kurioje šia teise būtų galima pasinaudoti. Ginčai parenkami teisėjo diskrecija, atsižvelgiant į kiekvienam individualiam atvejui būdingas aplinkybes, o ne į bendrai tam ginčų tipui būdingus bruožus. Būtent dėl šios priežasties privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu įtvirtinimas kelia mažiau pasipriešinimo, nei privalomoji mediacija pagal įstatymą – tikima, kad teisėjas gali užtikrinti, jog nebus reikalaujama šiuo būdu spręsti ginčų, pasižyminčių bruožais, dėl kurių mediaciją taikyti tuo atveju netinkama. Šiuo atžvilgiu reikia pasakyti, kad ne viename rekomendaciniame tarptautinių forumų parengtame dokumente pabrėžiama, kad mediacija tinkama ne visais atvejais (pavyzdžiui, CEPEJ, 2018b, p. 54, 2018c, p. 16). Pateikiama pavyzdžių, kaip itin didelis jėgų disbalansas, smurtas, netinkamos įtakos panaudojimas ir kt., aptartų nagrinėjant išimčių taikymo poreikį privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju.

Lietuvoje privalomoji mediacija teisėjų nurodymu buvo įtvirtinta taip pat palyginti neseniai. Iki 2019 m. sausio 1 d. teisėjams buvo suteikta teisė tik rekomenduoti šalims pasinaudoti teismine mediacija, o įsigaliojus CPK bei Mediacijos įstatymo pakeitimams, bylą nagrinėjantis teisėjas, nustatęs didelę taikaus ginčo sprendimo tikimybę, gali privalomai perduoti ginčą spręsti teisminės mediacijos būdu (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d.).

Privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu įgyvendinimas ne visose šalyse yra vienodas. Jis gali skirtis atsižvelgiant į tai, iki kada teisėjas gali šia teise pasinaudoti. Pavyzdžiui, Belgijoje, tokia teisė teisėjui suteikta tik iki pirmojo bylos nagrinėjimo posėdžio (Belgijos Karalystės teismų kodeksas, 1967, 1734 str. 1 d.), o Italijoje – viso proceso metu iki pat baigiamųjų kalbų (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 2 d.). LR CPK nėra tiesiogiai įtvirtinta, iki kada teisėjas gali pasinaudoti

⁴⁸ Vis dėlto, kaip pažymėta, panašus ar kartais stipresnis praktinis poveikis gali būti pasiekiamas ir rekomendaciniuose modeliuose pasitelkus pinigines sankcijas.

diskrecija įpareigoti šalis ginčą spręsti mediacijos būdu. Įstatymų leidėjo pasirinkimas įtraukti nuostatą, įtvirtinančią teisėjo teisę perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu, į CPK skirsnį, reguliuojantį pasirengimą civilinių bylų nagrinėjimui teisme, leistų teigti, kad šia teise teisėjas gali pasinaudoti tik iki bylos nagrinėjimo teisme. Be to, teisminės mediacijos taikymo galimybės taip pat numatytos parengiamojo posėdžio metu (LR CPK, 2002, 231 str. 1 d.). Vis dėlto, LR CPK 140 str. 3 d. įtvirtinta šalių teisė bet kurioje proceso teisėje baigti bylą taikos sutartimi. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje teise perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu teisėjai gali pasinaudoti tik tuo atveju, kai nustato didelę taikaus ginčo sprendimo tikimybę, nematyti priežasčių, dėl ko galimybę įpareigoti šalis pasinaudoti mediacija reikėtų riboti parengiamąja bylos nagrinėjimo stadija, jei proceso eigoje išryškėja galimybė šalims ginčą baigti taikiai.

Skirtumai taip pat gali pasireikšti atsižvelgiant į tai, kam suteikta teisė vykdyti mediaciją. Pavyzdžiui, Lietuvoje, medijuoti ginčą gali ir pats bylą nagrinėjantis teisėjas, ir kitas teisėjas-mediatorius, ir iš bendrojo LR mediatorių sąrašo paskirti mediatoriai (LR CPK, 2002, 231-1 str. 2 d.), Slovėnijoje teismai gali pasirinkti, ar įkurs AGS schemą teisme, ar dėl šios paslaugos teikimo sutars su išoriniais mediacijos paslaugų teikėjais (Slovėnijos Respublikos alternatyvaus ginčų sprendimo įstatymas, 2009, 5 str. 1 d.), Italijoje ginčo šalys turi kreiptis į išorinius mediacijos paslaugų teikėjus už teismo ribų (Italijos Respublikos 2010 kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 4 str. 1 d., 5 str. 2 d., 16 str. 1 d.).

Nors, kaip minėta, ši privalomosios mediacijos rūšis liaupsinama dėl galimybės atrinkti mediacijai tinkamus ginčus, praktiniai pavyzdžiai rodo, kad teisėjai šia galimybe naudojami itin retai. Pavyzdžiui, Italijoje, 2019 m. duomenimis, iš visų pasibaigusių mediacijų beveik 74 procentai buvo inicijuoti dėl ginčų, kurie patenka į privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritį. Nors teismo sprendimu inicijuota beveik 15 procentų mediacijų, tik 1 procentą iš jų sudaro ginčai, kuriems privalomosios mediacijos taikyti pagal įstatymą nebūtina (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 10). Taigi, likę 14 procentų ginčų iš esmės turi būti priskiriami privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sričiai, nes Italijoje teismas privalo priimti ieškinį teisme net ir tais atvejais, kai privalomąja mediacija pagal įstatymą pasinaudota nebuvo, tačiau iškart po to turi sustabdyti bylos nagrinėjimą ir perduoti ginčą spręsti mediacijos būdu.

Vis dėlto duomenys iš atskirų teismų parodo, kad šis procentas gali būti kur kas didesnis. Pavyzdžiui, minėtasis bandomasis projektas Florencijos teisme, kuriuo siekta atrinkti tinkamas mediacijai bylas. Projekte, be

teismo, dalyvavo Florencijos universitetas, Florencijos komercijos rūmai ir Florencijos mediacijos organizacija, įsteigta Florencijos advokatūros. Šio bandomojo projekto metu Florencijos universiteto studentai ir teismo teisėjai įvertindavo kiekvieno teismą pasiekiančio ginčo tinkamumą mediacijai (Mastellone ir Ristori, 2017, p. 475). Pasinaudojant šia informacija sprendžiama, ar įsakyti ginčo šalims pasinaudoti mediacija. 2013–2014 m. duomenimis, iš 2 753 bylų 1 122 bylos buvo nurodytos kaip tinkamos mediacijai. 507-iose bylose teisėjai rekomendavo arba įsakė ginčo šalims išbandyti mediaciją (Florencijos universitetas, 2014, p. 9). Tai sudaro beveik penktadalį visų teismą pasiekusių bylų. 2012–2013 metais Ostijos teismo teisėjas Massimo Moriconi, naudodamasis galimybe pakviesti šalis pasinaudoti mediacija, sugebėjo 10 procentų sumažinti jam paskirtų bylų skaičių (Matteucci, 2020, p. 71). Šie pavyzdžiai rodo, kad nuo teisėjų asmeninių savybių ar konkrečių teismuose įgyvendintų iniciatyvų priklauso, kiek bus naudojamosi privalomąja mediacija teisėjo nurodymu.

Lietuvoje privalomoji mediacija teisėjo nurodymu gyvuoja palyginti neilgai, tad statistinių duomenų nėra daug, tačiau tendencijos taip pat nėra gera žadančios. Teisminės mediacijos komisijos duomenimis, 2018 m., prieš įtvirtinant teisėjų teisę perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu, teisminei mediacijai perduotos 483 bylos. 2019 m., kai įsigaliojo privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu įtvirtinančios nuostatos, – 533 bylos. Nors ir matomas šioks toks padidėjimas palyginti su 2018 m. duomenimis, 2019 m. rodiklis tik priartėjo prie 2017 m. rodiklio, kai šis siekė 540 bylų (Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija, 2020, p. 5). Palyginti, 2019 m. Lietuvoje pirmojoje instancijoje gautos 159 655 civilinės bylos (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 11). Tokie statistiniai duomenys neleidžia teigti, kad teisės teisėjams perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu suteikimas generuoja didelį skaičių mediacijų.

Šie pavyzdžiai aiškiai rodo, kad neužtenka tiesiog įtvirtinti galimybės teisėjams perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Privalu užtikrinti, kad šiai privalomosios mediacijos rūšiai būtų sudarytos sąlygos veikti. Dėl šios priežasties būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kokios sąlygos yra sudarytos teisėjams perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu bei į tai, kaip tai atsiliepia jų darbo rezultatams ir šių rezultatų vertinimui. Šiuo atžvilgiu svarbu tai, kad, pavyzdžiui, Italijoje teisėjų galimybės kilti karjeros laiptais daugiausia priklauso nuo to, kiek sprendimų teisėjas priima, o taikūs susitarimai, pasiekti mediacijos būdu teisėjui įsakius ją išbandyti, į šią statistiką neįskaičiuojami (Matteucci, 2020, p. 71). Taigi, teisėjams neprasminga perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Lietuvoje, vertinant teisėjo veiklą ir skaičiuojant statistinį vidutinį teisėjo darbo krūvį,

yra atkreipiamas dėmesys į jo kaip teismo mediatoriaus veiklą ir jo nagrinėtose bylose sudarytų taikos sutarčių skaičių – už tai gali būti skiriami papildomi 5 taškai (100 taškų skalėje) (LR teisėjų tarybos 2014 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-135-(7.1.2.), 2014, 10.5. p.), tačiau pateikti statistiniai duomenys leidžia teigti, kad tai teisėjų taip pat pakankamai nemotyvuoja arba yra kitų kliūčių, kurios atgraso teisėjus nuo pasinaudojimo savo teise perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Kaip plačiau aptariama 3.1.2.1.1 darbo poskyryje, tikėtina, kad, neįtvirtinus teismuose papildomų iniciatyvų, leidžiančių sutaupyti laiko, ir nepanaikinus netiesioginių kliūčių teisėjams perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu, privalomoji mediacija teisėjo nurodymu ir toliau bus naudojama tik išskirtiniais atvejais.

1.3.1.3. *Quasi* privalomoji mediacija

Quasi privalomoji mediacija pasireiškia dviem aspektais. Pirma, reikalavimas pasinaudoti mediacija nėra tiesiogiai įtvirtintas, tačiau yra numanomas arba įtvirtintas tik kaip rekomendacija. Rekomendacija pasinaudoti mediacija gali būti kildinama tiek iš teismo diskrecijos tais atvejais, kai, teismui pasiūlius pasinaudoti privalomąja mediacija, yra būtinas abiejų šalių sutikimas, tiek iš parengiamojo pobūdžio dokumentų, tokių kaip ikiteisminio elgesio protokolai ar gairės. Vis dėlto būtina pabrėžti, kad nors *quasi* privalomosios mediacijos atveju šalys yra teigiamai ar neigiamai skatinamos, išlieka šalių teisė pasirinkti, ar ginčą spręsti mediacijos būdu (Kaminskienė, 2013, p. 689).

Antra, ginčo šalims numatytos procesinės sankcijos, kurių pakankama priversti ginčo šalis pasinaudoti mediacija. Tai reiškia, kad procesinių sankcijų grėsmė priverčia šalis vadovautis numanomu reikalavimu ar rekomendacija. Hanks *quasi* privalomąją mediaciją sieja išskirtinai su finansinėmis sankcijomis (angl. *adverse costs*). Šias sankcijas ji aiškina plačiai – ne tik kaip neigiamą nuokrypį nuo standartinės situacijos (bauda, nuokrypis nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių), bet ir kaip teigiamą nuokrypį nuo standartinės situacijos, kurio ginčo šalis negali gauti nepasinaudojusi mediacija (pavyzdžiui, žyminio mokesčio lengvatos, mokestinės lengvatos) (Hanks, 2012, p. 931, 937). Taigi, šiuo atveju galima kalbėti ne tik apie procesines sankcijas, bet ir procesines paskatas. Kaminskienė (2013, p. 688) šiai kategorijai priskiria ne tik pinigines sankcijas. Jos teigimu, prie procesinių sankcijų, galinčių nulemti šalių pasirinkimą pasinaudoti mediacija, galima priskirti ir kito pobūdžio sankcijas, pavyzdžiui, atsižvelgimą į faktą, kad šalis nesutiko dalyvauti mediacijoje vertinant įrodymus byloje.

Lietuvoje, be apribotos galimybės ginčą spręsti teisme privalomosios mediacijos pagal įstatymą ar teisėjo nurodymu atvejais, nėra įtvirtinta daug papildomų procesinių sankcijų ginčo šalims. Nors LR CPK 93 str. 4 d. nurodyta, kad teismas, nustatęs, kad šalis neargumentuotai atsisakė pasinaudoti privalomąja mediacija, gali nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, šiame straipsnyje kalbama tik apie privalomąją mediaciją, kurią, pagal LR mediacijos įstatyme pateiktą apibrėžimą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 7 d.), reikia suprasti tik kaip privalomąją mediaciją pagal įstatymą. Taigi iš esmės šios sankcijos gali būti taikomos atsakovui, kuris nesutiko pasinaudoti privalomąja mediacija (o, kaip leidžia teigti Mediacijos įstatymo 21 str. 5 d. analizė, tokią teisę jis turi), nes ieškovo, nepasinaudojusio mediacija, ieškinyms apskritai neturėtų būti priimamas. Taigi, galima teigti, kad Lietuvoje *quasi* privalomoji mediacija galėtų egzistuoti tik palyginti nedideliame subjektų ratui – potencialiems atsakovams byloje, kurie priešingu atveju ginčo nagrinėjimo teisme nesiektų. Be to, tik tais atvejais, kai jie būtų pralaimėję.

Pagal Lietuvos teisės aktus procesinės paskatos, pavyzdžiui, žyminio mokesčio lengvatos, taip pat taikomos tais atvejais, kai šalys iki teismo bandė spręsti ginčą mediacija ar taikos sutartį pasiekė jau prasidėjus teismo procesui (LR CPK, 2002, 80 str. 8 d., 87 str. 2 d.). Pagal pirmiau pateiktą išaiškinimą, tam tikrais atvejais jos taip pat galėtų prilygti *quasi* privalomajai mediacijai, tačiau toks scenarijus nėra labai realus, ypač atsižvelgiant į faktą, kad dažniausiai⁴⁹ ginčo šalims teks pačioms susimokėti už privačias mediacijos paslaugas, tad mažai tikėtina, kad jos kainuos pigiau nei ketvirtadalis žyminio mokesčio. Teisminės mediacijos atveju toks scenarijus realus.

Vis dėlto reikėtų daryti išvadą, kad ne pats procesinių sankcijų ar paskatų pobūdis lemia, ar mediacija dėl šių sankcijų ar paskatų įtvirtinimo teisės aktuose tampa privalomąja. Svarbiausia atsakyti į klausimą, ar jos yra pakankamai paveikios, kad ginčo šalys prieš savo valią rinktųsi mediaciją. Nors detalesnė procesinių sankcijų ir paskatų analizė yra pateikiama kitame darbo poskyryje, būtina atkreipti dėmesį, kad šios procesinės sankcijos, nors ir įtvirtintos analogiškai, gali turėti skirtingą poveikį tam tikrose teisės sistemose. Tai ypač aktualu kalbant apie bylinėjimosi išlaidų paskirstymą ir

⁴⁹ Lietuvoje mediacijos paslaugos ginčo šalims teikiamos nemokamai tik teisminės ir privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju, taip pat asmenims, kurie atitinka valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kriterijus (LR Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000, 11 str. 3 d.), bei kaip kompleksinė paslauga šeimai (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 29). Vis dėlto žyminio mokesčio lengvata nėra taikoma tais atvejais, kai iki ieškinio padavimo šalys ginčą sprendė privalomosios mediacijos būdu.

itin skirtingą vidutinį teisinių išlaidų dydį skirtingose valstybėse. Be to, net ir to paties pobūdžio pinigine sankcija (ar paskata) gali turėtų visiškai skirtingą poveikį. Pavyzdžiui, Lietuvoje taikoma 25 procentų nuolaida žyminiam mokesčiui tais atvejais, kai ginčo šalys pasinaudojo mediacija prieš kreipdamosi į teismą, tačiau pats žyminis mokestis gali svyruoti nuo 10 iki 15 000 eurų (LR CPK, 2002, 80 str. 1 ir 8 d.). Taigi procesinių sankcijų ar paskatų poveikumas yra vertinamasis kriterijus ir dažnai taip pat priklauso tik nuo individualios situacijos, todėl neįmanoma neginčytinai teigti, kad vienokio ar kitokio pobūdžio procesinių sankcijų ar paskatų įtvirtinimas visada galės būti prilyginamas *quasi* privalomajai mediacijai.

1.3.2. Procesinės sankcijos ir paskatos

Susidūrimo su procesinėmis sankcijomis galimybė yra būtinoji sąlyga, objektyviai nulemianti šalių pasirinkimą pasinaudoti mediacija ir paverčianti priešingu atveju rekomendacinį procesą privalomu. Nors idealiau atveju reikėtų tikėtis, kad ginčo šalys laikysis teisės aktuose įtvirtinto reikalavimo, praktiniai pavyzdžiai rodo, kad ne tik būtina įtvirtinti tam tikrus neigiamus padarinius už šio reikalavimo nesilaikymą, bet ir užtikrinti, kad šios priemonės būtų pakankamai atgrasančios.

Pavyzdžiui, Italijoje, net ir įtvirtinus privalomąją mediaciją, iš visų prašymų, pateiktų mediacijos paslaugų administratoriams dėl privalomosios informacinės mediacijos sesijos, į pačią sesiją abi ginčo šalys atvyksta tik maždaug 50 procentų atvejų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 5). Atsižvelgiant į tai, kad prašymą mediacijos organizacijai pateikusi ginčo šalis netektų galimybės bylą spręsti teisme, galima daryti išvadą, kad didžiąją dalį šių atvejų atspindi šalys, kurios buvo pakviestos prisijungti prie mediacijos proceso (potencialūs atsakovai byloje). Tai rodo, kad net ir įtvirtinus procesines sankcijas, su kuriomis gali susidurti ginčo šalys, pakviestos prisijungti prie mediacijos (Italijos atveju – atsižvelgimas vertinant įrodymus, bauda į valstybės biudžetą), jos nebūtinai yra pakankamai atgrasančios (Italijos Respublikos CPK, 1940, 116 str.; Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 1bis d., 8 str. 4bis d.).

Panaši situacija susidariusi ir Lietuvoje. Iš 2 857 gautų prašymų dėl mediacijos vykdymo (iš jų 103 prašymai laikyti nepaduotais dėl duomenų trūkumo), parengtos net 1 268 pažymos dėl mediacijos pabaigos, kai kita ginčo šalis nesutiko ja pasinaudoti ar neatsakė per nurodytą terminą (VGTP, 2020a). Taigi ir Lietuvoje į mediaciją neatvyksta beveik pusė potencialių

atsakovų, nors jų atžvilgiu gali būti nukrypstama nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.). Tai leidžia teigti, kad net ir nustatytas reikalavimas pasinaudoti mediacija faktiškai nepriverstų ginčo šalių atvykti į mediaciją, jei teisės aktai taip pat nenumatytų atgrasančių procesinių sankcijų.

Procesinės sankcijos gali būti nustatytos įvairiomis formomis. Jos gali būti tiek piniginės, pavyzdžiui, bylinėjimo išlaidų paskirstymas atsižvelgiant į elgesį mediacijos atžvilgiu, tiek nepiniginės, pavyzdžiui, apsinkinta ar apribota galimybė kreiptis į teismą, ar ginčo šalių (šalies) atžvilgiu suformuota neigiama teisėjo (asmens, kuris turės priimti privalomąjį sprendimą dėl ginčo šalių) nuomonė. Nuo įgyvendinimo modelio priklauso, kokia forma šios sankcijos pasieks ginčo šalis. Įstatymiškai įtvirtinti šių procesinių sankcijų ir paskatų taikymo pavyzdžiai aptariami toliau.

1.3.2.1. Piniginės sankcijos ir paskatos

Ginčo šalims, be pakankamo pagrindo nusprendusioms nepasinaudoti mediacija ar dalyvavusioms joje nesąžiningai, gali būti taikomos piniginės nuobaudos. Kaip aptarta, Hanks (2012, p. 937) į šią kategoriją siūlo įtraukti ne tik nuobaudas, bet ir pinigines paskatas, kurių nepasinaudojusios mediacija šalys negalėtų gauti. Teigiamos piniginės paskatos turėtų būti suprantamos kaip tam tikros lengvatos ir šalių atleidimas nuo įmokų, kurias priešingu atveju jos būtų turėjusios mokėti (teigiamas pokytis standartinio proceso atžvilgiu).

Yra keli paskatų tipai, patenkantys į šią kategoriją:

- 1) **Žyminio mokesčio lengvatos.** Šios lengvatos gali būti taikomos tais atvejais, kai šalys bandė išspręsti ginčą mediacijos būdu prieš kreipdamosi į teismą, tiek pasiekus taikų susitarimą po to, kai teismo procesas jau buvo prasidėjęs. Pavyzdžiui, LR CPK numatyta paskata pasinaudoti mediacija prieš kreipiantis į teismą – tokiu atveju mokama tik 75 procentai žyminio mokesčio sumos, tačiau ši nuostata netaikoma tais atvejais, kai buvo vykdoma privalomoji mediacija (LR CPK, 2002, 80 str. 8 d.).

Be to, teisminės mediacijos atveju (taigi ir privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju) šalims sudarius taikos sutartį, joms turėtų būti gražinama 75 procentai pirmosios instancijos teismui sumokėto žyminio mokesčio sumos. Kai byla yra nagrinėjama apeliaciniėje ar kasacinėje instancijoje, iki bylos nagrinėjimo iš esmės taikos sutartį sudariusiems šalims gražinama 100 procentų sumokėto žyminio mokesčio, o taikos sutartį sudarius vėlesnėse proceso stadijose

– 75 procentai (LR CPK, 2002, 87 str. 2 d.). Panašių nuostatų galima rasti ir , pavyzdžiui, Lenkijoje (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 104 str.), Serbijoje (Serbijos Respublikos įstatymas dėl mediacijos..., 2014, 31 str.), Rumunijoje, Bulgarijoje (De Palo ir Trevor, 2012, p. 3).

- 2) **Mokestinės lengvatos.** Lietuvoje nėra numatyta mokesčių lengvatų šalims, kurios pasinaudojo mediacija ar sudarė taikos sutartį, tačiau tokių nuostatų galima rasti kitų Europos valstybių teisės aktuose. Pavyzdžiui, Italijoje, asmenims, ginčą sprendusiems mediacijos būdu, mokestinės lengvatos taikomos atsižvelgiant į tai, susitarimas buvo ar nebuvo pasiektas. Jei buvo pasiektas taikus susitarimas, ginčo šalims gali būti skiriama mediacijos organizacijai sumokėto užmokesčio dydį atitinkanti mokesstinė lengvata, neviršijanti 500 EUR. Jei susitarimo nebuvo pasiekta – mokesstinė lengvata sumažinama per pusę. Vis dėlto būtina atkreipti dėmesį, kad ši mokesstinė lengvata yra taikoma atitinkamai pagal išlaidų mediacijai sumą, tad tokį modelį taip pat būtų galima priskirti mediacijos išlaidų kompensavimui. Be to, gali būti taikomos lengvatos ir kitoms valstybinėms rinkliavoms. Pavyzdžiui, Italijoje mediacijos ataskaitai, įtvirtinančiai susitarimą tarp šalių, neviršijantį 50 000 EUR, netaikomas ir sandorio registracijos mokestis (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 17 str. 3 d., 20 str. 1 d.).
- 3) **Mediacijos išlaidų padengimas.** Analizuojant nacionalinius mediaciją reglamentuojančius teisės aktus nepavyko rasti tokių, pagal kuriuos visiems asmenims būtų kompensuotos mediacijos išlaidos. Aptartas Italijos modelis, suteikiantis mediatoriams sumokėto užmokesčio dydžio mokestinę lengvatą, turėtų būti laikomas artimiausiu tokiam modeliui, tačiau ir šiuo atveju nebūtinai kompensuojama visa mediacijos išlaidų suma. Paprastai mediacijos išlaidos padengiamos tam tikroms tikslinėms grupėms. Tikslines šios paskatos taikymo grupes galima skirstyti pagal tris pagrindinius kriterijus. Pirma, pagal mediacijos rūšį. Pavyzdžiui, Lietuvoje ginčo šalims kompensuojamos pirmosios 4 teisminės mediacijos bei privalomosios mediacijos valandos (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 1 ir 3 d., 23 str. 7 d.)⁵⁰. Antra, pagal mediacijos baigtį. Pavyzdžiui, Turkijoje pirmosios 2 mediacijos valandos kompensuojamos tik tuo atveju, kai šalys susitarimo nepasiekia (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos nutarimas dėl mediacijos..., 2018, 26 str. 2 d.). Lenkijoje, atvirkščiai, teisminės mediacijos išlaidos

⁵⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad tais atvejais, kai teisminę mediaciją vykdo teisėjas, 4 valandų reikalavimas nėra taikomas.

padengiamos tik tais atvejais, kai šalys pasiekia taikų susitarimą (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 104-1 str.). Trečia, pagal šalių pajamas. Kelių Europos valstybių⁵¹, iš jų ir Lietuvos (LR valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000, 2 str. 11 d. bei 14 str. 3 ir 4 d.), pavyzdžiai rodo, kad mediacijos paslaugos gali patekti į valstybės garantuojamos teisinės pagalbos schemas ir būti kompensuojamos asmenims, gaunantiems mažas pajamas.

Piniginės sankcijos turėtų būti suprantamos priešingai – kaip ginčo šalies įpareigojimas sumokėti pinigų sumą, kurios kitu atveju jai nebūtų reikėję mokėti (neigiamas pokytis standartinio proceso atžvilgiu). Piniginių sankcijų pavyzdžiai:

- 1) **Bylinėjimosi išlaidos.** Europoje vyrauja „pralaimėjęs moka“ bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklės. Kitaip tariant, pralaimėjusi šalis privalo padengti ne tik savo, bet ir kitos šalies patirtas teises išlaidas, bei atlyginti nustatytas teismo patirtas išlaidas. Šio modelio sankcijos paprastai leidžia nukrypti nuo „pralaimėjęs moka“ principo ir bylinėjimosi išlaidas paskirstyti kitaip – laimėjusiai šaliai sumokėti abiejų šalių išlaidas ar padengti savąias. Taigi praktiškai nuokrypis nuo šio principo sankcija tampa tik laimėjusiai šaliai. Pralaimėjusiai šaliai nėra neigiamo pokyčio nuo standartinio proceso – jai vienu ar kitu atveju vis vien būtų tekę padengti bylinėjimosi išlaidas.

Tokio pobūdžio sankcijos turi racionalų paaiškinimą – jei mediacija būtų buvusi sėkminga, teismo procesas apskritai nebūtų buvęs reikalingas, tad šių išlaidų nebūtų patyrusi nė viena proceso šalių, nei „teisioji“, nei „neteisioji“ (CEPEJ, 2019, p. 74). Tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl toks sankcijų modelis yra taikomas ne vienoje Europos valstybėje, iš jų Lietuvoje, Italijoje, Airijoje, Jungtinėje Karalystėje (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d. Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 13 str. 1 d. Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 21 str. JK civilinio proceso taisyklės, sine anno, 44.4 str. 3 d. a) p. ii d.).

Vis dėlto Italijoje, nors pati sankcija ir analogiška, ji skiriama ne tais atvejais, kai ginčo šalys neatvyksta į mediaciją. Italijoje mediatorius gali suformuluoti susitarimo pasiūlymą tais atvejais, kai taikus

⁵¹ Pavyzdžiui, Azerbaidžanas (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 37 str. 7 d.), Turkija (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 13 str. 3 d. Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos nutarimas dėl mediacijos..., 2018, 15 str. 3 d.).

susitarimas nėra pasiektas arba kai to prašo ginčo šalys. Apie šį pasiūlymą šalims pranešama raštu. Šalys gali pasirinkti, priimti šį pasiūlymą ar jo nepriimti, tačiau kai pasiūlymas yra atmetamas, teismas, nustatęs, kad pasiūlymas atitiko teismo priimtą sprendimą, įpareigoja laimėjusią šalį padengti pralaimėjusiai šaliai ginčo sprendimo išlaidas, įskaitant ir mediatoriumi bei ekspertui sumokėtas sumas. Ši nuostata gali būti taikoma neatsižvelgiant į tai, kas inicijavo mediacijos procesą (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 11 str. 1 ir 2 d., 13 str. 1 d.). Toks modelis tik dar labiau pagrindžia šio pobūdžio sankcijų taikymą, nes, atsižvelgiant į sutampantį teismo sprendimą ir mediatoriaus pasiūlymą, tikimybė, kad ginčas galėjo būti tinkamai išspręstas be teismo, yra dar didesnė. Tai leidžia užtikrinčiau teigti, kad valstybės bei šalių ištekliai buvo naudojami be reikalo, todėl šalis, atmetusi pasiūlymą, yra pagrįstai įpareigojama bent iš dalies ištaisyti šią padėtį.

Nors visose nurodytose valstybėse galioja iš esmės analogiška sankcija, jos praktinė reikšmė ir poveikis ginčo šalims gali žymiai skirtis dėl skirtingos bylinėjimosi kainos. Į šią kategoriją turėtų patekti ne tik žyminio mokesčio dydis ar kiti teismui mokami mokesčiai, bet ir faktinės išlaidos teisinėms paslaugoms. Šiuo atveju Lietuva ir Jungtinė Karalystė yra puikus tokios neatitikties pavyzdys. Vienoje plačiausių mokslinių studijų, kurioje lyginamuoju aspektu tyrinėtos civilinio proceso išlaidos, įvertinus 17 ES valstybių narių, nustatyta, kad brangiausia bylinėtis yra būtent Jungtinėje Karalystėje, o Lietuva liko trečioji nuo galo. Lietuvoje pagal studijoje naudotą hipotetinį scenarijų bylinėtis kainuotų daugiau nei 55 kartais pigiau nei Jungtinėje Karalystėje (Hodges, Vogenauer ir Tulibacka, 2010, p. 108; Evas ir kt., 2018, p. 30–31).

Taigi, nors vienose valstybėse šios sankcijos gali būti ne tokios paveikios (ypač tais atvejais, kai patvirtinti maksimalūs atlyginimo už teisinės paslaugas dydžiai), kitais atvejais jos gali sukelti sunkius neigiamus piniginius padarinius. Šių padarinių grėsmė ir realumas yra pajėgūs net ir iš pirmo žvilgsnio rekomendacines schemas paversti privalomomis – ne visos ginčo šalys gali padengti ir kitos šalies išlaidas. Tai ypač aktualu atsižvelgus į minėtą faktą, kad šios sankcijos praktinę reikšmę įgyja tik laimėjusios („teisiosios“) šalies atžvilgiu, kuri, kaip suponuojama socialinis teisingumas, apskritai neturėtų patirti jokių nuostolių gindama savo pažeistas teises.

- 2) **Mediacijos proceso išlaidos.** Šio pobūdžio sankcijos yra iš esmės panašios į apibūdintas prieš tai, tačiau visų pirma skirtos ne viso teismo

proceso išlaidoms⁵², o palyginti kur kas mažesnėms mediacijos proceso ar mediacijos informacinės sesijos išlaidoms. Be to, šiomis sankcijomis gali būti ne tik siekiama paskatinti šalis dalyvauti procese, bet ir tiesiog atlyginti sąžiningai besielgusios ir atvykusios šalies bei mediatoriaus ar informacinį susitikimą turėjusio vesti asmens išlaidas bei kompensuoti sugaištą laiką. Tokio pobūdžio sankcijos aktualios ne tik „teisėjai“ (bylą laimėjusiai šaliai), o bet kuriai iš jų. Tokių sankcijų pavyzdžių galima rasti Lenkijos, Slovėnijos, Turkijos teisės aktuose (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-8 str. 6 d. Slovėnijos Respublikos alternatyvaus ginčų sprendimo įstatymas, 2009, 16 str. 4 d. Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos nutarimas dėl mediacijos..., 2018, 25 str. 9 d.).

Italijoje ši sankcija taip pat taikoma specifiskai. Panašiai kaip ir bylinėjimosi išlaidų atlyginimo atveju pralaimėjusiai šaliai, teismas net ir tais atvejais, kai mediatoriaus pasiūlymas tik iš dalies atitinka teismo sprendimą, atsižvelgdamas į ginčo šalių elgesį, gali nuspręsti neįpareigoti pralaimėjusios šalies kompensuoti laimėjusiai šaliai patirtų išlaidų, susijusių su mediatoriaus ir eksperto (jei pastarojo paslaugomis buvo naudojamos mediacijos metu) paslaugų apmokėjimu (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 13 str. 2 d.).

- 3) **Bauda.** Ginčo šalys, pasirinkusios neatvykti į mediacijos sesiją, gali būti įpareigosotos sumokėti baudą į valstybės biudžetą. Šios baudos dydis gali būti tiek fiksuotas, tiek parenkamas atsižvelgiant į nustatytus minimalius ir maksimalius baudos dydžius, įvertinus į individualią situaciją, pavyzdžiui, šalių elgesį ar neatvykimo priežastis. Pavyzdžiui, Italijoje teisės aktuose tiesiogiai nurodoma, kad teismas gali įpareigoti šalį, be pateisinamos priežasties neatvykusią į privalomąją informacinę mediacijos sesiją, sumokėti į valstybės biudžetą baudą, lygią teismui mokėtiniams mokesčiams (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 4bis d.); Graikijoje šaliai, kuriai buvo tinkamai pranešta apie privalomąją informacinę mediacijos sesiją ir kuri į šią sesiją neatvyko, atsižvelgiant į neatvykimo priežastis, gali būti skirta nuo 100 iki 500 EUR bauda (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 7 str. 6 d.); Čekijoje, kur įtvirtinta privalomoji mediacija

⁵² Pažymėtina, kad kai kuriose valstybėse nesėkmingo mediacijos proceso kaštai gali būti įskaityti į bylinėjimosi išlaidas. Toks reguliavimas nustatytas, pavyzdžiui, Turkijoje (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos nutarimas dėl mediacijos..., 2018, 26 str. 2 d.), Italijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 13 str. 1 d.)

teisėjo nurodymu, teisėjas taip pat gali ne tik nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo principų, bet ir įpareigoti teisėjo įsakymui dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje nepaklususias šalis sumokėti iki 50 000 CZE (apytikriai 1 850 EUR) baudą (Čekijos Respublikos CPK, 1963, 53 str., 100 str. 2 d. Svatos, 2017, p. 173).

Baudinės sankcijos turėtų lemti šalių pasirinkimą paklusti numatytam elgesio modeliui, norint išvengti papildomų išlaidų. Tokių sankcijų taikymas, skirtingai nuo kitos šalies išlaidų padengimo, visada sukelia neigiamų padarinių, nesvarbu, byla buvo laimėta ar ne, taigi, abiem ginčo šalims.

Reikia pažymėti, kad piniginių sankcijų taikymas šalims, kurios pasirenka nepasinaudoti mediacija, nėra pagrįstos vien nacionalinių teisės aktų leidėjų iniciatyva. Tarptautinės organizacijos taip pat skatina jų taikymą. Pavyzdžiui, CEPEJ gairėse dėl platesnio rekomendacijų mediacijos šeimos ir civiliniuose ginčiuose taikymo numatyta, kad šalys galėtų būti sankcionuojamos, jei jos aktyviai nesvarsto galimybės pasinaudoti mediacija (CEPEJ, 2007a, 49 par.).

Nuostatų, įtvirtinančių pinigines sankcijas ginčo šalims už nepasinaudojimą mediacija, teisėtumas jau buvo kvestionuotas ir nacionaliniuose teismuose. Vis dėlto tokio pobūdžio sankcijos nebuvo pripažintos neproporcingai ribojančiomis asmens teisę į teismą. Pavyzdžiui, Turkijos Konstitucinis teismas vertino, ar privalomosios mediacijos schema, įtvirtinta Darbo teismų įstatyme (Turkijos Respublikos darbo teismų įstatymas, 2017, 3 str.), numatanti, kad šalis, neatvykusi į privalomąją informacinę sesiją su mediatoriumi, privalo padengti teisines išlaidas, neprieštarauja Konstitucijai (Turkijos Konstitucinio teismo 2018 m. liepos 11 d. sprendimas Nr. 2018/82). Konstitucinis teismas pasisakė, kad tokio pobūdžio sankcijos padeda užtikrinti mediacijos funkcionalumą, o tai savo ruožtu atitinka konstitucinį principą, pagal kurį teismai turi užtikrinti, kad sprendimai būtų priimami kiek įmanoma greitai ir sukeltų kuo mažesnes išlaidas (Bilecik, 2019).

Jungtinėje Karalystėje sprendimas *Dunnet v. Railtrack Plc* byloje (Anglijos ir Velso apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 22 d..., 2002), kurioje teismas pirmą kartą tiesiogiai įtvirtino, kad laimėjusiai šaliai, atsisakiusiai pasinaudoti mediacija, bylinėjimo išlaidos gali būtų neatlyginamos, sukėlė daug neaiškumo. Kvestionuota, ar toks sprendimas reiškia, kad mediacija yra privaloma, ir, jei ne, ar galima apriboti laimėjusios šalies teisę tokiu atveju gauti bylinėjimosi išlaidų kompensaciją vien dėl to, kad mediacija nepasinaudojo (Nolan-Haley, 2009, p. 1259). Šioms

diskusijoms taškas buvo padėtas priėmus sprendimą sujungtose bylose *Halsey v Milton Keynes NHS Trust* ir *Steel v Joy & Holiday*, kuriame nuspręsta, kad nors mediacija neturėtų būti privaloma kiekvienu atveju dėl galimo teisės į teismą ribojimo (Nolan-Haley, 2009, p. 1259), tačiau atsižvelgus į nebaigtinį sąrašą kriterijų ir įvertinus šalių ikiteisminį elgesį, AGS būdais nepagrįstai atsakiusiai pasinaudoti ir vėliau bylą laimėjusiai šaliai gali būti apribota teisė į jos bylinėjimosi išlaidų atlyginimą (Anglijos ir Velso apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 11 d..., 2004, 13 par.). Toks Jungtinės Karalystės teismų išaiškinimas taip pat suponuoja, kad bent šioje valstybėje, net ir didelių piniginių sankcijų paskyrimas šalims už nepasinaudojimą mediacija iki ginčo sprendimo teisme teismų nėra laikomas privalomąja mediacija.

1.3.2.2. Apsunkinta ar apribota galimybė kreiptis į teismą

Dažna privalomosios mediacijos schema paremta ikiteisminio ginčų sprendimo modeliu. Juo remiantis įtvirtinamos taisyklės, dėl kurių ginčo šalys, neįvykdžiusios numatyto elgesio modelio, negali savo ginčo spręsti teisme. Kartu su ieškiniu nepateikus dokumento, pagrindžiančio, kad mediacija buvo išbandyta, ieškinyms paprasčiausiai nepriimamas⁵³ arba, jį priėmus, šalys teismo vis vien įpareigojamos pasinaudoti mediacija (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 1 bis d.). Atsižvelgiant į LR mediacijos įstatyme įtvirtintą privalomosios mediacijos sąvoką (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 7 d.), galima teigti, kad būtent ši procesinė sankcija, įstatymų leidėjo akimis, yra esminė, sprendžiant, mediacija yra privaloma ar ne.

Tais atvejais, kai bylą nagrinėjančiam teisėjui yra suteikiama galimybė nuspręsti, kuriose bylose įpareigoti ginčo šalis pabandyti ginčą spręsti mediacijos būdu, ginčas jau yra pasiekęs teismą, tačiau galimybė tęsti procesą taip pat yra apribojama. LR CPK įtvirtinta, kad bylą nagrinėjantis teisėjas, perdavęs ginčą spręsti teisminės mediacijos būdu, ta pačia nutartimi atideda bylos nagrinėjimą ir nustato tikslų kito posėdžio laiką, iki kurio teisminė mediacija turi būti baigta vykdyti (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 ir 3 d.). Pažymėtina, kad LR CPK, skirtingai nei kitų valstybių teisės aktuose, nenurodo, kokiam terminui turėtų būti atidedamas ginčo sprendimas.

⁵³ Toks reguliavimas yra įtvirtintas, pavyzdžiui, Lietuvoje (LR CPK, 2002, 137 str. 3 d.), Turkijoje (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 18/A str. 2 d.).

Pavyzdžiui, Italijoje, tiesiogiai įtvirtinta, kad mediacija neturėtų trukti ilgiau nei 3 mėnesius, o teismo sprendimas atidėtas gali būti būtent šiam terminui, nustatant papildomą 15 dienų terminą kreiptis į mediacijos paslaugų administratorių, kai tai dar nėra padaryta (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 2 d., 6 str. 1 d.).

Nustatyti maksimalią mediacijos trukmę nėra taip svarbu kai mediacija savanoriška, tačiau privalomosios mediacijos atveju šiuo terminu įtvirtinama, kiek daugiausia ginčo šalims gali būti atidėtas teismo procesas. ESTT ne kartą pabrėžė, kad privalomosios mediacijos modeliai atitinka veiksmingos teisminės gynybos principą tik tais atvejais, kai daug neatidedama galimybė ginčą spręsti teisme (Menini ir Rampanelli, 2017, 61 par.). Nors privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju teisėjas taip pat gali užtikrinti, kad nebus nepagrįstai ilgai atidedamas ginčo sprendimas teisme, esama tos nuomonės, kad maksimalios mediacijos trukmės įtvirtinimas teisės aktuose, paliekant galimybę šalių ar mediatoriaus prašymu šį terminą pratęsti, šią funkciją atliktų efektyviau.

LR CPK tiesiogiai nenumatoma, kokių procesinių veiksmų turėtų imtis teisėjas, jei per nurodytą laiką šalys nepasinaudoja mediacija. Tikėtina, kad tokiu atveju galimi du keliai – teismo procesas gali būti tęsiamas nepriklausomai nuo to, kad mediacija nebuvo pasinaudota, arba, kai yra mediatoriaus teikimas, terminas, kuriam buvo atidėtas bylos nagrinėjimas, pratęsimas (LR CPK, 2002, 231-1 str. 3 d.). Vis dėlto, atsižvelgiant į proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principą (LR CPK, 2002, 7 str.), tikėtina, kad būtų pasirenkamas pirmasis kelias. Be to, vien tai, kad šalys nesugebėjo per nustatytą laiką pasinaudoti mediacija, rodo, jog teisėjo nustatyta taikaus ginčo tikimybė (laikytina pagrindu ginčo šalis be jų sutikimo įpareigoti pasinaudoti mediacija), tikėtina, nėra tokia didelė (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d.), todėl neefektyvu nustatyti papildomą terminą privalomai teisminei mediacijai vykdyti. Taigi tokiu atveju ginčo šalių teisė ginčą spręsti teisme yra tiesiog nukeliama.

Dėl nuostatų, apribojančių šalių teisę nagrinėti ginčą teisme, pasakytina, kad šalių ginčas gali būti išspręstas tik kitais alternatyviais ginčų sprendimo būdais, tačiau negali pasiekti teismo prieš tai neišbandžius mediacijos, arba kad šalių galimybė ginčą spręsti teisme bus atidėta tam tikram teismo nustatytam terminui. Natūralu, būtent šios procesinės sankcijos ginčo šalims už nustatyto elgesio modelio nesilaikymą kelia daugiausia diskusijų dėl galimai neproporcingo teisės į teisminę gynybą ribojimo, įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijoje (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1955, 6 str.) bei ES pagrindinių teisių chartijoje (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016, 47 str.).

Pagrindiniai šių diskusijų argumentai aptariami 3 darbo skyriuje, todėl toliau šioje dalyje plačiau nenagrinėjami.

1.3.2.3. Neigiama privalomąjį sprendimą turėsiančio priimti asmens nuomonė

Dauguma Europos valstybių suteikia teisę teisėjams ar teismo darbuotojams rekomenduoti šalims pasinaudoti mediacija⁵⁴, tačiau tam, kad procesas būtų pradėtas, būtinas abiejų šalių sutikimas. Pasiūlymas pasinaudoti alternatyviais ginčų sprendimo būdais, iš jų ir mediacija, taip pat gali būti įtvirtintas parengiamuosiuose protokoluose⁵⁵, o atvykus į teismo posėdį šalių gali būti reikalaujama pateikti įrodymus, pagrindžiančius, kad buvo bandyta pasinaudoti alternatyviais ginčų sprendimo būdais (Scherpe ir Marten, 2013, p. 377; JK veiklos gairės – parengiamasis elgesys ir protokolai, sine anno, 8 ir 11 p.). Taigi, abiem atvejais bylą sprendžiančiam teisėjui gali būti atskleista, kad šalys ar viena iš jų nesutiko pasinaudoti rekomendacija.

Ingleby (1993, p. 443) pabrėžia, kad ginčo šalys, o dar labiau joms atstovaujantys teisininkai, gali jaustis verčiami teigiamai atsakyti į siūlymą pasinaudoti privalomąja mediacija, bijodami prarasti teismo prielankumą. Žinoma, idealiame pasaulyje tokio pobūdžio neigiami padariniai turėtų būti niekiniai – teisėjai sprendimus turi priimti vadovaudamiesi įstatymu, o ne emocijomis. Vis dėlto šalių įsitikinimas gali būti kitoks, tiek dėl galutinio sprendimo, kuris bus priimtas jų atžvilgiu, tiek apskritai dėl teisėjo autoriteto. Šalys, žinodamos, kad jų pasirinkimas nespręsti ginčo mediacijos būdu bus aiškiai atskleistas bylą nagrinėjančiam teisėjui kaip prieštaraujantis parengiamiesiems protokolams ar kaip tiesioginis nepaklusimas jo rekomendacijoms, gali bijoti sudaryti apie save negeranoriškos, rekomendacijoms nepaklūstančios šalies įspūdį ir, nebūtinai pagrįstai, išvelgti neigiamo sprendimo jų atžvilgiu grėsmę. Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad bijodamos nepalankaus teismo sprendimo šalys gali jausti pareigą net ir susitarti (Kaminskienė, 2013, p. 691).

Bet kuriuo atveju tokia situacija nėra paremta vien subjektyviu šalių suvokimu. Nors ir netiesiogiai kai kuriose jurisdikcijose teisėjui yra

⁵⁴ Pavyzdžiui, Airija, Belgija, Čekija, Jungtinė Karalystė, Lietuva, Prancūzija, Šveicarija, Turkija, Vokietija.

⁵⁵ Jungtinėje Karalystėje parengiamieji protokolai suprantami kaip gerosios praktikos gidai, apibrėžiantys siūlomą ginčo šalių elgesį prieš pateikiant ieškinį, patvirtinti civilinių bylų skyriaus vadovo bei įtraukti į veiklos gaires (JK civilinio proceso taisyklės – žodynas, sine anno).

suteikiama teisė atsižvelgti į su mediacija susijusį šalių elgesį priimant sprendimą teisme. Pavyzdžiui, Italijoje, teisėjas vertindamas įrodymus gali atsižvelgti į tai, kad ginčo šalis be pakankamo pagrindo nedalyvavo mediacijoje. Panašios nuostatos vertinant įrodymus taikomos tais atvejais, kai teismo proceso dalyviai atsisako atlikti nurodytus tyrimus, o teismui tokiu atveju suteikiama prezumpcijos teisė (Italijos Respublikos CPK, 1940, 116 str. Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 4 bis d.).

Apibendrinus procesines sankcijas, kurių gali patirti ginčo šalys, nepaklususios reikalavimui ar rekomendacijai pasinaudoti mediacija, galima daryti išvadą, kad ginčo šalims gali būti taikomos šios sankcijos – (1) piniginės sankcijos; (2) apribota jų galimybė ginčą spręsti teisme (taigi, nebus apginti šalies, kurios teisės buvo neteisėtai apribotos, interesai), ir (3) neigiama teisėjo nuomonė šalių atžvilgiu, kas, šalių suvokimu, gali lemti, kad ginčas bus išspręstas ne tos šalies naudai.

Ne visos šios procesinės sankcijos yra vienodai efektyvios. Vienais atvejais sankcijų taikymo taisyklėse numatytos sankcijos gali būti veiksmingos tik tam tikrais kriterijais apibrėžtai asmenų grupei. Kitais atvejais jų efektyvumą neigiamai gali paveikti tai, kad, nesilaikius numatyto elgesio modelio, sankcijos skiriamos ne visais atvejais, taigi, yra pernelyg maža tikimybė, kad sankcija bus paskirta. Galiausiai, sankcijų, ypač piniginių, dydis gali būti pernelyg mažas, kad didžiajai visuomenės daliai sudarytų bent žymesnę pajamų dalį. Visi šie sankcijų efektyvumą galintys nulemti veiksniai aptariami detaliau.

- 1) **Sankcijų poveikumas tik tam tikrai asmenų grupei.** Atsižvelgiant į tai, kaip sukonstruotos procesinės sankcijos taikymo taisyklės, tam tikrų rūšių sankcijos praktikoje nėra paveikios kai kurioms asmenų grupėms. Pirma, sankcijų poveikumas objektyviai gali priklausyti nuo to, ar ginčo šalis yra potencialus ieškovas, ar potencialus atsakovas⁵⁶ byloje. Abiem ginčo šalims poveikios gali būti tik pirmojo ir trečiojo tipo procesinės sankcijos, tačiau to negalima pasakyti apie apribotą galimybę ginčą spręsti teisme, ypač privalomosios mediacijos pagal įstatymą atžvilgiu. Šiuo atveju su neigiamais padariniais iš esmės susiduria tik potencialus ieškovas. Potencialus atsakovas, tikėtina, priešingai – apskritai neturi

⁵⁶ Nors toks suskirstymas nėra visiškai tikslus, o tam tikrais atvejais šalys gali siekti pateikti priešiškinį, patogumo dėlei supaprastinus situaciją, ginčo šalis, kuri, nesant reikalavimų išbandyti mediaciją, pateiktą ieškinį teisme, vadinama potencialiu ieškovu, o kita ginčo šalis – potencialiu atsakovu.

intencijų nagrinėti ginčą, ypač tais atvejais, kai yra neteisus. Todėl šios procesinės sankcijos jiems praktikoje nėra paveikios.

Antra, sankcijų poveikumas objektyviai gali būti nulemtas fakto, ar po mediacijos įvykusiame teisiniame procese šalis laimėjo, ar pralaimėjo. Reikia priminti, kad nukrypimas nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, nors ir gali būti taikomas, nesvarbu, kas buvo ieškovas, o kas atsakovas byloje, bus paveikus tik ginčą laimėjusiai šaliai.

Atsižvelgiant į tai, kad būtent pastarųjų dviejų rūšių procesinės sankcijos įtvirtintos Lietuvos teisės aktuose, galima teigti, kad potencialiems atsakovams praktikoje objektyviai poveiki gali būti tik antroji – nukrypimas nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.). Kadangi pastarosios procesinės sankcijos kyla tik tada, jei šalis bylą laimi, tikimybė, kad potencialus atsakovas susidurs su neigiamais padariniais ir šiuo atveju labai sumažėja. Toks teisinis reglamentavimas gali lemti, kad daugelis privalomosios mediacijos sesijų, nors ir bus inicijuotos potencialaus ieškovo, tiesiog neįvyks.

- 2) **Maža procesinės sankcijos paskyrimo tikimybė.** Jei procesinės sankcijos, nors ir numatytos, tačiau paprastai neskiriamos, šalys lengviau prisiims šių sankcijų taikymo riziką. Tokios situacijos gali susiklostyti tais atvejais, kai sankcijos skyrimas yra ją galinčio skirti asmens (dažniausiai teisėjo) teisė, o ne pareiga. Taip pat kai sankcijai taikyti reikalaujama atsižvelgti į nedetaliai apibrėžtus vertinamuosius kriterijus, kurie praktiškai palieka didelę pasirinkimo laisvę.

Vertinant pagal Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas procesines sankcijas, šie aspektai aktualiausi dėl sankcijos, leidžiančios nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių.. Pirma, LR CPK 93 str. 4 d., kur apibrėžtas šios sankcijos taikymas, įtvirtinta teisėjo teisė, o ne pareiga ją taikyti. Antra, čia taip pat įtvirtintas ir platus vertinamasis kriterijus – procesinę sankciją leidžiama skirti tada, kai šalis „nėra argumentuotai atsisakė pasinaudoti privalomąja mediacija“ (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.). Tai didina tikimybę, kad teisėjai šios sankcijos mediacijoje nedalyvavusiai ginčo šalims nepritaikys, tad mažėja ir rizika ginčo šalims susidurti su neigiamais padariniais.

- 3) **Per mažas (piniginių) sankcijų dydis.** Tais atvejais, kai įtvirtintos piniginės sankcijos dydis yra pernelyg mažas, pati sankcija tampa nepakankama, taigi, ir neefektyvi priemone priversti ginčo šalis pasinaudoti mediacija. Suprantama, šis veiksnys yra subjektyviausias, nes visuomenės narių pajamų lygis yra skirtingas, tad ir tokio paties dydžio piniginės sankcijos jiems gali būti skirtingai paveikios. Tas pats pasakytina ir dėl skirtingų valstybių – tai, kas galėtų būti laikoma

pakankamai atgrasančiu sankcijos dydžiu vienos valstybės, kitose, atsižvelgiant į pragyvenimo lygio ar paslaugų kainų skirtumus, jų poveikumas gali būti labai ribotas. Šį pavyzdį iliustruojanti situacija buvo aptarta 1.3.2.1. poskyryje, nagrinėjant vidutinių bylinėjimo išlaidų skirtumus Lietuvoje ir JK.

Apibendrinus šiuos procesinių sankcijų efektyvumą galinčius paveikti veiksniai darytina išvada, kad, siekiant, jog procesinės sankcijos būtų efektyvios, reikia užtikrinti tris elementus. Pirmiausia, kad sankcija būtų veiksminga kuo platesnei asmenų kategorijai, o kai dėl objektyvių priežasčių sankcija negali būti paveiki tam tikrai asmenų grupei, – taikyti kelias skirtingas sankcijas. Antra, kad sankcija būtų veiksminga, jos taikymas turėtų būti garantuotas. Atitinkamai, jei sankcija taikoma teisėjo nurodymu, ją taikyti turėtų būti teisėjo pareiga, o ne teisė. Išimtis, kai procesinė sankcija nėra taikoma, turėtų būti apibrėžtos siaurai, o pateikiant vertinamąjį kriterijų turėtų būti pateikiamas nebaigtinis jo taikymo pavyzdžių sąrašas. Trečia, tais atvejais, kai įtvirtinama piniginių sankcijų taikymo galimybė, jos dydis turėtų būti pakankamas atgrasymo funkcijai atlikti. Suprantama, skirtingas visuomenės narių pragyvenimo lygis neleisėtų įtvirtinti vieno dydžio piniginių sankcijų, kuri būtų paveiki absoliučiai visiems, nesukeliant nepakeliamos naštos kitai visuomenės daliai. Siekiant, kad nustatyta piniginių sankcija būtų pakankamai atgrasi daugumai, piniginių sankcijų dydis gali būti susietas su asmens, kuriam skiriama procesinė sankcija, gaunamų pajamų dydžiu ar ginčo sumos dydžiu.

Apribota galimybė ginčą spręsti teisme yra efektyvi priemonė dėl visiškos atitikties antrajam kriterijui – šios procesinės sankcijos neišvengiamumo. Vis dėlto tai, kad ji neatitinka pirmojo kriterijaus, t. y. yra paveiki tik ribotam asmenų ratui, lemia, kad su ja reikia taikyti papildomas procesines sankcijas. Manytina, kad iš visų aptartų procesinių sankcijų geriausiai išvardytus kriterijus atitinka bauda. Žinoma, šis teiginys teisingas tada, kai užtikrinama, kad jos skyrimas yra privalomas, o jos dydis yra pakankamai atgrasantis ir parenkamas atsižvelgiant į asmens finansinę padėtį. Tai gali būti padaryta tiesiogiai, reikalaujant atsižvelgti į asmens gaunamas pajamas, arba netiesiogiai, piniginių sankcijų dydį susiejant su procentine ginčo sumos išraiška arba nustatant minimalius bei maksimalius baudos dydžius ir suteikiant ją skiriančiam asmeniui diskreciją parinkti tinkamiausią piniginių sankcijų dydį.

Faktinis įtvirtintų sankcijų efektyvumas gali būti įvertinamas atsižvelgiant į privalomosios mediacijos statistinius duomenis, konkrečiai, į

tai, kiek ginčo šalių⁵⁷ atvyksta į mediaciją. Pavyzdžiui, pirmojo pusmečio, kai privalomoji mediaciją pagal įstatymą buvo taikoma Lietuvoje, statistiniai duomenys rodo, kad potencialūs atsakovai į mediacijos sesiją neatvyko apytiksliai 50 procentų atvejų (VGTPT, 2020a). Tai reiškia, kad nei apribota galimybė pateikti ieškinį teisme, nei teisėjo teisė nukrypti nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių nėra pakankamai efektyvios sankcijos siekiant priversti potencialius atsakovus sutikti dalyvauti privalomosios mediacijos sesijoje.

Jei pasirinkus taikyti kelias skirtingų rūšių procesines sankcijas siekiama įvertinti, kuri iš jų faktiškai privertė ginčo šalį dalyvauti mediacijoje, papildomai gali būti organizuojamos mediacijoje sutikusių dalyvauti asmenų apklausa. Tačiau šį metodą naudojant reikia papildomų finansinių bei žmogiškųjų išteklių. To paties negalima pasakyti apie statistinių duomenų rinkimą – tai jau yra viena iš VGTPT priskirtų funkcijų (LR mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 4 d. 5 p.), tad papildomai įvertinti sankcijų efektyvumą didelių papildomų išteklių nereikia.

1.3.3. Savanoriškumo principo ir privalomosios mediacijos santykis

Savanoriškumas yra vienas iš esminių mediacijos principų. Tiek Spencer ir Brogan (2007, p. 265), tiek Hopt ir Steffek (2013, p. 11–12) savanoriškumą priskiria prie pagrindinių koncepcijų, kuriomis paremta mediacijos samprata; Nolan-Haley (2011, p. 985) kategoriškai teigia, kad savanoriškumas yra centrinė mediacijos ideologija, o visoks eksperimentavimas su šiuo principu gali padaryti nepataisomą žalą galimybei siekti teisingumo. Savanoriškumą į mediacijos sampratos apibrėžimą įtraukia ir gerosios praktikos gidai (pavyzdžiui, The Hague Conference on Private International Law Permanent Bureau, 2012, p. 56), mediacijos proceso savanoriškumas yra tiesiogiai įtvirtintas ne vienos Europos valstybės teisės aktuose⁵⁸.

Atsižvelgiant į šio principo svarbą mediacijos proceso sampratai, kyla klausimas, kaip apskritai gali koegzistuoti šios, iš pirmo žvilgsnio visiškai priešingos kategorijos. Dėl šios priežasties tokia situacija dažnai vertinama kaip oksimoronas (Nolan-Haley, 2011, p. 1011; Vettori, 2015, p. 357), o pagrindinė privalomosios mediacijos kritika ir yra grindžiama tuo, kad

⁵⁷ Atsižvelgiant į tai, kad vienos rūšies sankcijos gali būti paveikesnės potencialiems ieškovams, o kitos potencialiems atsakovams, šių ginčo šalių atvykimo procentą reikia vertinti atskirai.

⁵⁸ Pavyzdžiui, Airijoje, Ispanijoje, Lenkijoje.

pastaroji pažeidžia šalių apsisprendimo laisvę ir savanoriškumą, taip pakirsdama pačią mediacijos esmę (Quek, 2009, p. 479). Dėl šios priežasties ir siekiant išsamiai aptarti privalomosios mediacijos kaip teisinio reiškinių sampratą, būtina išanalizuoti savanoriškumo ir laisvo šalių apsisprendimo principų bei privalomosios mediacijos santykį. Toliau pateikiama šių principų analizė, atskleidžianti, kaip šie principai įtvirtinti skirtingų jurisdikcijų teisės sistemose, bei apžvelgiama, kokia šių principų samprata įtvirtinta jį nagrinėjusių mokslininkų darbuose.

Reikia pripažinti, kad aiškios savanoriškumo ir šalių laisvo apsisprendimo principo atskirties nėra. Tie patys elementai mokslinėje literatūroje ar gerosios praktikos standartus nustatančiuose rekomendaciniuose dokumentuose kartais priskiriami savanoriškumo principui, kitais atvejais išskiriami kaip laisvo šalių apsisprendimo principo elementai. Pavyzdžiui, JAV parengtuose Pavyzdiniuose mediatorių elgesio standartuose įtvirtinta tokia šalių laisvo apsisprendimo principo sąvoka: „Mediatorius privalo vesti mediaciją remdamasis šalių laisvo apsisprendimo principu. Laisvas apsisprendimas pasireiškia savanoriško, be prievartos pasiekto sprendimo priėmimu, kai kiekviena iš ginčo šalių priima laisvus, informuotus sprendimus, susijusius su procesu ar jo rezultatais. Šalys gali remtis laisvo šalių apsisprendimo principu bet kuriuo proceso metu, įskaitant mediatoriaus pasirinkimą, sprendimus dėl procesui taikomų taisyklių, dalyvavimo ar pasitraukimo iš proceso bei rezultatų.“ (American Arbitration Association, American Bar Association ir Association for Conflict Resolution, 2005, I stand.).

Meankel-Meadow, Love ir Schneider (2013, p. 86) teigimu, šalių laisvo apsisprendimo principas sietinas su galimybe šalims išlaikyti tiek paties ginčo, tiek jo sprendimo rezultato kontrolę. Brooker (2013, p. 10), aiškindama šalių laisvo apsisprendimo svarbą, pabrėžia, kad šalys gali kontroliuoti procesą nuo pat pasirinkimo ir proceso taisyklių parinkimo (angl. *design*) iki rezultato ar sprendimo pasitraukti be susitarimo. Nolan-Haley (2005, p. 277) nurodo, kad laisvo šalių apsisprendimo principas leidžia šalims dalyvauti sprendimą priimant ir savanoriškai nuspręsti dėl ginčo baigties. Taigi, pagal šiuos apibrėžimus, savanoriškumas visų pirma siejamas su vienu iš laisvo šalių apsisprendimo principų elementų – taikos sutarties sudarymo laisve.

Lietuvos teisės mokslininkai skiria keturis savanoriškumo principo mediacijoje raiškos elementus: (1) mediacijos pasirinkimo laisvę; (2) mediatoriaus pasirinkimo laisvę; (3) pasitraukimo iš mediacijos laisvę; (4) taikos sutarties pasirašymo laisvę (Tvaronavičienė, 2019, p. 53). Galima pastebėti pagal pirmiau pateiktą sąvoką, kad šie savanoriškumo principo

raiškos elementai iš esmės atitinka laisvo šalių apsisprendimo principo elementus.

Apibendrinus pateiktas sampratas, reikėtų išskirti platųjį ir siaurąjį savanoriškumo principo mediacijoje aiškinimą. Platusis aiškinimas turėtų atitikti laisvo šalių apsisprendimo principą ir apimti visus išvardytus šį principą mediacijoje apibrėžiančius elementus, o siaurasis aiškinimas turėtų aprėpti tik savanoriškai priimamus sprendimus dėl mediacijos proceso organizavimo bei galutinio sprendimo dėl ginčo baigties priėmimo. Nors ankstyvaisiais mediacijos etapais ši sąvoka buvo suprantama plačiai, visų pirma remiantis šalių įgalinimu, dėl mediacijos juridizacijos ir intensyvėjančio mediacijos teisinio reguliavimo savanoriškumo principas mediacijoje vis dažniau aiškinamas siauriai, kad atitektų šių dienų teises realijas (Welsh, 2001, p. 4; Durand, 2016, p. 980). Hedeem (2005, p. 274), nagrinėdamas laisvo šalių apsisprendimo principo sampratą teisminės mediacijos kontekste, ją apibūdino anglišku žodžiu *elusive* – kaip nekonkrečią, prisitaikančią prie situacijos. Dėl šios priežasties toliau aptariama tiek plačioji, tiek siauroji savanoriškumo principo mediacijoje samprata ir savanoriškumo principo įtvirtinimas teisės aktuose. Taip pat atkreipiamas dėmesys į šio principo kaitą ir sąsają su privalomąja mediacija.

1.3.3.1. Plačioji savanoriškumo principo samprata

Plačiai vertinant savanoriškumo principą, galima teigti, kad tiesiogiai ar netiesiogiai jis aptariamas daugumoje nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų. Dažnai savanoriškumas yra minimas jau pačiose teisės aktuose įtvirtintose sąvokose, gali būti įtvirtintas ir kaip šalių procesinės garantijos ar mediatoriaus veiksmų apribojimas. Ne vienos Europos valstybės teisės aktuose galima rasti plataus savanoriškumo principo įtvirtinimo pavyzdžių: Lenkijoje (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-1 str. 1 d.) ir Ispanijoje (Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose..., 2012, 6 str. 1 d.) mediaciją reglamentuojančiuose teisės aktuose yra nurodyta, kad „mediacija yra savanoriška“, Airijoje (Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 2 str. 1 d.) – kad „mediacija yra <...> savanoriškas procesas“. Tokia formuluotė, turėtų suponuoti, kad nė viename mediacijos etape negali būti jokios prievartos. Taigi, nė vienas šalių priimamas sprendimas, susijęs su mediacija ar pačiu jos procesu (ne tik galutinio sprendimo dėl ginčo baigties ar pasitraukimo iš mediacijos priėmimas, bet ir sprendimas išbandyti mediaciją, konkretaus mediatoriaus pasirinkimas ar bet kokių procesui

taikomų taisyklių parinkimas), negali būti šaliai primestas nei įstatymiškai, nei teismo ar kitų subjektų.

Vis dėlto, kaip minėta, mediacijos juridizacija ir intensyvėjantis jos teisinis reguliavimas padarė įtaką tokiam plačiam savanoriškumo principo suvokimui. Kaip bus atskleista toliau, net ir valstybėse, kuriose šis principas iš pirmo žvilgsnio įtvirtintas plačiai, galima pastebėti tam tikrų šio principo ribojimo tendencijų, o dalis jurisdikcijų apskritai neįtvirtina savanoriškumo principo – tik tam tikrus jo elementus. Lietuva yra puikus tokio selektyvaus savanoriškumo principo raiškos elementų įtvirtinimo pavyzdys.

Lietuvos teisės aktuose platusis savanoriškumo principas tiesiogiai nėra nustatytas. Tvaronavičienės teigimu (2019, p. 53), savanoriškumo principas aiškiai atsispindi LR mediacijos įstatymo 12 str. 1 d., kur akcentuojamas sutartinis mediacijos pobūdis – nurodoma, kad mediacija taikoma ginčo šalių rašytiniu susitarimu. Vis dėlto su tokiu teiginiu reikia sutikti tik iš dalies. Nors ši nuostata pagrindžia, kad bendraisiais atvejais šalys yra laisvos pasirinkti, spręsti ginčą mediacijos būdu ar ne, vien ši nuostata nepanaikina fakto, kad LR mediacijos įstatyme taip pat nustatyta privalomoji mediacija. Galima sutikti, kad potencialus atsakovas turi pasirinkimo laisvę dalyvauti mediacijoje ar ne (nors ir rizikuoja dėl bylinėjimosi išlaidų paskirstymo), tačiau potencialus ieškovas tokio pasirinkimo neturi – antraip ginčas būtų tiesiog paliktas neišspręstas (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 ir 21 str.). Tikėtina, kad būtent siekiant išvengti tokių dviprasmybių LR mediacijos įstatyme savanoriškumo principas tiesiogiai nebuvo nustatytas, taip pat nėra pabrėžiama, kad mediacijoje šalys gali dalyvauti tik savanoriškai. Be to, kaip bus atskleista toliau, net ir pavieniai savanoriškumo principo mediacijoje raiškos elementai yra įtvirtinti ribotai. Atsižvelgiant į tai, pateikiama analizė, kaip savanoriškumo principo raiškos elementai yra įtvirtinti Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktuose.

- 1) **Mediacijos pasirinkimo laisvė.** Šis laisvo šalių apsisprendimo principo elementas yra rečiausiai numatytas teisės aktuose ir tiesiogiai neatitinka privalomosios mediacijos sampratos, taigi kai kuriose jurisdikcijose, kuriose įtvirtinta privalomoji mediacija pagal įstatymą ar teisėjo nurodymu, šis elementas yra apribotas (Hopt ir Steffek, 2013, p. 12). Kaip nurodyta pirmiau, Lietuvoje mediacijos pasirinkimo laisvę galima kildinti iš sutartinio mediacijos pobūdžio, tačiau tam tikrų kategorijų ginčiuose (Lietuvoje – šeimos ginčiuose) šalys, ar bent ieškovas, šią pasirinkimo teisę faktiškai praranda ir yra įpareigtos pasinaudoti mediacija (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 ir 21 str.). Tas pats aktualu dėl privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu.

Vis dėlto yra pavyzdžių, kur šis elementas teisės aktuose yra įtvirtintas tiesiogiai. Tačiau negalima teigti, kad net ir šiose jurisdikcijose mediacijos pasirinkimo laisvė yra absoliuti. Pavyzdžiui, Airijoje yra aiškiai nustatyta, kad „dalyvavimas mediacijoje turėtų būti visuomet savanoriškas“, teismai gali tik pasiūlyti šalims, tačiau negali įpareigoti šalių pasinaudoti mediacija (angl. *opt-in*) (Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 6 str. 2 d. ir 16 str.). Tariaama, kad šalys mediacijoje dalyvauja savanoriškai, neatsižvelgiant į tai, pasinaudoti mediacija jos nusprendė dar prieš kylant ginčui ar jam kilus. Jei kilus ginčui šalys ir persigalvotų, jos vis vien gali būti įpareigos laikytis savo pirminių susitarimų taikyti mediaciją tam tikram ginčui (Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 19 str.). Galiausiai, skirstydamas bylinėjimosi išlaidas, teismas gali atsižvelgti į nepagrįstą atsisakymą pasinaudoti teismo rekomendacija išbandyti mediaciją (Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 20 str.). Taigi, nors šalys teoriškai ir yra laisvos rinktis mediaciją ar ne, nusprendusios ja nepasinaudoti, jos vis vien gali patirti finansinių sankcijų. Tai leidžia teigti, kad ir šioje valstybėje laisvė rinktis mediaciją nėra absoliuti.

Panaši situacija civilinių ir komercinių ginčų srityje⁵⁹ yra susidariusi ir Ispanijoje. Čia sudarydamos susitarimą dėl mediacijos taikymo šalys privalo nurodyti, kad mediacijoje dalyvauja savanoriškai (Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose..., 2012, 19 str. 1 d. f) p.). Šioje šalyje tiek prieš parengiamąjį posėdį, tiek bylos nagrinėjimo metu atitinkamai teismo darbuotojas ar teisėjas gali tik pasiūlyti šalims išbandyti mediaciją ar skatinti dalyvauti informacinėje sesijoje. Nors šalys parengiamojo posėdžio metu privalo nurodyti savo sprendimą dėl mediacijos taikymo ir tokio sprendimo motyvus, jos nėra nei įpareigos išbandyti šį ginčų sprendimo būdą, nei sankcionuojamos už tai (Ispanijos Karalystės civilinio proceso įstatymas, 2000, 414 str. 1 d.; Tarrazon, 2019).

Vis dėlto platesnes išvadas, kad mediacijos pasirinkimo laisvė taip pat taikoma šalies mastu, t. y. ir kitose teisės šakose, reikėtų daryti atsargiai. Ispanijoje, neskaitant kelių išimčių, mediacija yra vienas iš privalomų ikiteisminių ginčo sprendimo būdų ginčiuose, kuriuos sprendžia darbo ginčų teismai (Ispanijos Karalystės įstatymas, reglamentuojantis socialinę..., 2011, 63 str.). Be to, 2019 m. Ispanijoje pristatytas įstatymo projektas, kurio pagrindu mediacija kaip privalomas

⁵⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad Ispanijoje taikomi skirtingi reikalavimai darbo ginčams, o Katalonijoje ir vartotojų ginčams.

ikiteisminis ginčų sprendimo būdas būtų įteisintas kelių tipų šeimos bylose ir daugelyje civilinių ir komercinių ginčų (Tarrazon, 2019). Galima teigti, kad intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas lemia siaurėjančią savanoriškumo principo sampratą.

Lenkijos teisės aktuose taip pat plačiai įtvirtinta, kad mediacija yra savanoriška (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-1 str. 1 d.), kas galėtų suponuoti, jog negali būti jokios su mediacija susijusios prievartos bet kuriuo proceso metu. Tačiau negalima teigti, kad mediacijos pasirinkimo laisvė čia yra absoliuti. Teismai gali įsakyti šalims dalyvauti mediacijoje, tačiau jos turi galimybę pasitraukti (*opt-out*) per 7 dienas nuo tokio įsakymo gavimo dienos. Taigi, šalys gali pasitraukti net neprasidėjus mediacijai. Be to, bylą sprendžiantis teisėjas gali pakviesti šalis į informacinį susitikimą apie alternatyvius ginčų sprendimo būdus, įskaitant mediaciją. Tokiame susitikime nepasirodžiusi šalis gali būti įpareigota padengti kitos šalies išlaidas, kurias ši patyrė atvykusi (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183- 8 str.). Morek ir Rozdeiczer (2013, p. 782), apžvelgdami Lenkijos teisinę bazę mediacijos srityje, teigia, kad šios ir panašios nuostatos iš dalies riboja savanoriškumo principą.

- 2) **Mediatoriaus pasirinkimo laisvė.** Teisė pasirinkti mediatorių yra įtvirtinta daugelyje Europos valstybių (CEPEJ, 2019, p. 58). Vis dėlto ši teisė dažnai taip pat nėra absoliuti ir gali būti iš dalies ribojama. Ribojimai taikomi dėl įvairių priežasčių – teisės mediacijos paslaugas teikti tik mediatoriams iš mediatorių sąrašo suteikimo, reikalavimo dėl mediacijos paslaugų kreiptis į mediacijos paslaugų administratorius pagal ginčo teisingumą, mediacijos paslaugos gali būti teikiamos nemokamai tik tam tikrų mediatorių, su kuriais sudarytos atitinkamos sutartys.

Lietuvos teisės aktuose įtvirtinti du iš trijų įvardytų ribojimų. Visų pirma, LR mediacijos įstatyme tiesiogiai nustatyta, kad, neskaitant kelių išimčių, mediatoriaus paslaugas gali teikti tik mediatorius, įrašytas į LR mediatorių sąrašą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 4 str. 1 d.). Taigi, ribojama šalių laisvė pasirinkti joms tinkamą trečiąjį asmenį, kuris nėra įtrauktas į Mediatorių sąrašą. Antra, teisminės ir privalomosios mediacijos paslaugos ginčo šalims yra nemokamos tik tada, kai jas teikia mediatorius, su kuriuo VGTPT yra sudariusi privalomosios mediacijos paslaugų teikimo sutartį, arba mediatorius, kuris yra teisėjas (tik teisminės mediacijos atveju) (Kreipimosi dėl mediatoriaus skyrimo..., 2018, 10 p.). Taigi, ginčo šalims, kurios nori mediacijos paslaugas šiais atvejais gauti nemokamai, dar labiau ribojamas mediatorių, iš kurių

suteikiama galimybė rinktis, ratas. Juolab, nors tiek VGTPT, tiek būtų nagrinėjantis teisėjas yra įpareigoti atsižvelgti į šalių pageidaujama paskirti kandidatą, tačiau tik tiek, kiek tai leidžia objektyvumo ir nešališkumo principai, mediatoriaus užimtumas, specializacija, interesų konflikto galimybė ir kitos svarbios aplinkybės (LR mediacijos įstatymas, 2020, 14 str. 4 ir 5 d.). Šalys, net ir pasirinkusios joms tinkamą mediatorių iš LR mediatorių sąrašo, kuris yra sudaręs sutartį dėl paslaugų teikimo su VGTPT, ar joms tinkamą mediatorių – teisėją, negali būti tikros, kad jų pasirinktas kandidatas bus paskirtas.

Nors ir nėra dažnas pavyzdys, laisvė pasirinkti mediatorių gali būti ribojama geografiškai ar patikėta išimtinai mediacijos paslaugų administratoriui. Tokia tvarka nustatyta Italijoje. Čia privalomoji mediacija turi būti inicijuojama pateikiant prašymą mediacijos paslaugų teikėjui pagal teismo, kuriam ginčas būtų teisingas, jurisdikciją (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 4 str. 1 d.). Ši nuostata įtvirtinta siekiant užtikrinti, kad potencialus atsakovas potencialaus ieškovo nebus nepagrįstai pastatytas į poziciją, kai dėl geografinių apribojimų jam bus itin sunku asmeniškai atvykti į mediacijos procesą. Be to, privalomosios mediacijos atveju mediatorių ginčui spręsti skiria mediacijos paslaugų administratorius, o teisės aktuose nenumatyta šalių teisė reikalauti paskirti konkretų mediatorių (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d.). Vadinasi, šalys gali pasirinkti tik mediacijos paslaugų administratorių, jei teismo, kuriam teisingas ginčas, regione veikia daugiau nei vienas mediacijos paslaugų administratorius.

Panaši situacija yra ir Turkijoje, kur šalis, siekianti inicijuoti mediaciją, privalo kreiptis į Mediacijos biurą, esantį toje jurisdikcijoje, kurioje yra teismas, kuriam ginčas būtų teisingas, o biuras iš sąrašo parenka mediatorių, praktikuojantį toje jurisdikcijoje. Jei šalys sutaria dėl kito mediatoriaus iš sąrašo, jos yra laisvos jį pasirinkti (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 18A str. 5 d.).

Laisvė pasirinkti mediatorių gali būti įgyvendinama netiesiogiai. Tai aktualu, kai šalys negali pasiekti sutarimo dėl mediatoriaus ir kreipiasi į nešališką trečiąjį asmenį dėl mediatoriaus parinkimo. Šiuo trečiuoju asmeniu paprastai gali būti teismas ar mediacijos paslaugų administratorius. Tokiu atveju, nors šalys tiesiogiai nepasinaudoja savo laisve pasirinkti mediatorių, jos pasirenka jas tenkinantį būdą, kaip mediatorius gali būti paskirtas. Atkreiptinas dėmesys, kad teisė paskirti mediatorių gali būti suteikta ir įstatymuose, tačiau tada paprastai

pabrėžiama, kad šią teisę galima įgyvendinti tik šalims nesugebant susitarti. Pavyzdžiui, Lenkijoje, kai mediaciją vykdoma teisėjo sprendimu, o šalims nepavyksta susitarti dėl konkretaus mediatoriaus, kuris padės spręsti jų ginčą, mediatorių paskirti taip pat gali teismas (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-9 str. 1 d.). Panašios nuostatos įtvirtintos ir Lietuvoje – šalims nesugebant pasiekti sutarimo dėl mediatoriaus, jos gali kreiptis į kitą trečiąjį asmenį, mediacijos paslaugų administratorių dėl mediatoriaus parinkimo ar kandidatūrų pasiūlymo, mediatorių kandidatūras taip pat gali pasiūlyti VGTPPT (LR mediacijos įstatymas, 2020, 13 str. 4 d.).

- 3) **Pasitraukimo iš mediacijos laisvė.** Trečiasis savanoriškumo principo elementas sietinas su galimybe nuspręsti, ar tęsti mediacija ir kada iš jos pasitraukti. Taip pat su reikalavimais, kuriuos įgyvendinusi šalis galėtų nevaržomai pasitraukti, jei tokie yra taikomi. Kelių valstybių įstatymuose randama tai reguliuojančių nuostatų. Pavyzdžiui, Ispanijoje įtvirtinta, kad niekas negali būti įpareigotas likti mediacijoje (Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose..., 2012, 6 str. 3 d.); Kipre, kad šalis turi turėti galimybę bet kada pasitraukti iš mediacijos (Kipro Respublikos įstatymas, numatantis tam tikrus mediacijos..., 2012, 16 str.); Lietuvoje – kad bet kuri šalis gali pasitraukti iš mediacijos, nenurodydama pasitraukimo priežasčių (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 5 d.).

Sprendimas tęsti mediaciją ar iš jos pasitraukti yra tiesiogiai susijęs su privalomosios mediacijos objekto⁶⁰ apibrėžimu ir kelia klausimą, ar tais atvejais, kai konkrečiai numatyta, kokie žingsniai turėtų būti padaryti, kad šalis nesusidurtų su procesinėmis sankcijomis (pavyzdžiui, ginčo šalies ieškinys teisme būtų priimtas), yra suderinami su nuostata, kad šalis gali pasitraukti bet kada, kada pageidauja. Taigi, ir šis savanoriškumo principo elementas tam tikrose jurisdikcijose yra ribojamas.

Tai ypač aktualu, kai šie žingsniai numatyti reikalaujant tęsti mediaciją ilgiau nei jos išanginė dalis. Pavyzdžiui, Graikijos teisės aktuose įtvirtinta, kokią informaciją ginčo šalims turi pateikti mediatorius privalomos pirminės mediacijos sesijos metu (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 2 str. 5 d.). Taigi, šalims pasitraukus iš proceso iki mediatoriui pateikiant šią informaciją ir parengiant ataskaitą apie mediacijos sesiją pabaigą, nebus pripažįstama, kad jos tinkamai

⁶⁰ Privalomosios mediacijos objektą reikėtų suprasti kaip elgesio modelį, kurį šalis turi įvykdyti, kad reikalavimas išbandyti mediaciją būtų įvykdytas.

įvykdė įstatymo reikalavimus dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje. Vis dėlto informacinės sesijos metu pati mediacija nėra visavertiškai prasidėjusi, tad šis ribojimas taip pat yra palyginti mažareikšmis. Tačiau už Europos ribų galima rasti ir labiau šalių laisvę bet kada baigti mediacijos procesą ribojančių nuostatų. Pavyzdžiui, Kanados Ontarijo provincijoje įtvirtintu privalomosios mediacijos modeliu nustatyta minimali 3 val. mediacijos trukmė (Kanados Ontarijo provincijos civilinio proceso taisyklės, 1990, 24.1. tais.; Kanados generalinio prokuroro ministerija, sine anno). Taigi, šiuo atveju taip pat negalima teigti, kad šalių laisvė bet kada baigti procesą yra absoliuti – nors jos gali tai padaryti, tačiau tokiu atveju susidurtų su procesinėmis sankcijomis.

- 4) **Taikos sutarties sudarymo laisvė.** Sprendimas sudaryti taikos sutartį, kaip vienas iš savanoriškumo principo elementų, apima ne tik patį sprendimą susitarti dėl ginčo baigties, bet ir sprendimą, kokios nuostatos bus įtrauktos į galutinį susitarimą. Į šį elementą taip pat turėtų būti įtrauktas draudimas versti ginčo šalis sudaryti taikos sutartį ar draudimas mediatoriui priimti ginčo šalims privalomą sprendimą dėl ginčo baigties. Pastarasis draudimas, jei ir nėra tiesiogiai įtvirtintas teisės aktuose, gali būti kildinamas iš pagalbinės mediatoriaus funkcijos, numatytos tiek mediacijos sampratos, tiek mediatoriaus funkcijos apibrėžime. Kaip pabrėžia Hopt ir Steffek (2013, p. 13), visose teisės sistemose yra nusistovėjęs požiūris, kad mediacija turėtų būti suprantama kaip sąmoninga ir profesionali pagalba komunikacijai tarp šalių gerinti, o ne spontaniškas ir savavalis [mediatoriaus] veikimas. Šį draudimą reikėtų suprasti plačiai – mediatorius neturi ne tik priimti sprendimo šalių atžvilgiu, bet ir versti šalis į taikos sutartį įtraukti tam tikras nuostatas.

Taikos sutarties sudarymo laisvė turėtų būti pagrindinis savanoriškumo principo elementas. Būtent šis elementas, kaip bus aptarta toliau darbe, patenka ne tik į plačiąją, bet ir į siaurąją savanoriškumo principo sampratą. Šio elemento svarbą pagrindžia ir tai, kad ginčų sprendimo procesai, kurių metu dėl šalių tretieji asmenys priima privalomąjį sprendimą ir jo šalys negali atsisakyti, paprastai nėra laikomi mediacija⁶¹ ir yra klasifikuojami atskirai, pavyzdžiui, mediacijos ir arbitražo procesas, užsienio literatūroje vadinamas tiesiog „*Med-Arb*“. Nuostatos, reguliuojančios sprendimus, susijusius su taikos sutarties

⁶¹ Vienintelė mediacijos rūšis, kelianti klausimų šiuo atžvilgiu, yra vertinamoji mediacija, tačiau net ir vertinamosios mediacijos atveju šalys išsaugo teisę sutikti ar nesutikti su galutiniu pasiūlymu ar vertinimu.

sudarymu ar konkrečių jos nuostatų įtraukimu, yra bene plačiausiai paplitusios nacionaliniuose teisės aktuose. Tam padarė įtaką ir Mediacijos direktyva.

Mediacijos direktyvoje apibrėžiant mediacijos sąvoką nurodoma, kad „mediacija – struktūrinis procesas, neatsižvelgiant į tai, kaip jis pavadintas ar nurodytas, kai dvi ar daugiau ginčo šalių savanoriškai stengiasi pačios susitarti dėl jų ginčo sprendimo padedant mediatoriui.“ (Mediacijos direktyva, 2008, 3 str. a) d.) Minėta, kad daugeliu atvejų Mediacijos direktyva buvo katalizatorius, paskatinęs ES šalyse priimti naujus ar pakeisti senesnius nacionalinius įstatymus mediacijos srityje, todėl nenuostabu, kad ne viena ES valstybė, pavyzdžiui, Kipras (Kipro Respublikos įstatymas, numatantis tam tikrus mediacijos..., 2012, 2 str.), Vokietija (VFR įstatymas skatinti mediacijai..., 2012, 1 str. 1 d.), Ispanija (Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose..., 2012, 1 str.), įtvirtino analogišką ar panašią mediacijos sąvoką savo nacionaliniuose įstatymuose, nurodydamos, kad mediacijos metu šalys turėtų susitarimo siekti savanoriškai. Ispanijoje papildomai tiesiogiai nurodoma, kad niekas negali būti įpareigotas sudaryti taikos sutartį (Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose..., 2012, 6 str. 3 d.). Kroatijos teisės aktuose įtvirtinta, kad mediatorius neturi privalomo sprendimo priėmimo galios dėl tarp šalių vykstančio ginčo (Kroatijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2011, 3 str.), taigi, negali ir versti šalių į taikos sutartį įtraukti tam tikras nuostatas.

Lietuvos teisės aktuose draudimas versti sudaryti taikos sutartį⁶² mediacijos metu tiesiogiai nėra įtvirtintas, tačiau jis gali būti kildinamas iš sutarties sudarymo laisvės principo (LR civilinis kodeksas, 2000, 6.156 str.; Tvaronavičienė, 2019, p. 56). Pabrėžtina, kad tiek LR Konstitucinis Teismas, tiek LVAT, tiek LAT yra nurodę, „jog taikos sutartis yra civilinė sutartis, kuria ginčo šalys laisvo apsisprendimo būdu išsprendžia kilusį ginčą, sutarties sąlygomis apibrėždamos kiekvienos jų teises ir pareigas; taikos sutarčiai, kaip ir bet kuriai kitai civilinei sutarčiai, galioja sutarties laisvės principas; procesinė šalių teisė sudaryti taikos sutartį ir tokiu būdu baigti teisminį ginčą – viena iš procese galiojančio šalių dispozityvumo principo išraiškų; tik pačios šalys sprendžia dėl taikos sutarties turinio, t. y. nusistato savitarpio teises ir pareigas“ (LR Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 15 d. sprendimas, 7.2. p.; LVAT

⁶² LR mediacijos įstatyme (2020, 19 str.) tik taikos sutarties sudarymas yra numatytas kaip galima pradėtos mediacijos baigtis, kai ginčo šalys ar mediatorius jos nenutraukia savo iniciatyva.

2019 m. spalio 3 d. nutartis...; (LAT Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 18 d..., 52 par.). Taigi, vertinant sistemiškai, sudarytai taikos sutarčiai taikomos ir bendrosios sutarčių bei sandorių sudarymą ir jų negaliojimo pagrindus reglamentuojančios taisyklės.

Nacionalinių mediaciją reglamentuojančių teisės aktų analizė taip pat leidžia teigti, kad mediatoriui nėra suteikiama teisė priimti privalomą sprendimą šalių atžvilgiu dėl ginčo baigties. Atvirkščiai, teisės aktuose ir metodinėje medžiagoje akcentuojamas pagalbinis mediatoriaus vaidmuo (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 5 d.), pabrėžiama, kad jis neturi sprendimų priėmimo galios (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 102).

Mediatoriaus funkcijos, sietinos su taikos sutarties parengimu, taip pat yra ribotos. Mediacijos įstatyme įtvirtinta tik mediatoriaus teisė nutraukti mediaciją, jei, mediatoriaus manymu, taikus susitarimas, kuris gali būti ginčo šalių pasiektas, atsižvelgiant į ginčo aplinkybes ir mediatoriaus kompetenciją, bus neįvykdomas ar neteisėtas (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 6 d.), tačiau net ir tai šalims neužkerta kelio analogišką susitarimą pasiekti tiesioginėmis derybomis jau pasibaigus mediacijai⁶³. Juo labiau, tuo nesuteikiama teisės mediatoriui reikalauti ginčo šalių įtraukti tam tikras nuostatas į taikos sutartį ar apskritai versti ginčo šalis ją sudaryti.

Nors Mediacijos įstatyme nėra ir nuostatų, kurios tiesiogiai įpareigotų mediatorių parengti taikos sutarties projektą, dažnai dėl to kyla klausimų, ypač kai mediatoriaus paslaugos yra finansuojamos VGTPT. Mediacijos įstatyme ir poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtinta, kad privalomosios mediacijos atveju mediatoriams iš valstybės biudžeto lėšų apmokama ir už mediacijos rezultatų informinimą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 3 d.; LR Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364..., 2016, 43.2 ir 50 p.), taigi ir už taikos sutarties projekto parengimą. Vis dėlto tiek VGTPT parengtoje metodinėje medžiagoje, tiek Mykolo Romerio universiteto mokslininkų kartu su LR teisingumo ministerija parengtoje metodinėje medžiagoje nėra nurodoma, kad taikos sutarties projektą parengti būtų mediatoriaus pareiga. Atvirkščiai, pabrėžiama, kad ar ją parengti, mediatorius turėtų nuspręsti pagal individualias ginčo aplinkybes, turimą išsilavinimą ir tai,

⁶³Žinoma, jei mediacija pasiektas taikus susitarimas iš tiesų bus neįvykdomas ar neteisėtas ir tai gali būti prilyginama prieštaravimui imperatyvioms įstatymo normoms ar tariamajam sandoriui, tokiu pagrindu sudarytas sandoris turėtų būti pripažįstamas niekiniu ir negaliojanti nuo sudarymo momento (LR civilinis kodeksas, 2000, 1.78 str. 3 d., 1.80 str., 1.86 str.).

ar ginčo šalys mediacijoje dalyvauja su advokatais (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 168–169; VGTPT, 2020c). Tik valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos taisyklėse tiesiogiai įtvirtinama mediatoriaus pareiga tais atvejais, kai ginčo šalys pasiekia taikų susitarimą šio tipo mediacijoje, parengti ir taikos sutartį (LR teisingumo ministro 2016 m. kovo 2 d. įsakymas Nr. 1R-85..., 2019).

Šios nuostatos suteikia mediatoriui teisę ginčo šalių susitarimą perkelti į rašytinį sutarties tekstą⁶⁴, o kartu ir paskatinti vienaip ar kitaip formuluoti tam tikras nuostatas, kas gali turėti įtakos sutarties turiniui įgyvendinti. Vis dėlto šios nuostatos nesuteikia teisės mediatoriui versti ginčo šalis sudaryti taikos sutartį ar reikalauti į taikos sutartį įtraukti būtent mediatoriaus siūlomas nuostatų formuluotes. Teiginys, kad šalims prieštaraujant mediatorius privalėtų nerengti ir taikos sutarties projekto, taip pat teisingas daugeliu atvejų. Vis dėlto klausimų gali kilti vertinant valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos atvejus, kai, kaip nurodyta pirmiau, poįstatyminiai teisės aktai įpareigoja mediatorių parengti taikos sutartį tais atvejais, kai šalys pasiekia taikų susitarimą (LR teisingumo ministro 2016 m. kovo 2 d. įsakymas Nr. 1R-85..., 2019). Jei ši valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos taisyklių nuostata iš tiesų būtų aiškinama tokia linkme, tai gali turėti neigiamų padarinių net tik parengtų taikos sutarčių kokybei, ypač atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje iš asmenų, siekiančių būti įrašytais į mediatorių sąrašą, nėra reikalaujama turėti teisinį išsilavinimą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 6 str. 1 d. 1 p.), bet ir toliau siaurinti savanoriškumo principo mediacijoje ribas.

Apibendrinant galima teigti, kad nors Lietuvoje galiojančiuose teisės aktuose nėra įtvirtinti tiesioginiai draudimai mediatoriui versti ginčo šalis sudaryti taikos sutartį ar įtraukti į pasiektą taikos sutartį tam tikras nuostatas, tiek LR Konstitucinio Teismo, tiek LVAT, tiek LAT jurisprudencijoje pabrėžiama, kad tik pačios šalys turi spręsti dėl taikos sutarties turinio. Mediatoriui teisė versti šalis sudaryti taikos sutartį prieš jų valią teisės aktų taip pat nėra suteikiama. Taikos sutarčiai taikomi tiek bendrieji sandoriams, tiek ir specifiniai sutartims numatomi reikalavimai, taigi iš jų ir sutarties laisvės principas bei suderintos šalių valios reikalavimas. Visa tai patvirtina, kad ginčo šalys negali būti nei

⁶⁴ Šiuo atžvilgiu svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad taikos sutartis privalo būti rašytinės formos, o nustatytos formos nesilaikymas daro ją negaliojančia (LR civilinis kodeksas, 2000, 6.983 str. 3 d.)

mediatoriaus, nei kitų asmenų verčiamos sudaryti taikos sutartį ar ginčą išspręsti būtent tam tikru būdu.

Kad ir kaip būtų, intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas lemia, kad atsiranda nuostatų, iš dalies siaurinančių ir šio savanoriškumo principo elemento ribas. Teisės aktus, įtvirtinančius mediatoriaus pareigą visais atvejais šalims susitarus parengti taikos sutartį, reikėtų priskirti prie tokių nuostatų, ypač jei praktikoje jos būtų taikomos kaip ribojančios šalių galimybę pasirinkti kitą asmenį, kuris parengtų taikos sutarties projektą.

1.3.3.2. Siauroji savanoriškumo principo samprata

Mokslinėje literatūroje teikiama nuomonė, kad savanoriškumo principą mediacijoje reikėtų skirti į dvi dalis (Hanks, 2012, p. 949), kas iš esmės atitinka atskirtį tarp plačiosios ir siaurosios savanoriškumo principo sampratos. Nolan-Haley (2009, p. 1251) teigia, kad mediacijoje galimas dviejų formų sutikimas – pirminis sutikimas dalyvauti (angl. *front-end participation consent*), kuris turėtų būti duodamas prieš prasidedant mediacijai ir išlikti proceso metu, bei galutinis sutikimas dėl mediacijoje pasiekto rezultato (angl. *back-end outcome consent*), jis turėtų būti duodamas pasiekus taikų susitarimą. Colatrella (2013, p. 707) panašiai apibūdina informuotą sutikimą dalyvauti mediacijoje ir dėl jos rezultato. Sander (2006, p. 16) ir Quek (2009, p. 485) analogiškame kontekste kalba apie prievartą dalyvauti mediacijoje (angl. *coercion into*) ir prievartą mediacijos metu (angl. *coercion within*). Alexander (2009, p. 157) pabrėžia, kad kalbant apie savanoriškumą nebūtinai pabrėžiamas atvykimas į mediaciją, greičiau – kaip dalyvaujama pačiame procese ir kokie sprendimai priimami proceso metu.

Šią atskirtį pabrėžia ir teismai. ESTT aiškiai įvardijo, kad „mediacijos savanoriškumas reiškia ne šalių laisvę taikyti šį procesą arba jo netaikyti, bet tai, kad šalys pačios vadovautų procesui ir galėtų jį organizuoti kaip nori bei nutraukti bet kuriuo metu“ (Menini ir Rampanelli, 2017, 50 par.). Remiantis Quek sąvokomis, savanoriškumo principo mediacijoje nepažeidžia reikalavimas dalyvauti mediacijoje. Atvirkščiai, jis pažeidžiamas tik jei prievarta vykdoma paties proceso metu. Į šią sampratą turėtų patekti ir atvejai, kai šalys verčiamos vienomis ar kitomis sąlygomis sudaryti taikų susitarimą, kai mediatorius dėl šalių priima privalomą sprendimą ar apskritai reikalaujama privalomai sudaryti taikos sutartį.

Šiais išaiškinimais iš esmės atskiriamas vienas iš plačiosios savanoriškumo principo sampratos elementų – mediacijos pasirinkimo laisvė. Galima teigti, kad įvairios teisminės mediacijos programos ir teisės teisėjams

perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu įtvirtinimas lėmė, kad net jei savanoriškumo principas ir buvo taikomas plačiai, o kai kuriose jurisdikcijose vis dar ir yra, šio principo samprata siaurėja ir kuo toliau, tuo dažniau apima tik proceso metu vykstančius aspektus, o ne šalių sprendimą dalyvauti mediacijoje ar ne.

Vis dėlto kai kurie autoriai teigia, kad neįmanoma nubrėžti ribos tarp prievartos dalyvauti mediacijoje ir prievartos mediacijos metu. Jų nuomone, bet koks spaudimas išbandyti mediaciją šalių yra suprantamas kaip spaudimas sudaryti taikos sutartį (Grillo, 1991, p. 1582; Katz, 1993, p. 41). Tačiau, kaip teisingai pažymi Quek (2009, p. 486), tai turėtų reikšti, kad privalomosios mediacijos atveju taikų susitarimą pasiekia daugiau šalių, nei tais atvejais, kai ginčas į mediaciją patenka abiejų šalių noru. Tokios tendencijos nepastebimos – nors privalomojoje mediacijoje pasiekiamas gan aukštas sėkmės rodiklis, savanoriškos mediacijos atveju jis išlieka didesnis.

Šis Quek teiginys iš dalies atsako ir į kitą privalomosios mediacijos kritikų argumentą, kad mediacijos efektyvumas, pasireiškiantis sudarytų taikos sutarčių skaičiumi, gali būti maksimizuotas tik tais atvejais, kai šalys į mediaciją atvyksta savanoriškai (Spencer ir Brogan, 2007, p. 265; Vėbraitė, 2009, p. 160). Atsižvelgiant į valstybių, kuriose įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai, pateikiamus statistinius duomenis, negalima nesutikti, kad savanoriškos mediacijos sėkmės rodiklis paprastai yra didesnis, tačiau taikius susitarimus pasiekia ir dauguma į privalomąją mediaciją atvykusių ginčo šalių (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 10). Be to, kaip bus plačiau aptariama toliau darbe, didelis pasiektų taikos sutarčių skaičius nėra vienintelis privalomosios mediacijos įtvirtinimo tikslas – taip pat siekiama viešinti mediaciją, skleisti taikaus ginčų sprendimo kultūrą.

Nors, kaip aptarta pirmiau, kai kurių valstybių teisės aktuose įtvirtinta plati savanoriškumo principo sąvoka, apimanti visą mediacijos procesą, tiek ESTT išaiškinimas (Menini ir Rampanelli, 2017, 50 par.), tiek valstybių teisės aktai, kuriuose savanoriškumo principas įtvirtinamas kaip laisvė bet kada išeiti iš mediacijos ar laisvė pasirinkti sudaryti (ar nesudaryti) taikos sutartį ir, jei taip, kokiomis sąlygomis, pagrindžia, kad ši samprata, jei istoriškai ir galėjusi apimti pasirinkimą dalyvauti mediacijoje ar ne, yra susiaurėjusi. Tai patvirtina ir tų pačių plačiai mediacijos savanoriškumą įtvirtinusių valstybių pavyzdžiai – planuojama įvesti privalomoji mediacija pagal įstatymą Ispanijoje, galimybė šalims pritaikyti pinigines sankcijas paskirstant bylinėjimosi išlaidas už nepaklusimą mediatoriaus rekomendacijai pasinaudoti mediacija Airijoje. Atkreiptinas dėmesys, kad net ir sprendimas Anglijos ir Velso apeliaciniame teisme sujungtose *Halsey v Milton Keynes NHS Trust* ir *Steel v Joy & Holiday* bylose (Anglijos ir Velso apeliacinio

teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 11 d., 2004), kuriame pabrėžta, kad mediacija neturėtų būti privaloma kiekvienu atveju, visų pirma paremtas ne savanoriškumo principo mediacijoje pažeidimu, o galimu teisės į teismą ribojimu. Be to, naujesniuose šio teismo sprendimuose buvo pareikšta nuomonė, kad, atsižvelgiant į mediacijos raidą, būtų galima persvarstyti *Halsey* sprendimą ir galbūt leisti teismui įpareigoti šalis pasinaudoti mediacija (Vettori, 2015, p. 359). Tai leidžia daryti išvadą, kad net ir tose valstybėse, kuriose buvo įtvirtinta plati savanoriškumo principo samprata, dėl intensyvėjančio mediacijos teisinio reguliavimo ši samprata siaurėja ir mediacijos pasirinkimo laisvė į ją nebeapatinka.

1.3.3.3. Savanoriškumo principo ir privalomosios mediacijos santykis

Ar privalomoji mediacija yra oksimoronas, visų pirma priklauso nuo privalomosios mediacijos įgyvendinimo ir privalomosios mediacijos objekto – iš šalių reikalaujamo elgesio modelio, kurį įvykdžius būtų laikoma, kad privalomąja mediacija buvo pasinaudota. Iš aptarto ESTT išaiškinimo (Menini ir Rampanelli, 2017, 50 par.) galima spręsti, kad oksimoronu ją reikėtų laikyti tik tada, kai prievarta atsiranda paties proceso metu – tokia prievarta neatitinka nei siaurosios, nei plačiosios savanoriškumo principo sampratos.

Vis dėlto net ir galiojančiuose tam tikrose valstybėse įtvirtintuose privalomosios mediacijos modeliuose galima rasti ribinių atvejų, kurie gali prilygti prievartai mediacijos procese. Nė vienas jų tiesiogiai neįtvirtina galimybės versti šalis elgtis tam tikru būdu ar paklusti mediatoriaus siūlomam ginčo sprendimo būdui, tačiau praktiškai šalys yra situacijoje, kurioje verčiamos kvestionuoti, ar jų elgesys yra pakankamas, kad vėliau netektų patirti neigiamų padarinių. Vienas toks ribinis pavyzdys, kuris plačiau aptariamas 2.2.2.1. darbo poskyryje, – reikalavimas mediacijoje dalyvauti gera valia, ne tik kelia grėsmę proceso konfidencialumui, bet ir sukuria baimę, kad kitos šalies pasiūlymo atmetimas ar tam tikros informacijos neatskleidimas šalių gali būti suprantamas kaip geros valios reikalavimo pažeidimas.

Kitas pavyzdys – Italijoje, jei mediacija nesėkminga, mediatorius gali raštu suformuoti ginčo sprendimo pasiūlymą. Nors šalys nėra įpareigosos šio pasiūlymo priimti, teisėjas gali nepriteisti laimėjusiai šaliai bylinėjimosi išlaidų, jei pasiūlymas savo esme atitinka priimtą teismo sprendimą, o laimėjusi šalis jį atmetė (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 11 str. 1 d., 13 str. 1 d.). Taigi, pasiūlymas gali būti šalių priimtas iš baimės susidurti su procesinėmis sankcijomis vėliau. Teisės

literatūroje galima rasti autorių (pavyzdžiui, Marinari, 2012, p. 196), teigiančių, kad šalys gali išvengti tokių padarinių, pasirinkdamos mediacijos paslaugų administratorių, kuris yra uždraudęs savo mediatoriams teikti pasiūlymus. Šis paaiškinimas neatrodo pagrįstas, atsižvelgiant į tai, kad privalomosios mediacijos paslaugų teikėjai Italijoje turi būti pasirenkami pagal teismo, kuriam ginčas teisingas, jurisdikciją (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 4 str. 1 d.), taigi, toks pasirinkimas gali būti apskritai neįmanomas. Kartu tai nekeičia fakto, kad tais atvejais, kai pasiūlymas yra pateikiamas mediatoriaus iniciatyva, galimos sankcijos atėityje gali prilygti vertimui priimti pateiktą pasiūlymą.

Šie pavyzdžiai pagrindžia, kad net ir tiesiogiai neleidžiant prievartos mediacijos proceso metu, šalys gali jaustis verčiamos priimti jų netenkinantį pasiūlymą ar atskleisti informaciją, kurios priešingu atveju ji nebūtų norėjusi atskleisti. Manoma, kad tokie nacionaliniai modeliai, nors ir netiesiogiai, gali sukurti situacijas, kuriomis būtų pažeidžiamas savanoriškumo principas mediacijoje. Todėl ypač svarbu ne tik kaip privalomoji mediacija yra įtvirtinta teisės aktuose, bet ir koks yra jų praktinis poveikis ginčo šalims.

Apibendrinant galima konstatuoti, jog intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas nulėmė, kad savanoriškumo principo samprata mediacijoje siaurėjo ir kuo toliau, tuo labiau savanoriškumas mediacijos metu siejamas ne su sprendimu dalyvauti mediacijoje ar ne, o su sprendimais mediacijos proceso metu, įskaitant ir galutinio sprendimo dėl mediacijos baigties priėmimą. Privalomosios mediacijos modeliai, pagal kuriuos ginčo šalių reikalaujama išbandyti mediaciją, nepažeidžia šios siaurosios savanoriškumo principo mediacijoje sampratos. Vis dėlto privalomosios mediacijos įtvirtinimo tam tikrų valstybių teisės sistemoje aspektai sukuria ribinių situacijų, kuriose šalys gali jaustis verčiamos ne tik dalyvauti mediacijoje, bet ir sudaryti taikos sutartį.

2. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS ĮGYVENDINIMAS NACIONALINĖSE TEISĖS SISTEMOSE

2.1. Privalomosios mediacijos taikymo sritis

Privalomosios mediacijos taikymo sritį galima apibrėžti pagal ginčų tipus, kuriems taikomi reikalavimai pasinaudoti mediacija. Privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu taikymo sritis paprastai apima visus ginčus, dėl kurių šalys gali sudaryti taikos sutartį, taigi faktiškai nėra detaliau ribojama. Kaip nurodyta ankstesniame darbo skyriuje, privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju atrinkti mediacijai tinkamus ginčus paprastai patikima teisėjo ar kito įgalioto asmens diskrecijai. Vis dėlto teisės aktuose gali būti nustatomi tam tikri vertinamieji kriterijai. Pavyzdžiui, LR CPK 231-1 str. 1 d. nurodyta, kad teisėjas gali perduoti privalomai ginčą spręsti mediacijos būdu nustatęs, kad yra didelė taikaus ginčo sprendimo tikimybė. Čekijoje, teisėjas gali privalomai nurodyti ginčo šalims dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje tais atvejais, kai tai tinkama ir efektyvu (Čekijos Respublikos CPK, 1963, 100 str. 2 d.). Vis dėlto šie kriterijai taikomi ne tam tikrai ginčo kategorijai atskirti, o įvertinti individualaus ginčo savybes.

Kitokia yra susiklosčiusi privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo situacija. Dažniausiai privalomoji mediacija pagal įstatymą įtvirtinama vienos ar kelių kategorijų ginčiuose. Bene dažniausiai – ginčiuose, kylančiuose iš šeimos⁶⁵ ir darbo⁶⁶ teisinių santykių, taip pat kiek rečiau komerciniuose ginčiuose⁶⁷. Vis dėlto kai kurios jurisdikcijos šios rūšies privalomąją mediaciją taiko itin plačiai. Pavyzdžiui, Italijoje privalomoji

⁶⁵ Privalomoji mediacija pagal įstatymą ginčams, kylantiems iš šeimos teisinių santykių, įtvirtinta Lietuvoje (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 str.), Norvegijoje skyrybų ginčiuose, kai šeima turi vaikų iki 16 metų (Norvegijos Karalystės vaikų ir tėvų įstatymas, 1981, 51 str.), JK (JK vaikų ir šeimų įstatymas, 2014, 10 str. 1 d.), Graikijoje (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 6 str. 1 d.) bei Azerbaidžane (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 28 str. 1 d.).

⁶⁶ Privalomoji mediacija pagal įstatymą ginčams, kylantiems iš darbo teisinių santykių, įtvirtinta Azerbaidžane (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 28 str. 1 d.), Turkijoje (Turkijos Respublikos darbo teismų įstatymas, 2017, 3 str.), Ispanijoje (Ispanijos Karalystės įstatymas, reglamentuojantis socialinę..., 2011, 63 str.).

⁶⁷ Privalomoji mediacija pagal įstatymą ginčams, kylantiems iš komercinių teisinių santykių, įtvirtinta Turkijoje (Turkijos Respublikos komercinis kodeksas, 2011, 5/A str.), kai kurių tipų ginčams Graikijoje (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 6 str. 1 d.) ir Italijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 1 bis d.).

mediacija pagal įstatymą įtvirtinta ginčams, kylantiems iš teisinių santykių, susijusių su bendrąja nuosavybe; nekilnojamuoju turtu; turto padalijimu; paveldėjimu; šeimos verslu; nuoma; paskolomis; įmonės nuoma; žala, sukelta medikų aplaidumo; žala, kilusia dėl garbės ir orumo pažeidimų visuomenės informavimo priemonėse; draudimu; bankininkystės paslaugomis; finansinėmis paslaugomis.

Kaip rodo praktiniai pavyzdžiai, ginčai, patenkantys į privalomosios mediacijos taikymo sritį, gali būti skirstomi ne tik pagal kategorijas, bet ir pagal kitus kriterijus. Pavyzdžiui, Graikijoje, atrenkant ginčus, kuriems taikoma privalomoji mediacija pagal įstatymą, pasitelkti mišrūs kriterijai. Viena vertus, privalomoji mediacija įtvirtinta pagal ginčų kategoriją – iš šeimos teisinių santykių kylantiems ginčams; kita vertus – pagal ieškinio sumą ir ginčo teisingumą. Šioje šalyje privalomoji mediacija pagal įstatymą taip pat nustatyta ginčiuose, nagrinėjamuose bendrąja teiseną (praktiškai tai apima daugumą komercinių ginčų, ginčų dėl žalos, paveldėjimo klausimų, medikų aplaidumo), pirmąją instanciją nagrinėjamuose teisėjų kolegijos arba vieno teisėjo, tačiau šiais atvejais tik kai ginčo vertė viršija 30 000 EUR (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 6 str. 1 d.).

Nors ir galima pastebėti tam tikras tendencijas nacionaliniams įstatymų leidėjams pasirenkant ginčų tipus, kuriems taikoma privalomoji mediacija pagal įstatymą, akivaizdu, kad šie pasirinkimai nėra tapatūs. Tai reiškia, kad ginčo pobūdis, nors ir svarbus kriterijus, nėra vienintelis apibrėžiant privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritį. Renkantis ginčų tipus, kuriems būtų taikoma privalomoji mediacija pagal įstatymą, taip pat atkreipiamas dėmesys į mediacijos paplitimą ir į bylinėjimosi dažnumą.

- 1) **Mediacijos paplitimas.** Šiuo atveju visų pirma siekiama nustatyti, kurio tipo ginčai dažniausiai savanoriškai sprendžiami mediacijos būdu. Tai sukuria didesnę tikimybę, kad mediacijos infrastruktūra bus pasirengusi kokybiškai aptarnauti per vieną naktį kartais ir kelias dešimtis kartų padidėjusį mediacijos užklausų skaičių, tikėtina, kad mediatoriai bus įgiję pakankamai patirties šios kategorijos ginčams spręsti. Be to, tai leidžia tikėtis mažesnio visuomenės pasipriešinimo. Šis aspektas buvo viena iš priežasčių, kodėl Turkijoje nuspręsta privalomąją mediaciją pagal įstatymą visų pirma įtvirtinti darbo ginčiuose, kur mediacija buvo gan dažnai naudojama ir iki privalomosios mediacijos įvedimo.
- 2) **Bylinėjimosi dažnumas.** Vienų kategorijų ginčų į teismus patenka daugiau nei kitų. Itin didelis teismus pasiekiančių ginčų skaičius dažnai reiškia ilgėjantį bylų nagrinėjimo laiką, nes teismai nebesugeba susidoroti su tenkančiu krūviu. Šie ginčai sukelia sunkumų visai valstybės teisės sistemai – kaip ne kartą įtvirtino EŽTT, šalys,

prisijungusios prie Konvencijos, savo teisės sistemą privalo tvarkyti taip, kad teismai galėtų užtikrinti kiekvieno teisę į galutinį sprendimą per protingą laiką (EŽTT, 2019b, 410 par.). Ši problema bene opiausia Italijos ir Graikijos teismuose – jų atžvilgiu EŽTT yra priėmęs šimtus (o Italijoje ir tūkstančius) sprendimų, pripažįstančių, kad asmenų teisė į teisingą teismą buvo pažeista, nes galutinio sprendimo byloje reikėjo laukti neprotingai ilgai (EŽTT, 2018, p. 178). Mediacija šiuo atveju yra būdas sumažinti šių bylų skaičių teismuose. Pavyzdžiui, Italijoje, teismus pasiekiančių ieškinių, susijusių su ginčais, kuriems taikoma privalomoji mediacija, skaičius sumažėjo nuo 28 iki 49 procentų, priklausomai nuo bylų kategorijos, palyginti su situacija prieš ir po privalomosios mediacijos įvedimo. Tuo tarpu kitų kategorijų naujų bylų skaičius teisme sumažėjo tik 15 procentų (De Palo, 2018, p. 9). Nors ir pastebima bendra bylų skaičiaus mažėjimo tendencija, skirtumas taip ginčų, patenkančių į privalomosios mediacijos taikymo sritį, ir kitų kategorijų ginčų leidžia teigti, kad dalis jų išsprendžiama būtent pasinaudojant mediacija. Kitas pavyzdys – Turkija, kur darbo ginčai sudarė itin didelę dalį civilinių bylų. Per pirmuosius privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo metus teismus pasiekiančių darbo bylų skaičius sumažėjo maždaug 55 procentais (TRT Haber, 2019).

Negalima teigti, kad šiuo kriterijumi apibrėžiant privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritį buvo remtasi Lietuvoje. Visų pirma, Lietuvos teismų sistema nesusiduria su didelėmis problemomis dėl teismo proceso trukmės ar didelio sprendimo laukiančių bylų skaičiaus. Nors Kaminskienė ir Tvaronavičienė (2019, p. 54), nagrinėdamos priežastis, kodėl neteisminė mediacija Lietuvoje neprigijo, nurodė, kad viena iš jų – visuomenės polinkis bylinėtis, o šį teiginį autorės grindė tuo, kad bylų skaičius Lietuvos teismuose vis auga, su tuo negalima sutikti. Kaip rodo statistiniai duomenys, civilinių bylų skaičius teismuose turi aiškią mažėjimo tendenciją – 2019 metų duomenimis, gautų civilinių bylų skaičius pirmosios instancijos teismuose sumažėjo beveik 18 procentų, palyginti su 2017 metais; palyginti su 2018 metais – 6,5 procento (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 11). Be to, kaip pažymi Kaminskienė ir Tvaronavičienė (2019, p. 54), civilinių bylų nagrinėjimo Lietuvos teismuose terminai yra vieni iš trumpiausių Europoje (Europos Komisija, 2019, 3 ir 5 lent.).

Šie duomenys rodo, kad Lietuvoje civilinis procesas yra pakankamai efektyvus, todėl ginčo šalys nėra suinteresuotos ieškoti alternatyvių sprendimo būdų vien tam, kad galutinis sprendimas būtų priimtas per protingą laiką. Kartu tai rodo, kad šiuo kriterijumi nebuvo tikslinga

remtis apibrėžiant privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritį. Greičiau priešingai – idėjos įtvirtinti privalomąją mediaciją visiems šeimos ginčams buvo atsisakyta dėl ypač didelio šeimos bylų skaičiaus⁶⁸, todėl apsiribota ginčais, kurie nagrinėtini ginčo teiseną (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 str. 1 d.), taip neapkraunant dar palyginti naujos LR mediatorių sąrašo paremtos mediacijos sistemos.

- 3) **Ginčo pobūdis.** Vienas iš labiausiai vertinamų mediacijos bruožų – galimybė šalis sutaukyti, atsižvelgti į šalių poreikius bei emocijas ir padėti ne tik išspręsti iškilusį ginčą, bet ir nustatyti gaires ateičiai, kurios leistų sumažinti tolesnių ginčų tikimybę. Kaip pabrėžė Jungtinės Karalystės apeliacinis teismas, įgudę mediatoriai yra pajėgūs pasiekti rezultatų, kurie patenkintų abiejų šalių poreikius, kas yra dažnai nepasiekiamas teisininkams ar teismams (Anglijos ir Velso apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 22 d..., 2002, 14 par.). Tam tikrų kategorijų ginčiuose šios savybės dažnai vertinamos labiau nei kituose (Sander, 2006, p. 16), ypač kai ginčo šalių santykiai po jo išsprendimo nenutrūksta. Dėl to mediacija dažnai taikoma šeimos, darbo ginčiuose.

Remiantis šiuo kriterijumi privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritis buvo apibrėžta ir Lietuvoje – pasirinkta ją taikyti šeimos bylose, nagrinėjamosiose ginčo teiseną. Šios kategorijos ginčai pasirinkti preziumuojant, kad šiais atvejais ypač svarbu ne tik ginčą išspręsti, bet ir atkurti taiką tarp ginčo šalių, ypač ginčiuose dėl vaikų interesų (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 6). Teisės mokslininkai taip pat pabrėžia, kad būtina šeimos bylose derinti sprendimą atsižvelgiant į kiekvieną individualią situaciją, taupyti šalių pinigus ir laiką, užkirsti kelią naujiems ginčams ateityje (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 54). Pažymėtina, kad šie teiginiai aktualūs ir kitų kategorijų ginčams, tad negali būti priežastimi privalomąją mediaciją pagal įstatymą taikyti išskirtinai šeimos ginčiuose.

Renkantis ginčų kategorijas, kurias planuojama įtraukti į privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritį, būtina atkreipti dėmesį ir į suinteresuotų asmenų nuomonę, kurie, kaip rodo praktiniai pavyzdžiai, gali iš dalies apsunkinti ir iškreipti privalomosios mediacijos modelio veikimą, bent tam tikrose srityse. Tai parodo Italijos pavyzdys ir Italijos Respublikos teisingumo ministerijos renkami statistiniai duomenys.

⁶⁸ Rengiant koncepciją atsižvelgta į 2013 metų duomenis, kai pirmąją instancijoje išnagrinėta 22 010 šeimos bylų. Tuo tarpu ginčo teiseną – 8 648 bylos (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, p. 64).

Minėta, kad Italijoje bent vienos iš ginčo šalių neatvykimas į privalomąją informacinę mediacijos sesiją yra opi problema. Statistiniai duomenys rodo, kad abi ginčo šalys dažniau pasirodo tų kategorijų ginčiuose, kuriuose tolesnis santykis tarp šalių yra svarbus arba kuriuose abi šalys yra suinteresuotos ginčo išsprendimu. Pavyzdžiui, daugiausia (64,6 procento atvejų) visos ginčo šalys atvyksta į mediaciją, kurioje sprendžiami paveldėjimo klausimai, ginčiuose dėl turto padalijimo – 61,7 procento atvejų, ginčiuose dėl nekilnojamojo turto – 58,3 procento atvejų. Rečiausiai visos ginčo šalys atvyksta į mediaciją, kurioje sprendžiami ginčai dėl draudimo teisinių santykių bei garbės ir orumo pažeidimų viešojo informavimo priemonėse, atitinkamai 12,3 ir 35,7 procento atvejų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 6).

Šie skaičiai atsispindi ir sėkmės rodikliuose tais atvejais, kai visos šalys atvyksta į mediaciją. Žemiausi sėkmės rodikliai ginčų, susijusių su bankiniais (6 procentai), finansiniais sandoriais (8 procentai), žala, sukelta medikų aplaidumo (12 procentų), draudimo teisiniais santykiais (16 procentų) bei garbės ir orumo pažeidimais (20 procentų). Palyginti, ginčiuose dėl nekilnojamojo turto šis rodiklis lygus 42 procentams (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 9). Reikia pasakyti, kad tai nėra tik 2019 m. duomenys. Šios tendencijos pastebimos nuo pat privalomosios mediacijos modelio įgyvendinimo (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020b).

Tarp visų šių ne tik žemu šalių atvykimo į mediaciją, bet ir mažu sėkmės rodikliu pasižyminčių ginčų galima brėžti aiškią paralelę – visuose jų bent viena ginčo šalis yra korporacija, kuriai, tikėtina, konkretus ginčas ar konkretus klientas tėra vienas iš daugelio. Be to, nedalyvauti mediacijoje gali būti ir kompanijos politikos dalis.

Tokias prielaidas pagrindžia situacija draudimo sektoriuje. Kaip matoma iš Italijos Respublikos teisingumo ministerijos parengtos statistinės analizės, maždaug trečdalį visų prašymų vykdyti mediaciją yra vienai mediacijos organizacijai draudimo sektoriuje pateikiami prašymai. 99 procentais atvejų procesas pabaigiamas, nes bent viena iš ginčo šalių neatvyksta į mediaciją. Italijos teisingumo ministeriją šį atvejį išskiria kaip statistinę išimtį (angl. *statistical outlier*) ir į jį net neatsižvelgia statistinėje analizėje (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 2–3). Vis dėlto šis pavyzdys pagrindžia, kad tam tikruose sektoriuose į privalomąją mediaciją žiūrimą tik kaip į formalumą ir ieškoma būdų jos išvengti.

Negalima teigti, kad iš draudimo teisinių santykių kylantys ginčai nėra tinkami mediacijai – tais atvejais, kai šalys nusprendžia tęsti mediaciją po pirmosios informacinės sesijos, taikus susitarimas pasiekiamas beveik 40 procentų atvejų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 9).

Greičiau tai rodo, kad tam tikruose sektoriuose, ypač tuose, kuriuose yra palyginti nedidelis skaičius pagrindinių organizacijų, lengviau daryti įtaką sektoriaus mastu ir įvesti priešišką mediacijai kultūrą. Toks pavyzdys būtų bankų, draudimo bendrovių veikla. Panaši situacija sunkiai susidarytų tais atvejais, kai ginčo šalys yra fiziniai asmenys, pavyzdžiui, paveldėjimo teisinių santykių atveju. Šiuo atveju grupę paveikti būtų daug sunkiau, nes ji tiesiog per didelė, o individualūs interesai per daug skirtingi. Tai leidžia teigti, kad Lietuvoje, bent pagal dabartinį reguliavimą, su šia problema neturėtume susidurti.

Tokios problemos verčia atkreipti dėmesį į du dalykus. Pirma, būtinybę į diskusijas dėl privalomojo mediacijos įtvirtinimo ir jo taikymo srities įtraukti suinteresuotus asmenis. Jei nedalyvauti mediacijos sesijose ar dalyvauti tik formaliai yra bankų, finansinių įstaigų ar draudimo bendrovių politika ir jiems vertingiau priimti neigiamus padarinius nei dalyvauti mediacijos sesijoje, tai reiškia, kad yra švaistomi valstybės ištekliai ir šalių laikas. Iš to išplaukia antrasis aspektas, į kurį pirmiau jau buvo atkreipta dėmesys, – procesinės sankcijos už neatvykimą į privalomosios mediacijos sesiją, su kuriomis susiduria ginčo šalys, nėra pakankamai atgrasančios.

Italijos pavyzdys taip pat rodo, kad, praėjus tam tikrai laikui po privalomosios mediacijos įtvirtinimo šalyje, gali būti naudinga įvertinti ir poreikį susiaurinti privalomosios mediacijos taikymo sritį. Privalomosios mediacijos taikymo srities susiaurinimą vertėtų apsvarstyti esant vienam ar keliems iš šių požymių: (1) tam tikros kategorijos ginčų mediacijų sėkmės rodiklis yra gerokai žemesnis nei kitų kategorijų ginčiuose; (2) tam tikros kategorijos ginčo šalys itin retai nusprendžia tęsti visavertę mediaciją po privalomosios informacinės mediacijos sesijos, jei pasirinktas būtent toks privalomosios mediacijos objektas, arba, Lietuvoje, ginčo šalys itin dažnai pasitraukia be taikos sutarties, nepasinaudojusios visu joms skirtu nemokamu mediacijos laiku; (3) tos kategorijos ginčiuose naujų teismus pasiekiančių ieškinių skaičius nemažėja ar mažėja daug lėčiau nei kitų kategorijų ginčiuose, nesant kitų išorinių požymių, dėl ko ieškinių skaičius tokios kategorijos ginčiuose labai pakilo.

Žinoma, ši analizė vertingesnė, kai privalomoji mediacija pagal įstatymą šalyje yra įtvirtinta kelių kategorijų ginčiuose, kas leidžia aiškiau įvardyti, ar tai yra viso nacionalinio privalomosios mediacijos modelio problema, ar dėl vienu ar kitu priežasčių tam tikros kategorijos ginčai toje šalyje nėra tinkami privalomajai mediacijai. Pavyzdžiui, remiantis Italijos pavyzdžiu vertėtų apsvarstyti, ar tikslinga tęsti privalomosios mediacijos taikymą ginčiuose, susijusiuose su bankiniais, finansiniais sandoriais, žala, sukelta medikų aplaidumo, nes būtent šiuose ginčiuose šalys jau daug metų,

palyginti su kitomis ginčų kategorijomis, itin retai nusprendžiama tęsti mediaciją po informacinio susitikimo, o ją tęsiant taikos sutartis taip pat retai pasiekiami (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 9).

Vertinant, ar tikslinga susiaurinti privalomosios mediacijos taikos sritį, taip pat tikslinga atsižvelgti ir į kitus aspektus, ne tik į ginčo kategoriją. Pavyzdžiui, Italijoje pastebima tendencija, kad aukščiausiu sėkmės rodikliu pasižymi ginčai, kurių vertė nuo 1001 iki 5000 eurų, o didėjant ginčo vertei sėkmės rodiklis tolygiai mažėja – rečiausiai taikos sutartys mediacijos metu pasiekiamos didelės vertės (nuo 500 000 eurų) ginčiuose (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 12). Tai rodo, kad privalomosios mediacijos sritis gali būti atitaikoma pagal konkrečias tendencijas – tikėtinos situacijos, kur tam tikrų kategorijų ginčiuose privalomoji mediacija yra efektyvi tik iki ar nuo tam tikros ginčo sumos.

Suprantama, laikui bėgant ir matant privalomosios mediacijos praktinio veikimo tendencijas, verta apsvarstyti ne tik ar siaurinti privalomosios mediacijos taikymo sritį, bet ir ar reikėtų ją išplėsti. Matant, kad nacionalinis privalomosios mediacijos modelis pasižymi (1) aukštais sėkmės rodikliais; (2) teigiama privalomąją mediaciją išbandžiusių visuomenės narių nuomone apie ją; (3) mažėjančiu naujų teismus pasiekiančių ieškinių skaičiumi tos kategorijos bylose; (4) didėjančiu mediacijos žinomumu visuomenėje; ar (5) nustatant, kad taupomos teismų sistemai išlaikyti reikalingos valstybės lėšos, tikslinga svarstyti ir būtinumą plėsti privalomosios mediacijos taikymo sritį.

Kaip ir įvardyta poskyrio pradžioje, privalomąją mediaciją įtvirtinusios valstybės rėmėsi skirtingais poskyrio pradžioje nurodytais kriterijais, atitinkamai mediacijos paplitimu, bylinėjimosi dažnumu ir ginčo pobūdžiu. Manytina, kad šiais kriterijais tikslinga remtis ir svarstant, ar plėsti privalomosios mediacijos taikymo sritį. Reikia pasakyti, kad jau yra valstybių, kurios metams bėgant plėtė privalomosios mediacijos taikymo sritį. Pavyzdžiui, Turkijoje privalomoji mediacija darbo ginčiuose pradėta taikyti nuo 2018 m. sausio 1 d. (Turkijos Respublikos darbo teismų įstatymas, 2017, 3 str.), o dėl teigiamų rezultatų privalomoji mediacija nuo 2019 m. sausio 1 d. pradėta taikyti ir verslo ginčiuose (Turkijos Respublikos komercinis kodeksas, 2011, 5/A str.).

Šie pastebėjimai pagrindžia, kad, renkant išsamius statistinius duomenis apie nacionalinio privalomosios mediacijos modelio praktinį veikimą, galima išvelgti daug tendencijų, parodančių, ar privalomosios mediacijos modelis veikia efektyviai, ar vis dėlto reikia tam tikrų jo pataisų, kurios užtikrintų, kad pasiekiamas privalomosios mediacijos potencialas, o kartu veltui neleidžiama valstybės lėšos. Privalomoji mediacija yra palyginti

naujas institutas ir yra tik nedaug valstybių, iš kurių gerosios ar blogosios praktikos būtų galima pasimokyti ir šiomis žiniomis grįsti su privalomosios mediacijos įtvirtinimu nacionalinėje teisės sistemoje susijusius sprendimus. Dėl šios priežasties tokių duomenų rinkimas nacionaliniu mastu, jų periodinis vertinimas yra esminės svarbos ir turėtų būti atliekamas visų privalomąją mediaciją įtvirtinusių valstybių, iš jų ir Lietuvos.

2.2. Privalomosios mediacijos objektas

Kaip teisingai pastebėjo Sander (2006, p. 16), atsakymas į klausimą, kas yra privalomoji mediacija, visų pirma priklauso nuo pasirinkto jos įgyvendinimo būdo. Būtent privalomosios mediacijos objekto apibrėžimas padeda atskleisti, ką ginčo šalys privalo padaryti, kad nesusidurtų su procesinėmis sankcijomis. Apibrėžus esamas privalomosios mediacijos objekto formas, galima įvardyti, kada įpareigojimas pasinaudoti mediacija nacionalinėse teisinėse sistemose yra įgyvendintas.

Nacionalinių teisės aktų analizė leidžia teigti, kad yra dvi pagrindinės privalomosios mediacijos objekto formos – dalyvavimas susitikime, kurio tikslas – suteikti ginčo šalims informaciją apie mediaciją (aiškumo dėlei toliau darbe vadinama tiesiog informaciniu susitikimu), bei dalyvavimas mediacijos procese, siekiant taikios ginčo baigties. Tačiau galima išskirti ir tarpinę formą, kuri iš esmės yra informacinis susitikimas, vykstantis mediacijos aplinkoje. Tai leidžia ginčo šalims gauti ne tik informaciją apie mediaciją, bet iš dalies ir mediacijos patirtį, dėl ko ginčo šalys gali priimti pagrįstesnę sprendimą. Vis dėlto šalys nėra verčiamos dalyvauti mediacijos sesijoje ir gali ją nutraukti iškart pasibaigus informacinei jos daliai. Tokią tarpinę formą galima pavadinti informacine mediacijos sesija. Ši tarpinė forma, nors ir turėtų būti priskirta prie informacinių susitikimų, turi abiejų formų bruožų. Dėl šios priežasties, apskritai aptarus, kuo pasižymi reikalavimas dalyvauti informaciniuose susitikimuose, detaliau bus aptarti ir aspektai, kuriais išskirtinai pasižymi reikalavimas dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje.

Privalomosios mediacijos objektas tam tikrų valstybių teisės aktuose gali būti įtvirtintas ir įgyvendinamas skirtingai (Kaminskienė, 2013, p. 689), kas lemia skirtingą asmenų pasirinkimo ir apsisprendimo laisvės ribojimą. Todėl svarbu atskleisti ne tik ką šalys yra įpareigosotos padaryti, bet ir kaip jos privalo tai padaryti. Taigi, neužtenka atskirti reikalavimo dalyvauti informaciniame susitikime nuo reikalavimo dalyvauti mediacijos procese. Privalu įvardyti ir papildomus privalomajai mediacijai taikomus reikalavimus, pavyzdžiui, reikalavimą šalims sesijoje dalyvauti gyvai, o ne per atstovą;

reikalavimą sesijoje dalyvauti abiem šalims kartu. Nacionaliniuose teisės aktuose aptinkamos privalomosios mediacijos objekto formos ir papildomi jų elementai aptariami toliau.

2.2.1. Dalyvavimas informaciniame susitikime

Pagrindinis reikalavimo dalyvauti privalomame informaciniame susitikime bruožas yra tas, kad šalys nėra įpareigojamos bandyti spręsti ginčą iš esmės. Esminė ginčo šalims taikoma sąlyga – atvykti ir išgirsti informaciją apie mediacijos procesą ir jos teikiamus pranašumus. Tokios nuostatos leidžia šviesti visuomenę mediacijos taikymo klausimais, nes, tikėtina, kad susidūrusios su ginču jos yra imlesnės šiai informacijai ir realiai ją apsvarsto. Vis dėlto šalių laisvė rinktis ginčo sprendimo būdą ir elgesio modelį yra ribojama mažiau nei tais atvejais, kai reikalaujama bandyti ginčą spręsti pasitelkus mediaciją.

Tam tikrų šalių teisės aktuose, pavyzdžiui, Azerbaidžano, Italijos, Jungtinės Karalystės, Graikijos, yra bendrais bruožais ar detaliau nurodoma, kokia informacija turėtų būti pateikta šių susitikimų metu, kitur mediatorių asociacijos parengia rekomendacinius dokumentus, kas turėtų būti aptariama šiuose susitikimuose (Association luxembourgeoise de la Médiation et des Médiateurs agréés, sine anno). Italijoje įtvirtinta, kad pirmojo susitikimo su mediatoriumi metu mediatorius privalo išaiškinti šalims mediacijos funkcijas ir specifiką (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d.). Azerbaidžane papildomai įtvirtinta, kad turėtų būti atkreipiamas dėmesys į mediacijos teikiamus pranašumus (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 29 str. 1 d.). Graikijoje ir Jungtinėje Karalystėje taip pat siūloma, atsižvelgiant į konkretaus ginčo specifiką ir esmę, aptarti ginčo tinkamumą spręsti mediacija ar kitais alternatyviais ginčo sprendimo būdais (JK vaikų ir šeimų įstatymas, 2014, 10 str. 1 ir 3 d. Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 2 str. 5 d.). Taigi, iš esmės reikalaujama pateikti bendrą informaciją apie patį mediacijos procesą, jos teikiamą naudą, aptarti galimybes konkrečių ginčą spręsti pasitelkus mediaciją. Nors tiesiogiai ir neįtvirtinta teisės aktuose, dalyvavimas informaciniuose susitikimuose suteikia šalims galimybę užduoti rūpimus klausimus ir išsklaidyti abejones dėl proceso.

Dažniausiai reikalavimai dalyvauti informaciniuose susitikimuose įtvirtinami privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju⁶⁹, tačiau galima rasti pavyzdžių, kai reikalavimas dalyvauti informaciniame susitikime įtvirtintas privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju. Čekijoje bylą nagrinėjantis teisėjas gali nurodyti ginčo šalims privalomai dalyvauti informaciniame susitikime su mediatoriumi, kurio metu šalys supažindinamos su mediacija ir suteikiama reikalinga informacija (Čekijos Respublikos CPK, 1963, 100 str. 2 d. Svatos, 2017, p. 173). Lenkijoje teisėjas gali pakviesti šalis dalyvauti informaciniame susitikime apie mediaciją, o į tokią sesiją neatvykusi šalis gali būti įpareigota padengti kitos šalies atvykimo išlaidas (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-8 str. 4 d.). Panašios nuostatos įtvirtintos ir Liuksemburge, kur šeimos ginčiuose teisėjas gali privalomai nurodytiginčo šalims dalyvauti informaciniame susitikime su registruotu mediatoriumi, tačiau konkrečių sankcijų už nedalyvavimą šiame susitikime nėra numatyta (Liuksemburgo Didžioji Kunigaikštystės naujasis CPK, 1998, 1007-4 str., 1251-17 str.).

Nors informacinių mediacijos susitikimų reglamentavimas yra gana panašus, galima išskirti kelis esminius skirtumus. Pavyzdžiui, gali skirtis asmenys, vedantys informacinį susitikimą. Nors dažniausiai šią funkciją atlieka mediatorius⁷⁰, ją gali atlikti ir kitas asmuo – pavyzdžiui, teisėjas ar teismo darbuotojas. Pavyzdžiui, Lenkijoje, kur teismas gali siųsti ginčo šalis dalyvauti informaciniame susitikime, ši susitikimą gali vesti ne tik mediatoriai, bet ir teisėjai, jų padėjėjai, ar teismo darbuotojai (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-8 str. 4 d.). Tai rodo, kad šių susitikimų tikslas – išskirtinai suteikti informaciją, nes šalys netenka galimybės susipažinti su mediatoriumi, negali tęsti mediacijos iškart po informacinės sesijos.

Be to, vienais atvejais šalys yra įpareigosotos tokiam susitikime dalyvauti kartu⁷¹, o kitais joms leidžiama tai padaryti individualiai⁷². Pagal šiuos aspektus informacinius mediacijos susitikimus kaip privalomosios mediacijos objektą galima skirstyti į sinchroninius ir asinchroninius.

⁶⁹ Būtent privalomoji mediacija pagal įstatymą taikoma visose trijose nurodytose valstybėse, o už reikalavimo nesilaikymą kylančios procesinės sankcijos siejamos su apribota galimybe ginčą spręsti teisme.

⁷⁰ Šis reikalavimas taikomas tiek Azerbaidžane, tiek Italijoje, tiek Jungtinėje Karalystėje.

⁷¹ Pavyzdžiui, Italijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d.).

⁷² Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje (JK veiklos gairės 3A – Šeimos mediacijos informacijos..., sine anno, 32 str.) ir Azerbaidžane (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 29 str. 1 d.).

Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje informaciniai mediacijos įvertinimo susitikimai yra privalomi tam tikrų kategorijų šeimos bylose, o pagrindinis šių informacinių susitikimų tikslas – suteikti šalims įgalinančią informaciją apie tokio pobūdžio ginčų mediaciją, apie kitus galimus ginčo ne teisme būdus bei mediacijos ar kito neteisminio ginčų sprendimo būdą tinkamumą konkrečiam ginčiui (JK vaikų ir šeimų įstatymas, 2014, 10 str. 1 ir 3 d.). Šalys nėra įpareigosotos šiuose susitikimuose dalyvauti kartu, o net ir nusprendus tai padaryti, kiekvienai šaliai paskiriama laiko ir atskirai aptarti mediacijos taikymo galimybes bei įsitikinti, kad nėra aplinkybių, dėl kurių mediacija neturėtų būti taikoma. Jungtinėje Karalystėje atlikti tyrimai rodo, kad ginčo šalys yra linkusios informacinio ir vertinamojo pobūdžio susitikimuose dalyvauti atskirai, kad galėtų papasakoti savo istoriją. Apie 71 procentą atvejų šalys susitikime dalyvavo atskirai, o dar 18 procentų atvejų į informacinį susitikimą atvyko tik viena ginčo šalis. Taigi, kartu šalys dalyvavo vos 11 procentų atvejų (Hamlyn, Coleman ir Sefton, 2015, p. 15–16). Jei abi šalys nusprendžia, kad nori dalyvauti mediacijoje, paskiriamas kitas šalims tinkamas laikas mediacijai vykdyti (Family Mediation Council, 2020b). Taigi, net ir tais atvejais, kai šalys dalyvauja kartu, jos paprastai negali tęsti mediacijos iškart po informacinio susitikimo.

Tai, kad šalys negali iškart po informacinio susitikimo dalyvauti mediacijos sesijoje, gali gerokai sumažinti jų efektyvumą. Tai patvirtina ir praktiniai pavyzdžiai. Šalyse, kuriose buvo įtvirtintas reikalavimas dalyvauti privalomame informaciniame susitikime, kuriam pasibaigus šalys turėjo imtis aktyvių veiksmų, kad pradėtų visavertę mediacijos procesą, praktiškai buvo pradedama mažiau mediacijų nei tais atvejais, kai šalys galėjo tiesiog likti procese, nesiimdamos papildomų veiksmų (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 9). Taigi, net jei po informacinio susitikimo ginčo šalis nuspręstų, kad nori dalyvauti mediacijoje, papildomi veiksmai, kuriuos reikia atlikti – susiderinti naują mediacijos laiką, susitarti su kita ginčo šalimi dėl ginčą padėsiančio spręsti mediatoriaus – gali laikui bėgant atgrasyti šalis dalyvauti pačiame mediacijos procese. Be to, šalims dalyvaujant atskirai, šalys negali pasijusti kaip mediacijoje, negauna galimybės suprasti, kaip jaustųsi su kita ginčo šalimi neutralioje aplinkoje ir kaip mediatorius galėtų prisidėti prie komunikacijos palengvinimo. Tai ypač aktualu, kai mediacijos neplanuojama vykdyti šaudyklės principu.

2.2.1.1. Dalyvavimas informacinėje mediacijos sesijoje

Kaip pabrėžta anksčiau, informacinės mediacijos sesijas taip pat reikėtų priskirti prie informacinių susitikimų, tačiau šiuo atveju sesijos skirtos ne tik suteikti informacijos apie mediaciją ir jos teikiamą naudą, bet ir įgyti mediacijos patirties. Šalims suteikiama galimybė suprasti, kaip atrodytų mediacijos procesas, o informacinės mediacijos sesijos pabaigoje priimti sprendimą – tęsti visavertę mediaciją ar iš jos pasitraukti. Taigi, šalims sudaromos visos galimybės tęsti mediaciją iškart po informacinės sesijos, jei tik jos su tuo sutinka – nereikalaujama imtis jokių papildomų veiksmų, šalims nebūtina atskirai susiderinti naujos susitikimo datos, nereikia ieškoti naujo mediatoriaus. Galima teigti, kad reikalaujant dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje šalys yra paraginamos visavertės mediacijos link (angl. *nudging*), tad didėja tikimybė, kad šalys tęs visavertę mediaciją pasibaigus informacinei mediacijos sesijai.

Tam, kad tokio tipo sesijos būtų veiksmingos, būtinos kelios sąlygos. Visų pirma, turėtų būti skatinama informacinės sesijas vykdyti sinchronine tvarka, t. y. dalyvaujant visoms ginčo šalims, jei tai leidžia ginčo aplinkybės. Antra, vesti sesiją turi būti patikėta mediatoriui, kuriam taip pat turėtų būti suteikta galimybė tęsti mediaciją ginčo šalių sutikimu. Šių sąlygų įgyvendinimas užtikrina, kad šalys galės pasijausti kaip mediacijoje ir priimti informuotą sprendimą dėl dalyvavimo mediacijoje – praktiškai supras, kaip vyktų procesas, suvoks, ar pačios komfortabiliai jaustųsi mediacijos metu, susipažins su konkretaus mediatoriaus stiliumi. Be to, kai šios sąlygos neįvykdytos, visavertė mediacija negali būti tęsiama iškart po informacinės sesijos ir būtina suderinti naują susitikimo datą.

Toks reikalavimas įtvirtintas ne vienoje Europos šalyje, iš jų – Graikijoje, Italijoje, Azerbaidžane, Turkijoje, Čekijoje. Išvardytų valstybių teisės aktuose ši informacinė mediacijos sesija įvardijama kaip pirmasis susitikimas su mediatoriumi ar pradinė mediacijos sesija, tuo pabrėžiant, kad, šalims sutikus, visavertė mediacija gali būti iškart tęsiama. Pavyzdžiui, Čekijoje, bylą nagrinėjantis teisėjas gali įpareigoti šalis dalyvauti 3 valandų pirmame susitikime su mediatoriumi, tačiau reikalinga informacija dažnai pateikiama greičiau, tad praktikoje, šalims sutikus, iškart pasirašomas susitarimas ginčą spręsti mediacijos būdu ir likusį laiką toliau tęsiama visavertė mediacija (Čekijos Respublikos CPK, 1963, 100 str. 2 d. Svatos, 2017, p. 173). Taigi, šiuo atveju informacinės mediacijos sesijos tikslas yra ne tik informuoti ginčo šalis apie mediaciją, bet ir gauti jų sutikimą tęsti visavertę mediaciją (Svatos, 2017, p. 173).

Nors Čekija teisės aktus, įtvirtančius privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu, kurios objektas informacinė mediacijos sesija su registruotu⁷³ mediatoriumi, priėmė anksčiau, galima teigti, kad šį modelį išplėtojo ir Europoje įtvirtino Italija. Būtent šioje šalyje 2013 m. priimti teisės aktai (Italijos Respublikos 2013 m. birželio 21 d. dekretas-įstatymas Nr. 69, 2013; Italijos Respublikos 2013 m. rugpjūčio 9 d. įstatymas Nr. 98, 2013), kuriais įtvirtinta privalomoji mediacija pagal įstatymą bei teisėjo nurodymu, suteikiant šalims galimybę paprastai pasitraukti iš mediacijos iškart po informacinės mediacijos sesijos (angl. *easy opt-out*).

De Palo (2018, p. 5) atkreipia dėmesį į galimybės paprastai pasitraukti iš mediacijos (angl. *easy opt-out*) svarbą ir pabrėžia, kad galimybė paprastai pasitraukti iš mediacijos nėra tolygi bendrinei šalių teisei pasitraukti iš mediacijos (angl. *opt-out*). Šio autoriaus teigimu, nors kiekvieno tipo mediacijoje ginčo šalys yra laisvos pasitraukti bet kada, tai gali lemti, kad joms teks susidurti su neigiamais padariniais, pavyzdžiui, tokiais: nukrypimas nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių, kaltinimai dalyvavus bloga valia ir kiti. De Palo pabrėžia, kad tais atvejais, kai ginčo šalims leidžiama paprastai pasitraukti, jos su šiais neigiamais padariniais nesusiduria.

Remiantis Italijos patirtimi panašūs modeliai, pritaikyti kiekvienos valstybės teisei sistemai ir atitinkamai pakoreguoti, išplito į kitas Europos šalis – Turkiją, Graikiją, Azerbaidžaną⁷⁴. Panašus modelis buvo du kartus įtvirtintas ir Rumunijoje, tačiau abu kartus Rumunijos Konstitucinis Teismas pripažino šias nuostatas prieštaraujančiomis Rumunijos Konstitucijai (Rumunijos Konsitucinio Teismo 2014 m. gegužės 7 d. sprendimas Nr. 266; Rumunijos Konsitucinio Teismo 2018 m. rugsėjo 18 d. sprendimas Nr. 560; Gavriła, 2018). Būtent dėl šios priežasties tarpinės formos privalomų informacinių mediacijos sesijų esmei atskleisti detaliau analizuojamas itališkasis privalomosios mediacijos modelis, atkreipiant dėmesį į tokio tipo privalomosios mediacijos įgyvendinimo skirtumus ir panašumus kitose jį įgyvendinusiųse valstybėse.

Italijos teisės aktai pakankamai detalai apibrėžia, ką turi įvykdyti ginčo šalys, kad sąlyga dalyvauti mediacijoje būtų laikoma įvykdyta ir šalys

⁷³ Čekijoje mediacijos paslaugas gali teikti tiek registruoti, tiek neregistruoti mediatoriai, tačiau informacinės mediacijos sesijas vesti patikėta tik registruotiems mediatoriams (Svatos, 2017, p. 167).

⁷⁴ Kaip bus aptarta toliau, Azerbaidžane itališkasis modelis atitinkamai pakoreguotas – šalims suteikta galimybė dalyvauti tiek sinchroninėse, tiek asinchroninėse mediacijos informacijos sesijose.

galėtų išvengti neigiamų padarinių. Pagal antrąjį⁷⁵ privalomosios mediacijos modelį Italijoje, privalomosios mediacijos objektas yra dalyvavimas pirminėje mediacijos sesijoje, kurios metu mediatorius atskleidžia ginčo šalims mediacijos funkcijas ir proceso detales. Šios informacinės sesijos metu mediatorius pakviečia šalis pareikšti nuomonę dėl galimybės tęsti visavertį mediacijos procesą (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d.). Pažymėtina, kad pirmuoju privalomosios mediacijos modeliu Italijoje buvo apskritai reikalaujama dalyvauti mediacijos procese, nedetalizuojant, kokie ginčo šalių veiksmai turėtų būti pakankami šiam reikalavimui įvykdyti (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28, galiojęs iki 2012 m. gruodžio 12 d., 2010, 5 str. 1 d.). Nors Italijos Respublikos teisingumo ministerija ir siekė šią nuostatą sugrąžinti į antrąjį privalomosios mediacijos modelį nepakeičiant, prieš patvirtinant Vyriausybės dekretą – įstatymą, ji buvo pakoreguota Italijos Parlamento (Italijos Respublikos 2013 m. birželio 21 d. dekretas-įstatymas Nr. 69, 2013, 84 str. 1 d. b) p. Italijos Respublikos 2013 m. rugpjūčio 9 d. įstatymas Nr. 98, 2013, 1 str.).

Nors Italijos teisės aktuose tiesiogiai nurodyta, kad tais atvejais, kai reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija yra numatytas kaip ieškinio tolesnio nagrinėjimo teisme sąlyga (tiek tais atvejais, kai privalomoji mediacija taikoma pagal įstatymą, tiek teisėjo nurodymu), ši sąlyga laikoma įgyvendinta ir tais atvejais, kai pirmasis susitikimas su mediatoriumi baigiasi

⁷⁵ Būtina atkreipti dėmesį į faktą, kad Italijoje privalomąją mediaciją pavyko įgyvendinti tik iš antro karto. Priėmus įstatyminį dekretą Nr. 28/2010, kuriuo į Italijos teisės sistemą perkeltos Mediacijos direktyvos nuostatos, šalyje kilo didelis nepasitenkinimas. Net keli skirtingi autoriai nurodo, kad šis nepasitenkinimas visų pirma kilo iš advokatų (pavyzdžiui, Hanks, 2012, p. 938; Marinari, 2012, p. 187; Zappalaglio, 2013, p. 14; Matteucci, 2015, p. 190). Jie ne tik surengė advokatų streiką ir kelias dienas atsisakė dalyvauti teismo posėdžiuose (Bowcott, 2011; Marinari, 2012, p. 187), bet ir inicijavo kreipimąsi į Italijos Konstitucinį teismą dėl galimo nuostatų, reglamentuojančių privalomąją mediaciją, prieštaravimo Konstitucijai (Mastellone ir Ristori, 2017, p. 469). 2012 m. gruodžio 12 d. buvo priimtas Konstitucinio teismo sprendimas, kuriuo panaikinta privalomosios mediacijos modelį įtvirtinanti įstatyminio dekreto Nr. 28/2010 5 straipsnio 1 dalis bei su ja susijusios įstatyminio dekreto nuostatos. Šios nuostatos buvo panaikintos pripažinus, kad deleguojantis įstatymas Nr. 69/2009 nenumatė privalomosios mediacijos įtvirtinimo galimybės, tad šių nuostatų įtraukimas į įstatyminį dekretą Nr. 28/2010 viršijo deleguojančiojo įstatymo ribas (Italijos Konstitucinio teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012, 13 p.). Vis dėlto jau 2013 m. rugpjūtį buvo priimti įstatyminio dekreto Nr. 28/2010 pakeitimai, gražinę privalomąją mediaciją į Italijos teisės sistemą (Italijos Respublikos 2013 m. rugpjūčio 9 d. įstatymas Nr. 98, 2013). Tiesa, kaip aptarta toliau tekste, gerokai modifikuotą, atsižvelgiant į teisinės bendruomenės reikalavimus.

be susitarimo (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 2 bis d.), teismai šią nuostatą pradėjo aiškinti plečiamai, tuo praktiškai įtvirtindami reikalavimą dalyvauti ne informacinėje mediacijos sesijoje, bet pačioje mediacijoje. Pavyzdžiui, Florencijos teismas išaiškino, kad bandymas pasinaudoti mediacija turi būti efektyvus. Taigi, įstatyminio dekreto įtvirtintas reikalavimas (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d.) mediatoriui pirmojo susitikimo metu pakviesti šalis pareikšti nuomonę dėl *galimybės* tęsti mediacijos procesą turėtų būti suprantamas kaip kvietimas nurodyti, ar mediacijai nėra kliūčių, o ne išreikšti šalių valią, ar jos norėtų mediaciją tęsti, nes, teismo teigimu, priešingu atveju mediacija būtų ne privalomoji, o pasirenkamoji. Florencijos teismas taip pat nurodė, kad sąlygos išbandyti privalomąją mediaciją negalima laikyti įgyvendinta, jei šalys, nepateikdamos jokių konkrečių ir svarių priežasčių, atsisakė tęsti mediacijos procesą tiesiog todėl, kad nenorėjo (Italijos Respublikos Florencijos teismo III civilinių bylų skyriaus 2015 m. spalio 15 d. sprendimas..., 2015). Nors šiuo pavyzdžiu vėliau sekė ir daugiau Italijos teismų (Matteucci, 2020, p. 76), žemesnės instancijos teismų praktika nebuvo nuosekli (Moscatelli, 2018).

Galiausiai šiems klausimams pasiekus Italijos kasacinį teismą, pastarasis tokio efektyvumo reikalavimo nepalaikė. Kasacinės instancijos teismas išaiškino, kad sąlyga, reikalaujanti dalyvauti mediacijoje, turėtų būti laikoma įvykdyta ir tada, kai šalys, tinkamai dalyvavusios pirmojoje informacinėje mediacijos sesijoje, kurios metu gavo iš mediatoriaus reikiamą informaciją apie mediacijos funkcijas ir jos vykdymo metodus, šios sesijos pabaigoje nusprendžia netęsti visaverčio mediacijos proceso, net jei informacinės sesijos metu nebuvo jokių diskusijų apie galimus konkretaus ginčo sprendimo būdus. Teismas taip pat pabrėžė, kad Italijos teisės aktuose ne veltui atskirai reguliuojamas pirmasis šalių susitikimas su mediatoriumi (už kurį mokamas tik administracinis mokestis, tačiau ne atlygis mediatoriui) ir po to vykstančios visavertės mediacijos sesijos (Italijos Respublikos Aukščiausiojo Kasacinio teismo 2019 m. kovo 27 d. sprendimas..., 2019).

Atsižvelgiant į nenuoseklią žemesnės instancijos teismų praktiką ir plečiamai aiškinamą reikalavimą dalyvauti ne tik informacinio pobūdžio pirmajame susitikime su mediatoriumi, bet ir efektyviai dalyvauti mediacijoje, atsisakymą dalyvauti tolesnėse mediacijos sesijose laikant tinkamu tik tais atvejais, kai yra konkrečių kliūčių, kasacinio teismo sprendimas buvo itin reikalingas, kad apibrėžtų tikslų privalomosios mediacijos objektą ir vienprasmiskai įtvirtintų, ką šalys turi padaryti, kad sąlyga išbandyti mediaciją būtų įvykdyta.

Be to, tiek pirmosios sesijos metu, tiek visu mediacijos proceso metu šalys privalo dalyvauti atstovaujamos teisininkų (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 8 str. 1 d.). Šis reikalavimas taip pat nebuvo įtrauktas į pirmąjį privalomosios mediacijos modelį ir, tikėtina, atsirado atsižvelgiant į teisinės bendruomenės reikalavimus. Graikija, kur privalomosios mediacijos įtvirtinimas taip pat susidūrė su didele teisinės bendruomenės priešprieša, taip pat įtvirtino panašias nuostatas, taikant išimtis vartotojų ginčams ir ginčams dėl nedidelių sumų (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 5 str. 1 d. Letsiou, 2019). Vis dėlto kitose valstybėse, kuriose įtvirtintas reikalavimas dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje, nuostatos, reikalaujančios teisininkų dalyvavimo, nėra įtvirtintos.

Italijoje, pagal kasacinės instancijos teismo išaiškinimą (Italijos Respublikos Aukščiausiojo kasacinio teismo 2019 m. kovo 27 d. sprendimas..., 2019), šalys taip pat yra įpareigtos bent pirmojoje informacinėje mediacijos sesijoje dalyvauti asmeniškai arba per atstovą, kuris yra tinkamai įgaliotas priimti ne tik procesinius, bet ir materialinius sprendimus ginčo šalies atžvilgiu, taigi pabrėžta, kad neužtenka, jog dalyvautų teisininkai, kurie gali priimti tik procesinius sprendimus. Panašus reikalavimas tiesiogiai nustatytas ir Graikijoje, tačiau čia teisės aktuose nurodytas ir sąrašas išimčių, kada pirmajame susitikime gali dalyvauti tik šalies teisinis atstovas. Šios išimtys – tokie atvejai, kai dėl sunkios ligos asmeniui yra sunku keliauti, o vaizdo konferencija nėra galima, taip pat kai asmuo gyvena kitoje valstybėje (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 7 str. 5 d.). Natūralu, priešingu atveju būtų nepasiektas informacinės mediacijos sesijos tikslas, nes ginčo šalys mediacijos neišbandytų, o tiek Italijoje, tiek ir kitose šalyse teisininkai jau ir taip yra įpareigoti informuoti savo klientus apie mediacijos taikymo galimybes (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 4 str. 3 d. Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 3 str.). Be to, tik dalyvaujant ginčo šalims, kurios turi galią priimti sprendimus materialiniais klausimais, iškart po informacinės mediacijos sesijos galėtų vykti visavertė mediacija.

Tarpinio tipo informacinės mediacijos sesijos (pirmasis šalių susitikimas su mediatoriumi) leidžia ginčo šalims ne tik sužinoti apie mediacijos teikiamą naudą, bet ir pasijusti kaip mediacijos procese tiek su kita ginčo šalimi, tiek su mediatoriumi, patirti tik minimalius administracinius mokesčius. Šalims taip pat yra suteikiama tiek galimybė iš proceso pasitraukti iškart po šios informacinės sesijos nedetalizuojant pasitraukimo priežasčių, tiek tęsti mediaciją dar tą pačią ar kitą šalims ir mediatoriui tinkamą dieną. Būtent dėl to šį modelį galima teigti esant tarpiniu tarp reikalavimo dalyvauti

informaciniame susitikime ir reikalavimo dalyvauti mediacijos procese siekiant takaus ginčų sprendimo.

Vis dėlto, kaip rodo prieš tai aptarti Italijos teismų sprendimai, net ir teisės aktuose nustatytas reikalavimas dalyvauti tik privalomame pirmajame informaciniame susitikime su kita ginčo šalimi ir mediatoriumi, gali būti nacionalinių teismų aiškinamas plečiamai *de facto* reikalaujant *efektyviai* dalyvauti ir mediacijos procese. Nors Italijoje šis diskursas buvo ištaisytas kasacinės instancijos teismo, tai leidžia teigti, kad panašūs išaiškinimai, reikalaujantys efektyvaus dalyvavimo, gali atsirasti ir kitų valstybių teismų sprendimuose, o tai dar labiau priartintų šį modelį prie reikalavimo dalyvauti mediacijos procese kaip privalomosios mediacijos objekto.

Nepaisant to, kyla pagrįstų klausimų, ar reikalavimą pateikti informaciją apie mediaciją ar reikalavimą dalyvauti informacinėje sesijoje apie mediaciją apskritai reikėtų laikyti privalomosios mediacijos rūšimi, nes nei vienu, nei kitu atveju mediacija praktiškai nėra prasidėjusi. Vienose valstybėse, kuriose tokia informacinė mediacijos sesija yra numatyta, mediacijos pradžios terminai skaičiuojami nuo paraiškos padavimo mediacijos centrui ar mediatoriui dienos, nors tik pasibaigus informacinei mediacijos sesijai šalis pasiūloma nuspręsti, ar jos dalyvaus visavertėje mediacijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 6 str. ir 8 str. 1 d.). Kitose mediacija laikoma pradėta tik tuo atveju, jei šalys po informacinės sesijos sutinka tęsti dalyvavimą mediacijoje (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 16 str. 1 d.).

Tokių svarstymų randama ir mokslinėje literatūroje. Pavyzdžiui, Kaminskienė (2013, p. 689) teigia, kad tik reikalavimas dalyvauti mediacijoje turėtų būti laikomas privalomąja mediacija tikrąja prasme. Tačiau net ir išskirtinai informacinio pobūdžio privalomi žingsniai, susiję su mediacija, iš esmės gali sukelti tuos pačius neigiamus procesinius ir ekonominius padarinius – pinigines sankcijas ar apribotą galimybę pasiekti teismą. Be to, šių privalomų žingsnių įtvirtinimu yra siekiama tapačių tikslų kaip ir reikalaujant šalių dalyvauti mediacijoje – siekiama supažindinti šalis su procesu ir paskatinti ginčą išspręsti taikiai. Tarpinio tipo informacinių mediacijos sesijų įtvirtinimas keliose Europos valstybėse taip pat rodo, kad ši riba sparčiai plonėja. Dėl šių priežasčių privalomosios mediacijos objektą reikėtų suprasti plačiau, kaip visus privalomus žingsnius, kuriuos turi padaryti ginčo šalys, siekiant paskatinti jas pasirinkti mediaciją, kai už šio elgesio modelio nesilaikymą yra numatytos procesinės ar ekonominės sankcijos, taigi ir informacinio pobūdžio mediacijos sesijas su mediatoriumi.

2.2.2. Reikalavimas išbandyti mediaciją

Ne viena valstybė, įtvirtinusi privalomąją mediaciją savo teisės aktuose, šių šalių pareigą numato bendrais bruožais, nekonkretinama, kas tiksliai turi būti padaryta, kad ši pareiga būtų laikoma įvykdyta. Dažniausiai tokia formuluotė pasirenkama tais atvejais, kai įtvirtinama privalomoji mediacija teisėjo nurodymu. Pavyzdžiui, Lietuvoje numatyta, kad teismas gali perduoti ginčą spręsti teisminės mediacijos būdu (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d.), Belgijoje – kad teisėjas gali įsakyti [pasirinkti] mediaciją (Belgijos Karalystės teismų kodeksas, 1967, 1734 str. 1 d.).

Tokia pareiga gali būti įtvirtinta ir privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo atvejais. Lietuva iš dalies galėtų būti to pavyzdys. LR mediacijos įstatyme nustatyta, kad mediacija yra privaloma, o įstatyme pateiktas privalomosios mediacijos apibrėžimas taip pat neduoda daugiau informacijos, kokie žingsniai turėtų būti atlikti, kad šis reikalavimas būtų įvykdytas ir šalys galėtų kreiptis į teismą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str.

7 d. ir 20 str.). Juolab kad tiek teisės aktuose, tiek teismų sprendimuose pabrėžiama, kad šalys iš mediacijos yra laisvos pasitraukti bet kada, nenurodydamos pasitraukimo priežasčių (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 5 d. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 2 d. nutartis..., 2020, 14 par.). Nors, kaip aptariama toliau, LR CPK papildomai reikalaujama mediacijoje dalyvauti sąžiningai, iš nuostatų, reglamentuojančių privalomąją mediaciją kaip ikiteisminį ginčo sprendimo būdą, galima spręsti, kad net ir dalyvaujant nesąžiningai pagrindinė procesinė sankcija nebūtų taikoma – ieškinys teisme būtų priimtas ir tik ten būtų sprendžiama, dalyvauta sąžiningai ar ne. Galima teigti, kad Lietuvoje privalomosios mediacijos objektas detaliau nėra apibrėžtas.

Reikalavimas pasinaudoti ar išbandyti mediaciją aiškiai neapibrėžia privalomosios mediacijos objekto ir palieka daug erdvės interpretacijai. Siekiant, kad šalių dalyvavimas būtų reikšmingas, o ne parodomasis, tam tikrų valstybių teisės aktuose ši pareiga sukonkretinama. Reikalavimas dalyvauti mediacijoje gali būti detalizuotas, pavyzdžiui, reikalaujant dalyvauti gera valia, pristatyti savo argumentuotą poziciją ir išklausti kitos šalies poziciją ar apsikeisti pirmaisiais ginčo sprendimo pasiūlymais, taip pat gali būti reikalaujama dalyvauti tam tikrą laiką, po kurio šalių pareiga laikoma įvykdyta (Sander, 2006, p. 16; Kaminskienė, 2013, p. 689).

Nors privalomosios mediacijos objekto sukonkretinimas turėtų lemti, kad tiek šalims, tiek mediatoriams ir teismams kils mažiau klausimų, kada reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija yra tinkamai įvykdytas,

praktiškai rezultatas gali būti priešingas. Toliau atskleidžiama, kad tiek reikalavimas dalyvauti gera valia, tiek iš dalies reikalavimas pateikti pirmuosius pasiūlymus gali lemti, jog teismui teks nagrinėti mediacijos proceso detales, kad įsitikintų, jog mediacija buvo tinkamai pasinaudota. Tai ne tik kelia padidėjusio antrinio bylinėjimosi grėsmę, bet ir gali pažeisti vieną iš esminių mediacijos principų – proceso konfidencialumą. Kritikai taip pat pabrėžia, kad reikalavimo dalyvauti gera valia įtvirtinimas gali lemti, kad šalys jausis verčiamos ne tik dalyvauti mediacijoje, bet ir pasiekti susitarimą (Kirmayer ir Wessel, 2004, p. 2), o tai prieštarauja tiek plačiajai, tiek siaurajai savanoriškumo principo mediacijoje sampratai.

2.2.2.1. Dalyvavimas gera valia

Viena iš pagrindinių privalomosios mediacijos problemų dažnai įvardijama metaforiškai – *gali nuvesti arkli prie vandens, tačiau negali priversti jo gerti* (Boettger, 2004, p. 11). Šalims dalyvaujant paviršutiniškai ir faktiškai net nesistengiant išspręsti ginčo šiuo būdu, reikalavimas dalyvauti privalomojoje mediacijoje atlieka tik informacinę funkciją, tačiau nedaro įtakos kitoms problemoms, kurios galėtų būti išspręstos kartu su ginču, pavyzdžiui, itin dideli skaičiai bylų, laukiančių eilės teismuose. Būtent siekiant pakelti įsitraukimo į mediacijos procesą lygį kai kurių valstybių teisės aktai ar teismai reikalauja mediacijoje dalyvauti gera valia ar dalyvauti sąžiningai (Zylstra, 2001, p. 81; Boettger, 2004, p. 2).

Reikalavimas dalyvauti gera valia, ypač privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu, dažnai aptinkamas Jungtinėse Amerikose Valstijose, pavyzdžiui, Kanzase, Meine, Minesotoje (Weston, 2001, p. 608; Kirmayer ir Wessel, 2004, p. 2). Nors teisės aktuose retai pateikiamas sąrašas pavyzdžių, kas galėtų būti laikoma priešingu elgesiu, Lande (2002, p. 82–83) iš šiuo atžvilgiu priimtų JAV teismų sprendimų išskyrė penkias pagrindines grupes priežasčių, dėl kurių teismai buvo tos nuomonės, kad ginčo šalis nesilaikė dalyvavimo gera valia reikalavimo: (1) ginčo šalis neatvyksta į mediaciją; (2) asmens, turinčio galimybę priimti sprendimą ginčo atžvilgiu⁷⁶ neatvykimas; (3) šalių veiksmai, susiję su pasirengimu mediacijai, pavyzdžiui, parengiamojo memorandumo neatsiuntimas; (4) nepakankamas įsitraukimas į procesą, pavyzdžiui, pasiūlymo (ar tinkamo pasiūlymo) dėl galimo ginčo sprendimo nepateikimas, tam tikros faktinės informacijos ar dokumentų nepateikimas mediacijos metu ar netgi vienašališkas pasitraukimas iš proceso;

⁷⁶ Pavyzdžiui, atitinkamo lygmens juridinio asmens vadovas.

(5) mišraus pobūdžio priežastys, pavyzdžiui, mediacijos metu pasiekto susitarimo nepasirašymas ar nedetalizuotas šalių elgesys negera valia.

Tokie reikalavimai kelia dvi konceptualias problemas. Pirmoji – gera valia ar sąžiningumas yra vertinamosios kategorijos, todėl ginčo šalims nėra aišku, ką jos turi padaryti (ar ko nedaryti), kad šis reikalavimas galėtų būti laikomas įvykdytu. Kaip minėta, nėra įtvirtinamas baigtinis ar net pavyzdinis sąrašas elgesio normų, ką reiškia dalyvavimas nesąžiningai ar negera valia. Taigi, galutinį sprendimą, kad šalys nesilaikė šio reikalavimo, priimti turės teismas. Tai ne tik reiškia, kad užuot mažintų teismus pasiekiančių bylų skaičių, toks reikalavimas turi didelį potencialą skatinti antrinio pobūdžio bylinėjimąsi dėl įvykių mediacijos procese (Zylstra, 2001, p. 70; Sander, 2006, p. 16; Nolan-Haley, 2011, p. 1008), bet ir sukelia papildomą problemą – netinkamą šių reikalavimų interpretavimą teismuose.

Lande surinkti JAV teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad šis reikalavimas gali būti interpretuojamas itin plačiai, visiškai nukrypstant ne tik nuo mediacijos esmės, bet ir nuo pagrindinių jos principų, pavyzdžiui, elgesiu negera valia traktuojant atvejus, kai asmuo nepasirašė mediacijos susitarimo ar vienašališkai pasitraukė. Žinoma, tokios nuomonės yra ne visi JAV teismai. Pavyzdžiui, kaip savo straipsnyje aptarė Isaac, Teksaso valstijos apeliacinis teismas yra pabrėžęs, kad, nors ir galima reikalauti šalių dalyvauti mediacijoje, negalima reikalauti jų dalyvauti mediacijoje jokių konkrečiu būdu (Isaac, 2011, p. 171). Nepaisant to, tokia situacija tik pagrindžia, kad nėra nuoseklaus šio reikalavimo aiškinimo, o netinkamo jo interpretavimo, nukrypstant nuo esminių mediacijos principų ir tam tikrais atvejais net ir verčiant šalis pasiekti susitarimą, tikimybė išlieka.

Antroji problema – siekis įrodyti, kad mediacijoje nebuvo dalyvauta gera valia, kertasi su proceso konfidencialumo principu. Reikalavimas dalyvauti privalomojoje mediacijoje gera valia ir jau aptartas šios sąvokos abstraktumas reiškia, kad šio reikalavimo įgyvendinimas yra įrodinėjimo dalykas. Tai lemia, kad, siekiant įvertinti, ar privalomąja mediacija buvo pasinaudota tinkamai, tektų nagrinėti šalių veiksmus mediacijos proceso metu, atsižvelgti į jų pasiūlymų pagrįstumą ar net priežastis, kodėl viena šalis atmetė kitos šalies pasiūlymą. Taigi, bene esminiai ir slapčiausi mediacijos aspektai turėtų atsidurti ant teismo stalo, kas gali tik dar labiau atgrasyti šalis nuo laisvo ir visaverčio dalyvavimo mediacijoje.

Tai ypač aktualu vadinamojo dalyvio ir teismo konfidencialumo principo, įtvirtinančio draudimą reikalauti mediacijos proceso dalyvius liudyti

teisme dėl su mediacijos procesu susijusių klausimų, lygmens⁷⁷ atžvilgiu. Šis konfidencialumo principo lygmuo yra įtvirtintas Mediacijos direktyvoje (Mediacijos direktyva, 2008, 7 str.), taigi privalomai perkeltas ir į Europos Sąjungos valstybių narių teisės aktus. Ir už ES sienų nepavyko rasti Europos valstybių, kuriose mediacija būtų reglamentuojama, pavyzdžių, tačiau teisės aktuose šis principas nebūtų įtvirtintas. Tai pagrindžia šio principo visuotinį pripažinimą senajame žemyne.

Nors reikalavimas mediacijoje dalyvauti gera valia Lietuvos teisės aktuose nėra įtvirtintas, numatytas panašus reikalavimas dalyvauti sąžiningai. Tiesa, ne kaip ieškinio priimtino teisme sąlyga. CPK įtvirtinta, kad šaliai nesąžiningai dalyvaujant mediacijos procese teismai gali nukrypti nuo įtvirtintų bylinėjimosi išlaidų paskirstymo principų (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.). Taigi, sukelti šaliai neigiamų materialinių padarinių, jei būtų įrodyta, kad ji netinkamai elgėsi mediacijos proceso metu.

Verta atkreipti dėmesį, kad ši nuostata taikoma apskritai dalyvavimui mediacijos procese, nebūtinai privalomosios mediacijos atveju. Vis dėlto ir privalomosios mediacijos atveju nesąžiningai mediacijoje dalyvavusioms šalims, net ir gavus galimybę kreiptis į teismą, išliktų galimybė susidurti su procesinėmis sankcijomis – nukrypimu nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių. Tokio pobūdžio nuostata svarbi siekiant apsaugoti sąžiningas ginčo šalis nuo su mediacija nesuderinamų kitos šalies veiksmų, pavyzdžiui, informacijos, sužinotos mediacijos metu, atskleidimo teismui, tačiau neturi būti aiškinama plačiai.

Nors reikalavimas dalyvauti mediacijoje gera valia turi aiškų ir tinkamą tikslą – įtraukti šalis į mediacijos procesą, paskatinti jas dalyvauti produktyviai, netinkamas, per platus šio reikalavimo interpretavimas teismuose gali turėti itin žalingą poveikį mediacijos procesui. JAV teismų praktikos pavyzdžiai parodo, kad tokio netinkamo interpretavimo tikimybė yra didelė. Taigi, reikalavimas dalyvauti gera valia gali būti ne tik neefektyvus, bet ir veikti priešingai įtvirtinimo tikslui. Be to, teigiama, kad šio reikalavimo įtvirtinimo tikslas, gali būti pasiekiamas ir kitomis, mažiau šalių elgesio laisvę varžančiomis priemonėmis, tokiomis kaip ginčo šalių švietimas apie gerąsias mediacijos praktikas, konsultacijas iki mediacijos pradžios, apibrėžtus ir konkrečius reikalavimus dalyvauti mediacijos sesijoje, būtinai įtvirtinant saugiklius, neleidžiančius netinkamai interpretuoti reikalavimui dalyvauti mediacijoje taikomų sąlygų (Lande, 2002, p. 69).

⁷⁷ Alexander skiria tris konfidencialumo principo mediacijoje lygmenis: (1) dalyvio ir dalyvio; (2) dalyvio ir trečiojo asmens; (3) dalyvio ir teismo (Alexander, 2009, p. 249–251).

2.2.2.2. Reikalavimas pateikti ir išklaudyti pasiūlymus ar pristatyti pozicijas

Šis reikalavimas priverčia šalis kalbėti ir išgirsti kitos šalies nuomonę apie susidariusią situaciją. Savo pozicijas šalys vis vien išdėstytų ieškinyje ar atsiliepime į ieškinį, tad reikalavimas savo poziciją trumpai išdėstyti žodžiu papildomai šiek tiek apriboja jų laisvę pasirinkti elgesio būdą.

Kadangi šalių pristatomosios kalbos paprastai būna po mediatoriaus prisistatymo ir mediacijos proceso apibūdinimo (Kaminskienė ir kt., 2013, p. 99), tokio privalomosios mediacijos objekto įtvirtinimas iš esmės reiškia žengimą vienu žingsniu toliau nei reikalavimas dalyvauti informacinėse mediacijos sesijose. Pastarųjų metu reikalaujama pateikti informacija paprastai yra bet koku atveju apibendrintai mediatoriaus pateikiama jo prisistatomojoje kalboje (pavyzdžiui, Kaminskienė ir kt., 2013, p. 106), tad šiuo atveju papildomai iš ginčo šalių reikalaujama tik pristatyti savo pozicijas.

Nors nepavyko rasti šio modelio, įtvirtinto Europos šalių teisės aktuose, tai nereiškia, kad teismai ateityje negali išaiškinti, jog reikalavimas dalyvauti mediacijoje turėtų būti suprantamas būtent taip. Pavyzdžiui, jau anksčiau aptartame Italijos kasacinio teismo sprendime nagrinėtas Triesto apeliacinės instancijos teismo sprendimas, kuriame šis atkreipė dėmesį į tai, kad šalys pirminėje mediacijos sesijoje ne tik dalyvavo išimtinai per savo atstovus, bet ir nebuvo jokių su ginčo esme susijusių diskusijų (Italijos Respublikos Aukščiausiojo Kasacinio teismo 2019 m. kovo 27 d. sprendimas..., 2019).

Tokio pobūdžio teismo sprendimai gali praktikoje įtvirtinti, jog tam, kad reikalavimas išbandyti mediaciją ginčui spręsti būtų pripažįstamas įvykdytu, iš šalių būtų tikimasi apsikeisti pozicijomis dėl ginčo sprendimo ar diskusijų dėl galimos ginčo baigties. Šie kriterijai taip pat yra iš dalies vertinamieji ir leidžia kilti papildomiems klausimams, pavyzdžiui, ar tokio pobūdžio teiginiai, kaip, viena vertus, kaltinimas, kad potencialus atsakovas skolingas potencialiam ieškovui, kita vertus – skolos neigimas yra pakankami pozicijoms pareikšti, ar, kaip įvardijo Florencijos teismas, dalyvavimas turėtų būti efektyvus. Dėl to manytina, kad ir tokio tipo reikalavimo dalyvauti mediacijoje sukonkretinimas gali kelti antrinį bylinėjimąsi.

2.2.2.3. Dalyvavimas nustatyta laiką

Šis reikalavimas turėtų užtikrinti, kad šalys, turėdamos numatytą konkretų laiką, galės leisti į diskusijas dėl esmės ir iš tiesų suvokti, kaip atrodo

mediacija. Nors išlieka tikimybė, kad šalys, nenorinčios visapusiškai dalyvauti procese, šį laiką tiesiog sugaiš ir net nebandys gilintis į ginčo esmę, taip pat labai tikėtina, kad įgudęs mediatorius ras būdų į procesą įtraukti ir priešišškai ar tingiai nusiteikusias šalis. Galiausiai, kaip ir reikalavimas pateikti ar išklausti pasiūlymus, reikalavimas dalyvauti mediacijoje tam tikrą laiką yra dažniau aptinkamas mokslinėje literatūroje, nei Europos valstybių teisės aktuose, tačiau tokių pavyzdžių pasitaiko.

Norvegijoje besiskiriantys tėvai, turintys vaikų iki 16 metų, privalo dalyvauti vienos valandos trukmės mediacijos sesijoje, po kurios gauna sertifikatą, patvirtinantį, kad šalys dalyvavo mediacijoje ir gali pateikti skrybų prašymą bei prašymą vienišų tėvų išmokoms gauti. Reikia pasakyti, kad šioje šalyje tėvai taip pat yra įpareigoti į mediaciją atvykti patys ir dalyvauti mediacijos sesijoje tuo pačiu metu, nebent mediatorius nusprendžia, kad tinkamiau šią sesiją organizuoti šalims nesusitinkant. Šalių atstovas mediacijoje kartu su šalimis dalyvauti taip pat gali tik mediatoriaus sprendimu (Norvegijos Karalystės vaikų ir tėvų įstatymas, 1981, 51, 53 ir 54 str.; Nylund, 2018, p. 15).

Čekijoje numatyta, kad teismas gali įpareigoti šalis dalyvauti trijų valandų pirmajame susitikime su registruotu mediatoriumi (Čekijos Respublikos CPK, 1963, 100 str. 2 d.). Vis dėlto, kaip buvo pabrėžta, Čekijoje privalomosios mediacijos objektas – tarpinio tipo informacinė mediacijos sesija. Tačiau tais atvejais, kai šalys sutinka tęsti mediaciją po informacinės sesijos, kuri dažnai trunka trumpiau, likęs laikas paprastai panaudojamas mediacijai (Svatos, 2017, p. 173). Vis dėlto šios šalies teisės aktuose nėra tiesiogiai numatyta, kad pirmajam susitikimui trunkant trumpiau nei tris valandas reikalavimas nebūtų laikomas įvykdytu.

Nors tiesiogiai ir neįtvirtinta, panašaus tikslo galėtų būti pasiekama ir teisės aktais, kurie garantuoja, kad tam tikros trukmės mediacijos sesijos išlaidos bus padengiamos iš valstybės biudžeto. Tokiu atveju galima preziumuoti, kad šalys iš esmės neturi ko prarasti finansiniu požiūriu, tad gali pasinaudoti joms nemokamai skiriamu laiku. Kaip minėta, toks modelis įtvirtintas Lietuvoje (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 3 d.), Turkijoje (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos nutarimas dėl mediacijos..., 2018, 26 str. 3 d.). Norvegijoje privalomosios mediacijos šeimos bylose atveju, nors šalys ir yra įpareigosios dalyvauti tik vienoje mediacijos sesijoje, joms gali būti kompensuojama iki 7 susitikimų (Tjersland, Gulbrandsen ir Haavind, 2015, p. 21). Suprantama, tais atvejais, kai tam tikra mediacijos proceso trukmė yra kompensuojama valstybės, šalys yra tik skatinamos, tačiau nėra įpareigosios mediacijoje išbūti visą kompensuojamą laiką. Deja, statistiniai duomenys rodo, kad šalys nėra linkusios mediacijoje išbūti ilgiau

nei yra įpareigos. Norvegijos pavyzdys rodo, kad 80 procentų į privalomą mediaciją atvykusių šalių dalyvauja tik pirmojoje sesijoje (Tjersland, Gulbrandsen ir Haavind, 2015, p. 25).

Konkrečios mediacijos trukmės nustatymas suteikia aiškumo šalims, ką jos turi padaryti, kad reikalavimas pasinaudoti mediacija būtų įvykdytas. Suprantama, kad ginčo šalys, kurios bus tvirtai nusprendusios į mediaciją atvykti tik tam, kad panaikintų kliūtį pasiekti teismą, šį laiką gali tiesiog prasėdėti mediacijoje ir aktyviai joje nedalyvauti. Tačiau labiau tikėtina, kad, turėdamos aiškiai nustatytą laiko tarpą, šalys jį panaudos efektyviai. Galimybė nemokamai pratęsti mediacijos sesijos trukmę taip pat turėtų paskatinti šalis likti joje ilgiau, tačiau, kaip rodo praktiniai pavyzdžiai, šia galimybe pasinaudoja mažuma.

2.2.2.4. Detaliai neapibrėžtas reikalavimas dalyvauti mediacijoje

Nors, kaip aptarta, Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas reikalavimas mediacijoje dalyvauti sąžiningai, o priešingu atveju numatytos procesinės sankcijos, juose detaliai neregamentuojama, kas privalomojoje mediacijoje yra privaloma, kad reikalavimas pasinaudoti mediacija būtų laikomas įvykdytu, o ginčo šalys galėtų kreiptis į teismą. Nors Mediacijos įstatymo 21 straipsnyje aiškiai įvardyta, kad tais atvejais, kai kita (ne mediaciją inicijavusi) ginčo šalis nesutiko pasinaudoti privalomąja mediacija arba kai negaunama kitos ginčo šalies sutikimo, laikoma, kad mediaciją inicijavusi ginčo šalis įgyvendino reikalavimą pasinaudoti privalomąja mediacija (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 5 d.), įstatymas visiškai nedetalizuoja, kada reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija yra įvykdytas, kai abi šalys sutinka joje dalyvauti.

Tas pats pasakytina ir apie privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu – LR CPK nėra detalizuojama, kada teisėjo nurodymas ginčą spręsti mediacijos būdu yra laikomas įvykdytu, nenurodoma, kaip turėtų būti tęsiamas procesas, jei į mediaciją neatvyksta viena iš šalių. Vienintelis teisės aktuose įtvirtintas standartas mediacijos procesui, už kurio nesilaikymą šalys gali susidurti su įstatymų nustatytais neigiamais padariniais yra jau aptartas reikalavimas dalyvauti sąžiningai, tačiau, kaip minėta, LR CPK nėra nurodyta, kad nesąžiningai naudojantis mediacija reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija neturėtų būti laikomas įvykdytu.

Mediacijos įstatyme įtvirtinta, kad kiekviena ginčo šalis gali pasitraukti iš mediacijos, nenurodydama pasitraukimo priežasčių (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 5 d., 23 str. 6 d.). Nėra pagrindo teigti, kad

ši nuostata neturėtų būti taikoma privalomajai mediacijai. Tai patvirtina ir apeliacinės instancijos teismo praktika. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas, nagrinėdamas ieškovės atskirąjį skundą dėl pirmosios instancijos nutarties, kuria ieškinys paliktas nenagrinėtas dėl to, kad ieškovė nepasinaudojo privalomąja mediacija, nurodė, kad „mediacija yra grindžiama savanoriškumo principu, dėl ko asmenys gali bet kada pasitraukti iš mediacijos proceso ir tokiu atveju bus laikoma, kad privalomosios mediacijos pareiga yra realizuota ir šalis gali kreiptis į teismą“ (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 2 d. nutartis..., 2020, 14 par.). Tai leidžia teigti, kad šalis iš mediacijos proceso gali pasitraukti iškart jam prasidėjus. Tačiau tokiu atveju būtina tiksliai įvardyti, kada mediacija yra laikoma pradėta ir koku pagrindu ji laikoma pabaigta.

Mediacijos kaip socialinio reiškimo pradžia reikėtų laikyti faktinį momentą, kai ginčo šalys susitinka su mediatoriumi ir pradeda spręsti ginčą arba, jei mediacija vyksta tik individualių sesijų pagrindu šalims net nesusitikus, kai mediatorius pradeda pirmąjį susitikimą su viena iš ginčo šalių. Mediacijos kaip teisinio reiškimo pradžia paprastai laikomas sutarties dėl mediacijos taikymo pasirašymo momentas. Toks reguliavimas įtvirtintas ne vienoje Europos valstybėje, pavyzdžiui, Čekijoje (Čekijos Respublikos įstatymas dėl mediacijos..., 2012, 4 str.), Kipre (Kipro Respublikos įstatymas, numatantis tam tikrus mediacijos..., 2012, 17 str. 1 d.). Turkijoje, kur įtvirtintas privalomosios mediacijos modelis, pagal kurį reikalaujama dalyvauti pirmajame informaciniame susitikime su mediatoriumi, mediacijos pradžios momentu laikomas šalių susitarimas tęsti mediaciją po informacinės sesijos, o šis susitikimas įtraukiamas į mediatoriaus parengiamą ataskaitą (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 16 str. 1 d.). Taip aiškiai atskiriamas tiek privalomosios mediacijos objektas, tiek faktinės mediacijos pradžia.

Mediacijos juridizacija lėmė, kad su mediacija taip pat siejamos ir tam tikros procesinės garantijos, pavyzdžiui, konfidencialumas ar ieškinio bei kitų procesinių terminų sustabdymas. Dėl to teisės aktuose įtvirtintas mediacijos pradžios momentas ne visada atitinka faktinę mediacijos pradžią ir gali būti tinkamas tik konkrečios garantijos galiojimo pradžiai nustatyti. Dėl šios priežasties mediacijos pradžia teisės aktų gali būti siejama ir su kitais momentais, pavyzdžiui, siūlymo pasinaudoti mediacija gavimu, tokio siūlymo priėmimu, paraiškos dėl mediacijos pateikimu mediacijos paslaugų administratoriui ar mediatoriui, teisminės mediacijos atveju – teismo nutarties dėl teisminės mediacijos taikymo priėmimo dienos (CEPEJ, 2019, p. 60–61).

LR mediacijos įstatyme mediacijos pradžios momentas taip pat įtvirtintas siaurai – tik ieškinio senaties terminų sustabdymo tikslais. Šis

mediacijos pradžios momentas siejamas su rašytinio pasiūlymo dėl ginčo sprendimo mediacijos būdu išsiuntimu kitai šaliai arba kreipimusi į Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybą dėl privalomosios mediacijos (LR mediacijos įstatymas, 2020, 18 str. 2 d.). Šis momentas negali būti laikomas faktine mediacijos proceso pradžia, ypač kiek tai sietina su privalomąja mediacija, nes šiuo momentu net nėra pasirinktas ar paskirtas mediatorius ginčui spręsti, kita ginčo šalis taip pat nėra sutikusi prisidėti prie proceso. Taigi, mediacijos pradžios momentas privalomosios mediacijos atveju teisės aktuose nėra aiškiai įtvirtintas, kas dar labiau apsunkina privalomosios mediacijos objekto apibrėžimą ir galimybę aiškiai įvardyti, kada reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija turėtų būti laikomas įvykdytu.

Mediacijos pabaigos momentas taip pat svarbus apibrėžiant privalomosios mediacijos objektą – kad privalomąja mediacija buvo pasinaudota taip pat galėtų įrodyti dokumentas, rodantis mediacijos pabaigą. Lietuvos teismai ieškiniui priimti reikalauja įrodymų, kurie patvirtintų, kad ginčo šalys pasinaudojo privalomąja mediacija arba ieškovas inicijavo mediacijos procesą, tačiau nebuvo gauta kitos ginčo šalies sutikimo dėl mediacijos vykdymo (Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 15 d. nutartis..., 2020, 12 par. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 16 d. nutartis..., 2020, 11 par.), tačiau tiksliai nenurodoma, kokie įrodymai yra tinkami. LR mediacijos įstatyme įtvirtinta, kad mediacijos pabaiga siejama su tam tikru rašytiniu dokumentu – vienos iš ginčo šalių pareiškimu dėl nesutikimo ginčo spręsti mediacijos būdu; mediatoriaus rašytiniu pareiškimu dėl mediacijos pabaigos; ginčo šalies rašytiniu pareiškimu dėl pasitraukimo ar visų ginčo šalių rašytiniu pareiškimu dėl mediacijos pabaigos. Mediacija taip pat laikoma pabaigta pasirašius taikos sutartį (LR mediacijos įstatymas, 2020, 19 str.). Nors paskutinis pagrindas šiuo atveju nėra aktualus, kvestionuotina, ar ginčo šalies ar šalių rašytiniai pareiškimai dėl pasitraukimo iš mediacijos būtų pakankami įrodymai, jei juose niekur nebūtų mediatoriaus parašo.

Valstybės, kuriose įtvirtinti privalomosios mediacijos modeliai paprastai įpareigoja mediatorius parengti mediacijos ataskaitą, kurioje patvirtinama privalomosios mediacijos sesijos baigtis, nurodoma, ar atvyko abi šalys, ar buvo nuspręsta tęsti ginčo nagrinėjimą mediacijos būdu. Tokie reikalavimai įtvirtinti Italijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 11 str.), Azerbaidžane (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 29 str. 2–3 d.), Turkijoje (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 18A str. 10 d.). Turkijoje patvirtinta ir pavyzdinė galutinės ataskaitos forma (Turkijos Respublikos teisės reikalų generalinio direktorato Mediacijos departamentas,

sine anno). Reikalavimas parengti mediacijos ataskaitą dažnas ir kitų valstybių teisės aktuose, kuriuose privalomoji mediacija nėra įtvirtinta. Be to, šioms ataskaitoms gali būti nustatyta ir papildomų reikalavimų, pavyzdžiui, saugoti jas nustatytą laiką (Hopt ir Steffek, 2013, p. 69–70).

Tokie reikalavimai naudingi dėl kelių priežasčių – pirma, aiškiai įtvirtina mediatoriaus pareigą parengti šį dokumentą; antra, leidžia reikalauti būtent šios formos dokumento kartu su ieškiniu teismui dėl ginčų, kuriems taikomas privalomosios mediacijos reikalavimas; trečia, toks dokumentas patvirtina, kad mediacija buvo vykdoma būtent į mediatorių sąrašą įtraukto mediatoriaus (atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje tik į mediatorių sąrašą įtraukto mediatoriaus vykdoma mediacija turėtų būti laikoma tinkamu pasinaudojimu privalomąja mediacija (LR mediacijos įstatymas, 2020, 4 str. 1 d., 21 str. 2 d.)).

Patvirtinta galutinės ataskaitos forma taip pat leidžia geriau apsaugoti mediacijos proceso konfidencialumą. Būtent dėl nuogaštamų konfidencialumo principo atžvilgiu kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Kanadoje, apskritai uždrausta rengti bet kokias rašytines mediacijos ataskaitas (Hopt ir Steffek, 2013, p. 70). Kitos valstybės pasirinko kitą šios problemos sprendimo būdą – jose tiesiogiai įtvirtinta, kad mediatoriaus parengta galutinė mediacijos ataskaita nėra laikoma konfidencialia, tad tiek šalys, tiek mediatorius iš anksto žino, kad ataskaitoje pateikiama informacija turėtų būti bendrinė ir nesileisti į konkrečias ginčo detales. Toks reguliavimas įtvirtintas, pavyzdžiui, Belgijoje, kur numatyta, kad ataskaita, kurioje nurodoma, kad mediacija pasibaigė nesudarius taikos sutarties, nelaikoma konfidencialia, jei šalys raštu nesutaria kitaip (Belgijos Karalystės teismų kodeksas, 1967, 1728 str. 1 d.). Parengta pavyzdinė ataskaitos forma leidžia konkrečiai nurodyti informaciją, kuri turėtų būti joje pateikiama, pavyzdžiui, ginčas baigtas taikiu susitarimu ar vienai iš šalių pasitraukus. Tai ypač aktualu atsižvelgus į tai, kad mediatoriai neprivalo turėti teisinio išsilavinimo.

Nors Lietuvos teisės aktuose tokio reikalavimo mediatoriams tiesiogiai nėra įtvirtinta, Teisingumo ministerijos kartu su Mykolo Romerio universiteto mokslininkais parengtame metodiniame leidinyje „Mediatoriaus vadovas“ nurodoma, kad mediatorius gali konstatuoti, jog šalys jau įvykdė savo pareigą pasinaudoti privalomąja neteismine mediacija tais atvejais, kai kita ginčo šalis atsisako dalyvauti privalomojoje mediacijoje; kai šalys atvyksta į privalomąją mediaciją, pasirašo sutikimą spręsti ginčą mediacijos būdu, tačiau proceso eigoje pasinaudoja savo teise iš mediacijos pasitraukti; kai procesas nutraukiamas mediatoriaus iniciatyva (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 61). Šiame leidinyje taip pat pateikta pavyzdinė pažymos apie mediacijos pabaigą forma (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 342), kurioje mediatoriams

siūloma nurodyti, ar ginčo šalys mediacijoje dalyvavo sąžiningai, nors tokios teisės LR mediacijos įstatyme mediatoriams tiesiogiai nesuteikiama. Vis dėlto šis leidinys ir jame pateiktos pavyzdinės formos, nors ir rengtos kartu su Teisingumo ministerija, negali būti prilyginamos poįstatyminiam teisės aktui.

Duomenys apie mediacijos baigtį, įskaitant faktinę teisminės mediacijos pabaigos datą ir teisminės mediacijos rezultatą, privalo būti įvedami LITEKO bylos kortelėje teisminės mediacijos atveju (LR teisėjų tarybos 2018 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 13P-125-(7.1.2.)..., 2018, 30 p. LR teisėjų tarybos 2019 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 13P-54-(7.1.2.)..., 2019). Manytina, kad aiškumo dėlei analogiški reikalavimai mediatoriui raštu įforminti mediacijos baigtį galėjo būti įtvirtinti ir neteisminės mediacijos atveju. Tada būtų aiškiau, kada reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija laikytinas įvykdytu.

Be to, kaip parodė Italijos pavyzdys, kur žemesnės instancijos teismai reikalavo efektyvaus dalyvavimo privalomosios mediacijos sesijose (Italijos Respublikos Florencijos teismo III civilinių bylų skyriaus 2015 m. spalio 15 d. sprendimas..., 2015), net ir teisės aktuose įtvirtintus reikalavimą dalyvauti tik informacinėje mediacijos sesijoje, gali susidaryti situacijų, kai teismų praktikoje suformuojami papildomi, įstatymuose nenumatyti dalyvavimo privalomojoje mediacijoje kriterijai. Konkrečiai nenustačius, kada reikalavimas pasinaudoti mediacija yra laikytinas tinkamai įvykdytu, kaip yra Lietuvoje, ši grėsmė tik dar labiau padidėja. Tai paeiliui gali sukelti dar daugiau ginčų dėl procesinių aspektų bei šalių veiksmų mediacijos metu ir, priešingai privalomosios mediacijos įtvirtinimo tikslams, sukurti dar daugiau darbo teismams.

Jau dabar Lietuvos teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, kad mediacija buvo pasinaudota tik formaliai, todėl nelaikyta, kad šalis tinkamai pasinaudojo mediacija. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto apylinkės teismas sprendė, kad dėl to, jog ieškovė Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai nenurodė atsakovo gyvenamosios vietos adreso, kurio negalėjo žinoti, nes atsakovas prieš daugiau nei 20 metų išvyko į Ukrainą, o duomenys iš Gyventojų registro panaikinti dar 1995 m., ji tinkamai neatliko įstatyme nustatytos pareigos inicijuoti privalomos mediacijos proceso, ir atsisakė priimti ieškinį. Ši nutartis buvo pakeista apeliacinės instancijos teismo, nurodyta, kad „ieškovė pateikė įrodymus apie kreipimąsi į VGTP, t. y. bandymą inicijuoti privalomą mediacijos procesą, taip pat įrodymus, jog mediacijos procesu pasinaudoti nepavyko, kadangi nebuvo žinoma atsakovo gyvenamoji vieta. Taigi, pirmosios instancijos teismas padarė nepagrįstą išvadą, kad ieškovė tinkamai neatliko įstatyme nustatytos pareigos inicijuoti

privalomos mediacijos procesą“. (Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 16 d. nutartis..., 2020, 4 ir 17 par.)

Privalomosios mediacijos teisinis reglamentavimas Lietuvoje palieka ir daugiau nežinomųjų. Neaišku ne tik kada tiksliai reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija laikytinas įvykdytu, bet ir kiti svarbūs aspektai. Pavyzdžiui, įstatyme tiesiogiai nenurodyta, ar šalys yra įpareigosios dalyvauti pačios, ar gali tai padaryti per atstovus; ar šalys yra įpareigosios atvykti į mediaciją kartu, ar, atsižvelgiant į tai, kad mediaciją galima vykdyti pasitelkiant informacines technologijas ir mediatoriui susitinkant su šalimis individualiai, asinchroniškai (LR mediacijos įstatymas, 2020, 15 str. 1 ir 3 d.). Reikia pasakyti, kad praktikoje į šiuos klausimus žvelgiama lanksčiai – pasitaiko atvejų, kai šalys siekia mediacijoje dalyvauti tik per advokatus, pačios neatvykdamos į mediacijos sesijas, itin dažnai mediacija vykdoma šaudyklės principu, ginčo šalims niekada nesusitinkant.

Jau buvo aptarta, kad galimybę mediaciją vykdyti individualiomis sesijomis šalims nesusitinkant pabrėžia ir teisės mokslininkai, ypač nagrinėjant smurto artimoje aplinkoje problemą (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 57). Teismai taip pat apeliuoja į proceso lankstumą, pavyzdžiui, tais atvejais, kai viena iš ginčo šalių yra įkalinimo įstaigoje ir susitikimas mediacijai vykdyti dėl šios priežasties yra apsunkintas (Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 16 d. nutartis..., 2020, 13 par.).

Vis dėlto, kai yra galimybė vykdyti mediaciją šalims nesusitinkant, kyla pagrįstų klausimų, ar reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija būtų tinkamai įvykdytas, jei ginčo šalis, individualiai susitikusi su mediatoriumi, net neišklausiusi kitos šalies pozicijos, iškart pateiktų rašytinį pareiškimą, kad nebenori tęsti mediacijos. Manytina, kad tinkamai nsureguliuoti šie klausimai lems didelį kiekį antrinio bylinėjimosi, nes kils klausimas, ar reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija buvo tinkamai įvykdytas.

Dėl išvardytų priežasčių laikytina, kad Lietuvos teisės aktuose galėjo būti įtvirtinti detalesni reikalavimai, leidžiantys tiksliau apibrėžti privalomosios mediacijos objektą, šalių pareigas privalomosios mediacijos metu bei dokumentus, tinkamus įrodyti, kad šalys pasinaudojo privalomąja mediacija. Bendras, tiksliai neapibrėžtas reikalavimas dalyvauti mediacijoje ne tik nesuteikia aiškumo ginčo šalims, bet ir gali sukelti antrinį bylinėjimąsi dėl to, ar privalomąja mediacija buvo pasinaudota tinkamai. Juolab, jei laikoma, kad reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija tinkamai įvykdytas ir tada, kai šalys iš mediacijos pasitraukia iškart po mediatoriaus įžanginės kalbos, tai iš principo atitinka reikalavimą dalyvauti informacinėje

mediacijos sesijoje su mediatoriumi. Toks reikalavimas ne tik aiškesnis šalims, bet ir mažiau riboja jų laisvę pasirinkti elgesio būdą (Hopt ir Steffek, 2013, p. 26), dėl to, įrodžius, kad reikalavimas dalyvauti informacinėse mediacijos sesijose gali būti ne mažiau veiksmingas, būtent tokiam privalomosios mediacijos objektui turėtų būti teikiama pirmenybė.

2.3. Privalomosios mediacijos paslaugų kokybės užtikrinimas

Su privalomąja mediacija sietini ir kiti įgyvendinimo aspektai, kurie, nors ir nebūtinai tiesiogiai kildintini iš privalomosios mediacijos modelio, tačiau gali nulemti, ar privalomosios mediacijos modelis bus veiksmingas ir ar galės pasiekti jam išskeltus tikslus. Mediacijos paslaugų kokybė yra vienas iš svarbiausių aspektų, galinčių nulemti ilgalaikį nacionalinio privalomosios mediacijos modelio veiksmingumą.

Įtvirtinus privalomąją mediaciją, tačiau neužtikrinus mediacijos paslaugų kokybės, privalomąja mediacija ne tik nebus pasiekti jai nustatyti tikslai, pavyzdžiui, pasiekti subalansuotą ginčų, išspręstų mediacija ir teismuose, santykį, bet, tikėtina, bus sukeltas priešingas efektas. Neigiama šalių patirtis privalomosios mediacijos metu, kurią lėmė prastas mediatorių pasirengimas, gali apriboti tolesnę mediacijos instituto plėtrą visuomenėje, nes su žemos kokybės mediacijos paslaugomis susidūrusios ginčo šalys bus ne tik atgrasytos naudotis mediacija bet kada ateityje, bet ir nerekomenduos šių paslaugų savo aplinkiniams, o tai gali dar labiau sumažinti mediacijos populiarumą. Tai gali lemti, kad visuomenė į privalomąją mediaciją žiūrės tik kaip į perteklinę ir betikslę kliūtį siekiant ginčą spręsti teisme (Mirzayev, 2019). Dėl šių priežasčių mediacijos paslaugų kokybė gali padaryti itin didelę įtaką privalomosios mediacijos modelio veiksmingumui.

Tai ypač aktualu privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimo atveju, kuri lemia gerokai išaugusį mediacijų skaičių šalyje, dažnai nuo vos kelių šimtų mediacijų per metus. Pavyzdžiui, Lietuvoje, atsižvelgiant į teismą pasiekiančių šeimos bylų skaičių, privalomoji mediacija šeimos ginčiuose turėtų papildomai į mediacijos sistemą kasmet įlieti beveik 10 tūkstančių ginčų (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 10). Skirtingai nuo privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu, kur teisėjai gali atsižvelgti į mediacijos sistemos apkrautumą, o skirdami mediatorių ir į mediacijos kokybę, taikant privalomąją mediaciją pagal įstatymą beveik neįmanoma reguliuoti, kiek bus gaunama prašymų pradėti mediaciją, tad sistema nuo pat pradžių turi būti pasirengusi kokybiškai atlaikyti šį krūvį.

Todėl buvo būtina užtikrinti, kad privalomosios mediacijos sistema veiktų tinkamai, o mediacijos paslaugų kokybė būtų aukšto lygio.

Nacionalinis įstatymų leidėjas mediacijos paslaugų kokybę gali pasirinkti užtikrinti įvairiais būdais. Hopt ir Steffek (2013, p. 80–83) skiria tris mediacijos paslaugų teikimo reguliavimo modelius – rinkos reguliavimo modelį, paskatų modelį ir įgaliojimų suteikimo modelį, kuriais bent iš dalies galima užtikrinti mediacijos paslaugų kokybę. Šie modeliai aptariami toliau, vertinama, ar visi jie gali būti vienodai efektyvūs ir ar jais pasiekiamas kokybės standartas yra pakankamas privalomosios mediacijos modelio veiksmingumui užtikrinti.

2.3.1. Rinkos modelis

Pagal šį modelį mediacijos paslaugas iš esmės gali teikti bet kas, nenustatyta nei konkrečių reikalavimų mediatorių kvalifikacijai, nei reikalavimų mediatorių mokymams. Tikimasi, kad rinkos dėsniai sureguliuos mediacijos kokybę ir žmonės rinksis tik tuos mediatorius, apie kuriuos gaus gerų atsiliepimų, o tai lems, jog mediatoriai sieks tobulinti savo kvalifikaciją ir teiks kokybiškas paslaugas.

Pagaliau, kad šis modelis būtų veiksmingas, mediacijų kiekis turi būti palyginti nemažas. Tam yra kelios priežastys. Pirma, mediacija yra mišrus procesas, kuriam būtinos ne tik teorinės žinios, bet ir praktiniai įgūdžiai. Mažas mediacijų kiekis šalyje lemia, kad mediatoriams sunku įgyti mediacijos patirties, tad arba atsiranda vos keli mediatoriai, kurie turi daug mediacijos patirties, tačiau jų nepakanka patenkinti dėl privalomosios mediacijos modelio padidėjusiai paklausai, arba yra daug mediatorių, kurie turi mažai patirties. Pastarieji, įgyvendinus privalomosios mediacijos modelį, gali teikti nekokybiškas paslaugas ir taip atgrasyti ginčo šalis nuo tolesnio naudojimosi mediacija. Antra, šalyje vykstant tik kelioms mediacijoms sunkiau ir sklusti informacijai apie gerai ar blogai mediacijos paslaugas teikiančius mediatorius, nes tik nedaugelis visuomenės narių yra praktiškai ją išbandę. Taigi, šalyse, kur mediacija nėra populiari, prieš įgyvendinant privalomąją mediaciją šis mediacijos paslaugų kokybės užtikrinimo būdas nėra pakankamas. Reikia pasakyti, kad nepavyko rasti nė vienos Europos valstybės, kurioje būtų įtvirtinta privalomoji mediacija, o mediacijos paslaugų kokybę užtikrinti būtų palikta išskirtinai rinkai.

Tai patvirtina ir Lietuvos pavyzdys. Lietuvoje rinkos modelis veikė iki įtvirtinant teismo mediatorių sąrašą (teisminei mediacijai), o neteisminės mediacijos atžvilgiu – iki pat antrosios Mediacijos įstatymo redakcijos.

Nedidelė mediacijos paklausa lėmė, kad mediatoriams, net ir išklausiusiems reikiamus mokymus, nebuvo galimybių savo žinias pritaikyti praktiškai ir įgyti reikalingų praktinių įgūdžių. Tai puikiai matoma teismo mediatorių veikloje – 2018 metais teismo mediatorių sąrašė buvo 469 mediatoriai, tačiau realiai bent vieną teisminę mediaciją per metus vykdė tik 77 iš jų (LR teisminės mediacijos komisija, 2019, p. 9–18).

Rengiant mediacijos sistemos plėtros koncepciją, kuria ir pasiūlyta Lietuvoje įtvirtinti privalomąją mediaciją, taip pat numatytas siūlymas detaliam įtvirtinti aukštesnius kvalifikacinius reikalavimus mediatoriams ir jų sąrašo sudarymą, kad būtų užtikrintas kvalifikuotų mediacijos paslaugų teikimas (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, p. 56–58). Taigi, įtvirtinus privalomosios mediacijos modelį buvo ir teisės aktais nustatyti kvalifikaciniai reikalavimai mediatoriams.

2.3.2. Paskatų modelis

Remiantis šiuo modeliu yra sudaromas mediatorių sąrašas, tačiau asmenims, kurie nėra įtraukti į sąrašą, nėra draudžiama teikti mediacijos paslaugas. Vis dėlto ginčo šalys yra įvairiomis paskatomis skatinamos rinktis būtent mediatorius iš sąrašo. Pavyzdžiui, Austrijoje Civilinių ginčų mediacijos įstatymas yra taikomas tik tais atvejais, kai mediacijos paslaugos teikiamos į sąrašą įtrauktų mediatorių. Priešingu atveju dėl mediacijos nėra sustabdomi ieškinio senaties ir procesiniai terminai, netaikomos konfidencialumo taisyklės.

Vokietijoje įtvirtinta valstybės sertifikuoto mediatoriaus sąvoka, kurią mediatorius gali vartoti tik tokiu atveju, jei yra išklausęs mokymus, atitinkančius VFR teisingumo ministerijos įtvirtintus standartus. Sertifikuoto mediatoriaus sąvoka turėtų užtikrinti kokybę, todėl skatina tiek mediatorius siekti šio standarto, tiek ginčo šalis rinktis jį užtikrinti galinčius mediatorius (Hopt ir Steffek, 2013, p. 81–82).

Čekijoje taip pat įtvirtinta dualistinė sistema, kur teisės aktais reguliuojama registruotų mediatorių veikla, tačiau tiesiogiai leidžiama mediacijos paslaugas teikti ir neregistruotiems mediatoriams. Tačiau neregistruoti mediatoriai negali naudotis tam tikromis teisės aktų įtvirtintomis garantijomis, pavyzdžiui, ribota mediatoriaus civiline atsakomybe. Be to, Čekijoje įtvirtinta privalomoji mediacija teisėjo nurodymu, kur ginčo šalys gali būti privalomai siunčiamos į pirmąjį susitikimą su mediatoriumi, taip pat paremta mediatorių registru – tik į jį įtrauktiems mediatoriams suteikta teisė vesti privalomas informacines mediacijos sesijas (Svatos, 2017, p. 167). Taigi,

Čekijoje valstybė prisiima atsakomybę tik už tokios mediacijos, kuri yra integruota į valstybės teisinę sistemą, paslaugų kokybę, o privačios mediacijos atveju tik skatina mediatorius atitikti tam tikrą kokybės standartą.

2.3.3. Įgaliojimų suteikimo modelis

Šis modelis grindžiamas valstybės galia autorizuoti subjektus teikti mediacijos paslaugas, pasitelkiant registrus, sąrašus ar licencijas. Įgaliojimų suteikimo modelis tam tikra apimtimi įtvirtintas bene visose Europos valstybėse, kuriose nustatyta privalomoji mediacija, ypač kiek tai sietina su privalomąja mediacija pagal įstatymą. Nacionalinių teisės aktų analizė leidžia teigti, kad įgaliojimų suteikimo modelis gali apimti ne tik mediatorių registrą, bet ir mediacijos paslaugų administratorių ir mediacijos mokymų administratorių registrus. Kai kurios Europos valstybės, pavyzdžiui, Azerbaidžanas (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 15.1. str.), pasirinko tvarkyti bendrą mediacijos registrą, kuris apima visus tris išvardytus registrus.

- 1) **Mediatorių registrai.** Mediatorių registrai yra ne vienoje Europos valstybėje, iš jų Austrijoje, Kroatijoje, Kipre, Serbijoje (CEPEJ, 2019, p. 46). Tam, kad mediatorius būtų įtrauktas į šį registrą, paprastai reikalaujama atitikti tam tikrus kvalifikacinius reikalavimus, kurie gali padėti užtikrinti mediacijos paslaugų kokybę. Šie reikalavimai sietini su išsilavinimu, amžiumi, nepriekaištinga reputacija, pirminių ir tęstinių mediacijos mokymų išklausymu, tam tikrais atvejais ir praktikinio ar teorinio egzamino išlaikymu (CEPEJ, 2019, p. 46). Šis egzaminas gali būti organizuojamas valstybės, kaip yra Lietuvoje (LR mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 4 d. 3 p.), Graikijoje (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 28 str.), Turkijoje (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 20 str. 2 d. d) p.), jį organizuoti taip pat gali būti patikėta mediacijos mokymų administratoriams kaip mokymų dalį (pavyzdžiui, Italijos Respublikos 2010 m. spalio 18 d. dekretas Nr. 180..., 2010, 18 str. 2 d. f) p.).

Būtent toks modelis buvo įgyvendintas Lietuvoje priėmus antrąją LR mediacijos įstatymo redakciją (LR mediacijos įstatymas, 2017, 2020, 5 str.). Atitinkamai tik į LR mediatorių sąrašą įtrauktiems mediatoriams įstatymas suteikia teisę teikti mediacijos paslaugas (LR mediacijos įstatymas, 2017, 2020, 4–6 str.). Svarbu atkreipti dėmesį, kad mediacijos registrą administruojančiai institucijai, Lietuvoje – VGTPT, suteikiama teisė išbraukti kvalifikacinių reikalavimų ar kitų įtvirtintų kriterijų

nebeatitinkančius mediatorius iš šio sąrašo, kas leidžia bent iš dalies užtikrinti, kad mediatoriai nuolat tobulins savo kvalifikaciją, o iš netinkamai mediacijos paslaugas teikiančių mediatorių ši teisė bus atimta pasitelkiant nuostatas, įtvirtinančias mediatorių drausminę atsakomybę.

Vis dėlto Lietuvoje, kaip ir Italijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 16 str. 4 bis d.) bei Graikijoje (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 12 str.), šie reikalavimai taikomi ne visiems asmenims, siekiantiems teikti mediacijos paslaugas. Reikalavimas išlaikyti mediatorių kvalifikacinį egzaminą Lietuvoje nėra taikomas advokatams, antstoliams ir notarams, turintiems trejų metų atitinkamo darbo patirtį. Teisėjams, turintiems ne mažesnę kaip trejų metų teisėjo darbo patirtį, mediatoriaus kvalifikacinio egzamino laikyti taip pat nereikia. Be to, jiems užtenka išklaudyti įvadinčius, ne trumpesnius kaip 16 akademinį valandų, mediacijos mokymus. Išklaudyti mediacijos mokymų ir išlaikyti kvalifikacinio egzamino taip pat nereikalaujam iš asmenų, kurie turi socialinių mokslų daktaro laipsnį ir yra vedę ne trumpesnius kaip 100 akademinį valandų mokymus mediacijos tema (LR mediacijos įstatymas, 2017, 2020, 6 str. 2 d.).

Tokia tvarka yra kritikuojama. Nekvestionuojant advokatų, notarų ar antstolių teisinių žinių, pabrėžiama, kad mediacija reikalauja specifinių žinių, kurių asmuo nebūtinai įgyja dirbdamas teisinį darbą ar mokymų metu. Tai pagrindžia ir faktas, kad mediatorių kvalifikacinį egzaminą išlaiko tik apie 50 procentų jame dalyvaujančių asmenų (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 57). Galima teigti, kad vien mokymų neužtenka įgyti mediacijai reikalingų įgūdžių ir žinių. Dėl įtvirtinto ilgo išimčių sąrašo susidaro situacija, lemianti, kad tik apie penktadalis į mediatorių sąrašą įtrauktų asmenų yra išlaikę kvalifikacinį egzaminą. Nors, kaip bus aptarta toliau tekste, tokios išimtys leidžia sumažinti suinteresuotų šalių priešišumą, tokie duomenys neleidžia teigti, kad mediacijos paslaugų kokybė yra tinkamai užtikrinama, kaip to siekta Mediacijos įstatymo pakeitimais.

- 2) **Mediacijos paslaugų administratorių registrai.** Mediacijos paslaugų kokybė gali būti užtikrinama reguliuojant mediacijos paslaugų administratorių veiklą. Pavyzdžiui, Italijos įstatymų leidėjai pasirinko reguliuoti visų pirma ne pačių mediatorių veiklą, o mediacijos paslaugų administratorių – viešųjų ar privačių juridinių asmenų, galinčių teikti mediacijos paslaugas – veiklą. Atitinkamai Italijoje administruojamas mediacijos registras, kuriame nurodomos privačios ir viešosios mediacijos organizacijos ir su jomis siejami individualūs mediatoriai,

kuriems taip pat nustatyti kvalifikaciniai reikalavimai (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 1 str. 1 d. d) p. ir 16 str. 1 d.; Italijos Respublikos 2010 m. spalio 18 d. dekretas Nr. 180..., 2010, 3 ir 6 str.).

Mediacijos paslaugų administratoriams gali būti keliami įvairūs reikalavimai, susiję su įstatiniu kapitalu, civilinės atsakomybės draudimu, aptarnaujamomis teritorijomis, patalpomis, pritaikytomis mediacijos paslaugoms teikti, statistinių duomenų teikimu atsakingoms institucijoms ir, svarbiausia, mediatoriais, kurie sutinka teikti mediacijos paslaugas su šiuo mediacijos paslaugų administratoriumi. Pavyzdžiui, Italijoje mediacijos paslaugų administratoriai turi patvirtinti, kad bent 5 mediatoriai sutiko teikti paslaugas (Italijos Respublikos 2010 m. spalio 18 d. dekretas Nr. 180..., 2010, 4 str. 2 d.), Azerbaidžane – bent du (Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 11.3. str.). Mediacijos paslaugų administratoriai taip pat gali būti įpareigojami užtikrinti tinkamą jiems dirbančių mediatorių kvalifikaciją, parengti elgesio kodeksus, parengti ir registro administratoriui pranešti apie taikomas paslaugų kainas (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 16 str. 1 ir 3 d.).

Lietuvoje mediacijos paslaugų administratorių registro nevedama. Detalūs reikalavimai jų veiklai taip pat neįtvirtinti – LR mediacijos įstatyme tiesiog nurodyta, kad mediacijos paslaugų administratorius yra viešasis arba privatus juridinis asmuo, kuris rekomenduoja ar skiria mediatorius, siūlo ar nustato mediacijos taisykles, administruoja mediacijos išlaidas, suteikia patalpas, kuriose atliekama ši procedūra, ir (arba) teikia kitas su mediacija susijusias paslaugas (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 4 d.).

Nors reikalavimas mediacijos paslaugas administruoti tik per administratorius ir detalių reikalavimų jiems nustatymas leidžia geriau užtikrinti mediacijos paslaugų kokybę, jų prieinamumą ir ginčo šalių pasitenkinimą, kartu toks reikalavimas gali riboti galimybes pavieniams mediatoriams teikti mediacijos paslaugas. Tai ypač svarbu, kai mediacija tik populiarėja, tad tik labai mažai daliai mediatorių tai yra pagrindinė profesinė veikla. Tokiu atveju didelio įstatinio kapitalo, civilinės atsakomybės draudimo ar patalpų reikalavimai gali atgrasyti pavienius mediatorius nuo mediacijos paslaugų teikimo, nes pradinės investicijos yra per didelės.

- 3) **Mediacijos mokymų teikėjų registras.** Vienas iš pagrindinių kvalifikacinių reikalavimų asmenims, siekiantiems būti įtrauktiems į mediatorių sąrašą, yra išklaustyti nustatytos trukmės mediacijos

mokymus. Dėl to mediacijos paslaugų kokybė daug priklauso nuo mediacijos mokymų kokybės, mediacijos trenerių patirties ir įgūdžių, kursų metu pateikiamos informacijos. Tai dar aktualiau tose valstybėse, kuriose egzaminavimas taip pat patikėtas mediacijos mokymų teikėjams, o ne valstybės ar savivaldos institucijoms.

Ne viena Europos valstybė, iš jų Austrija, Graikija, Italija, Turkija, Azerbaidžanas, mediacijos kursų kokybę užtikrinti pasirinko taip pat remdamosi mediacijos mokymus galinčių teikti asmenų licencijavimu ar įtraukimu į registrus, nustatyti ir detalūs reikalavimai šiems asmenims. Šie reikalavimai iš dalies panašūs į taikomus mediacijos paslaugų administratoriams ir gali būti siejami su civilinės atsakomybės draudimu, reikalavimais patalpoms ir, žinoma, mediacijos trenerių patirtimi (CEPEJ, 2019, p. 47–48).

Lietuva pasirinko kiek kitokį kelią. Konkretūs reikalavimai mediacijos mokymų paslaugų teikėjams teisės aktuose nėra nustatyti, tačiau LR teisingumo ministro įsakymu patvirtintas Mokymų mediacijos tema minimalių reikalavimų sąrašas (Mokymų mediacijos tema minimalių reikalavimų sąrašas, 2018). Nors šie reikalavimai pateikiami pakankamai detalai, įvardijant ne tik konkrečias mokymų temas, bet ir jų organizavimo pobūdį, asmenims, vedantiems mokymus, konkretūs reikalavimai neįtvirtinti. Manytina, kad nuo jų taip pat priklauso mediacijos mokymų kokybė. Dėl to mediacijos mokymų teikėjų registras ir konkretūs reikalavimai ne tik mokymų medžiagai, bet ir patiems teikėjams gali geriau užtikrinti mediacijos mokymų kokybę, kas pačiam gali lemti ir aukštesnę mediacijos paslaugų kokybę.

Prie įgaliojimo suteikimo modelio taip pat priskirtinas jo porūšis – sektorinis įgaliojimų suteikimo modelis. Jam priskiriami atvejai, kai teismai sudaro ir administruoja teismo mediatorių sąrašus arba kai įgaliojimai teikti mediacijos ar susijusias paslaugas suteikiami tik tam tikrame sektoriuje. Reikia pažymėti, kad sektorinis įgaliojimų suteikimo modelis turi panašų efektą į paskatų modelį tais atvejais, kai už sektoriaus ribų mediatorių veikla nėra ribojama – vien atitiktis tam tikriems sektoriniams reikalavimams faktas gali paskatinti ginčo šalis rinktis būtent šiuos mediatorius.

Sektorinis įgaliojimų suteikimo modelis Lietuvoje buvo įgyvendintas dar 2005 m. kartu su Bandomuoju teisminės mediacijos projektu. Projekto eigoje teismo mediatorių sąrašas plėtėsi, mediatoriais galėjo tapti ne tik teisėjai, o teisminė mediacija galiausiai buvo išplėsta į visus Lietuvos teismus. 2014 m. teismo mediatoriams numatyti detalūs

kvalifikaciniai reikalavimai, susiję su išsilavinimu ir mokymais, į teismo mediatorių sąrašą asmenys buvo įtraukiami tik komisijos sprendimu (LR teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-124-(7.1.2)..., 2014, 4 ir 6 p.). Nors tik šie asmenys galėjo teikti teisminės mediacijos paslaugas, tačiau neteisminės mediacijos paslaugas galėjo teikti bet kas. Kaip jau aptarta, priėmus antrąją LR mediacijos įstatymo redakciją, buvo įtvirtintas visapusiškas įgaliojimų suteikimo modelis ir suformuotas vienas mediatorių sąrašas, suteiktas pereinamasis laikotarpis teismo mediatoriams užtikrinti atitiktį reikalavimams.

Sektoriniai įgaliojimų suteikimo modeliai, panašūs į aptartąjį ankstesnėje pastraipoje, taip pat įtvirtinti Norvegijoje ir Portugalijoje. Šio modelio variacijos taip pat įgyvendintos Prancūzijoje, kur teismai kiekvienu atveju patikrina šalių siūlomo mediatoriaus kandidatūrą, ir Nyderlanduose, kur, nors ir nėra numatyta konkrečių reikalavimų mediatoriams, pagal valstybės garantuojamos teisinės pagalbos schemas ar teismų rekomendacijas yra skiriami tik mediatoriai iš tam tikros profesinės asociacijos, dėl ko pačioje asociacijoje įgyvendinti griežti reikalavimai mediatorių kvalifikacijai (Hopt ir Steffek, 2013, p. 80–81).

Nors sektorinis įgaliojimų suteikimo modelis yra pakankamas privalomosios mediacijos teisėjų nurodymu įtvirtinimo atveju, tais atvejais, kai privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo schema nėra susieta su teismine mediacija, jis nėra pakankamas užtikrinti mediacijos paslaugų kokybę. Net jei konkretūs reikalavimai numatyti tik privalomosios ar teisminės mediacijos atveju, t. y. tiek, kiek mediacija yra integruota į valstybės teisinę sistemą, toks modelis gali būti nepakankamas privalomosios mediacijos tikslams pasiekti. Kaip plačiau aptariama trečiojoje darbo dalyje, vienas iš privalomosios mediacijos tikslų paprastai siejamas su visuomenės švietimu, siekiant paskatinti ją dažniau naudotis mediacija. Situacijos, kai išbandę privalomąją mediaciją asmenys sieks kitą ginčą spręsti privačiai, tačiau susidurs su prastos kokybės paslaugomis, gali atgrasyti ginčo šalis nuo tolesnio naudojimosi mediacija.

Valstybė, pasirinkusi detalai reglamentuoti mediaciją ir integruoti ją į civilinį procesą, privalo prisiimti atsakomybę ir už mediacijos paslaugų kokybę (Mirzayev, 2019). Mediatorių veiklos reguliavimo formų analizė leidžia teigti, kad valstybė efektyviausiai mediacijos paslaugų kokybę gali užtikrinti įgyvendinusi plačią taikymo sritimi pasižymintį įgaliojimų suteikimo modelį, kuriuo būtų reguliuojama ne tik mediatorių, bet ir mediacijos paslaugų administratorių ir mediacijos mokymų teikėjų veikla.

Nors sektorinis įgaliojimų suteikimo modelis, jei jis apima visus privalomosios mediacijos atvejus, taip pat gali būti veiksmingas, visa apimantis įgaliojimų suteikimo modelis teikia galimybę užtikrinti, kad mediacijos paslaugos šalies mastu bus kokybiškos, o tai leidžia tikėtis didesnio privalomosios mediacijos modelio veiksmingumo.

3. PRIVALOMOSIOS MEDIACIJOS IR TEISĖS Į TEISMINĘ GYNYBĄ SANTYKIS

LR Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „[a]smuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“. LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžiama, kad šioje dalyje yra įtvirtintas konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje taip pat pabrėžiama, kad asmens teisė kreiptis į teismą yra viena svarbiausių teisinės valstybės vertybių (LR Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas, 4 p.). Asmens teisė kreiptis į teismą dažnai vertinama kartu su konstituciniu imperatyvu, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai (LR Konstitucija, 1992, 109 str.).

Konstituciniai teisminės gynybos prieinamumo reikalavimai detalizuojami žemesnės galios Lietuvos Respublikos teisės aktuose. LR teismų įstatymo (2002) 4 str. pabrėžiama, kad tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybės piliečiai, įmonės, įstaigos, organizacijos ir kitos įstaigos turi teisę į teisminę gynybą nuo kėsinimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir įstatymuose, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse įtvirtintas jų teises ir laisves. LR CPK (2002) 5 str. įtvirtinta, kad kiekvienas suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas.

Kad konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas taikomas ir iš civilinių teisinių santykių atsirandančioms teisėms ir laisvėms ginti, iš jų ir iš šeimos teisinių santykių kylančioms teisėms bei laisvėms, pagrindžia ir Konstitucinio Teismo išaiškinimai. Nors LR Konstitucijos 30 str. tiesiogiai minimos tik asmens konstitucinės teisės ir laisvės, LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą pabrėžta, kad šią nuostatą reikėtų suprasti plačiai – „teisme turi būti ginamos asmenų pažeistos teisės ir teisėti interesai nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje, ar ne“ (LR Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas, 4 p.; LR Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas, 3 p.; LR Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, 12.1. p.). Konstitucinio Teismas taip pat įtvirtino, kad „asmens teisės turi būti ginamos ne formaliai, o realiai ir veiksmingai tiek nuo privačių asmenų, tiek nuo valdžios institucijų ar pareigūnų neteisėtų veiksmų“ (LR Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas, 3 p.; LR Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, 12.1. p.; LR Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas 86.2 p.). Be to, Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad „teisę į

teisminę pažeistų konstitucinių teisių ir laisvių gynybą turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos“ (LR Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 10 d. nutarimas, 5 p.; LR Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas 86.2 p.), taigi, pabrėžiama, jog asmens absoliučios teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą įgyvendinimą lemia subjektyvus asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės buvo pažeistos (LR Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas, 16 p.; LR Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas 50 p.).

LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje privalomosios mediacijos ir konstitucinio teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principo santykis nagrinėtas niekada nebuvo, tačiau Konstitucinio Teismo doktrinoje ne kartą pabrėžta, „jog konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip reiškianti, esą įstatymų leidėjas gali nustatyti tik tokį teisinį reguliavimą, kad asmuo, siekiantis apginti, jo manymu, pažeistas teises ir laisves, visais atvejais galėtų kreiptis į teismą tik tiesiogiai“ (LR Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, 12.1. p.; LR Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas 50 p.).

Konstitucinis Teismo nutarimuose taip pat nuosekliai konstatuojama, kad nors įstatymų leidėjas ir „turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmenų teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme“, o „asmens konstitucinė teisė kreiptis į teismą negali būti dirbtinai suvaržoma, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas“, „[t]eisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka“. Svarbiausia užtikrinti, kad nebūtų nustatyta „tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme“ (LR Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas; LR Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas, 4 p.; LR Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas, 3 p.; LR Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas, 6 p.; LR Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas, 12.1. p. ir kiti). Teismų praktikos nuoseklumas šiuo klausimu pripažįstamas ir teisės mokslo doktrinoje – pabrėžiama, kad teismuose laikomasi aiškinimo, kad „teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos yra fundamentali asmens teisė, pripažįstama tiek nacionalinių, tiek tarptautinių teisės aktų, tačiau ji nėra absoliuti“; kad teisė kreiptis į teismą yra neatsiejama nuo asmens pareigos padaryti tai pagal įstatymų nustatytas taisykles, įskaitant ir tai bylų kategorijai įstatymų nustatytos ginčo išankstinio nagrinėjimo ne teisme tvarkos laikymąsi (Paškevičienė, 2019, p. 70).

Iki šiol LR Konstitucinis Teismas tik keletu atvejų yra pripažinęs, kad ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka pažeidžia konstitucinį teisminės gynybos

prioriteto ir universalumo principą. Visais šiais atvejais ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka buvo įtvirtinta taip, kad jos metu priimti sprendimai buvo privalomi ginčo šalims ir galutiniai, t. y. buvo apribota galimybė šiuos sprendimus apskųsti teismui. Būtent dėl šios priežasties vertinta ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka buvo pripažinta neatitinkanti LR Konstitucijos 30 str. nuostatų (LR Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas; LR Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas; LR Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 10 d. nutarimas). Pažymėtina, kad visi šie sprendimai priimti vertinant administracinei justicijai priskirtinas ikiteismines ginčų nagrinėjimo tvarkas.

Būtent administracinėje justicijoje ikiteisminės ginčų sprendimo tvarkos įtvirtinamos itin dažnai⁷⁸. Administraciniuose ginčiuose šią funkciją atlieka administracinių ginčų komisijos (LR administracinių bylų teisenos įstatymas, 2016, 27 str.), atskirų administracinių ginčų kategorijų įstatymai numato ir kitas ginčų nagrinėjimo ne teismo tvarka institucijas. Pavyzdžiui, prieš skundžiant teismui, socialinių darbuotojų išvadas dėl asmens socialinių paslaugų poreikio reikia apskųsti savivaldybės administracijos direktoriui (LR socialinių paslaugų įstatymas, 2006, 35 str. 1 d.); aplinkos apsaugos pareigūno išduotą privalomąjį nurodymą prieš gaunant galimybę kreiptis į teismą privalu apskųsti aplinkos apsaugos valstybinę kontrolę vykdančios institucijos vadovui arba jo įgaliotam asmeniui (LR aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas, 2002, 25 str. 2 ir 7 d.), mokestinius ginčus privalu prieš kreipiantis į teismą spręsti mokestinių ginčų komisijose arba pateikiant skundą centriniam mokesčių administratoriui (LR mokesčių administravimo įstatymas, 2004, 145, 150 ir 151 str.).

Nors išankstinė privaloma nagrinėjimo ne teisme tvarka dažniau naudojama administracinėje justicijoje, ji įtvirtinama ir tam tikrų kategorijų civiliniuose ginčiuose. Pavyzdžiui, privaloma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka numatyta daugiabučių namų ar kitos paskirties pastatų savininkų bendrijos narių ir bendrijos valdymo ar kitų organų ginčams spręsti (LR daugiabučių gyvenamųjų namų..., 2012, 23 str.), taip pat iš viešųjų pirkimų teisinių santykių kylantiems ginčams, kai jie kyla iki pirkimo sutarties ar preliminarosios sutarties sudarymo (LR viešųjų pirkimų įstatymas, 2017, 101 str. 3 d.). Privalomoji ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka įtvirtinta ir

⁷⁸ Vien Vilniaus apygardos administracinio teismo informacinėje svetainėje išvardyta daugiau kaip 10 skirtingų privalomų ikiteisminių ginčų sprendimų atskirų kategorijų ginčams (Vilniaus apygardos administracinis teismas, 2017), o LVAT Teismų praktikos departamento (2010, p. 452–453) parengtame apibendrinime detaliai nagrinėjama 18 skirtingų kategorijų ginčų, kuriems taikoma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka.

darbo ginčams spręsti (LR darbo kodeksas, 2016, 220 str. 1 d., 231 str. 1 d.), grupės ieškiniams nagrinėti (LR CPK, 2002, 444-2 str. 1 d.).

Įvertinus tai, kad privaloma ikiteisminių ginčų sprendimo tvarka itin dažnai įtvirtinama administracinėje justicijoje, reikia atsižvelgti ir į administracinių teismų formuojamą praktiką dėl šios tvarkos, ypač kiek tai susiję su galimybe riboti asmens teisės į subjektyvių teisių gynybą. Kaip pabrėžiama LVAT Teismų praktikos departamento parengtame apibendrinime (LVAT Teismų praktikos departamentas, 2010, p. 456), LVAT praktikoje taip pat pripažįstama, kad teisė į teisminę gynybą nėra absoliuti, o asmuo įgyja teisę kreiptis į teismą teisminės gynybos tik tada, kai laikosi tai bylų kategorijai įstatymų nustatytos bylos išankstinio nagrinėjimo ne teisme tvarkos (LVAT išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 11 d. nutartis...). Be to, pabrėžiama, jog tai, kad teisės aktai nustato pareigą tam tikrą visuomeninį konfliktą iš pradžių spręsti ikiteismine tvarka, nepaneigia konstitucinės teisės pasinaudoti teismine gynyba (LVAT 2007 m. lapkričio 9 d. nutartis...). Paškevičienė (2019, p. 72–73), išanalizavusi administracinių teismų praktiką, padarė išvadą, jog pagal teisminės gynybos prieinamumo ir universalumo principą taip pat reikalaujama, kad, pirma, privaloma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka būtų aiškiai numatyta įstatyme⁷⁹; antra, privaloma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka ne tik nebūtų aiškinama plečiamai, bet ir būtų nustatyta aiškiai ir nedviprasmiškai.

Civiliniame procese taikomai privalomai ikiteisminei ginčų sprendimo tvarkai taip pat keliami panašūs reikalavimai. LR CPK (2002) 22 str. nurodoma, kad privaloma išankstinio ginčų sprendimo ne teisme tvarka civiliniame procese turėtų būti įtvirtinta įstatymuose. LAT jurisprudencijoje, vertinant teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą, kai nesilaikoma išankstinės ginčų sprendimo ne teisme tvarkos, be kita ko, pažymima, kad nors tiek LR Konstitucijos 30 straipsnis, tiek LR CPK 5 straipsnis kiekvienam suinteresuotam asmeniui suteikia teisę kreiptis į teismą, o ši teisė negali būti paneigiama, „tačiau gali būti nustatoma speciali jos įgyvendinimo tvarka, pavyzdžiui, teisės aktais gali būti reglamentuota ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka“ (LAT Civilinių bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 16 d. nutartis...). Be to, pabrėžiama, kad LR CK 1.137 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė savo nuožiūra laisvai naudotis civilinėmis teisėmis, iš jų ir teise į teisminę gynybą, taip pat nėra absoliuti (LAT Civilinių bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 30 d. nutartis...).

⁷⁹ Šiuo atveju sąvoka „įstatymas“ vartojama siaurąja prasme kaip parlamento priimtas teisės aktas. Atitinkamai, privaloma ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka neturėtų būti įtvirtinama poįstatyminiame teisės akte.

Atsižvelgiant į aptartas Lietuvos teisės aktų nuostatas ir LR Konstitucinio Teismo, LVAT ir LAT jurisprudenciją, galima užtikrintai teigti, jog tam, kad nebūtų pažeistas konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas, nėra būtina užtikrinti, kad asmuo visais atvejais galėtų kreiptis tik tiesiogiai. Privalomos ikiteisminės ginčų sprendimo tvarkos nustatymas, taigi ir privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimas, taip pat savaime šio principo užtikrinamų teisių nepažeidžia. Analogišką išvadą reikėtų padaryti ir dėl privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu – nors tokiu atveju teismo procesas jau yra pradėtas, esant teisėjo nurodymui pasinaudoti mediacija, teismo procesas yra tik trumpam laikui atidedamas. Taigi, Konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas turėtų būti laikomas pažeistu tik tais atvejais, kai įtvirtinus ikiteisminę ginčų sprendimo tvarką⁸⁰ būtų paneigta asmens teisė ginti savo teises ir laisves teisme.

Siekiant įvertinti, ar Lietuvos kontekste privalomosios mediacijos pagal įstatymą kaip ikiteisminės ginčų sprendimo tvarkos įtvirtinimas ar privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu įtvirtinimas gali būti laikomas pažeidžiančiu konstitucinį teisminės gynybos principą, reikia įvertinti, ar pasinaudojęs privalomąja mediacija asmuo, vis dar manantis, kad jo teisės ir laisvės pažeistos, išsaugo teisę ginti savo teises ir laisves teisme. Atsižvelgiant į anksčiau šiame skyriuje aptartą LR Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, galima teigti, kad būtent šis kriterijus laikytinas svarbiausiu vertinant, ar privaloma ikiteisminė ginčo sprendimo tvarka pažeidžia LR Konstitucijos 30 straipsnio nuostatas.

Mediacija kaip privaloma išankstinė ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka gerokai skiriasi nuo kitų civiliniame procese ar kitose procesinėse teisės normose įtvirtintų ikiteisminių ginčo sprendimo tvarkų, ypač kiek tai sietina su ginčo sprendimo rezultatu. Kitos Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtintos ikiteisminės ginčų sprendimo tvarkos paprastai įtvirtina reikalavimą tam tikrai ikiteisminei ginčų sprendimo institucijai priimti sprendimą dėl ginčo šalių, kuris gali būti privalomai vykdomas, jei nėra apskundžiamas teismui.

Tai ypač aktualu dėl administracinėje justicijoje įtvirtintų išankstinių ginčų sprendimo ne teisme tvarkų. Pavyzdžiui, nagrinėjant administracinėje justicijoje įtvirtintą įvairių tiek privalomą, tiek neprivalomą ikiteisminę ginčų sprendimo tvarką, pabrėžiama, kad tais atvejais, kai tam tikrai bylų kategorijai nustatoma išankstinio nagrinėjimo ne teisme tvarka, „asmuo turi pareigą

⁸⁰ Ar, privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atžvilgiu, kitaip iš dalies atidėjus galimybę tęsti ginčo nagrinėjimą teisme.

kreiptis į konkrečią ikiteisminę instituciją, ir tik gavęs pastarosios sprendimą dėl jo skundo išnagrinėjimo iš esmės, asmuo, būdamas nepatenkintas šiuo sprendimu, įgyja teisę dėl pažeistų teisių gynbos kreiptis į teismą“ (Paškevičienė, 2019, p. 70). LVAT Teismų praktikos departamento (2010, p. 456) parengtoje LVAT praktikos apžvalgoje, nagrinėjant galimas išankstinio administracinių ginčų nagrinėjimo institucijų klasifikacijas, taip pat išskiriamos tik institucijos, priimančios privalomus arba neprivalomus sprendimus, nenagrinėjant galimybes, kad konkretus trečiojo asmens sprendimas ginčo atžvilgiu apskritai nebūtų priimamas.

Pagrindinis mediacijos kaip ikiteisminio ginčų sprendimo būdo bruožas, skiriantis jį nuo kitų privalomų ikiteisminių ginčų sprendimo tvarkų, ypač įtvirtintų administracinėje justicijoje, yra tas, kad, kaip aptarta šio darbo 1.3.3.2. poskyryje, mediatorius neturi nei teisės priimti privalomo sprendimo dėl to, kokiomis sąlygomis turėtų būti išspręstas šalių ginčas, nei gali versti šalis sudaryti taikos sutartį prieš jų valią. Mediacija, jos nenutraukus prieš pasiekiant taikų susitarimą, gali būti baigiama tik šalių taikos sutartimi (LR mediacijos įstatymas, 2020, 19 str.), nenumatant galimybes mediatoriui priimti sprendimą ginčo šalių atžvilgiu dėl konkrečios ginčo baigties kaip vienos iš galimų mediacijos baigčių.

Civiliniuose teisiniuose santykiuose taip pat aptinkama privalomų išankstinių ginčų nagrinėjimo ne teisme tvarkų, kurių pagrindu gali būti reikalaujama pateikti kitai ginčo šaliai pretenziją prieš gaunant galimybę ginčą spręsti teisme. Toks reguliavimas įtvirtintas dėl iš viešųjų pirkimų santykių kylančių ginčų (LR viešųjų pirkimų įstatymas, 2017, 101 str. 3 d.), grupės ieškinio teikimo atveju (LR CPK, 2002, 444-2 str. 1 d.). Manytina, kad tokios tvarkos savo pobūdžiu yra artimesnės privalomajai mediacijai kaip ikiteisminiam ginčų sprendimo būdui, nes jų pagrindu taip pat siekiama taikiai išspręsti ginčą, tik, kitaip nei mediacijoje, trečiojo asmens dalyvavimas nėra privalomas. Vis dėlto šių ikiteisminių ginčų sprendimo tvarkų atitiktis konstituciniam teisminės gynbos principui LR Konstitucinio Teismo tiesiogiai nagrinėta taip pat nebuvo, todėl reikia atskirai išanalizuoti taikaus susitarimo tarp ginčo šalių potencialą riboti teisę į teisminę gynybą.

Taikos sutartis ginčo šalims įgyja galutinio teismo sprendimo (*res judicata*) galią ir gali būti vykdoma priverstinai tik tuo atveju, jei ji yra patvirtinama įsiteisėjusia teismo nutartimi⁸¹ (LR mediacijos įstatymas, 2020, 16 str. 3 d.). Tokiu atveju dėl ginčo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu negali būti priimamas ieškinytis teisme (LR CPK, 2002, 137

⁸¹ Be to, teismas taikos sutartį gali patvirtinti tik tuo atveju, jei ji neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar viešajam interesui (LR CPK, 2002, 42 str. 2 d.)

str. 4 d.). Esant tokiai teismo patvirtintos taikos sutarties galiai, taikos sutarties turinys gali būti pakeistas tik abipusiu šalių susitarimu arba dėl jos sąlygų sprendžiant atnaujinus byloje procesą (LR CPK, 2002, 366 str. 1 d. 2 ir 9 p.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-61/2008; 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-108/2010). Taigi faktiškai šalys, kurių taikos sutartis buvo patvirtinta teismo nutartimi, nebetenka galimybės tą patį ginčą nagrinėti teisme

Galiausiai, LAT jurisprudencijoje nurodoma, kad „civilinės bylos užbaigimas taikos sutartimi atitinka civilinio proceso tikslus, dispozityvumo, proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principus <...> ir yra teismo skatintina pozityvi siekiamybė“. Be to, atkreipiamas dėmesys, kad įstatymų leidėjas taip pat daug dėmesio skiria taikiam civilinės bylos užbaigimui ir jį skatina pasitelkdamas žyminio mokesčio lengvatas, mediacijos plėtrą (LAT Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 18 d. nutartis..., 54 p.). Taip pat pabrėžiama, kad ginčo šalims išreikšus valią ginčą baigti taikiai, teisme turi būti sudarytos visos sąlygos įstatyme nustatyta tvarka tokiai šalių valiai įgyvendinti (LAT Civilinių bylų skyriaus 2019 m. spalio 4 d. nutartis ..., 48 p.). Taigi, savanoriškas taikos sutarties sudarymas negali būti laikomas asmens teisės ginti savo teises ir laisves teisme paneigimu, nes šios sutarties sudarymas ir pateikimas teismui tvirtinti suponuoja, kad ginčo šalys savo teises ir laisves apgynė kitais teisėtais būdais.

Be to, prašymas patvirtinti taikos sutartį gali būti paduodamas tik abiejų šalių bendru prašymu arba vienos šalies prašymu, esant kitos šalies sutikimui⁸² (LR mediacijos įstatymas, 2020, 16 str. 3 d.). Taigi, net jei šalių subjektyvia nuomone jos jaustųsi patyrusios netinkamą spaudimą iš mediatoriaus ir teigtų, kad tik dėl to sudarė taikos sutartį, LAT jurisprudencijoje pabrėžiama, kad iki šią sutartį patvirtinant, bet kuri iš taikos sutarties šalių gali išreikšti valią netvirtinti tokios sutarties (LAT Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 18 d. nutartis..., 53 p.). Teismo nutartimi nepatvirtinta taikos sutartis *res judicata* galios neįgyja ir galėtų būti nugincyta bendraisiais sandorių negaliojimo pagrindais, jei tam yra teisinis pagrindas (LR CK, 2000, 1 knygos IV skyriaus normos).

⁸² Verta atkreipti dėmesį, kad ne visos Europos valstybės taiko tokią mediacijos metu pasiektos taikos sutarties pripažinimo privalomai vykdomu dokumentu tvarką – dalis jų teisės aktuose tiesiogiai nereikalauja, kad abi ginčo šalys, mediacijos metu sudariusios taikos sutartį, atskirai papildomai sutartų ir dėl to, kad ji būtų privalomai vykdoma, kitose valstybėse tam, kad mediacijos metu pasiektas susitarimas būtų paverstas privalomai vykdomu dokumentu, užtenka vienos ginčo šalies prašymo (Žukauskaitė, 2019, p. 211).

Nors LR Konstitucinis Teismas nėra nagrinėjęs Lietuvoje įtvirtinto privalomosios mediacijos modelio atitikties konstituciniam teisminės gynybos principui, vertinant Lietuvoje įtvirtintą teisinį reguliavimą ir aukščiausią galią turinčių Lietuvos teismų išaiškinimus, privalomoji mediacija neturėtų būti laikoma prieštaraujančia konstituciniam teisminės gynybos principui tiek, kiek šalys nėra verčiamos sudaryti taikos sutartį ir ją patvirtinti teisme, o, nepasiekusios taikos sutarties, gali efektyviai pasinaudoti teise ginti savo teises ir laisves teisme.

Vis dėlto, net ir vertinant Lietuvos kontekste, LR Konstitucija ir LR Konstitucinio Teismo išaiškinimai nėra vieninteliai aktualūs šaltiniai nagrinėjant privalomosios mediacijos atitiktį asmens teisei į teisminę gynybą. Teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principu pagrįsta asmens teisė į teismą laiduojama ir tarptautiniuose teisės aktuose (LVAT Teismų praktikos departamentas, 2010, p. 453), be kita ko, EŽTK ir ES pagrindinių teisių chartijoje. Dėl to būtina įvertinti ir privalomosios mediacijos potencialą apriboti šiuose dokumentuose įtvirtintas asmens teises, ypač kiek tai sietina su teismine gynyba.

EŽTK 6 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į teisingą teismą – „[n]ustatant kiekvieno asmens pilietines teises ir pareigas <...>, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo“, o 13 straipsnyje – asmens teisė į veiksmingą teisinę gynybą (*Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija*, 1995, 6 ir 13 str.). Ši iš EŽTK 6 ir 13 straipsnių bei ES valstybių narių konstitucinių tradicijų kylanti teisė taip pat pakartotinai užtvirtinta ir ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje (Rosalba Alassini, 2010, 61 par.), kuriame pabrėžiama, kad „[k]iekvienas asmuo, kurio teisės ir laisvės, garantuojamos Sąjungos teisės, yra pažeistos, turi teisę į veiksmingą jų gynybą teisme šiame straipsnyje numatytomis sąlygomis“ (*Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija*, 2016, 47 str.).

Tiek 2010 m. Rosalba Alassini byloje, tiek 2017 m. Menini ir Rampanelli byloje ESTT nurodė, kad privalomos išteisminės sutaikinimo procedūros (Alassini byloje) ar privalomosios mediacijos modeliai (Menini ir Rampanelli byloje) „įtvirtina papildomą etapą, kurį reikia įveikti prieš naudojantis teise kreiptis į teismą. Ši sąlyga gali pakenkti veiksmingos teisminės gynybos principo įgyvendinimui“ (Rosalba Alassini, 2010, 62 par.; Menini ir Rampanelli, 2017, 53 par.). Generalinė advokatė Juliane Kokott savo išvadoje Alassini byloje taip pat pabrėžė, kad „[k]aip ir kiekviena įstatymu numatyta priimtino sąlyga, pareiga atlikti taikinimo procedūrą

apriboja galimybę kreiptis į teismą. Todėl pažeistas veiksmingos teisminės apsaugos principas“ (Kokott, 2009, 43 par.).

EŽTK byloje *Momčilović prieš Kroatiją* taip pat pripažino, kad reikalavimas dalyvauti taikinimo procedūroje, kuri yra ieškinio priimtinumą teisme sąlyga, gali riboti tiesioginį teismų pasiekiamumą (Momčilović prieš Kroatiją, 2015, 45 par.). Taigi, abu asmens teisių apsaugą atitinkamai ES bei Europos mastu galintys užtikrinti tarptautiniai teismai pabrėžė, kad įvairios šalims sutaikyti skirtos privalomos ikiteisminės ginčų sprendimo schemas, tarp jų ir privalomoji mediacija, turi potencialą iš dalies riboti asmens teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama teisme per įmanomai trumpiausią laiką, ir veiksmingos teisminės gynybos principą.

Tarptautinių teismų jurisprudencijoje taip pat pripažįstama, kad pagrindinės teisės nėra absoliučios ir gali būti proporcingai ribojamos įstatymų ir nekeičiant šių teisių ir laisvių esmės tais atvejais, kai šie ribojimai yra būtini ir atitinka bendruosius interesus ar reikalingi kitoms teisėms bei laisvėms apsaugoti (*Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija*, 2016, 52 str.). Kaip abiejose nurodytose bylose pabrėžė ESTT, pagrindinių teisių apribojimai galimi tik su sąlyga, „kad jie iš tikrųjų atitinka bendrojo intereso tikslus, kurių siekiama nagrinėjama priemone, ir, atsižvelgiant į siekiamą tikslą, nėra neproporcingas ir netoleruotinas kišimasis, pažeidžiantis užtikrinamų teisių esmę“ (Rosalba Alassini, 2010, 63 par.; Menini ir Rampanelli, 2017, 54 par.). Prie panašių išvadų priėjo ir EŽTT, nurodęs, kad tais atvejais, kai asmens galimybė pasiekti teismą yra ribojama įstatymiškai ar faktiškai, teismas privalo vertinti, ar tas ribojimas pažeidžia pačią teisės esmę ir, svarbiausia, ar tuo ribojimu buvo siekiama tinkamų tikslų ir ar įtvirtintos priemonės buvo proporcingos tam tikslui pasiekti (Momčilović prieš Kroatiją, 2015, 43 par.). Taigi, nesant tinkamo tikslo teisės į teisingą teismą ribojimui pagrįsti ar jo siekimas neproporcingomis priemonėmis siekiamų tikslų atžvilgiu leistų teigti, kad šios teisės ribojimas yra neteisėtas (Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę, 1985, 57 par.; Fayed prieš Jungtinę Karalystę, 1990, 65 par.).

Įgyvendinant privalomąją mediaciją Lietuvoje ir siūlant įtvirtinti įgaliojimų suteikimo modeliu paremtą mediatorių veiklos reguliavimą tikėtasi, kad siūlomos nuostatos užtikrins mediatorių teikiamų paslaugų kokybę, taps pagrindu mediacijos profesijos plėtrai, valstybėje bus ugdoma taikaus ginčų sprendimo kultūra, o kartu siūlomos „nuostatos sudarys prielaidas paprastesniam ir efektyvesniam ginčų sprendimui, paskatins daugiau asmenų spręsti ginčus taikiai, taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) būdu, dėl to sumažės teismų darbo krūvis ir bus taupomos privačių asmenų, valstybės biudžeto lėšos“ (LR teisingumo ministro 2015 m.

rugsejo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 99–101 p.). Taigi, atkreipiamas dėmesys į du esminius aspektus – ribotą mediacijos paplitimą ir teismų sistemos problemas, kiek tai sietina su jų užimtumu ir proceso kaina.

Šios problemos atsispindi ir kitų valstybių įvardytuose siekiuose, pagrindžiančiuose privalomosios mediacijos modelių įgyvendinimą. Pavyzdžiui, Italijoje, įgyvendinant pirmąjį privalomosios mediacijos modelį, aiškinamajame rašte įvardytas siekis sumažinti bylų skaičių ir skleisti AGS kultūrą (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2010, 5 str. 2 par.). ESTT nagrinėjant Alassini bylą Italijos vyriausybė taip pat pabrėžė, kad reikalavimu taikyti privalomą taikinimo procedūrą tam tikro tipo ginčiuose siekiama greitesnio ir pigesnio ginčų sprendimo ir teismų sistemos atlaisvinimo (Rosalba Alassini, 2010, 64 par.). Kroatijos vyriausybė, EŽTT nagrinėjant *Momčilović prieš Kroatiją* bylą, įvardijo, kad privaloma ikiteisminė ginčų sprendimo schema, paremta šalių sutaikymu, buvo siekiama įgalinti šalis išspręsti ginčus nesikreipiant į teismą ir taip išvengti ilgo ir brangaus teismo proceso ir sumažinti galutinio sprendimo teismuose laukiančių bylų eilę (Momčilović prieš Kroatiją, 2015, 46 par.).

Mokslinėje literatūroje taip pat dažniausiai išskiriami būtent šių du tikslai, kuriuos stengiamasi pasiekti įtvirtinant privalomąją mediaciją: pabrėžiamas teismų sistemų problemų sprendimo poreikis (Ingleby, 1993, p. 441–442; Nolan-Haley, 2011, p. 982; Hopt ir Steffek, 2013, p. 25; Vettori, 2015, p. 356; Centel, 2019, p. 20) bei taikios ginčų sprendimo kultūros šalyse plėtros būtinybė, atkreipiant dėmesį į nepakankamą mediacijos paplitimą, dažniausiai nulemtą informacijos asimetrijos ir prasto visuomenės informavimo apie mediacijos teikiamą naudą (Ingleby, 1993, p. 441–442; Alexander, 2012, p. 152–153; Hopt ir Steffek, 2013, p. 25).

Atsižvelgiant į aptartą ESTT ir EŽTT praktiką, kuria pripažįstama, kad ikiteisminės taikinimo procedūros (taigi, ir privalomosios mediacijos modeliai) apsunkina tiesioginį teisingumo pasiekimą, bei į pagrindinius tikslus, kuriuos tikimasi pasiekti šiomis priemonėmis, būtina vertinti, ar privalomosios mediacijos modelio įtvirtinimas yra proporcingas sukeliams ribojimams. Barak (2012, p. 3) pabrėžia, kad vertinant įtvirtintų priemonių proporcingumą būtina atsižvelgti į keturis pagrindinius aspektus: (1) teisėtumą (angl. *legitimacy*) – ar įtvirtintomis priemonėmis siekiama tinkamų tikslų; (2) tinkamumą – ar šiomis priemonėmis galima pasiekti tą tikslą; (3) būtinumą – ar tai mažiausiai asmenų teises ribojančios priemonės šiems tikslams pasiekti; (4) priemonių ir rezultato santykį (kitais tarient, proporcingumą *stricto sensu*) – ar vertinant bendrai rezultatai pateisina pasirinktas priemones. Būtent pasitelkiant šią schemą toliau darbe bus

vertinami privalomosios mediacijos modeliai, atskirai atsižvelgiant į abu pagrindinius tikslus, kuriuos tikimasi pasiekti įtvirtinus šiuos modelius.

3.1. Teismų sistemos problemos: užimtumas ir kaina

3.1.1. Teismų sistemos problemų sprendimo kaip privalomąja mediacija siekiamo tikslo atitiktis teisėtumo kriterijui

Teismų sistemos problemų sprendimą kaip tikslą, pagrindžiantį dėl privalomosios mediacijos iš dalies ribojamą teisę į teisingą teismą bei veiksmingos teisminės gynybos principą, jau nagrinėjo tiek EŽTT, tiek ESTT. Nors anksčiau parengtuose teisės mokslininkų darbuose galima rasti nuomonių, kad faktas, jog „teismai yra vis daugiau apkrauti civilinėmis bylomis, negali būti priežastis riboti asmenims teisę kreiptis teisminės gynybos ir nustatyti įstatymu pareigą šalims pasinaudoti privalomąja mediacija“ (Vėbraitė, 2009, p. 160), abu teismai pripažino, kad valstybių siekis greitesnio ir pigesnio ginčų sprendimo ginčo šalims bei teismams tenkančio darbo krūvio sumažinimo yra tinkamas tikslas⁸³ pateisinti privalomų ikiteisminių ginčų sprendimo procedūrų sukeltus ribojimus (Rosalba Alassini, 2010, 64 par. Momčilović prieš Kroatiją, 2015, 46 par.). EŽTT šio tikslo tinkamumui pagrįsti papildomai nurodė, kad juo yra siekiama teisminės ekonomikos (angl. *judicial economy*) užtikrinimo bei suteikiama galimybė šalims savo ginčą spręsti be teismo (Momčilović prieš Kroatiją, 2015, 46 par.). Nors šis tikslas ir buvo pripažintas tinkamu ESTT ir EŽTT sprendimuose, būtina įvertinti, ar teismų sistemos problemos iš tiesų yra aktualios ne tik Europos mastu, bet ir Lietuvoje.

Ginčų sprendimas teismuose ne tik tapo neatsiejama visuomenės dalimi, bet dažnai laikomas ir visuomenės pažangos kriterijumi – ku labiau išsivysčiusi visuomenė, tuo daugiau ginčų sprendžiama teismuose (Esplugues Mota, 2013, p. 304). Vis dėlto toks požiūris lemia smarkiai išaugusį bylų teismuose skaičių, kurį JAV teisės mokslininkai net įvardijo kaip *bylinėjimosi sproginą* (angl. *litigation explosion*) (Green, 1992, p. 112; Olson, 1992). Tai paeiliui sukelia spaudimą visai teismų sistemai. Didėjant bylų skaičiui teismuose ilgėja jų nagrinėjimo laikas, didėja proceso kaštai (Miller, 2003, p. 984). Be to, kyla problemų dėl teismų sprendimų kokybės (Esplugues Mota, 2013, p. 304).

⁸³ ESTT sprendimo atžvilgiu – kad siekiama bendrojo intereso tikslų.

Šie teiginiai būdingi ne tik JAV. Ne viena valstybė Europoje taip pat susiduria su teismų sistemos problemomis, kurios reikšmingai ap sunkina galimybę efektyviai išspręsti kylančius ginčus. Šios problemos buvo pastebėtos dar 2002 m. ES paskelbtoje Žaliojoje knygoje. Joje taip pat pabrėžta, kad teismus pasiekiančių ginčų kiekis tik didėja, teismo proceso trukmė ilgėja, o šalių patiriamos išlaidos taip pat tik didėja. Žaliojoje knygoje atkreiptas dėmesys į tai, kad teisės aktų sudėtingumas, techniškumas ir gausa taip pat prisideda, kad teisingumą pasiekti ginčo šalims darosi tik sunkiau (Europos Komisija, 2002, p. 7), į panašius aspektus dėl teismo proceso sudėtingumo dėmesys atkreipiamas ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje dėl priemonių teisingumo pasiekiamumui palengvinti (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija..., B. p.)

Kaip minėta šio skyriaus pradžioje, rengiant mediacijos plėtros koncepciją Lietuvoje taip pat nurodyta, kad įtvirtinus privalomosios mediacijos modelį bus galima užtikrinti efektyvesnį ginčų sprendimą, sumažinti teismų darbo krūvį bei taupyti privačių asmenų ir valstybės biudžeto lėšas (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 99 – 101 p.). Šios išvalgos leidžia privalomąją mediaciją sprendžiamas teisinės sistemos problemas sieti su, pirma, teismų užimtumu, kuris gali lemti išaugusią teismo proceso trukmę arba suprastėjusią teismo sprendimų kokybę, ir, antra, teismo proceso kaina.

3.1.1.1. Teismų užimtumas

Kaip bus atskleista aptariant valstybių pateikiamus statistinius duomenis, teismų užimtumas yra opi problema ne vienoje Europos valstybėje. Tačiau užtikrintai teigti, kad Lietuva susiduria su dideliu teismų sistemos užimtumu, bent palyginti su kitomis Europos valstybėmis, negalima. Tai rodo teismų veiklos efektyvumo rodikliai.

Teismų darbo efektyvumas paprastai vertinamas pagal kelis kriterijus – bylų išaiškinimo rodiklį (angl. *clearance rate*), kuris rodo teismus pasiekiančių bylų skaičiaus ir to, kiek jų yra išsprendžiama per atitinkamą laikotarpį, santykį⁸⁴ (Europos Komisija, 2019, p. 15) bei pagal vidutinę

⁸⁴ Mažiau nei 100 procentų rodiklis parodo, kad per atitinkamą laikotarpį išsprendžiama mažiau bylų nei jų gaunama, o daugiau nei 100 procentų rodiklis parodo, kad teismų sistema veikia efektyviai ir išsprendžia daugiau bylų nei gauna per tą patį laikotarpį.

teismo proceso trukmę (angl. *disposition time*). Būtent šie rodikliai paprastai naudojami CEPEJ vertinant nacionalinių teisinių sistemų efektyvumą (Dubois, Schurrer ir Velicogna, 2013, p. 624), į juos atsižvelgia ir Europos teisingumo rezultatų suvestinės (angl. *European Justice Scoreboard*) sudarinėtojai (Europos Komisija, 2020, p. 11, 14).

Kad teismų sistema susiduria su problemomis galima matyti iš mažesnio nei 100 procentų bylų išaiškinimo rodiklio. Jis rodo, kad teismai sistemingai išsprendžia mažiau bylų, nei jų gauna per tą patį laikotarpį, dėl to susidaro galutinio sprendimo laukiančių bylų eilė. Teismų sistemos problemos taip pat gali indikuoti ilga vidutinė teismo proceso trukmė. Šie indikatoriai tarpusavyje susiję. Ilga vidutinė teismo proceso trukmė lemia, kad išsprendžiama mažiau bylų, nei jų pasiekia teismus; susidaręs didelis galutinio sprendimo laukiančių bylų skaičius ilgina teismo proceso trukmę (Europos Komisija, 2020, p. 15).

1) **Bylų išaiškinimo rodiklis.** Mažesnis nei 100 procentų bylų išaiškinimo rodiklis atspindi, kada teismų efektyvumas pradeda mažėti, kas rodo, kad teismų sistema susiduria su tam tikromis problemomis. Šis rodiklis priklauso nuo dviejų aspektų – teismus pasiekiančių naujų bylų skaičiaus svyravimo ir teismų galimybės jas išspręsti per atitinkamą laiką. Mažesnio nei 100 procentų bylų išaiškinimo rodiklio rezultatas – susidariusi galutinio sprendimo laukiančių bylų eilė.

a. Didelis teismus pasiekiančių bylų skaičius yra palyginti dažna nacionalinių teismų sistemų problema. Nors yra teigiančių, kad visose ES valstybėse narėse statistiniai duomenys, parodantys bylinėjimosi lygį nacionaliniuose teismuose, yra dramatiški ir atspindi nepakeliamą ginčų kiekio padidėjimą ES (Esplugues Mota, 2013, p. 305), su tuo negalima sutikti – ne visos ES, juo labiau ne visos Europos valstybės susiduria su šia problema. Pavyzdžiui, Lietuvoje 2010 m.⁸⁵ teismus vidutiniškai pasiekdavo kiek daugiau nei 6 ginčai šimtui gyventojų, o Suomijoje – mažiau nei ketvirtadalis ginčo šimtui gyventojų, taigi, maždaug 24 kartais mažiau (Europos Komisija, 2019, p. 11, 3 lent.).

Yra valstybių, kur ši rodiklis sistemiškai didesnis už Europos vidurkį ir tai trunka metų metus⁸⁶. Vis dėlto dažniausiai tokiais atvejais teismų sistemos jau yra prisitaikiusios susidoroti su tokiais bylų skaičiumi ir tai nelemia galutinio sprendimo laukiančių bylų

⁸⁵ Būtent 2008 ir 2010 metų duomenimis savo straipsnyje remiasi Esplugues Mota.

⁸⁶ Pavyzdžiui, Rumunijoje naujų bylų skaičius šimtui gyventojui siekia 6,8, o Europos vidurkis – 2,5 (CEPEJ, 2018a, p. 245; Europos Komisija, 2019, p. 11, 3 lent.).

eilės susidarymo. Tai pagrindžia net kelių Europos valstybių pavyzdžiai – visose trijose valstybėse (Rumunijoje, Belgijoje ir Rusijoje), gaunančiose daugiausiai naujų bylų 100 gyventojų, bylų išaiškinimo rodiklis yra teigiamas – taigi, galutinio sprendimo laukiančių bylų eilė nesiformuoja (CEPEJ, 2018a, p. 245–246).

Kitose valstybėse gali susidaryti dideli naujų bylų skaičiaus svyravimai, nulemti krizių ar pokyčių teisės sistemoje. Pavyzdžiui, net keliose ES valstybėse narėse naujų teismus pasiekiančių bylų skaičius išaugo 2010 m., o 2015 m. jau buvo gerokai mažesnis (Europos Komisija, 2019, p. 11, 3 str.). Galima daryti prielaidą, kad dėl 2009 m. ekonomikos krizės ginčų teismuose kiekis 2010 m. padidėjo ir šis padidėjimas tebuvo laikinas, tad nereikėtų jo laikyti sisteminė problema.

Šiaip ar taip būtent tokio pobūdžio naujų teismus pasiekiančių bylų prieaugis lemia susidarančią galutinio teismo sprendimo laukiančių bylų eilę, nes teismai nebūna pasirengę pakelti netikėtai padidėjusio naujų bylų krūvio. Tai parodo faktas, kad nors dauguma ES valstybių narių turi galutinio sprendimo teisme laukiančių bylų eilę, tik nedaugelio jų bylų išaiškinimo rodiklis yra labai aukštas. Be to, 2010 m. bent pusėje ES valstybių narių šis rodiklis buvo žymiai pablogėjęs (Europos Komisija, 2019, p. 15 ir 17, 11 ir 14 lent.). Krizės pavyzdžiai taip pat leidžia teigti, kad COVID-19 pandemijos sukelta ekonominė krizė vėl gerokai padidins teismuose sprendžiamų bylų skaičių, taip pakartotinai sudarydama ar padidindama galutinio sprendimo teismuose laukiančių bylų eilę ne tik Europos, bet ir pasauliniu mastu.

Nors ir naujausiais duomenimis Lietuva išlieka viena iš labiausiai bylinėtis linkusių valstybių ES (pagal naujų civilinių bylų skaičių šimtui gyventojų), o šiuo rodikliu nusileidžiame tik Belgijai ir Rumunijai, teismus pasiekiančių bylų skaičius Lietuvoje mažėja (Europos Komisija, 2020, p. 10, 3 lent.). Tačiau taip buvo ne visada – žvelgiant į oficialius statistinius duomenis, iki 2017 metų naujų pirmosios instancijos teismus pasiekiančių civilinių bylų skaičius Lietuvoje tik augo⁸⁷ ir tik nuo 2017 m. pradėjo kasmet kristi (LR nacionalinė teismų administracija, 2014, p. 28; 2017, p. 11, 2020, p. 10).

Nors ir galima teigti, kad šiuo metu problemos dėl didelio Lietuvos teismus pasiekiančių civilinių bylų skaičiaus nėra, 2015

⁸⁷ Vertinant duomenis nuo 2012 metų.

metais, kai buvo parengta Mediacijos plėtros koncepcija, padėjusi pagrindus antrosios Mediacijos įstatymo redakcijos pakeitimams (tad ir privalomajai mediacijai įtvirtinti), bei 2017 metais priėmus antrąją Mediacijos įstatymo redakciją, buvo galima matyti bylų skaičiaus augimo tendenciją, kas leidžia teigti, kad privalomoji mediacija buvo įtvirtinta tikslingai. Be to, kaip įvardyta pirmiau, ekonomikos krizių akivaizdoje daugėja ginčų, taigi didėja ir teismus pasiekiančių bylų skaičius. Galima teigti, kad pasaulinės pandemijos sukelta ekonomikos krizė taip pat atsilies ir bylų skaičiui Lietuvos teismuose.

- b. Mažas bylų išsprendimo rodiklis. Kad teismai susiduria su efektyvumo problemomis gali rodyti tai, jog teismai sistemiskai išsprendžia mažiau bylų nei jų gauna per atitinkamą laikotarpį, pavyzdžiui, per metus. Teismų darbo efektyvumo problemas gali sukelti įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, elektroninių išteklių nepasitelkimas⁸⁸, teisininkų (tiek teisėjų, tiek advokatų) ar teismų darbuotojų streikai⁸⁹, tiek ir netinkamas teismų darbo organizavimas, lemiantis netolygiai paskirstomą teisėjų darbo krūvį. Nors 2016 m. duomenys rodo, kad daugumoje valstybių bylų išaiškinimo rodiklis svyruoja tarp 95 ir 105 procentų, taigi didelių problemų šiose valstybėse nėra, galima išskirti kelias, pavyzdžiui, Gruziją ar Turkiją, kuriose šis rodiklis yra tarp 75 ir 85 procentų (CEPEJ, 2018a, p. 246).

Ir pagal šį rodiklį negalima teigti, kad Lietuva susiduria su didelėmis problemomis. Nors, 2016 m. duomenimis, per metus, palyginti su per metus gautų bylų skaičiumi, buvo išsprendžiama apie 97 procentus bylų (CEPEJ, 2018a, p. 246), 2017–2019 m. šis rodiklis jau viršijo 100 procentų – kas rodo, kad išsprendžiama daugiau bylų nei jų gaunama per metus (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 10). Vis dėlto, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad nors bylų ir išsprendžiama daugiau nei jų gaunama, per metus išnagrinėjamų bylų skaičius kasmet tik mažėja (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 10, 11).

⁸⁸ Pavyzdžiui, Gruzijoje neigiamą bylų išsprendimo rodiklį siekta sumažinti įgyvendinant elektronines bylų administravimo sistemas ir kitas priemones bylų administravimui paspartinti (CEPEJ, 2018a, p. 247).

⁸⁹ Tokia situacija buvo susidariusi Graikijoje, kai dėl 2013–2014 metų vykusių teisininkų streikų labai išaugo galutinio sprendimo laukiančių bylų skaičius (CEPEJ, 2018a, p. 247).

Nors teigiama, kad teismų reorganizavimas ir galimybė paskirti kito teismo teisėją nagrinėti bylą, taip užtikrinant darbo krūvio tolygumą, stipriai prisidėjo prie teismų efektyvumo didinimo (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 33), mažėjantis išsprendžiamų bylų skaičius leidžia teigti, kad šio rodiklio pagerėjimas visų pirma buvo nulemtas mažesnio naujų bylų skaičiaus. Jei ši prielaida teisinga, net ir nedidelis naujų bylų skaičiaus padidėjimas nulems, kad bylų išsprendimo rodiklis vėl nukris žemiau 100 procentų ir lems besiformuojančią galutinio sprendimo laukiančių bylų eilę.

Didelis naujų teismus pasiekiančių bylų skaičius ir prastas teismų darbo efektyvumas tam tikrose Europos valstybėse lemia, kad susidaro galutinio sprendimo laukiančių bylų eilė. Kartu ilgėja ir bylų nagrinėjimo trukmė. Europoje sprendimo laukiančių bylų rodiklis varijuoja nuo vos kelių dešimtųjų bylų šimtui gyventojų Suomijoje iki apytiksliai 4 bylų šimtui gyventojų Italijoje (Europos Komisija, 2020, p. 16, 14 lent.).

Nepaisant to, negalima be išlygų teigti, kad tokį efektą šie rodikliai gali sukurti pavieniui. Pavyzdžiui, vien dėl didelio naujų bylų skaičius nebūtinai susidarys didelė galutinio sprendimo laukiančių bylų eilė. Pavyzdžiui, Lietuvoje, atsižvelgiant į populiaciją, teismus pasiekia palyginti daug bylų: 2010–2017 m. duomenimis, šis rodiklis svyravo nuo kiek daugiau nei 6 iki 3,5 pirmosios instancijos teismus pasiekiančių bylų 100 gyventojų (Europos Komisija, 2019, p. 11, 3 lent.)⁹⁰, tačiau teismuose nagrinėjamų civilinių ir komercinių bylų skaičius vienam gyventojui nuo 2012 m. iki 2018 m. buvo apie vieną bylą 100 gyventojų. Pagal šį rodiklį Lietuva yra link skalės vidurio, palyginti su kitomis ES valstybėmis. Be to, nuo 2016 metų pastebima ir šio rodiklio mažėjimo tendencija (Europos Komisija, 2020, p. 16, 14 lent.).

Taip pat negalima teigti, jog aukštas bylų išaiškinimo rodiklis iškart užtikrina, kad teismų sistema veikia tinkamai ir nėra galutinio sprendimo laukiančių bylų eilės. Pavyzdžiui, Italijoje, 2010 metų duomenimis, nagrinėjamų bylų, kuriose sprendimas dėl ginčo esmės dar nepriimtas, skaičius siekė maždaug 6 milijonus (Nolan-Haley, 2011, p. 982). Nors naujų bylų 100 gyventojų skaičius šioje šalyje yra vidutinis, palyginti su

⁹⁰ Palyginti, Europos Tarybos narių vidurkis 2016 m. buvo 2,5 (CEPEJ, 2018a, p. 245).

kitomis Europos valstybėmis⁹¹, o bylų išsprendimo rodiklis 2010–2017 metais buvo tik teigiamas, sprendimo laukiančių civilinių ir komercinių bylų skaičius 100 gyventojų, nors ir mažėja, tačiau 2017 metų duomenimis, vis dar siekė 3,9 bylos 100 gyventojų – tai pagal turimus duomenis yra didžiausias rodiklis ES (Europos Komisija, 2019, p. 17, 14 lent.).

Italijos pavyzdys rodo, kad kai kuriose Europos valstybėse teismų užimtumo problema yra itin įsisenėjusi ir net įtvirtinus privalomąją mediaciją ir ėmusis kitų priemonių padaryti teismų sistemą efektyvesnę⁹², galutinio sprendimo laukiančių bylų eilei panaikinti gali prireikti kelerių metų ar net dešimtmečių. Galop tai būdinga visai teisingumo sistemai – prireikia laiko, kol teisinių sistemų reformos rezultatai tampa tvarūs ir teigiami (Europos Komisija, 2020, p. 22).

- 2) **Teismo proceso trukmė.** Ilga teismo proceso trukmė yra ne tik teismų sistemos efektyvumo indikatorius. Ji yra ir viena esminių teismų sistemos problemų – neužtikrinus bylos išsprendimo per įmanomai trumpiausią laiką apribojama proceso šalių teisė į teisingą bylos nagrinėjimą (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1995, 6 str.). Be to, kaip ne kartą išaiškino EŽTT, tai, kad valstybės nesugeba užtikrinti, jog teisingumas ginčo šalių atžvilgiu bus pasiektas per protingą laiką, daro žalingą poveikį teisingumo efektyvumui ir patikimumui (*H. Prieš Prancūziją*, 1989, 58 par. *Katte Klitsche de la Grange prieš Italiją*, 1994, 61 par.). EŽTT taip pat pabrėžė, kad tais atvejais, kai valstybėje susidaro situacija, dėl kurios reikalavimas bylą išnagrinėti per protingą laiką pažeidžiamas sistemingai, tai reikėtų laikyti sunkinančia aplinkybe (*Bottazzi prieš Italiją*, 1999, 22 par., *Scordino prieš Italiją*, 2006, 225 par.).

Kaip matyti iš naujausio EŽTT metinio pranešimo, EŽTK 6 str., įtvirtinančio teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, pažeidimai vis dar yra dažniausiai nagrinėjami teisme, o žvelgiant nuo pat teismo įkūrimo, būtent neprotingai ilgas bylos nagrinėjimas teisme ir buvo dažniausiai teismo įvardijamas EŽTK 6 str. pažeidimas (EŽTT, 2019a, p. 135, 137).

⁹¹ 2015–2017 m. šis rodiklis buvo apytiksliai lygus 2,5 naujų pirmosios instancijos teismus pasiekiančių bylų 100 gyventojų. Tik 2010 m. šis rodiklis buvo išaugęs iki beveik 4.

⁹² Italijoje sisteminiams teismų problemoms spręsti taip pat buvo pasitelkta apie 400 taikos teisėjų (Hanks, 2012, p. 937). Taikos teisėjai, nagrinėjantys paprastas civilines ir baudžiamąsias bylas, atlieka pirmosios instancijos teismo funkcijas. Jie nėra karjeros tarnautojai, o jų jurisdikcijai paprastai priskiriami ginčai dėl mažų sumų (*Judicial systems in Member States – Italy*, 2002).

Tačiau pastebima ir teigiama tendencija – šių pažeidimų kasmet mažėja (CEPEJ, 2018d, p. 4). Ši problema stipriai atsiliepia ir valstybių biudžetams – vien Italija dar iki 2000 metų jau buvo išmokėjusi apie 600 milijonų eurų individams, kurių atžvilgiu EŽTT pripažino EŽTK 6 str. pažeidimą (Hanks, 2012, p. 937).

Kiek tai susiję su teismo proceso trukme, blogiausia situacija Europoje yra Graikijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Italijoje, Maltoje, Turkijoje, kur bylos sprendimas pirmojoje instancijoje paprastai užtrunka nuo 400 iki 600 dienų. Reikia pasakyti, kad, 2016 m. duomenimis, Europoje pirmosios instancijos teismuose byla vidutiniškai buvo išnagrinėjama per 233 dienas (mediana – 192 dienos) (CEPEJ, 2018a, p. 246). Tačiau tai – tik bylų sprendimo pirmojoje instancijoje trukmė. 2017 m. duomenimis, Italijoje civilinį ar komercinį ginčą išspręsti visose instancijose vidutiniškai užtruko apie 8 metus, Graikijoje – beveik 4 metus (Europos Komisija, 2019, p. 4, 6 lent.).

Lietuva šiuo atžvilgiu yra kitame spektro gale – čia civilinės bylos pirmojoje instancijoje išsprendžiamos greičiausiai ES, teismo proceso apeliacinės bei kasacinės instancijos teismuose trukmė Lietuvoje yra kiek ilgesnė, tačiau vis vien išlieka viena trumpiausių, palyginti su kitomis ES šalimis narėmis (Europos Komisija, 2020, p. 12, 6–7 lent.). Be to, per visą EŽTT gyvavimo laikotarpį tik 27 atvejais EŽTT nusprendė, kad Lietuva pažeidė žmogaus teisės dėl per ilgos teismo proceso trukmės. Palyginti – Italijos atžvilgiu toks sprendimas priimtas 1197 kartus (EŽTT, 2019a, p. 136–137).

Vidutinės proceso trukmės ir bylų išnagrinėjimo rodikliai leidžia išskirti Europos valstybes, susiduriančias su rimčiausiomis teismų sistemos problemomis. Remiantis 2016 m. duomenimis, jomis reikėtų laikyti Bosniją ir Hercegoviną, Gruziją, Graikiją, Italiją, Maltą bei Turkiją (CEPEJ, 2018a, p. 247). Pažymėtina, kad pusėje jų (Italijoje, Graikijoje ir Turkijoje) siekiant spręsti šias problemas neseniai⁹³ įtvirtinta privalomoji mediacija.

Kaip aptarta šiame poskyryje, Lietuva su tokiomis problemomis šiuo metu nesusiduria. Paskutinius keletą metų naujų teismus pasiekiančių civilinių bylų skaičius mažėja, bylų išaiškinimo rodiklis išlieka kiek didesnis nei 100 procentų (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 11), sprendimo laukiančių bylų skaičius taip pat mažėja, o civilinio proceso trukmė pirmosios

⁹³ Turkijoje privalomosios mediacijos modelis darbo bylose pradėjo veikti 2018 m., Graikijoje – 2020 m. Tik Italijoje (antrasis) privalomosios mediacijos modelis įgyvendintas anksčiau – 2013 m.

instancijos teismuose apskritai išlieka trumpiausia Europoje (Europos Komisija, 2020, p. 14, 11 lent., p. 12, 6–7 lent.). Vis dėlto, kaip aptarta pirmiau, priimant Mediacijos įstatymo pakeitimus ir įtvirtinant privalomąją mediaciją, situacija buvo prastesnė ir minėti teismų sistemos problemas galintys indikuoti rodikliai buvo neigiami. Be to, kaip teigta šiame poskyryje, tai, kad per metus išsprendžiamų bylų skaičius taip pat kasmet mažėja, gali indikuoti, kad bylų išsprendimo rodiklis šiuo metu teigiamas tik dėl sumažėjusio bylų skaičiaus, o ne dėl teismų sistemos pokyčių. Tai reikėtų, kad dėl kokių nors priežasčių jam padidėjus, problemų vėl atsirastų. Labai tikėtina, kad įvairūs veiksniai, pavyzdžiui, pasikartojančios ekonomikos krizės, ateityje gali nulemti staiga padidėjusį bylų skaičių teismuose, kas vėl apsunkintų teismų sistemos darbą bei sudarytų sprendimo laukiančių bylų eilę. Kaip buvo aptarta, būtent tokias problemas privalomoji mediacija galės padėti spręsti.

Lietuva nėra vienintelė valstybė, kuri įtvirtino privalomąją mediaciją, nors jos teismų sistema šiuo metu veikia efektyviai. Pavyzdžiui, Čekijos teismų sistema priskiriama prie vienu efektyviausių Europoje – ji ne tik pasižymi teigiamu bylų išsprendimo rodikliu, bet ir vidutinė teismo proceso trukmė šioje šalyje mažesnė už Europos vidurkį. Azerbaidžane, nors bylų išsprendimo rodiklis, 2016 metų duomenimis, buvo minimaliai neigiamas, teismo proceso trukmė taip pat išlieka kur kas mažesnė už Europos vidurkį (CEPEJ, 2018a, p. 246–247). Tokie statistiniai duomenys leidžia teigti, kad tiek Čekijos, tiek Azerbaidžano teismų sistemos veikia pakankamai efektyviai. Kartu tai pagrindžia, kad nei teismų užimtumas, nei ilga teismo proceso trukmė nėra vienintelės problemos, kurias gali būti siekiama išspręsti įtvirtinant privalomosios mediacijos modelį.

Prie šių indikatorių būtina pridėti ir kitą aspektą. Net ir esant teigiamam bylų išaiškinimo rodikliui ir trumpai teismo proceso trukmei, didelis teismus pasiekiančių bylų skaičius ir jų išsprendimas per itin trumpą laiką gali lemti kitą problemą – suprastėjusią teismo sprendimų kokybę. Žema teismų sprendimų kokybė gali atsispindėti teismų sprendimų, kurie buvo panaikinti aukštesniosios instancijos teismo, kiekyje (Posner, 2000, p. 713). Tai ypač aktualu tais atvejais, kai sprendimas panaikinamas pažeidus arba netinkamai pritaikius procesinės teisės normas (pavyzdžiui, sprendimas yra be motyvų, išspręsti ne visi byloje pareikšti reikalavimai). Žinoma, teismų sprendimo kokybę gali nulemti ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, teisėjų parengimas, tačiau didelis kiekis bylų, kurias reikia išspręsti per trumpą laiką, neabejotinai išlieka vienas iš jų.

Būtent žemos teismų sprendimo kokybės problema įvardijama kaip viena iš priežasčių, kodėl Azerbaidžane buvo įtvirtinta privalomoji mediacija

(Mirzayev, 2019). Tačiau vėlgi negalima teigti, kad ši problema yra sisteminė Lietuvoje. Nors 2019 m. net 37 procentai apskųstų teismo sprendimų civilinėse bylose buvo pakeisti arba panaikinti aukštesnės instancijos teismų, tai tesudaro 1,18 procento visų išnagrinėtų civilinių bylų⁹⁴ (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 22). Pagaliau iš šių statistinių duomenų sunku daryti neabejotinas išvadas apie likusių 96,81⁹⁵ procento sprendimų civilinėse bylose, kurie nebuvo apskūsti, kokybę. Kardinaliai skirtingas išvadas galima padaryti remiantis prielaida, kad, apskundus daugiau sprendimų, daugiau jų būtų ir pakeičiama, ir prielaida, jog sprendimai nėra skundžiami būtent dėl to, kad yra kokybiški ir tinkamai argumentuoti. Tikėtina, kad abiejose šiose prielaidose yra dalis tiesos, tačiau kuri jų teisingesnė, atsakyti reikėtų kokybiškai atskiro tyrimo. Dėl to negalima nedvejojant teigti, kad Lietuva susiduria (ar nesusiduria) su nekokybiškų, t. y. dažnai panaikinamų, teismų sprendimų problema.

Jei ši problema Lietuvoje ir egzistuoja, privalomosios mediacijos poveikis jai, tikėtina, būtų ribotas. Visų pirma, privalomoji mediacija šiai problemai spręsti galėtų būti paveiki tik tada, jei nekokybiškų teismų sprendimų problema yra nulemta vien laiko trūkumo, su kuriuo susiduria teisėjai, o įtvirtinus privalomąją mediaciją iš esmės sumažinamas teismus pasiekiančių naujų bylų skaičius ir kartu skaičius bylų, kurias teisėjai turi išspręsti per tą patį laiką. Nors nuo 2017 metų tiek apylinkės, tiek apygardos teismų teisėjai kasmet per metus išnagrinėdavo vis mažiau bylų (tad, tikėtina, turėjo ir daugiau laiko kiekvienai jų), pakeistų arba panaikintų teismų sprendimų skaičius procentine išraiška per šiuos metus tik didėjo (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 22, 30).

Šie statistiniai duomenys bent Lietuvos atžvilgiu neleidžia užtikrintai teigti, kad turėdami daugiau laiko vienai bylai teisėjai priima kokybiškesnius sprendimus. Atvirkščiai, tai rodo, kad prasta teismų sprendimų kokybė gali būti nulemta ir kitų priežasčių, pavyzdžiui, prastas parengimas ar motyvacijos stoka, todėl mažai tikėtina, kad siekis pagerinti teismų sprendimų kokybę būtų tinkamas tikslas pateisinti privalomosios mediacijos įtvirtinimą. Kita vertus,

⁹⁴ Palyginti, baudžiamosiose bylose buvo pakeista 36,33 procento apskųstų sprendimų (kas sudaro 4,97 procento visų baudžiamosiose bylose priimtų sprendimų), administracinėse bylose pakeista 28,32 procento apskųstų sprendimų (tai apie 5,29 procento visų išnagrinėtų administracinių bylų) (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 22).

⁹⁵ Atsižvelgiant į tai, kad pakeista 37 procentai apskųstų sprendimų, o tai sudaro 1,18 procento visų civilinėse bylose priimtų sprendimų, galima daryti išvadą, kad iš viso apskūsta 3,19 procento sprendimų, o 96,81 procento sprendimų apskritai nebuvo apskūsta.

nei Mediacijos plėtros koncepcija (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas nr. 1 R-268..., 2015), nei kiti parengiamieji dokumentai, kuriais remtasi priimant antrąją Mediacijos įstatymo redakciją, šio tikslo konkrečiai ir nenurodė kaip privalomosios mediacijos įtvirtinimo priežasties.

3.1.1.2. Teismo proceso kaina

Didelė teismo proceso kaina kaštai taip pat dažnai įvardijama kaip viena iš pagrindinių teismų sistemos problemų, kurias gali padėti išspręsti alternatyvūs ginčo sprendimo būdai, iš jų ir mediacija (Esplugues Mota, 2013, p. 304; Howarth ir Caruana, 2017, p. 1). Vis dėlto paprastai pabrėžiama ne pati teismo proceso kaina, tenkanti šalims ir pasireiškianti šalių mokesčiais teismui, atitinkančiais žyminio mokesčio koncepciją. Dažniau atkreipiamas dėmesys į didelius bylinėjimosi kaštus, kurių susidaro dėl didelių išlaidų už teisinės paslaugas (Europos Komisija, 2002, p. 5). Mokslinėje studijoje, kurioje nagrinėti Europos valstybių pavyzdžiai, pabrėžta, kad valstybių įstatymų leidėjai, skatindami mediacijos vykdymą, gali padėti sutaupyti teismo proceso kaštų ne tik vyriausybėms, bet ir verslui bei fiziniams asmenis (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 5). Taigi, įgyvendinant privalomosios mediacijos modelius gali būti siekiama sumažinti valstybės išlaidas teismų sistemai išlaikyti ir sumažinti ginčo šalių išlaidas už teisinės paslaugas.

- 1) **Išlaidos teismų sistemai išlaikyti.** Galima daryti prielaidą, kad tais atvejais, kai įgyvendinus privalomosios mediacijos modelį pavyksta sumažinti teismus pasiekiančių bylų skaičių bei sutrumpinti teismo proceso trukmę, teismų sistemai išlaikyti valstybės skiriamos lėšos turėtų sumažėti. Šio tipo prielaidos buvo daromos ir Mediacijos plėtros koncepcijoje, kurioje ir buvo pasiūlyta įgyvendinti privalomosios mediacijos modelį Lietuvoje. Koncepcijoje teigta, kad „[v]alstybės biudžeto lėšos bus taupomos sumažėjus teismų darbo krūviui, kadangi nebus poreikio skirti papildomų valstybės biudžeto lėšų teismų veiklai finansuoti. Ta dalis ginčų, kur bus pasiektas susitarimas taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) būdu, apskritai nepateks į teismus“. Taip pat tikėtasi, kad „daliai ginčų apskritai nepatekus į teismus, būtų taupomos valstybės biudžeto lėšos, skiriamos valstybės garantuojamai teisei pagalbai teikti teismuose nagrinėjamosiose bylose“ (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 104 ir 105 par.).

Palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis, Lietuva yra viena mažiausiai teismų sistemai išleidžiančių šalių vertinant tiek pagal vienam šalies gyventojui tenkančias išlaidas, tiek pagal procentinę BVP išraišką

(Europos Komisija, 2020, p. 35, 32 ir 33 lent.). Nepaisant to, šiuo atveju kvestionuotina, ar tai yra pažangos ženklas. Greičiau priešingai, tai gali reikšti, kad teisėjų atlyginimai, palyginti su kitomis ES šalimis, yra nedideli, arba kad trūksta lėšų einamosioms išlaidoms, teismų infrastruktūrai tobulinti. Pavyzdžiui, vertinant kiekvienos šalies vidutinio atlyginimo dydžio kontekste, bent Aukščiausiojo teismo teisėjų atlyginimai nesiekia Europos vidurkio (CEPEJ, 2018a, p. 18); Vilniaus apygardos teismo patvirtintame 2018–2020 metų strateginiame veiklos plane nurodoma, kad „[t]eismas išgyvena sudėtingą laikotarpį, nes trūksta lėšų darbo užmokesčiui ir einamosioms išlaidoms <...> teisme yra numatyti 264 etatai, dėl nepakankamo finansavimo jie nėra visi užimti, todėl darbuotojams tenka didesnis negu turėtų būti darbo krūvis <...> Dėl nepakankamo finansavimo nėra galimybės skirti pakankamai lėšų teisėjų, valstybės tarnautojų mokymams ir kvalifikacijos kėlimui“ (Vilniaus apygardos teismo pirmininko 2017 m. spalio 31 d. įsakymas..., 2017). Tai pagrindžia, kad nepakankamo teismų finansavimo problema egzistuoja. Sutaupytos naudojant privalomąją mediaciją lėšos galėtų būti skirtos teismų sistemos infrastruktūrai gerinti, einamosioms išlaidoms padengti, atlyginimams didinti.

- 2) **Išlaidų teisinėms paslaugoms mažinimas.** Pasaulis jau seniai atitolo nuo sampratos, kad siekiant įtvirtinti teisę į teisingumą svarbiausia ją užtikrinti kaip formalią teisę bylinėtis teisme, tačiau nebūtina imtis aktyvių veiksmų užtikrinti, kad šia teise galima pasinaudoti praktikoje. Šiais laikais situacija, kai faktiškai tik turtingieji gali pasinaudoti teise į teisingumą, nėra laikoma tinkamu šios teisės užtikrinimu. Atvirkščiai, pabrėžiamas ne tik formalus šių teisių egzistavimas, be ir praktinė jų įgyvendinimo aktyviais valstybės veiksmais svarba (Cappelletti ir Garth, 1977, p. 183–184). Tai, kad teoriškai yra galimybė savo teises ginti teisme, tačiau dėl itin didelių teisinių paslaugų kainų didelė visuomenės dalis neišgali gauti teisinės pagalbos, šiuolaikinėje visuomenėje yra suprantama kaip problema ir netinkamas teisės į teisingumą įgyvendinimas.

Kai kuriose valstybėse ši problema itin didelė. Pavyzdžiui, JAV, Kalifornijos valstijoje, išaugusios teisinių paslaugų kainos prisidėjo prie to, kad gerokai padidėjo ginčo šalių, kurios į teismą atvyksta neatstovaujamos teisininko, skaičius. Palyginti su 1971 m., kai tik vienas procentas šalių skyrybų bylose atvykdavo neatstovaujamos teisininkų, 2016 metais tokių neatstovaujamų ginčo šalių skaičius šioje valstijoje jau siekė apie 80 procentų (Durand, 2016, p. 982). Šią problemą iš pradžių siekta spręsti įtvirtinant valstybės garantuojamos teisinės pagalbos

mechanizmus. Šis procesas dažnai vadinamas pirmąja teisės į teisingumą judėjimo banga (Nolan-Haley, 2011, p. 986).

Nepaisant to, net ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos schemos, užtikrinančios, kad mažas pajamas gaunantys visuomenės nariai galėtų būti atstovaujami teisininko teisme, nėra pajėgios išspręsti šios problemos, kai teisinių paslaugų kainos yra tokios didelės, kad šių paslaugų negali sau leisti ne tik mažas, bet ir vidutines pajamas gaunantys visuomenės nariai. Kaip jau aptarta 1.3.2.1 darbo poskyryje, ši problema nėra vienoda Europos šalyse – skirtingose valstybėse bylinėjimosi kaštai gali skirtis dešimtimis kartų. Pavyzdžiui, Anglijos ir Velso teismuose bylinėjimosi kaštai tokie dideli, kad tik nedidelė visuomenės dalis gali sau leisti bylinėjimosi teisme prabangą, ypač atsižvelgiant į tai, kad nemokama teisinė pagalba civiliniame procese šalims siūloma tik išimtiniais atvejais (JK teisinės pagalbos, pažeidėjų kalnimo ir..., 2012, 9 str. 1 d. a) p. ir 1 priedo 1 d.). Be to, pažymėtina, kad bylinėjimosi kaštai turi tendenciją toliau augti (Beale, 2016).

Negalima teigti, kad ši problema yra opi Lietuvoje. Valstybės garantuojama teisinė pagalba yra teikiama tiek baudžiamajame, tiek civiliniame, tiek administraciniame procese (LR valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000, 2 str. 1 d.). Teisinių paslaugų kaina taip pat nėra didelė, palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis (Evas ir kt., 2018, p. 31), žyminio mokesčio dydis apytiksliai atitinka ES vidurkį (Europos Komisija, 2020, p. 28, 25 lent.). Pagaliau tai nepaneigia fakto, kad ir Lietuvoje didžiąją dalį visų ginčo šalių išlaidų teismo procesui sudaro atstovavimo išlaidos. 2007 m. ES užsakymu daryto tyrimo duomenimis, Lietuvoje atstovavimo išlaidos sudaro apie 60–80 procentų visų civilinės bylos nagrinėjimo teisme išlaidų (Albert ir Mikelėnas, 2007, p. 12).

Ir Lietuvoje galima rasti teismų praktikos pavyzdžių, kai šalių patirtos atstovavimo išlaidos yra 3 kartus didesnės nei pati ieškinio vertė (pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 10 d. nutartis..., 2020). Taigi, nors negalima teigti, kad Lietuvoje dėl išlaidų už teisines paslaugas teisingumas praktiškai negali būti pasiekiamas vidutines ar mažesnes pajamas gaunančių asmenų, atvejai, kai bylinėjimosi kaštai yra kelis kartus didesni už ieškinio vertę, parodo, jog daliai ginčų tokia teisingumo pasiekiamumo kaina vis vien yra neproporcinga.

Apibendrinant galima teigti, kad teismų sistemos problemos, susijusios su teismų užimtumu ir teismo proceso kaina, yra aktualios keliose Europos valstybėse. Šiaip ar taip Lietuvoje nėra vienas iš įvardytų teismų sistemos

efektyvumo rodiklių ne tik nėra kritinis, bet ir, atvirkščiai, yra vieni iš geriausių ES mastu. Tačiau, kaip minėta, įtvirtinant privalomąją mediaciją, bent dalis šių problemų, ypač kiek tai sietina su naujų teismų pasiekiančių bylų skaičiumi ir jų išaiškinimo rodikliu, nebuvo išspręstos, o tendencijos nebuvo gera žadančios. Be to, tai, kad kai kurios problemos yra išspręstos, nereiškia, kad įvairūs nenumatyti įvykiai, tokie kaip pasaulinės ekonomikos krizės, vėl nepablogins teismų sistemos situacijos šalyje. Galiausiai, tai, kad teismų sistema veikia efektyviai, taip pat nereiškia, jog negalima siekti, kad ji veiktų efektyviau, ir koncentruotis į kitus svarbius aspektus, pavyzdžiui, teismų sprendimo kokybę. Dėl to galima pripažinti, kad, kaip pabrėžė ir ESTT bei EŽTT savo sprendimuose, nuostatų dėl privalomosios mediacijos modelio įgyvendinimo rengimo bei priėmimo momentu, Lietuvos siekis mažinti teismų darbo krūvį ir proceso kainą tiek valstybei, tiek ginčo šalims buvo tinkamas tikslas galimų teisės į teisingą teismą bei veiksmingos teisminės gynybos ribojimų kontekste ir atitiko tikslo teisėtumo (angl. *legitimacy*) kriterijų.

3.1.2. Privalomosios mediacijos tinkamumas spręsti teismų sistemos problemas

Kitas žingsnis vertinant privalomosios mediacijos modelių kaip pasirinktų priemonių proporcingumą yra jų tinkamumas iškeltiems tikslams pasiekti. Todėl reikia atsakyti į klausimą, kaip privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali padėti spręsti įvardytas problemas. Atsižvelgiant į tai, kad ne vienoje šalyje privalomosios mediacijos modeliai jau įgyvendinti ir prieinami tam tikri statistiniai duomenys, papildomai galima įvertinti ir koks faktinis privalomosios mediacijos poveikis įvardytoms teismų sistemos problemoms.

3.1.2.1. Teismų užimtumo problemų sprendimo pasitelkiant privalomąją mediaciją galimybės

Valstybėms susiduriant su 3.1.1.1 poskyryje nurodytomis užimtumo problemomis, ieškoma būdų jas spręsti. Kaip pažymėjo Lordas Woolf (1996, p. 24), būtina užtikrinti, kad visi teismų sistemos naudotojai turėtų galimybę pasiekti teisingumą, tad privalu, kad kiekvienas individas nenaudotų šios sistemos išteklių daugiau nei jo situacijai reikia. Kitaip tariant, jei ginčas gali būti išspręstas mediacijos būdu, sunaudojant mažiau teismų sistemos ir atitinkamai valstybės išteklių, jis neturėtų būti sprendžiamas teisme.

Toks požiūris paremtas prielaidomis, kad daliai ginčų išspręsti teismas nėra būtinas, nes juos sukėlę veiksniai yra socialiniai, o ne teisiniai. Pabrėžiama, kad mediacija tam tikro pobūdžio konfliktus gali išspręsti daug efektyviau, nes tam tikrais atvejais ginčo šalys yra labiau suinteresuotos socialiniu teisingumu, pavyzdžiui, atsiprašymu, o ne teisine galimybe prisiteisti nuostolius. Taip pat teigiama, kad patyrę mediatoriai gali pasiekti daugiau nei yra teismų ar teisininkų galioje (Anglijos ir Velso apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 22 d..., 2002).

Šis požiūris atitinka jau kelis dešimtmečius plačiai aptarinėjamą kelių durų teismo modelį (*multi-door courthouse*), pirmą kartą pristatytą dar 1976 m. *Global Pound* konferencijoje (Jagtenberg ir kt., 2011, p. 7). Šiuo modeliu siūlyta sudaryti sąlygas šalims ginčą išspręsti tinkamiausiu jų situacijai būdu, pabrėžiama, kad tai nebūtinai yra teismas (Stipanowich, 2009, p. 848). Taigi, privalomosios mediacijos įtvirtinimas yra pasirenkamas kaip vienas iš būdų teismų užimtumo problemoms spręsti.

Teoriškai, privalomosios mediacijos modeliais sumažinus teismus pasiekiančių bylų skaičių arba padidinus galimybes didesniai skaičiui bylų pasiekti galutinį sprendimą sunaudojant mažiau teismo išteklių, galima pagerinti bylų išaiškinimo rodiklį ir taip sumažinti galutinio sprendimo laukiančių bylų skaičių, kartu ir teismo proceso trukmę.

- 1) **Bylų išsprendimo rodiklis.** Didelį naujų bylų skaičių teismuose siekiama sumažinti įtvirtinant privalomąją mediaciją pagal įstatymą tam tikrų kategorijų ginčiuose. Kaip minėta 2.1. darbo skyriuje nagrinėjant privalomosios mediacijos taikymo sritį, didelis tam tikros kategorijos teismus pasiekiančių ginčų skaičius yra vienas iš kriterijų pasirenkant, kuriems ginčams turėtų būti taikoma privalomoji mediacija pagal įstatymą. Privalomosios mediacijos įtvirtinimas turėtų užtikrinti, kad bent dalis ginčų bus išspręsta net nepasiekus teismo ir taip teismai galės spręsti tik tuos ginčus, kuriems reikalingas teismo įsikišimas (Hedeem, 2005, p. 273).

Pagaliau negalima atmesti ir kito aspekto – teismų sistema taip pat prisitaiko prie joms tenkančio bylų skaičiaus. Tais atvejais, kai šalis nesusiduria su didelės galutinio sprendimo laukiančių bylų eilės problema, o vidutinė teismo proceso trukmė taip pat nėra neprotingai ilga, aukštas bylų išsprendimo rodiklis nėra ekonomiškai naudingas. Atvirkščiai, galima daryti prielaidą, kad teismuose yra daugiau teisėjų nei reikia. Taigi, dėl privalomosios mediacijos kur kas sumažėjus naujų teismus pasiekiančių bylų skaičiui, teismų pajėgumai taip pat bus sumažinti tiek, kad atitiktų faktinę situaciją.

Tai pagrindžia Turkijos pavyzdys – 2018 m. įtvirtinta privalomoji mediacija pagal įstatymą darbo ginčiuose gerokai sumažino darbo teismus pasiekiančių bylų skaičių (Hurriyet, 2018). Palyginti su 2017 m. duomenimis, 2018 m. buvo pateikta maždaug 55 procentais mažiau ieškinių dėl ginčų, kylančių iš darbdavio ir darbuotojo teisinių santykių (TRT Haber, 2019)⁹⁶. Gerokai sumažėjus naujų šio tipo bylų skaičiui teismuose buvo sumažintas ir teisėjų skaičius⁹⁷.

Teismų sistemos veiklos efektyvumui didinti taip pat gali būti pasitelkta privalomoji mediacija teisėjo nurodymu, leidžianti dalį bylų, kai yra didelė taikaus ginčų sprendimo galimybė, nurodyti spręsti mediacijos būdu, o teisėjų laiką skirti toms byloms, kurioms būtinas teismo įsikišimas. Kaip aptarta ankstesniuose skyriuose, privalomoji mediacija teisėjo nurodymu gali būti taikoma ne tik pirmosios instancijos teismuose, jos taikymo sritis dažniausiai yra labai plati ir neapsiriboja kelių kategorijų ginčais. Galima daryti prielaidą, kad dalį ginčų nurodžius spręsti pasitelkus mediaciją jau po to, kai ginčas atsidūrė teisme, leistų jį išspręsti greičiau ir efektyviau, taip gerėtų bylų išsprendimo rodiklis ir sumažėtų sprendimo laukiančių bylų eilė.

Be to, mediacija yra tvarus ginčų sprendimo būdas, kuriuo galima išspręsti ne tik teisinį ginčą, bet ir konfliktą kaip socialinį reiškinių (Ingleby, 1993, p. 442). Manoma, kad mediacija leidžia šalims išsikalbėti ir būti išgirstoms: taip pasiekiant pačią konflikto esmę, kuri dažnai išnyksta tarp teisinių argumentų teismuose. Teigiama, kad bylos nagrinėjimas teisme gali ne tik nepadėti išspręsti socialinio konflikto, bet, priešingai, jį tik pagilinti (Howarth ir Caruana, 2017, p. 1). Vienas iš

⁹⁶ Nagrinėjant oficialią Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos statistiką skirtumas atrodo ne toks didelis. 2017 m. darbo teismus pasiekė 227 449 naujos bylos, o 2018 m. – 162 339, taigi, sumažėjimas atitinka kiek mažiau nei 30 procentų (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas, 2018, p. 186, 2019, p. 186). Vis dėlto būtina pažymėti, kad reikalavimas dalyvauti mediacijos informacinėje sesijoje nėra taikomas visiems iš darbo santykių ginčams (Turkijos Respublikos darbo teismų įstatymas, 2017, 3 str. 3 d.), kurie yra įtraukiami į oficialią statistiką. Be to, privalomąją mediaciją įtvirtinusių Darbo teismų įstatymu nuo 2017 m. spalio 25 d. taip pat išplėsta darbo teismų kompetencija, kas taip pat padidino ginčų skaičių darbo teismuose, kuriems privalomosios mediacijos reikalavimas nėra taikomas (Şahan, 2019). Dėl to galima daryti prielaidą, kad šis skirtumas susidarė būtent dėl šių priežasčių.

⁹⁷ Nors tai nepaneigia privalomosios mediacijos įtakos teismus pasiekiančių bylų skaičiui ir teismų prisitaikymo prie naujos realybės, šiuos duomenis reikėtų vertinti atsargiai. Įvairiuose šaltiniuose pabrėžiama, kad Turkijoje po nepavykusio perversmo susidariusi politinė situacija lėmė, jog masinis teisėjų atleidimas pasitelktas ir kaip priemonė nubausti su perversmu susijusius asmenis (Bowcott, 2019; Reuters, 2020).

svarbiausių mediacijos pranašumų yra šalių įgalinimas – šalys gali pasirinkti, ką įtraukti į taikos sutartį, yra laisvos nesutikti su nuostatomis, su kuriomis negalės susitaikyti, o pats sprendimas nėra joms primetamas (Durand, 2016, p. 975). Tai leidžia manyti, kad ginčą išsprendus mediacijos būdu, šalims jo baigtis bus priimtina, tad išnyks poreikis jį skųsti, o kartu sumažės ir priverstinio vykdymo atvejų, nes pačios prisiėmusios įsipareigojimus šalys noriau jų laikysis (Kokott, 2009, 45 par.; Nolan-Haley, 2011, p. 983–984), dar labiau sumažės bylų skaičius teismuose.

Taigi, teoriškai, nurodytas galimas privalomosios mediacijos poveikis naujų bylų skaičiui teismuose bei teismų darbo efektyvumui turėtų leisti sumažinti ir sprendimo laukiančių bylų eilę ir taip spręsti teismų užimtumo problemas.

- 2) **Teismo proceso trukmė.** Privalomosios mediacijos įtvirtinimas teismo proceso trukmę gali sumažinti tiek, kiek ji padeda padaryti teismų darbą efektyvesnį – sumažina galutinio sprendimo laukiančių bylų skaičių, padidina bylų išnagrinėjimo rodiklį. Nepaisant to, net ir tose šalyse, kur privalomoji mediacija įvesta palyginti seniai, pavyzdžiui, Italijoje, apie tokius rezultatus kalbama nedrąsiai (De Palo, 2018, p. 10). Tai lemia keli aspektai.

Pirma, kaip aptarta pirmiau, jei teismų problemos yra įsisenėjusios, o galutinio sprendimo laukiančių bylų eilė išties didelė, šias problemas išspręsti gali pririnkti kelių metų ar dešimtmečių. Antra, privalomoji mediacija pagal įstatymą įgyvendinama tik vieno ar kelių kategorijų ginčiuose, tad net ir aukštu sėkmės rodikliu pasižymintys nacionaliniai privalomosios mediacijos modeliai kasmet sumažina, palyginti su visais naujais teismus pasiekiančiais ginčais, tik nedidelį procentą potencialių naujų bylų. Pavyzdžiui, Italijoje, ginčai, kuriems taikoma privalomoji mediacija, sudaro tik 10 procentų šaliai tenkančių civilinių bylų (De Palo, 2018, p. 6).

Nors apie privalomosios mediacijos modelių galimybes efektyviai sumažinti vidutinę teismo proceso trukmę, ypač valstybėse, kuriose ši problema yra sisteminė ir įsisenėjusi, kalbama nedrąsiai, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad šalys, pasirinkusios ginčą spręsti mediacijos būdu ir pasiekusios susitarimą, galutinį ginčo sprendimą pasieks daug greičiau nei tai galėtų padaryti teisme. Taigi, privalomoji mediacija ilgos teismo proceso trukmės problemą, nulemiančią, kad praktiškai galutinio sprendimo ginčo šalims reikia laukti taip ilgai, kad žmogaus teisę į teisingą teismą reikėtų laikyti pažeista, padeda spręsti kitu būdu – suteikiant ginčo šalims galimybę pasiekti subjektyvų teisingumą daug

greičiau, tačiau nesikreipiant į teismą. Tai leidžia tikėtis, kad, įgyvendinus privalomąją mediaciją, sumažės asmenų, kurių teisė į teisingą teismą buvo pažeista dėl neprotingai ilgos teismo proceso trukmės.

Ar nacionaliniai privalomosios mediacijos modeliai ir praktiniu atžvilgiu gali bent iš dalies išspręsti per didelio teismų sistemos užimtumo problemas, galima vertinti tik atsižvelgus į privalomosios mediacijos efektyvumą bei demonstruojamus sėkmės rodiklius ir įvertinus, kokia dalis ginčų pasiekia galutinį sprendimą mediacijos būdu ir dėl to ginčo nagrinėti teisme tampa nebereikalinga. Siekiant pateikti atsakymą į šį klausimą, taip pat būtina įvertinti, ar mediacijos kaip ginčų sprendimo proceso taikymas taip pat nesukuria papildomo bylinėjimosi ir taip negilina didelio teismų užimtumo problemos.

3.1.2.1.1. Privalomosios mediacijos sėkmės rodikliai

Atsižvelgiant į tai, kad daugumoje valstybių privalomoji mediacija įgyvendinta palyginti neseniai, o statistiniai duomenys valstybės mastu taip pat nėra dažnai renkami, užtikrintas išvadas dėl nacionalinių privalomosios mediacijos modelių efektyvumo ir privalomųjų mediacijų sėkmės rodiklių daryti sunku. Lietuva šiuo klausimu taip pat nėra išskirtinė – detalių statistinių duomenų, leidžiančių daryti užtikrintas išvadas, taip pat nėra daug, tačiau pirmines įžvalgas pateikti galima.

2019 m. duomenimis, Lietuvoje teisminės mediacijos metu taikus susitarimas pasiekiamas beveik pusėje (47 procentai) ginčų (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 43–44). Būtina atkreipti dėmesį, kad į šiuos duomenis įtraukiami ne tik privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atvejai, bet visi, kai buvo taikoma teisminė mediacija, taigi ir tie, kai teisminė mediacija taikyta šalių prašymu. Šiuos duomenis taip pat būtina įvertinti ir visų teismuose nagrinėjamų bylų kontekste: 2019 m. taikos sutartys sudarytos 248 teisminėse mediacijose, o tais pačiais metais vien pirmosios instancijos teismus pasiekė 159 655 naujos civilinės bylos (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 11 ir 43). Taigi teismine mediacija pasiektos taikos sutartys tesudaro 0,15 procento naujų teismus pasiekiančių civilinių bylų skaičiaus. Būtina atsižvelgti ir į tai, kad nuo 2019 m. teisminė mediacija gali būti taikoma ir administracinėse bylose (LR administracinių bylų teisenos įstatymas, 1999, 79-1 str. LR administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-

1029..., 2018, 9 str.), tad dalis šių taikos sutarčių galėjo būti pasiekta būtent administracinių ginčų teisminės mediacijos metu.

2020 m. birželio 15 d. VGTPT socialiniuose tinkluose paskelbė statistinius duomenis apie privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo pirmojo pusmečio rezultatus (VGTPT, 2020a). Pagal šiuos duomenis, VGTPT gauta 2 857 prašymai dėl mediacijos vykdymo, iš jų 1 268 atvejais priimtos pažymos dėl mediacijos pabaigos, kai kita ginčo šalis nesutiko pasinaudoti mediacija ar neatsakė per nurodytą terminą, dar 103 prašymai laikyti nepaduotais, nepatikslinus duomenų. Per šį laikotarpį užbaigta 360 mediacijų, iš jų taikos sutartys pasiektos 188 atvejais, dar 111 ginčų susitaikyta dar iki mediacijos pradžios. Vertinant užbaigtų mediacijų kontekste, sėkmės rodiklis aukštas – taikos sutartis pasirašoma 52 procentais atvejų, tačiau vertinant visų paduotų prašymų kontekste, taikos sutartis buvo pasiekta tik 6,5 procento atvejų; įskaičiavus ir atvejus, kai susitaikyta dar iki mediacijos, – 10,5 procento. Žinoma, būtina atkreipti dėmesį, kad ne visi mediacijos procesai jau baigti, tad šis procentas turėtų būti didesnis.

Tokie privalomosios mediacijos statistiniai duomenys iš esmės atitinka kitų valstybių, kuriose įtvirtinta privalomoji mediacija ir kurios pateikia detalią statistinę informaciją, duomenis. Iš visų ginčų, kuriuose abi ginčo šalys atvyksta į mediaciją, sėkmės rodiklis yra ganėtinai aukštas ir svyruoja nuo 30 procentų Italijoje (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 8) iki 57 procentų Turkijoje komerciniuose ginčiuose ar 65 procentų darbo ginčiuose (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas, 2020, p. 1). Pagaliau Lietuva nėra vienintelė, susidurianti su pirmiau įvardytomis problemomis, susijusiomis su menka teisėjų motyvacija naudotis teise privalomai nukreipti ginčo šalis į mediaciją bei žemu potencialaus atsakovo atvykimo į mediaciją rodikliu. Pavyzdžiui, Italijoje į mediacijos sesiją abi šalys atvyksta tik 49,2 procento atvejų, taigi, iš visų mediacijos paslaugų administratorius pasiekiančių prašymų mediacijai vykdyti tik apie 14 procentų atvejų pasiekama taikos sutartis. Šioje šalyje privalomąją mediaciją teisėjo nurodymu teisėjai taip pat naudojami itin retai – tais atvejais, kai ginčui nėra taikoma privalomoji mediacija pagal įstatymą⁹⁸, teisėjo nurodymu pradedama

⁹⁸ Būtina atkreipti dėmesį, kad Italijoje privalomoji mediacija yra ne ieškinio priimtumo teisme sąlyga, o ieškinio nagrinėjimo teisme sąlyga. Tai reiškia, kad ieškinys teisme priimamas, tačiau teisėjas yra įpareigotas atidėti bylos nagrinėjimą ir įpareigoti šalis pasinaudoti mediacija. Taigi, nors Italijoje teismai į mediaciją nukreipia beveik 15 procentų visų mediacijos paslaugų administratorius pasiekiančių ginčų, 13,4 procento patenka į privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo sritį,

tik 1,2 procento visų šalyje vykdomų mediacijų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 5 ir 10).

Europos Parlamento užsakymu atliktoje studijoje nagrinėti vadinamieji vieno žingsnio (ginčo sprendimas teisme) ir dviejų žingsnių (ginčo sprendimas mediacijos būdu ir kreipimasis į teismą tik jai nepavykus) modeliai bei kiekvieno jų sukeltos piniginės ir laiko sąnaudos (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 4). Šioje studijoje siekta nustatyti, koks žemiausias mediacijos sėkmės rodiklis būtinas, kad dviejų žingsnių modeliu valstybės mastu vis dar būtų galima sutaupyti tiek šalių laiko, tiek piniginių išteklių, palyginti su vieno žingsnio modeliu.

Studijoje teigiama, kad, remiantis ES vidutine ginčo sprendimo teisme trukme ir vidutinėmis sąnaudomis, susidedančiomis iš mokesčių teismui, advokatams, mediatoriams bei vykdymo išlaidų, 19 procentų sėkmės rodiklis mediacijoje valstybės mastu vis dar leidžia sutaupyti šalių laiko sprendžiant ginčą, o 24 procentų sėkmės rodiklis – piniginių išteklių (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 17).

Šio studijos rezultatų privalomosios mediacijos modelio Lietuvoje tiesiogiai pritaikyti negalima dėl kelių priežasčių. Pirma, teismo proceso civilinėse ir komercinėse bylose trukmė Lietuvoje išlieka trumpiausia ES mastu (Europos Komisija, 2020, p. 12), kas leidžia spręsti, jog Lietuvoje reikėtų aukštesnio mediacijos sėkmės rodiklio, kad dviejų žingsnių modelis taupytų šalių laiką. Antra, dėl statistinių duomenų trūkumo Lietuvoje sunku nurodyti tikslesnę vidutinę mediacijos trukmę.

Pagal LR mediacijos įstatyme ir jį įgyvendinančiuose poįstatyminiuose teisės aktuose įtvirtintus terminus, administracinės procedūros dar iki faktinės mediacijos pradžios, įskaitant kitos ginčo šalies informavimą bei mediatoriaus paskyrimą, privalomosios mediacijos atveju gali siekti nuo 18 darbo dienų (24 kalendorinių dienų), kai kita ginčo šalis neatsako į pranešimą, iki 25–28 darbo dienų (33–38 kalendorinių dienų), kai antra ginčo šalis sutinka ginčą spręsti mediacijos būdu⁹⁹. Šie duomenys iš

kuria ginčo šalys nepasinaudojo prieš pateikdamos ieškinį teismui (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 10).

⁹⁹ Privalomosios mediacijos atveju, nuo prašymo vykdyti mediaciją pateikimo per 3 darbo dienas kitai ginčo šaliai turi būti išsiustas pranešimas apie prašymo gavimą, o kita šalis į prašymą atsakyti privalo per 15 darbo dienų nuo prašymo išsiuntimo (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 4 d.). Taigi, kitai šaliai nesutinkant ginčo spręsti mediacijos būdu, pirmasis žingsnis ginčo nagrinėjimo procesą pailgina ne daugiau nei 18 darbo dienų, arba, įvertinant ir savaitgalius, – ne daugiau nei 24 kalendorinėmis dienomis, palyginti su vieno žingsnio ginčų sprendimo modeliu. Šalims sutikus ginčą spręsti mediacijos būdu, mediatoriaus paskyrimas užtrukti gali dar iki 7–11 dienų

esmės atitinka praktinio pobūdžio literatūroje pateikiamus duomenis, kad mediacija Lietuvoje įvyksta per maždaug 2–4 savaites nuo jos pradžios, o teismo procesas apylinkės teismuose užtrunka nuo 6 iki 3 kartų ilgiau – apie 13 savaičių (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 24). Vis dėlto Lietuvos teisės aktai nenumato maksimalios mediacijos trukmės ir neįtvirtina maksimalaus termino, per kurį mediacija turi būti pradėta nuo mediatoriaus paskyrimo (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 36), o tikslūs vidutinės mediacijos trukmės rodikliai taip pat nėra paskelbti.

Nors studijos rezultatų Lietuvoje taikomam privalomosios mediacijos modeliui tiesiogiai pritaikyti negalima, 19 procentų sėkmės rodiklį galima laikyti atskaitos tašku visų mediacijos prašymų kontekste. Remiantis šiuo rodikliu galima teigti, kad kol kas, vertinant visų dėl privalomosios mediacijos taikymo paduotų prašymų kontekste, vos 10,5 procento¹⁰⁰ atvejų šalims pasiekus taikų susitarimą, privalomosios mediacijos modelis valstybės mastu proceso trukmės ginčo šalims sutaupyti nepadeda. Vis dėlto, tai nereiškia kad šis rodiklis nepasikeis atnaujinus statistinius duomenis po to, kai bus pabaigti visi mediacijos procesai, kurie iki pateikiant paskutinius statistinius duomenis buvo pradėti, tačiau nebaigti.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos, Italijos, Turkijos pavyzdžiai rodo, jog privalomosios mediacijos modeliai gali turėti aukštą sėkmės rodiklį ir padėti taikų susitarimą pasiekti maždaug pusėje ginčų tais atvejais, kai abi ginčo šalys atvyksta į mediaciją. Tačiau palyginti didelė dalis potencialių atsakovų į mediacijos sesiją tiesiog neatvyksta, dėl ko praktinis privalomosios mediacijos modelio poveikis teismų sistemos problemoms yra daug mažesnis. Šie duomenys rodo, kad privalomosios mediacijos modeliai yra pajėgūs spręsti dėl teismų užimtumo kylančias problemas – sumažinti teismus pasiekiančių bylų skaičių ar, privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju, trumpinti teismo proceso trukmę. Vis dėlto tam, kad privalomosios mediacijos modeliai būtų išties efektyvūs, būtina išspręsti kelias pagrindines privalomosios mediacijos modelių problemas.

Pirma, privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju privalu rasti būdų įpareigoti į mediaciją atvykti ne tik potencialų ieškovą, bet ir potencialų atsakovą, tai turėtų kur kas padidinti sėkmės rodiklį, palyginti su visų prašymų dėl privalomosios mediacijos vykdymo skaičiumi. Kaip teigta 1.3.2.1. darbo poskyryje, šiuo metu Lietuvoje įtvirtintos procesinės sankcijos, su kuriomis galėtų susidurti potencialūs atsakovai, – teismo diskrecija nukrypti nuo

(taigi, 9–13 kalendorinių dienų), jei pirmasis mediatorius šalių ginčo medijuoti nesutinka (Kreipimosi dėl mediatoriaus skyrimo..., 2018, 10–14 p.).

¹⁰⁰ Įskaitant ir tuos atvejus, kai šalys susitaria dar iki mediacijos pradžios.

bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.), – yra paveikios tik ribotam asmenų ratui, konkrečiai, tik tais atvejais, kai ginčo šalis bylą laimi. Be to, teismas nėra įpareigotas taikyti šios procesinės sankcijos – jos taikymas paliktas teismo diskrecijai, kas gali lemti, kad ši procesinė sankcija bus taikoma dar rečiau. Pirmosios ir antrosios instancijų teismų nutarčių apžvalga bent kol kas patvirtina tokias prielaidas¹⁰¹.

Siekiant, kad privalomosios mediacijos modelio Lietuvoje potencialas padėti pasiekti įtvirtintus tikslus nebūtų ribotas, o valstybės lėšos privalomosios mediacijos sistemai palaikyti nebūtų leidžiamos veltui, įtvirtintos procesinės sankcijos turėtų būti paveikesnės. Kaip aptarta 1.3.2. darbo skyriuje, tai galėtų būti pasiekama įtvirtinant teismo pareigą, o ne teisę paskirti procesinę sankciją ginčo šaliai, kuri nepagrįstai nesutiko dalyvauti privalomojoje mediacijoje. Be to, vertėtų svarstyti sankcijas, kurios būtų paveikios didesniai asmenų ratui, ne tik bylą laimėjusiai šaliai. Tokią funkciją galėtų atlikti bauda. Pažymėtina, kad būtent tokia procesinė sankcija, kaip aptarta 1.3.2.1. darbo poskyryje, yra taikoma Čekijoje, Italijoje, Graikijoje. Be to, baudos įtvirtinimas už netinkamą ginčo šalių elgesį civilinio proceso metu nėra naujovė Lietuvos teisinėje sistemoje – teismas gali paskirti iki 5000 EUR baudą, nustačius piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atvejus (LR CPK, 2002, 95 str. 2 d.), tad tokio tipo procesinei sankcijai įtvirtinti užtektų atitinkamai papildyti LR CPK 95 straipsnio nuostatas.

Antra, privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju svarbu rasti būdų motyvuoti ir skatinti teisėjus dažniau naudotis jiems suteikiama teise be šalių sutikimo nukreipti proceso šalis ginčą spręsti privalomosios mediacijos būdu. Tai padaryti galima keliais būdais:

- 1) Kaip parodė bandomasis projektas Italijos Florencijos miesto teisme, plačiau aptartas 1.3.1.2 darbo skyriuje, efektyvus būdas skatinti teisėjus nurodyti ginčo šalims naudotis mediacija yra sistemos, kurios pagrindu būtų atrenkami ginčai, turintys didelę taikaus ginčo sprendimo tikimybę (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d.) sukūrimas teismo mastu. Pagrindinis tokios sistemos sukūrimo privalumas – taupomas teisėjų laikas, nes tinkamas bylas atrinkti gali kiti teismo darbuotojai, pavyzdžiui, teisėjo padėjėjai ar būtent tam pasamdyti asmenys. Šie asmenys, tinkamai apmokyti, gali išsamiai atsižvelgti į ginčo faktines aplinkybes, prireikus bendrauti su ginčo šalimis ir po nuodugnios analizės priimti pagrįstą sprendimą, ar verta rekomenduoti teisėjui nukreipti ginčą spręsti

¹⁰¹ Disertacijos autorė, peržiūrėjusi daugiau nei 50 pirmosios ir antrosios instancijos Lietuvos teismų sprendimų, priimtų 2020 m. sausio – rugpjūčio mėnesiais, susijusių su privalomąja mediacija, nerado nė vieno šios procesinės sankcijos taikymo atvejo.

mediacijos būdu. Teisėjai, gaudami sąrašą bylų, kurioms rekomenduojama mediacija, ne tik taupyty savo laiką, bet būtų ir netiesiogiai skatinami (angl. *nudging*) pasinaudoti savo teise.

Šis modelis turi ir trūkumų, visų pirma susijusių su teismų finansiniais ištekliais. Pagrindinis veiksnys – poreikis pasamdyti už ginčų atrankos sistemą atsakingą asmenį ar asmenis. Tikėtina, kad ir taip su finansiniais sunkumais susiduriantys Lietuvos teismai būtent dėl šio veiksnio nebus linkę įtvirtinti tokio ar panašaus pobūdžio atrankos sistemų. Florencijos teismų bandomasis projektas parodė, kad šiuos klausimus galima spręsti kūrybiškai, pavyzdžiui, pasitelkiant praktikantus teisės (ar kitų susijusių disciplinų, pavyzdžiui, psichologijos studijų) studentus, už kurių kuravimą galėtų būti atsakingi teismo darbuotojai. Projektinio tipo finansavimas taip pat suteiktų galimybę suinteresuotiems teismams įgyvendinti mediacijai tinkamų ginčų atrankos sistemos įgyvendinimu pagrįstus bandomuosius projektus ir įvertinti jos efektyvumą bei poveikį teismo darbui ir užimtumui.

- 2) Kitas būdas motyvuoti teisėjus pasinaudoti teise perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu, sietinas su teisėjų veiklos vertinimu. Teisėjų tarybos nutarimu patvirtintame Teisėjų veiklos vertinimo apraše įtvirtinti keturi pagrindiniai kriterijai, iš kurių kiekvienas gali būti vertinamas iki 25 balų: statistinis vidutinis teisėjo darbo krūvis, statistinė vidutinė bylų nagrinėjimo trukmė, procesinių sprendimų kokybė, teisėjo vadovavimo procesui kokybė ir teisėjo darbo organizavimo gebėjimai. Kaip trumpai aptarta 1.3.1.2 darbo skyriuje, vertinant statistinį vidutinį teisėjo darbo krūvį, atsižvelgiama į jo kaip teismo mediatoriaus veiklą bei jo nagrinėtose bylose sudarytų taikos sutarčių skaičių. Už tai jam gali būti skiriama iki 5 taškų, tai sudaro 5 procentus visų galimų surinkti balų (LR teisėjų tarybos 2014 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-135-(7.1.2.), 2014, 9, 10.5. ir 15 p.).

Praktiškai tai reiškia, kad papildomų taškų teisėjai gali gauti dviem atvejais. Pirma, kai teisėjai patys yra mediatoriai ir pasirenka medijuoti ginčą. Vis dėlto, nepasiekus taikos sutarties, teisėjas privalėtų nusišalinti nuo tolesnio bylos nagrinėjimo (LR CPK, 2002, 65 str. 1 d. 7 p.), taigi, rizikuotų sumažinti kitus vidutinio darbo krūvio rodiklius ir prarasti daugiau taškų. Antra, kai mediacijos metu šalys susitaria ir teismo procesas baigiamas taikos sutartimi. Šis kriterijus taip pat gali būti nepakankamas motyvuoti teisėjus perduoti ginčus spręsti mediacijos būdu, nes taikos sutarties nepasiekus, jie taip pat rizikuoja pabloginti statistinę vidutinę bylos nagrinėjimo trukmę, vadinasi, prarasti taškus

toje kategorijoje. Tai ypač aktualu, kai teisėjai patys nėra mediatoriai ir negali visiškai atsakyti už mediacijos kokybę.

Siekiant motyvuoti teisėjus dažniau nurodyti ginčo šalims pasinaudoti mediacija, siūlytina papildyti Teisėjų veiklos vertinimo aprašo 10.5. punktą ir įtraukti į jį dar vieną kriterijų – atvejus, kai teisėjas perdavė ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Ši nuostata leistų tiesiogiai atsižvelgti į tai, ar teisėjas aktyviai ieško tinkamų mediacijai bylų. Be to, vertinant vidutinę bylos trukmę, galėtų būti neatsižvelgiama į tą laiką, kai ginčas buvo sprendžiamas teisminės mediacijos būdu, kas taip pat paskatintų teisėjus drąsiau siųsti ginčus į mediaciją. Tačiau tokiu atveju būtina įtvirtinti maksimalią teisminės mediacijos trukmę, kad šia išimtimi nebūtų piktnaudžiaujama. Tikėtina, kad tokie sprendimai leistų papildomai pagerinti teisėjų veiklą kitose srityse – turėdami daugiau laiko teisėjai galėtų parengti kokybiškesnius sprendimus, bent iš dalies mažėtų jų apskundimo tikimybė.

Šis metodas greičiausiai būtų mažiau efektyvus nei pirmasis – papildomi taškai, kurie galėtų būti skiriami už ginčo perdavimą privalomai spręsti mediacijos būdu, tesudaro 5 procentus visų vertinamų balų, be to, šie papildomi balai gali būti skiriami atsižvelgiant ir į kitus kriterijus. Galiausiai, papildomo kriterijaus įtvirtinimas nesukeltų neigiamų padarinių, taip pat nereikia jokių didelių finansinių ar laiko sąnaudų. Dėl to, siekiant skatinti efektyvesnį naudojimąsi teisėjų diskrecija paremta privalomąja mediacija, siūlytina atsižvelgti į abu galimus sprendimo būdus, ypač į faktą, kad jie vienas kitam neprieštarauja ir gali būti taikomi kartu.

Potencialaus ieškovo atvykimas į privalomosios mediacijos sesiją, privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu skatinimas yra itin svarbūs ir būtini tinkamam privalomosios mediacijos modelio funkcionavimui užtikrinti. Valstybė, pripažinusi mediacijos teikiamą naudą ginčo šalims (pavyzdžiui, LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 6; Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. liepos 22 d. nutartis..., 2020, 12 p.) ir pasirinkusi skirti finansinius išteklius mediacijos sistemai išlaikyti, turėtų imtis ir priemonių šioms problemoms spręsti. Antraip, praktinis privalomosios mediacijos modelių poveikis teismų užimtumui gali būti palyginti nedidelis, o atskirai vertinant proceso trukmę, net ir neigiamas.

3.1.2.1.2. Antrinis bylinėjimasis

Vertinant, ar privalomosios mediacijos modeliai yra pajėgūs spręsti užimtumo problemas, būtina įvertinti ir tai, ar šie modeliai nesukuria papildomo bylinėjimosi ne dėl pirminio ginčo esmės, o dėl paties ginčo nagrinėjimo mediacijoje proceso. Tokio tipo bylinėjimosi fenomeną galima vadinti antrinio ar, kaip įvardijo Ingleby (1993, p. 449) bei Kaminskienė (2013, p. 691), satelitinio tipo bylinėjimusi. Alexander (2012, p. 166) nurodė daugelį su mediacija sietinų klausimų, dėl kurių gali kilti antrinis bylinėjimasis: (1) sutartinės mediacijos išlygos nesilaikymas; (2) atitikimo kriterijams, kurių pagrindu ginčas buvo perduotas privalomai spręsti mediacijos būdu; (3) reikalavimo dalyvauti mediacijos sesijoje nesilaikymas; (4) įvairių ginčo šalių pareigų, tokių kaip reikalavimas dalyvauti gera valia, nesilaikymas; (5) netinkamas profesinis mediatorių ar mediacijoje dalyvaujančių advokatų elgesys, pasireiškiantis konfidencialumo įsipareigojimų ar neutralumo įsipareigojimų pažeidimu; (6) mediacijos metu gautų įrodymų priimtumo teismo proceso metu klausimai; (7) mediacija pasiektų taikos sutarčių vykdymo klausimai.

Tik dalis šių klausimų yra aktualūs vertinant privalomosios mediacijos efektyvumą. Kiti klausimai sietini su vienais iš esminių mediacijos principų, pavyzdžiui, mediatoriaus nešališkumu ar apribota teise mediacijos metu gautus įrodymus naudoti tolesniame bylinėjimosi procese, tad iš jų kylančio antrinio bylinėjimosi išvengti sunku. Dalis šių klausimų bent iš dalies sietina ir su tuo, kaip įgyvendintas privalomosios mediacijos modelis.

Atsižvelgiant į privalomosios mediacijos reglamentavimą Lietuvos teisės aktuose, antrinis bylinėjimasis gali kilti iš kelių nuostatų. Pirma, antrinis bylinėjimasis gali kilti siekiant įrodyti, kad didelės taikaus ginčo sprendimo tikimybės nebuvo, dėl to ginčas buvo nepagrįstai privalomai perduotas spręsti teisminės mediacijos būdu (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d.). Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad nutartis ginčą perduoti privalomai spręsti mediacijos būdu neužkerta galimybės tolesnei bylos eigai, o tik atideda bylos nagrinėjimą, ši teismo nutartis atskiruoju skundu negalėtų būti skundžiama (LR CPK, 2002, 334 str. 1 d.), tad tikimybė, jog ši nuostata sukels antrinį bylinėjimąsi, yra minimali.

To paties negalima pasakyti apie privalomąją mediaciją pagal įstatymą. Teismo nutartis, kuria atsisakoma priimti ieškinį dėl to, kad suinteresuotas asmuo nesilaikė tai bylų kategorijai įstatymų nustatytos išankstinio ginčų sprendimo ne teisme tvarkos, t. y. netaikė privalomosios mediacijos prieš paduodant ieškinį ginčo teisena nagrinėjamuose ginčiuose, kylančiuose iš šeimos teisinių santykių (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20

str. 1 d.), gali būti skundžiama atskiruoju skundu (LR CPK, 2002, 137 str., 5 d.). Praėjus kiek daugiau nei pusei metų nuo privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymo pradžios, tokių skundų jau galima skaičiuoti dešimtimis. Privalomosios mediacijos įtvirtinimas ir intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas gali paveikti ir tai, kaip plačiai suprantamas konfidencialumo principas, o kartu kelti klausimų, kam ir kokio pobūdžio informaciją galima atskleisti. Šiam supratimui kintant, tikėtina, dažnės ir tokio pobūdžio klausimų nagrinėjimas teismuose. Atsižvelgiant į situacijas, su kuriomis susiduria Lietuvos mediatoriai praktiškai, galima teigti, kad klausimų dėl konfidencialumo ribų kyla palyginti dažnai. Pavyzdžiui, dažnai keliami klausimai, kokią su mediacija susijusią informaciją mediatorius gali pateikti VGTPT, įkalinimo įstaigų darbuotojams, socialiniams darbuotojams, atvejo vadybininkams. Atsižvelgiant į tai, kad privalomoji mediacija pagal įstatymą Lietuvoje įtvirtinta šeimos ginčiuose, o išimties įkalinimo įstaigose esantiems asmenims taikomos nėra (LR mediacijos įstatymas, 2020, 20 str. 1 d.), bei į tai, kad būtent už privalomosios, teisminės ir valstybės užtikrinamos mediacijos paslaugas apmoka bei statistiniais tikslais informaciją įpareigota rinkti būtent VGTPT (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 1 d. ir 3 str. 4 d. 5 p.), visi išvardyti subjektai gali turėti pagrįstą interesą siekti sužinoti tam tikrą su mediacija sietiną informaciją.

Pagrindas, dėl ko šie subjektai gali būti suinteresuoti gauti tam tikrą informaciją apie vykstančią mediaciją, kiekvienu atveju skirtingas. Pavyzdžiui, tam, kad galėtų mediatoriui išmokėti atlygį ir užkirsti kelią piktnaudžiavimui reikalaujant atlygio už faktiškai nepanaudotą laiką, VGTPT reikia žinoti, kiek laiko truko kiekvienas mediacijos veiksmas; pagal mediacijos baigtį ir ypač tai, ar buvo pasiekta taikos sutartis, įvertinti, ar adekvatus laikas sugaištas mediacijos rezultatams įforminti. Informacija apie mediacijos baigtį (t. y. ar mediacija baigėsi taikos sutartimi ar nesusitarus), trukmę, mediatorių darbo krūvį taip pat reikalinga VGTPT, kad ji galėtų įvykdyti Mediacijos įstatymo jai priskirtą statistinių duomenų rinkimo funkciją (LR mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 4 d. 5 p.).

Siekiant susisiekti su laisvės atėmimo vietose bausmę atliekančiomis ginčo šalimis, taip pat reikia teikti prašymą įkalinimo įstaigai, kad būtų sudaryta galimybė vykdyti mediacijos sesiją. VGTPT parengtoje metodinėje medžiagoje nurodoma, kad, be duomenų apie save, mediatorius įkalinimo įstaigai turėtų pateikti ir ginčo šalies ketinimą dalyvauti mediacijos procese patvirtinantį dokumentą, kuriam privalomosios mediacijos atveju prilyginamas VGTPT priimtas sprendimas paskirti mediatorių medijuoti konkretų ginčą. Metodinėje medžiagoje taip pat pabrėžiama, kad mediacijos sesijos turėtų būti organizuojamos nepažeidžiant konfidencialumo principo

ties, kiek tai atitinka teisės aktų nustatytus saugumo reikalavimus (VGTPT, 2020c, 4 kl.). Praktikoje tai reiškia, kad, bent vykdant mediacijos sesijas pasitelkiant nuotolines vaizdo pokalbių programas¹⁰², kartu su ginčo šalimi patalpoje privalo būti ir saugumo priežiūros skyriaus pareigūnas.

Šios institucijos nėra vienintelės, turinčios interesą gauti tam tikrą su mediacija susijusią informaciją. Apie mediacijos baigtį dažnai teiraujasi atvejo vadybininkai, į kurių funkcijas patenka kompleksinės pagalbos vaikui ir šeimai organizavimas (LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2017, 37 str. 2 d.). Mediacija gali būti teikiama kaip kompleksinių paslaugų dalis, esant smurto šeimoje atvejų ir vaiko tėvams skiriantis, sprendžiant klausimus dėl vaikų gyvenamosios vietos ir bendravimo tvarkos nustatymo, o tėvų priimti sprendimai gali paveikti ir atvejo vadybininko galimybes įgyvendinti pagalbos vaikui ar šeimai planą. Mediacijos eiga, ypač šeimos ginčiuose, gali būti aktuali ir įstatymų jiems priskirtas funkcijas vykdančioms socialiniams darbuotojams. Tikėtina, kad vis labiau integruojant mediaciją į valstybės teisinę sistemą ir susiejant jos taikymą su skirtingų institucijų veikla, subjektų, kuriems darbo funkcijoms tinkamai vykdyti bus reikalinga tam tikra su mediacija susijusi informacija, tik daugės.

Vis dėlto, atsižvelgiant į konfidencialumo principo įtvirtinimą šiuo metu taikomuose Lietuvos teisės aktuose, įvardytų subjektų siekio gauti su mediacija susijusią informaciją teisėtumas gali kelti klausimų. Mediacijos įstatyme įtvirtinta, kad „[j]eigu ginčo šalys nesusitarė kitaip, ginčo šalys, mediatoriai ir mediacijos paslaugų administratoriai turi laikyti paslapyje visą mediacijos ir su ja susijusią informaciją, išskyrus informaciją, kurios reikia siekiant patvirtinti ar įvykdyti mediacijos metu sudarytą taikos sutartį, ir informaciją, kurios neatskleidimas prieštarautų viešajam interesui“ (LR mediacijos įstatymas, 2020, 17 str. 1 d.). Taigi, Mediacijos įstatyme išskiriamos dvi konfidencialumo principo išimtys, viešojo intereso apsauga ir pasiektos taikos sutarties įgyvendinimas. Šiame įstatyme taip pat pabrėžiama, kad mediatorius privalo laikytis Europos mediatorių elgesio kodekso, o už jo nesilaikymą mediatoriams gali būti taikoma drausminė atsakomybė (LR mediacijos įstatymas, 2020, 4 str. 3 d. ir 28 str. 1 d.). Šiame kodekse papildomai nurodoma, kad informaciją apie mediaciją galima atskleisti ir tada, kai tai padaryti įpareigoja teisės aktai (Europos mediatorių elgesio kodeksas, 2004,4 p.). Tikėtina, kad VGTPT, įkalinimo įstaigų darbuotojų, atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų poreikis žinoti tam tikrą su mediacija

¹⁰² Atkreiptinas dėmesys, kad siekiant suvaldyti COVID-19 pandemiją, gyvas bendravimas su įkalinimo įstaigose bausmę atliekančiais asmenimis yra labai apribotas, o dažnai ir neįmanomas.

susijusią informaciją gali būti prilygintas viešajam interesui, ypač kiek tai susiję su privalomosios mediacijos organizavimu, statistinių duomenų rinkimu, saugumo užtikrinimu įkalinimo įstaigose ir naujų nusikalstamų veikų prevencija, vaikų interesų užtikrinimu. Tokią išvadą galima paremti atsižvelgiant į teisės mokslo doktrinoje išsakytus teiginius, kad viešojo intereso sąvoka yra itin plati ir mažai apibrėžta; kad įstatymų leidėjas viešojo intereso sąvokos, įtvirtintos civilinio proceso teisės normose, teisės aktuose, nepaaiškina; neįtvirtina objektyvių kriterijų arba norminių požymių, kurie leistų užtikrinti vienodą šios sąvokos aiškinimą (Krivka, 2007, p. 15–16).

Šiaip ar taip būtina pabrėžti, kad informacijos apie mediaciją turėtų būti pateikiama ne daugiau nei būtina teisės aktuose įtvirtintoms šių subjektų funkcijoms atlikti. Pavyzdžiui, VGTPT užtenka gauti informaciją, ar mediacija pasiektas taikus susitarimas, kad galėtų rinkti statistinius duomenis ar išmokėti mediatoriui atlyginimą, tačiau nebūtina gauti informacijos apie taikos sutarties nuostatas; įkalinimo įstaigų darbuotojams gali būti svarbi informacija apie tai, kad planuojama vykdyti mediaciją¹⁰³, apie ginčo šalis, mediatorių, tačiau nereikia žinoti apie mediacijos baigtį ar pasiektos taikos sutarties nuostatas. Be to, tinkamu išimties iš mediacijos konfidencialumo principo taikymu turėtų būti laikomi tik tokie atvejai, kai informacija atskleidžiama tik tokiam asmenų ratui, kiek reikia pagal viešąjį interesą. Tai reiškia, kad turėtų būti užtikrinama, jog gauta informacija nebus atskleista ar panaudota plačiau, nei būtina priskirtoms funkcijoms įvykdyti¹⁰⁴.

Galima teigti, kad, įvedus privalomąją mediaciją ir integruojant ją į valstybės teisinę sistemą, atsirado daugiau subjektų, kuriems dėl vienu ar kitų priežasčių savo funkcijoms tinkamai vykdyti būtina žinoti tam tikrą informaciją. Tikėtina, kad šių subjektų teisėtą interesą gauti tam tikrą informaciją bus galima traktuoti kaip viešąjį interesą ir taikyti Mediacijos įstatyme įtvirtintą konfidencialumo principo išimtį. Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kad mediacijos konfidencialumas pripažįstamas viena iš pamatinių šio proceso taisyklių (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 63), o nei konkretūs subjektai, galintys gauti informaciją, nei teikiamos informacijos apimtis nėra detalai reglamentuota, tikėtina, kad teismus taip pat pasieks ieškiniai, kuriuose bus

¹⁰³ Pabrėžtina, kad remiantis Europos mediatorių elgesio kodekso nuostatomis, ir ši informacija laikytina konfidencialia (Europos mediatorių elgesio kodeksas, 2004, 4 p.).

¹⁰⁴ Pavyzdžiui, Mediacijos įstatymą įgyvendinančiuose poįstatyminiuose teisės aktuose tiesiogiai įtvirtinta, kad VGTPT privalo užtikrinti iš mediatoriaus gaunamos informacijos konfidencialumą (Sutarčių su mediatoriais dėl valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos ir privalomosios mediacijos paslaugų teikimo sudarymo tvarkos aprašas, 2018, 6.1.3. p.).

siekama įrodyti, kad mediacijos principas buvo pažeistas informaciją atskleidus neteisėtai ar neproporcingai didele apimtimi. Tokio pobūdžio bylas taip pat galima priskirti antriniam bylinėjimuisi.

Antrinį bylinėjimąsi gali paskatinti ir kiti su mediacijos konfidencialumo principu susiję aspektai, ypač kiek tai sietina su asmenimis, kuriuos įstatymas įpareigoja laikytis konfidencialumo įsipareigojimo. Mediacijos įstatyme nurodoma, kad, jei ginčo šalys nesusitaria kitaip, mediacijos metu sužinotą informaciją privalo saugoti ginčo šalys, mediatoriai ir mediacijos paslaugų administratoriai (LR mediacijos įstatymas, 2020, 17 str. 1 d.). Atsižvelgiant į tai, kad privalomosios mediacijos atveju atskiros ginčo šalių ir mediatoriaus sutartys dėl mediacijos vykdymo nėra sudaromos, didėja ir tikimybė, kad nebus sudaryti susitarimai dėl konfidencialumo, į kuriuos būtų įtraukti be išimties visi mediacijoje dalyvaujantys asmenys. Tokiu atveju kitiems mediacijos proceso dalyviams konfidencialumo įsipareigojimai nebūtų taikomi.

Tikėtina, kad, detaliam nesureguliuavus subjektų, kuriems taikoma konfidencialumo pareiga, rato, taip pat didės antrinio bylinėjimosi tikimybė. Ši situacija vertintina neigiamai, ypač atsižvelgiant į faktą, kad nesunku rasti rekomendacijų (pavyzdžiui, CEPEJ, 2019, p. 25, 5.4.1. p. c) d.) bei gerosios praktikos pavyzdžių, kur konfidencialumo principas reglamentuotas detaliam. Pavyzdžiui, Serbijoje konkrečiai nurodoma, kad konfidencialumo pareiga taikoma ne tik ginčo šalims, mediatoriui ir mediacijos paslaugų administratoriams, bet ir ginčo šalių atstovams, advokatams ir visiems kitiems tretiesiems asmenims, kurie dalyvauja mediacijoje (Serbijos Respublikos įstatymas dėl mediacijos..., 2014, 13 str.). Vertinant privalomosios mediacijos efektyvumą antrinio bylinėjimosi atvejus verta atimti iš pasiektų taikos sutarčių skaičiaus. Nors šiuo metu privalomosios mediacijos metu pasiektų taikos sutarčių skaičius viršija antrinio bylinėjimosi atvejus, tikėtina, kad Lietuvos teisės aktuose detaliam neapibrėžus privalomosios mediacijos objekto šių skundų kiekis tik didės, nes kils klausimų, kada reikalavimas pasinaudoti privalomąja mediacija buvo tinkamai įvykdytas. Tas pats pasakytina apie konfidencialumo principo taikymą – neįtvirtinus detalesnių konfidencialumo principo taikymo taisyklių, gali daugėti neteisėtų konfidencialumo principo pažeidimų atvejų ir iš to kylančio antrinio bylinėjimosi. Galima teigti, kad antrinio bylinėjimosi problema, ypač kylanti dėl nedetaliai apibrėžto mediacijos objekto ir nedetalių konfidencialumo principo taisyklių, taip pat gali iš dalies sumažinti Lietuvoje įtvirtinto privalomosios mediacijos modelio efektyvumą sprendžiant teismo sistemos problemas.

3.1.2.2. Teismo proceso kainos problemos

Kaip įvardyta 3.1.1.2 poskyryje, privalomąja mediacija siekiama sutaupyti tiek ginčo šalių, tiek valstybės biudžeto lėšas. Daroma prielaida, kad sumažėjus teismų darbo krūviui nebereikės skirti papildomų lėšų teismų veiklai finansuoti, nes ta dalis ginčų, kuriuose pasitelkus mediaciją bus pasiektas taikus susitarimas, apskritai nepateks į teismus. Be to, tikimasi sutaupyti ir lėšų, skiriamų teisei pagalbai, manant, kad tiems ginčams, kurie bus išspręsti pasitelkiant mediaciją, nereikės užtikrinti ir valstybės garantuojamos teisinės pagalbos (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 104 ir 105 par.).

Privalomosios mediacijos modelio įvedimas teoriškai taip pat turėtų padėti spręsti ir didelių teisinių paslaugų kainų problemą. Tikimasi, kad tai pasiekti galima dviem pagrindiniais būdais. Pirma, galima daryti prielaidą, kad mediacijoje visų pirma akcentuojamas socialinio konflikto sprendimas, o pats mediacijos procesas yra ne toks formalus kaip civilinis procesas teisme, kas leidžia mediacijos procese šalims komfortabiliai jaustis net ir neatstovaujamoms teisininkų. Antra, mediacijos procesas vidutiniškai trunka daug trumpiau nei teismo procesas, be to, mediacijos procesui nereikia rengti procesinių dokumentų, tad net ir tais atvejais, kai šalys mediacijoje dalyvauja atstovaujamos teisininkų, už atstovavimą mediacijoje sumokama kur kas mažesnė pinigų suma nei už atstovavimą teisme.

Šių prielaidų teisingumas praktikoje aptariamas toliau, atskirai nagrinėjant tiek valstybės biudžeto lėšų taupymo, tiek ginčo šalių išlaidų mažinimo galimybes įtvirtinus privalomąją mediaciją.

3.1.2.2.1. Valstybės lėšų taupymas

Nors įgyvendinant privalomosios mediacijos modelius preziumuojama, kad valstybės lėšos bus taupomos, mokslinėje literatūroje galima rasti ir priešingų teiginių, jog AGS iniciatyvų įgyvendinimas gali tik padidinti ginčų administravimo kaštus ir formalumo lygį (Ingleby, 1993, p. 443), taigi, tokias prielaidas būtina vertinti atsargiai. Tam yra kelios priežastys.

Pirma, kaip aptarta 2.3. darbo skyriuje, intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas lemia, jog valstybė, pasirinkusi integruoti mediaciją į civilinį procesą, privalo prisiimti atsakomybę už mediacijos paslaugų kokybę. Kaip nurodyta ir pačioje Mediacijos plėtros koncepcijoje, tai lemia papildomas išlaidas valstybei, kylančias iš mediatorių sąrašo administravimo, mediatorių kvalifikacinio egzamino organizavimo, mokymų mediacijos tema

organizavimo bei infrastruktūros sukūrimo (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 102 par.). Kaip numatyta Mediacijos įstatymo aiškinamajame rašte, visos šios išlaidos, įskaitant ir mediacijos viešinimą, pirmaisiais metais turėjo sudaryti apie 330 000 eurų. Žinoma, būtina įvertinti, kad didelę dalį šių išlaidų sudaro vienkartiniai poreikiai, pavyzdžiui, kvalifikacinio egzamino programos sudarymas, mediacijai tinkamų patalpų įrengimas. Vien pastarajam tikėtasi išleisti 179 000 eurų. Išlaidos, kurios turėtų būti patiriamos kasmet (mediatorių kvalifikacinio egzamino organizavimas, mediatorių sąrašo administravimas), yra palyginti nedidelės ir siekia apie 35 000 eurų (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 11).

Antra, kai kurios valstybės, iš jų ir Lietuva, pasirinko iš dalies finansuoti privalomąją mediaciją ginčo šalims. Pavyzdžiui, Turkijoje valstybė finansuoja iki dviejų valandų trunkančią mediaciją tais atvejais, kai ginčo šalys taikos sutarties nepasiekia (Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 18/A str. 13 d.)¹⁰⁵, Lietuvoje privalomosios mediacijos paslaugos, už kurias apmokama iš valstybės biudžeto lėšų, gali būti teikiamos iki keturių valandų. Taip pat apmokama už iki valandos trunkantį mediatoriaus pasirengimą ir iki valandos trunkantį mediacijos rezultatų įforminimą. Pasibaigus nurodytam laikui ginčo šalys gali savanoriškai tęsti mediaciją, tačiau tokiu atveju už tolesnes mediacijos paslaugas jos turės susimokėti iš savo lėšų (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 3 d.). Pažymėtina, kad ši nuostata taikoma tik tais atvejais, kai mediatorių iš mediatorių sąrašo skiria VGTP. Jei šalys privalomajai mediacijai vykdyti mediatorių pasirenka pačios, mediacijos teikimo išlaidos nėra kompensuojamos (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 2 d.).

Kiek kitokia situacija yra susiklosčiusi privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju. Teismo mediatoriai-teisėjai, kuriems, dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų draudimų negalima gauti atlygio už papildomą veiklą (LR Konstitucija, 1992, 113 str., LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 58 p.), mediacijos paslaugas gali teikti tik neatlygintinai. Dėl šios priežasties jiems atskiras atlyginimas už mediacijos paslaugas nėra mokamas. Teisminę mediaciją vykdančiams mediatoriams, kurie nėra teisėjai, už jų paslaugas yra kompensuojama tokia pačia tvarka kaip ir privalomosios mediacijos pagal

¹⁰⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad po nesėkmingos mediacijos šalims kreipusis į teismą ši mediatoriui kompensuota suma gali būti įtraukiama į teismo išlaidas ir išieškoma iš bylą pralaimėjusios šalies.

įstatymą atveju, o šalims taip pat yra suteikta teisė už savo lėšas tęsti mediaciją ilgiau nei 4 valandas (LR mediacijos įstatymas, 2020, 23 str. 7 d.).

Šios nuostatos, nors ir svarbios siekiant užtikrinti, kad šalys nepatirtų didelių išlaidų dėl reikalavimo dalyvauti mediacijoje, bei skatinti šalių dalyvavimą mediacijos sesijose sukuria ir didelius poreikius valstybės biudžetui. Mediacijos įstatymo projekto aiškinamajame rašte numatyta, kad kaštai privalomosios mediacijos sesijoms padengti turėtų siekti apie 400 000 eurų per metus (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 10). Nors į šiuos skaičiavimus įtraukti ir potencialūs ginčai dėl nedidelių sumų, kuriems privalomosios mediacijos bent kol kas nuspręsta netaikyti, tokie ginčai pagal preliminarinius skaičiavimus sudarė tik apie 6 procentus visų ginčų, kuriems siūlyta taikyti privalomąją mediaciją. Be to, rengiant antrąją Mediacijos įstatymo redakciją buvo siūlyta taikyti 11,58 euro valandinį tarifą mediatoriams, tačiau nuo 2020 m. spalio 2 d. šis įkainis padidintas ir siekia 18 eurų (LR Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364..., 2016, 2.1. p.), kas turėtų dar labiau padidinti valstybės biudžetui tenkančią naštą.

Pagal VGTPT pateiktus statistinius duomenis (VGTPT, 2020a), per pusę privalomosios mediacijos modelio veikimo metų mediatoriams už jų teikiamas paslaugas negalėjo būti kompensuota daugiau nei 80 608 eurų suma¹⁰⁶. Vis dėlto, tikėtina, kad pasaulinė pandemija ir karantino režimas paveikė pirmųjų metų, kai buvo įgyvendinta privalomoji mediacija pagal įstatymą, rezultatų reprezentatyvumą. Be to, kaip ir minėta 0 poskyryje, faktinis ginčų, kuriuose bus pasiekta taikos sutartis, skaičius dar turėtų keistis, nes ne visos pradėtos mediacijos jau baigtos. Taip pat anksti teigti, ar privalomosios mediacijos pagal įstatymą taikymas leido sutaupyti lėšų, įprastai skiriamų antrinei valstybės garantuojamai teisinei pagalbai, nes 2020 metų statistiniai duomenys dar neparengti. Dėl šių priežasčių atsakyti į klausimą, ar mediacijos sistemai išlaikyti skirtos sumos atsipirks ir padės

¹⁰⁶ Pagal VGTPT socialiniuose tinkluose pateiktus duomenis, iki 2020 m. birželio 15 d. buvo priimta 970 sprendimų dėl mediatoriaus paskyrimo. Atsižvelgiant į tai, kad šalims pačioms pasirinkus mediatorių pastarojo paslaugos valstybės nėra kompensuojamos, šis skaičius laikytinas atskaitos tašku, kiek daugiausia galėjo įvykti valstybės finansuojamų privalomosios mediacijos pagal įstatymą sesijų. Siekiant įvertinti maksimalią galimai panaudotų lėšų sumą, į šią sumą įskaičiuojamas 1 valandos trukmės pasirengimas bei 4 valandų mediacijos sesija. Atsižvelgiant į tai, kad vertinami pirmojo 2020 metų pusmečio rezultatai, remiamasi ir valandinio užmokesčio už mediacijos paslaugų teikimą dydžiu, kuris iki 2020 m. spalio 2 d. siekė 16 eurų. Į 1 valandos trukmės laiką, skirtą taikos sutarčiai parengti ir rezultatams įforminti, atsižvelgiama tik tais atvejais, kai taikos sutartis buvo pasiekta – t. y. $188 \text{ atvejų } ((970 \times 5 \times 16) + (188 \times 1 \times 16) = 77\,600 + 3008 = 80\,608)$.

sutaupyti biudžeto lėšų, šiuo metu dar nepakanka duomenų. Vis dėlto, vertinant dabartinius Lietuvoje įtvirtinto privalomosios mediacijos modelio sėkmės rodiklius ir faktinį mediacijoje išspręstų ginčų skaičių, tikimybė, kad privalomosios mediacijos modelis leis sutaupyti valstybės išteklių, atrodo nedidelė.

Kita vertus, 2019 m. Lietuvoje teismų finansavimui skirta 81 187 000 eurų, apie 90 procentų šios sumos skirta darbo užmokesčiui (LR nacionalinė teismų administracija, 2020, p. 98). Palyginti su teismų sistemai išlaikyti skirtu finansavimu, net ir planuota 400 000 eurų suma pirmiesiems metams yra labai maža ir nesudaro nė 0,5 procento, tad negalima ir teigti, kad privalomosios mediacijos modelio įtvirtinimas yra didelė papildoma našta valstybės biudžetui. Be to, faktiniai preliminarūs skaičiavimai leidžia teigti, kad praktiškai ši suma gali būti netgi mažesnė.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad dauguma mediacijos plėtrai skirtų lėšų šiuo metu yra finansuojama iš ES struktūrinių fondų (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 11). Tai taip pat nuima tiesioginę naštą nuo nacionalinio biudžeto, tačiau teisės mokslininkai Lietuvoje pabrėžia, kad šis finansavimas nėra nuolatinis, ir kelia klausimus, ar valstybė bus pajėgi išlaikyti mediacijos sistemą šiam finansavimui pasibaigus (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 57–58).

Tačiau tai nėra vienintelė su privalomosios mediacijos finansavimu susijusi problema. Lietuvos teisės mokslininkai ir mediacijos praktikai nėra patenkinti užmokesčio už privalomosios mediacijos paslaugas dydžiu, o tai gali lemti sisteminius privalomosios mediacijos modelio trūkumus ateityje. Pavyzdžiui, Lietuvos mediatorių rūmai parengė kreipimąsi į Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją, kuriame nurodo, kad rinkos kainomis šeimos ginčų mediacijos paslaugos įkainojamos maždaug 30–40 EUR valandiniu įkainiu ir reikalauja nustatyti ne mažesnę nei 20 EUR užmokesčio bazinį dydį. Lietuvos mediatorių rūmų atstovai taip pat pabrėžė, kad vidutinė mediacijos trukmė siekia apie 10 valandų, o taikos sutartį parengti bei suderinti su šalimis trunka dar apie 4 valandas. Dėl šių priežasčių taip pat siūloma didinti valandų, kurios gali būti skiriamos mediacijai įgyvendinti, skaičių (Lietuvos mediatorių rūmai, 2019).

Kaminskienė ir Tvaronavičienė (2019, p. 57), vertindamos tuo metu įtvirtintą 13 EUR valandinį įkainį, taip pat pabrėžė, kad jis yra per mažas ir neorus. Teigiama, kad sutartys dėl privalomosios mediacijos teikimo ir taip yra sudarinėjamos vangiai, o pasisėmę patirties mediatoriai gali nuspręsti apskritai neteikti privalomosios mediacijos paslaugų. Taip pat nurodoma, kad toks atlyginimas ir problemos, sietinos su apmokėjimu advokatams už suteiktas valstybės garantuojamas teisinės pagalbos paslaugas, neleidžia

mediatoriaus veiklai būti pagrindine, kas gali atsiliepti mediacijos paslaugų kokybei.

Įvardytas mediacijos finansavimo problemas bent iš dalies padėtų spręsti bendro privalomosios mediacijos finansavimo įtvirtinimas, kurio pagrindu dalis mediacijos paslaugų kainos būtų padengiama VGTPT iš valstybės biudžeto lėšų, o kita dalis padengiama ginčo šalių lėšomis. Tai leistų padidinti mediatorių atlygį neleidžiant papildomų valstybės lėšų ir užtikrinti, kad ginčo šalys, padengusios bent nedidelę užmokesčio už mediacijos paslaugas dalį, aktyviau joje dalyvautų.

Siekiant skatinti šalis aktyviai dalyvauti mediacijoje ir siekti taikaus ginčo sprendimo, panašaus pobūdžio nuostatas jau siūlyta įtvirtinti ir rengiant antrąją Mediacijos įstatymo redakciją, tačiau galutinės įstatymo versijos šie siūlymai nepasiekė. Vis dėlto tąkart siūlyta, kad kreipiantis į VGTPT dėl privalomosios mediacijos būtų mokamas LR CPK nustatytas žyminis mokestis, kuris mediacijos metu nepasiekus susitarimo būtų įskaitomas kaip žyminio mokesčio įmoka už teismui pateikiamą procesinį dokumentą (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 7).

Nuostatos, įtvirtinančios reikalavimą ginčo šalims padengti nedidelę dalį užmokesčio už privalomosios mediacijos paslaugas, neturėtų prieštarauti ESTT jurisprudencijai, kurioje įtvirtinta, kad privalomos ikiteisminės mediacijos ar taikinimo schemos neturėtų sukelti jokių ar tik minimalius kaštus ginčo šalims, tam, kad galėtų būti laikomos suderinamomis su veiksmingos teisinės apsaugos principu (Rosalba Alassini, 2010, 67 par.; Menini ir Rampanelli, 2017, 61 par.). Atsižvelgiant į pirminį antrosios Mediacijos įstatymo redakcijos projekto rengėjų pasiūlymą, reikia konstatuoti, kad žyminio mokesčio dydis priklausomai nuo ginčo sumos gali siekti ir kelis tūkstančius eurų, ypač kai skyrybų atveju kyla nesutarimų dėl turto padalijimo (LR CPK, 2002, 80 str. 1 d.). Tokio dydžio mokesčių būtų sunku įvardyti kaip minimalų ir suderinamą su ESTT jurisprudencija. Dėl to įstatymų leidėjų pasirinkimas neperkelti šios nuostatos į galutinę įstatymo redakciją yra teisingas.

Atsižvelgiant į kitų Europos šalių patirtį galima teigti, kad gali būti įtvirtinama ginčo šalių pareigą bent iš dalies padengti privalomosios mediacijos proceso kaštus, kuri būtų suderinama su reikalavimu užtikrinti, kad ginčo šalys nepatirtų jokių ar tik minimalias išlaidas dalyvaudamos privalomojoje mediacijoje. Pavyzdžiui, Italijoje ginčo šalims numatytas 40 EUR privalomojo pirmojo susitikimo su mediatoriumi inicijavimo mokestis, taikomas kiekvienai ginčo šaliai, mokamas mediacijos paslaugų administratoriui prašymo dėl privalomosios mediacijos inicijavimo pateikimo metu arba sutikimo dalyvauti mediacijos sesijoje pateikimo metu (Italijos

Respublikos 2010 m. spalio 18 d. dekretas Nr. 180..., 2010, 16 str. 2 d.); Graikijoje įtvirtintas mediacijos įkainis 50 eurų už privalomą pirmąjį susitikimą su mediatoriumi tais atvejais, kai ginčo šalys su mediatoriumi nesutaria dėl kitokio įkainio (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 18 str. 2 d.)¹⁰⁷

Manytina, kad Lietuvoje taip pat galėtų būti reikalaujama iš ginčo šalių padengti dalį privalomosios mediacijos paslaugų kainos savo lėšomis¹⁰⁸, nustatyti maksimalius privalomosios mediacijos paslaugų valandinius įkainius ir konkrečią valstybės finansuojamą dalį tais atvejais, kai mediatorius privalomajai mediacijai skiriamas VGTPT sprendimu. VGTPT nefinansuojama mediacijos paslaugų įkainio dalis ginčo šalių galėtų būti sumokama tiesiogiai mediatoriui, taip užtikrinant, kad nebūtų sudaroma papildomo darbo VGTPT surenkant ir paskirstant šias lėšas.

Atsižvelgiant į aptartą kitų Europos šalių praktiką, bendra ginčo šalių iš savo lėšų mokama suma neturėtų viršyti 50 EUR. Įvertinus Lietuvos mediatorių rūmų nustatytą mediacijos paslaugų rinkos kainą bent 30 EUR per valandą, šiuo metu taikomą valandinį mediatorių darbo įkainį, kompensuojamą iš valstybės biudžeto lėšų atitinkamai lygų 18 EUR, bei atsižvelgiant į tai, kad privalomosios mediacijos paslaugos, už kurias apmokama iš valstybės biudžeto lėšų, gali būti teikiamos iki keturių valandų, papildomas ginčo šalių mokamas valandinis įkainis galėtų būti 12 eurų. Šios nuostatos galėtų prisidėti prie mediacijos finansavimo problemos sprendimo, leistų užtikrinti, kad užmokestis mediatoriams būtų artimesnis rinkos kainoms, tačiau kartu nereikėtų skirti daugiau valstybės lėšų mediacijos sistemai finansuoti.

Jei toks bendro privalomosios mediacijos finansavimo modelis būtų sunkiai įgyvendinamas, panašią funkciją galėtų atlikti mediacijos inicijavimo mokesčio sumokėjimas VGTPT, kurį ginčo šalys galėtų būti įpareigos sumokėti kartu su prašymu dėl privalomosios mediacijos pradėjimo ar atitinkamai sutikimu dėl privalomosios mediacijos vykdymo. Tokiam variantui reikėtų mažiau sisteminių pokyčių ir teisės aktų pokyčių¹⁰⁹, ginčo

¹⁰⁷ Pažymėtina, kad tiek Italijoje, tiek Graikijoje įtvirtintas tarpinio tipo privalomosios mediacijos objektas – reikalaujama dalyvauti tik pirmojoje informacinėje mediacijos sesijoje su mediatoriumi. Taigi, nusprendus tęsti visavertę mediaciją, taikomi pasirinkto mediatoriaus paslaugų administratoriaus įkainiai mediacijos procesui.

¹⁰⁸ Suprantama, šios nuostatos neturėtų būti taikomos asmenims, turintiems teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

¹⁰⁹ Pavyzdžiui, nereikėtų keisti Sutarčių su mediatoriais dėl valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos ir privalomosios mediacijos paslaugų teikimo sudarymo

šalims nereikėtų sudarinėti atskirų sutarčių su mediatoriais dėl privalomosios mediacijos vykdymo, o visas mokestis mediatoriams ateitų iš vieno šaltinio. Nepaisant to, į valstybės biudžetą renkamos lėšos tiesiogiai mediatorių nepasiektų ir nebūtinai būtų skiriamos būtent jų atlygiui didinti, todėl mediacijos inicijavimo mokesčio įtvirtinimas, jei ir padėtų taupyti valstybės lėšas, nebūtinai padėtų spręsti rinkos kainų neatitinkančio mediatorių užmokesčio ir dėl to galimai prastėsiančios privalomosios mediacijos paslaugų kokybės problemas.

Nors dėl duomenų trūkumo dar negalima pateikti užtikrinto atsakymo, ar privalomosios mediacijos modelis Lietuvoje iš tiesų gali padėti taupyti valstybės biudžeto lėšas, o pagal šiuo metu pavišintus statistinius duomenis ir privalomosios mediacijos sėkmės rodiklius tokias išvadas daryti sunku, taip pat reikia pripažinti, kad mediacijos sistemai skirtų lėšų suma sudaro itin nedidelę dalį, palyginti su teismų sistemai išlaikyti skirtomis lėšomis. Tad, nors ir negalima užtikrintai teigti, kad privalomosios mediacijos modeliai yra pajėgūs spręsti šią teismų sistemos problemą, galima matyti, kad jos įgyvendinimas žymiai šios problemos ir nedidina. Be to, Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių, kur privalomosios mediacijos sesijos yra visiškai finansuojamos valstybės. Tai leidžia teigti, kad kitose valstybės, kur šių sesijų išlaidos nėra kompensuojamos ginčo šalims, privalomosios mediacijos sistemos našta valstybės biudžetui taip pat yra mažesnė, tad didėja ir tikimybė, kad valstybės lėšos yra taupomos. Tai taip pat leidžia teigti, kad, nustačius, jog Lietuvoje valstybės lėšos dėl privalomosios mediacijos nėra taupomos, įstatymų leidėjas taip pat galėtų pasirinkti tik iš dalies finansuoti privalomosios mediacijos sesijas, įpareigoti ginčo šalis papildomą mediatoriaus užmokesčio dalį mediatoriams susimokėti savo lėšomis ir taip bent iš dalies išspręsti šį klausimą.

3.1.2.2.2. Ginčo šalių išlaidų mažinimas

Galimybė įtvirtinant privalomąją mediaciją išspręsti dėl didelių teismo proceso kainų kylančias problemas priklauso nuo to, ar pirmiau pateiktos prielaidos yra aktualios privalomosios mediacijos modelius įgyvendinus praktiškai. Dėl to būtina detaliau atsižvelgti į esamus privalomosios mediacijos modelius ir įvertinti pasirinkto modelio

tvarkos aprašo (2018, 6.3.2. p.) nuostatų, neleidžiančių mediatoriams imti atlygio iš asmenų, kuriems mediatorius teikia iš valstybės biudžeto lėšų apmokamas privalomosios mediacijos paslaugas.

įgyvendinimo būdo galimybes išspręsti nurodytas problemas. Šiam klausimui atskleisti plačiau nagrinėjamos abi keliamos prielaidos, susijusios su mažesniu advokatų poreikiu mediacijos procese ir trumpesniu paslaugų teikimo laiku.

1) **Mažesnis advokatų poreikis.** Lietuvos teisės aktuose nėra įtvirtinta reikalavimo į mediacijos sesiją atvykti kartu su ginčo šaliai atstovaujančiu teisininku. Atvirkščiai, apeliacinės instancijos teismų praktikoje pabrėžiama, kad advokatui dalyvauti mediacijos procese nėra privalu, todėl, nepavykus taikaus susitarimo pasiekti mediacijoje ir dėl to paties ginčo kreipusis į teismą, į išlaidas už advokato dalyvavimą mediacijos sesijoje neturėtų būti atsižvelgiama paskirstant bylinėjimosi kaštus (Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. birželio 4 d. nutartis..., 2018). Taigi, Lietuvoje prielaida, kad ginčus sprendžiant mediacija teisininkų dalyvavimas nėra būtinas, neprieštaruoja įtvirtintiems teisės aktams. To paties negalima pasakyti apie kelias kitas Europos valstybes, kuriose nacionaliniai privalomosios mediacijos modeliai įgyvendinti kitaip nei Lietuvoje.

Tiek Italijoje, tiek Graikijoje¹¹⁰ ginčo šalys yra įpareigosotos atvykti į privalomą pirmąjį susitikimą su mediatoriumi lydimos teisininkų (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 1- bis d. Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 7 str. 5 d.). Graikijoje šis reikalavimas taikomas ne tik pirmajai privalomajai mediacijos sesijai, bet ir savanoriškos mediacijos atvejais (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 5 str. 1 d.). Šis reikalavimas turi ir teigiamų, ir neigiamų implikacijų. Viena, galima teigti, kad advokatų neįtraukimas į mediacijos procesą sumažina priešišką elgesį, įgalina šalis ir sutaupo ginčo šalių lėšas. Kita – teisininkai laikomi atstovaujamų ginčo šalių teisių sergėtojais, o jų neįtraukimas į procesą gali būti ypač žalingas silpnesnėjai šaliai (McEwen ir Rogers, 1994, p. 8).

Nenuostabu, situacijos, kai į mediaciją ginčo šalys atvyksta savarankiškai, neatstovaujamos teisininkų, sulaukia ir daugiau kritikos mokslinėje literatūroje. Pavyzdžiui, Carson (2010, p. 14) pabrėžia, kad savarankiškai dalyvaujančios ginčo šalys, neturėdamos teisinių žinių, gali prisiimti įsipareigojimus, kurių ilgalaikio efekto nesupranta ir kurių teismas joms nebūtų priskyęs. Rifleman (2005, p. 1905) atkreipia dėmesį, kad advokatų dalyvavimas mediacijoje gali padėti apsaugoti nuo

¹¹⁰ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Graikijoje šis reikalavimas netaikomas ginčams, kylantiems iš vartojimo teisinių santykių bei ginčams dėl nedidelių sumų. Šiais atvejais ginčo šalys neprivalo į privalomą pirmąjį susitikimą su mediatoriumi atvykti lydimos joms atstovaujančių teisininkų.

neigiamų reikalavimo dalyvauti gera valia padarinių, dėl kurių šalys gali jaustis verčiamos ne tik išbandyti mediaciją, bet ir pasiekti taikų susitarimą. Advokatų dalyvavimas mediacijoje taip pat gali padėti išlyginti jėgų disbalansą tarp ginčo šalių, užtikrinti, kad mediacijoje pasiekta taikos sutartis atitiktų imperatyvias teisės normas. Tai ypač svarbu, kai mediatorius neturi teisinio išsilavinimo.

Be to, atsiranda valstybių, kurios teisės aktuose įtvirtina nuostatas, leidžiančias mediacijos metu pasiektą taikos sutartį laikyti privalomai vykdytinu dokumentu tais atvejais, kai ši sutartis yra pasirašyta ir ginčo šalims atstovaujančių teisininkų, patvirtinančių, kad sutartimi nepažeidžiamos imperatyvios teisės normos. Tokios nuostatos įtvirtintos Italijoje (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 12 str. 1 d.)¹¹¹, panašus reguliavimas, nors ir reikalaujama taikos sutartį pateikti teismo sekretariatui, įtvirtintas ir Graikijoje (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 8 str. Koumpli, 2020). Tai dar labiau sumažina teismo išteklių naudojimą ir pagreitina mediacija pasiekto taikaus susitarimo vykdymą.

Nors reikalavimas ginčo šalims dalyvauti mediacijoje kartu su joms atstovaujančiais teisininkais gali būti pagrindžiamas pirmiau išvardytais argumentais, galima rasti ir kitų praktinių priežasčių, kodėl toks reikalavimas įtvirtintas Italijoje ir Graikijoje. Abiejose šalyse įtvirtinus privalomosios mediacijos modelius kilo didelis advokatų priešiškus, pasireiškęs advokatų streikais ir tiek Italijoje, tiek ir Graikijoje advokatūros institucijų inicijuotais kreipimais į atitinkamai Konstitucinį bei Aukščiausiąjį teismus (Italijos Konstitucinio teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012; Graikijos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 28 d. administracinės kolegijos plenarinės sesijos nuomonė Nr. 34/2018; Meidanis, 2018).

Mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių šio nepasitenkinimo priežasčių. Pavyzdžiui, De Palo ir Keller (2013, p. 688) nurodo, kad Italijoje teisinė bendruomenė nebuvo pakankamai įtraukta į teisėkūros procesą. Matteuci (2015, p. 192–193) teigia, kad pagal gyventojų skaičių teisininkų Italijoje ir taip buvo gerokai daugiau nei kitose Europos šalyse, tad neseniai pasibaigus 2009 m. finansų krizei, jie bijojo dar labiau sumažėsiančių pajamų. Atsižvelgiant į faktą, kad, Italijos teisingumo ministerijos teigimu, privalomosios mediacijos schema turėjo sumažinti bylų teismuose skaičių bei sutaupyti ginčo šalims laiko ir pinigų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2010, 5 str. 1 ir 2 par.), o pastarosios

¹¹¹ Priešingu atveju šalims tektų kreiptis į teismą dėl taikos sutarties tvirtinimo.

nebuvo įpareigosios į privalomąją mediacijos sesiją atvykti su savo advokatais (Mastellone ir Ristori, 2017, p. 471), toks paaiškinimas tikėtinas. Teigiama, kad advokatai specialiai atvykdavo į privalomosios mediacijos sesijas be atstovaujamų klientų, kad visavertis mediacijos procesas net neturėtų galimybės vykti, ir informuodavo mediatorių ir kitą šalį, kad jų klientas nėra suinteresuotas ginčą spręsti mediacijos būdu (Matteucci, 2015, p. 201).

Advokatų streikai ir teisinės bendruomenės nepasitenkinimas neliko nepastebėti nei Italijoje (Marinari, 2012, p. 201), nei Graikijoje (Meidanis, 2018). Tai aiškiai matoma itališkojo privalomosios mediacijos modelio pakeitimuose, priimtuose 2013 m., kuriais stengtasi suteikti advokatams svarbesnę vaidmenį procese ir sumažinti jų nepasitenkinimą. Vienas iš būdų tai padaryti ir buvo reikalavimo šalims atvykti į mediaciją kartu su joms atstovaujančiais teisininkais įtvirtinimas¹¹² (Mastellone ir Ristori, 2017, p. 471).

Graikijoje, kuri labai rėmėsi itališkuoju privalomosios mediacijos modeliu rengdama savąjį, šios nuostatos įtvirtintos jau pirmajame nacionaliniame modelyje. Tačiau net ir Aukščiausiam teismui atkreipus dėmesį į dėl to didėjančius privalomosios mediacijos kaštus (Graikijos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 28 d. Administracinės kolegijos plenarinės sesijos nuomonė Nr. 34/2018, p. 69; Koumpli, 2020), priėmus antrąjį privalomosios mediacijos modelį, jos taip pat nebuvo panaikintos, iš dalies siekiant nesukelti dar didesnio teisinės bendruomenės pasipriešinimo. Vis dėlto, įgyvendinus antrąjį privalomosios mediacijos modelį, Graikijoje gerokai sumažinti mediatorių įkainiai tais atvejais, kai dėl jų paslaugų kainos nėra rašytinio susitarimo, o advokatų paslaugų įkainiai už dalyvavimą pirmojoje privalomoje mediacijos sesijoje visiškai palikti susitarimui tarp ginčo šalies ir jos atstovo (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 7 str. 5 d. iEidiseis, 2019; Wilkof, 2019).

Lietuvoje advokatų priešiškus taip pat buvo įvardijamas kaip viena kliūčių mediacijos institutui vystytis šalies mastu. 2015 m. atliktas

¹¹² Advokatų nepasitenkinimą taip pat siekta sumažinti suteikiant galimybę advokatams automatiškai tapti mediatoriais (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 16 str. 4 bis d. Mastellone ir Ristori, 2017, p. 471). Be to, iš ginčų, kuriems taikoma privalomoji mediacija, sąrašo išbraukti ginčai, kylantys dėl transporto priemonių sukeltos žalos (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 5 str. 1 bis d.). Teigta, kad būtent šioje srityje specializuojasi dauguma Italijos teisininkų, tad tokia modifikacija jų buvo sutikta itin pozityviai (Zappalagio, 2013, p. 13).

tyrimas, kurio metu apklausti 354 advokatai. Tik kiek daugiau nei pusė jų teigė, kad rekomenduotų savo klientams kreiptis į profesionalų mediatorių, beveik trečdalis neturėjo nuomonės šiuo klausimu, o penktadalis sakė, kad nerekomenduotų. Pagrindinė nerekomendavimo priežastimi nurodytas faktas, kad advokatai nepažįsta profesionalių mediatorių, daugelis respondentų taip pat nemanė, kad mediacija būtų naudinga jų klientams, buvo ir teigiančių, kad dėl to patys prarastų pajamas (Kaminskienė ir kt., 2016, p. 56–57). Šiaip ar taip, Lietuvoje privalomosios mediacijos įtvirtinimas nesulaukė didelio advokatų priešiško. Tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl Lietuvos teisės aktuose pasirinkta neįtvirtinti reikalavimo mediacijos sesijoje ginčo šalims dalyvauti kartu su joms atstovaujančiais teisininkais.

Reikalavimas mediacijos sesijoje dalyvauti kartu su ginčo šalims atstovaujančiais teisininkais gali turėti ir neigiamų padarinių. Visų pirma, advokatų dalyvavimas didina ginčo šalių išlaidas mediacijos procesui. Būtent į šį aspektą dėmesį savo nuomoneje ir atkreipė Graikijos Aukščiausiasis teismas, vertindamas 2018 m. Graikijoje įtvirtintą privalomosios mediacijos modelį, kuriuo šalys taip pat buvo įpareigtos pirmojoje mediacijos sesijoje dalyvauti kartu su joms atstovaujančiais teisininkais. Kaip pabrėžta aukščiau, teismas įvardijo, kad šį modelį įtvirtinančias nuostatas reikėtų laikyti prieštaraujančiomis Graikijos Respublikos Konstitucijai, o viena iš priežasčių – per dideli privalomos pirmosios mediacijos sesijos kaštai ginčo šalims, kurių daugiau nei pusę sudarė šalių išlaidos advokatams (Graikijos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 28 d. administracinės kolegijos plenarinės sesijos nuomonė Nr. 34/2018, p. 69).

Be to, ne vienas mediatorius pabrėžia, kad būtent advokatų veiksmai ir priešiškas elgesys neretai neleidžia šalims pasiekti susitarimo (Carson, 2010, p. 14). Lietuvoje ši problema taip pat aktuali. Pavyzdžiui, 2017–2018 m. atliktas tyrimas, kurio metu nagrinėtas teismo mediatorių požiūris į teisminės mediacijos praktiką. Mažą advokatų įsitraukimą į bendradarbiavimą tyrimo dalyviai nurodė kaip vieną iš trijų pagrindinių teisminės mediacijos organizavimo trūkumų¹¹³. Pabrėžta, kad ginčo šalims atstovaujantys advokatai ne tik neprisideda prie taikaus šalių susitarimo sudarymo, bet savo veiksmais mediacijos metu kartais tam netgi trukdo (Sondaitė ir Molė, 2019, p. 198), nors 2015 m. tyrime

¹¹³ Kitos dvi – teisminės mediacijos uždarymas teismo viduje, pasireiškiantis tuo, kad daugumą teismo mediacijų vykdo teisėjai, bei tinkamų patalpų trūkumas.

dauguma advokatų (94 procentai) nurodė, kad gerai suvokia mediacijos esmę (Kaminskienė ir kt., 2016, p. 55).

Nors galima rasti daug argumentų už, kad advokatai dalyvautų mediacijos procese, kvestionuotina, ar proporcinga jų dalyvavimą padaryti privalomą, ypač atsižvelgiant į dėl to išaugančią mediacijos proceso kainą. Juolab kad nepavyko rasti pavyzdžių, kur ginčo šalims būtų draudžiama į mediacijos sesiją atvykti su joms atstovaujančiais teisininkais, kas pagrindžia, kad esant poreikiui šalys yra laisvos kreiptis teisinio patarimo. Be to, mokslinėje literatūroje galima rasti ir kitokių pasiūlymų, kaip geriau užtikrinti savarankiškų ginčo šalių interesus. Jie apima atšalimo periodą, kuris leistų apgalvoti priimtos taikos sutarties nuostatas prieš jas patvirtinant, įpareigojimą suteikti savarankiškoms ginčo šalis daugiau informacijos apie jų teises ir taikos sutarties teisinius padarinius (Durand, 2016, p. 985, 987).

Nors toks kai kurių valstybių įstatymų leidėjų pasirinkimas įtvirtinti reikalavimą mediacijoje dalyvauti su ginčo šalių atstovaujančiais teisininkais kelia klausimų tiek dėl proporcingumo, tiek dėl tikrųjų tokio pasirinkimo priežasčių, jo egzistavimas neleidžia teigti, kad privalomosios mediacijos modeliai padeda šalims sutaupyti vien dėl to, kad į mediaciją jos gali atvykti be teisininkų. Vis dėlto Lietuvai ši prielaida išlieka teisinga – šalys gali sutaupyti lėšų, paprastai skiriamų atstovavimo išlaidoms padengti, nes nėra įpareigotos į mediaciją atvykti kartu su joms atstovaujančiais teisininkais. Galop joms nėra draudžiama į mediaciją atvykti kartu su savo advokatu ar gauti teisinį patarimą mediacijos metu, jei, jų manymu, to reikia.

Kita vertus, mokslinėje literatūroje galima rasti nuomonių, kad intensyvėjantis mediacijos teisinis reguliavimas lems, jog, panašiai kaip ir arbitražo atveju, kur procesas laikui bėgant tapo vis formalesnis (Flood ir Caiger, 1993, p. 439–440; Vitulskė, 2018, p. 7), mediacija taip pat vis labiau taps teisiniu procesu, o dalyvavimas joje be advokatų bus neįsivaizduojamas ir praktikuojamas tik išimtiniais atvejais (Brooker, 2013, p. 34). Tai pagrindžia ir JAMS, didžiausio pasaulyje mediacijos paslaugų administratoriaus, įsikūrusio JAV, atstovų teiginiai – pasak jų, JAMS centruose vykstančių mediacijų metu šalys ne tik dažniausiai atstovaujamos teisininkų, bet neretai mediacijoje ir dalyvauja tik ginčo šalims atstovaujantys teisininkai¹¹⁴. Italijoje, nors savanoriško tipo mediacijose advokatų dalyvavimas nėra privalomas, 2019 metų

¹¹⁴ Šie teiginiai buvo išsakyti ADR Center organizuotų internetinių paskaitų metu, kuriose dalyvavo vieni iš JAMS įkūrėjų D. Weinstein ir J. Welsh.

duomenimis, į mediaciją su advokatais atvyksta 77 procentai potencialių ieškovių ir 87 procentai potencialių atsakovų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 16). Tai rodo, jog tikėtina, kad ir Europoje, taigi ir Lietuvoje, įsitvirtins tendencija mediacijoje dalyvauti tik kartu su ginčo šalims atstovaujančiais teisininkais. Dėl šių priežasčių sunku patvirtinti prielaidą, kad privalomoji mediacija sumažins ginčo sprendimo kaštus vien dėl to, kad mediacijoje šalys dalyvaus be joms atstovaujančių teisininkų.

- 2) **Trumpesnis teisinių paslaugų teikimo laikas.** Nors negalima užtikrintai teigti, kad visi privalomosios mediacijos modeliai panaikina advokatų poreikį ginčams spręsti, tačiau tai nepaneigia prielaidos, kad darbas, kurį advokatai turi padaryti, kad efektyviai atstovautų ginčo šalies interesams mediacijos metu, trunka mažiau laiko nei ginčą nagrinėjant teisme, tad už jų paslaugas ginčo šalims mokėti taip pat reikia mažiau. Taip teigti galima dėl kelių priežasčių.

Pirma, mediacijai nebūtina rengti procesinių dokumentų, o mediatoriui su situacija supažindinti užtenka kelių lapų ginčo apžvalgos. Reikia pasakyti, kad kai kurie praktikuojantys mediatoriai pabrėžia nelaukiantys ilgesnių nei kelių puslapių ginčo apžvalgų (Young, 2011; Quinn, 2014), kiti ginčo apžvalgų apskritai nepriima, motyvuodami tuo, kad jiems priimtinau visą informaciją išgirsti mediacijos metu iš pačių ginčo šalių ir išvengti išankstinės nuomonės (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 134). Antra, vidutinė mediacijos trukmė paprastai yra daug trumpesnė už teismo proceso trukmę, tad atitinkamai mažėja ir laikas, kurį advokatai turi fiziškai skirti ginčo šaliai atstovauti. Remiantis LR Vyriausybės patvirtintomis Už antrinės pagalbos teikimą, koordinavimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklėmis, galima teigti, kad tikimasi, jog advokatas vidutiniškai privalomam išankstiniam ginčo sprendimui ne teisme užtruks apie 8 valandas, o ginčo teiseną pirmojoje instancijoje nagrinėjamai bylai prireiks bent 14 valandų, taigi, beveik dvigubai ilgiau (LR Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364..., 2016, 24.2 ir 24.3.6 p.). Panaši mediacijos trukmė nurodoma ir praktinio pobūdžio literatūroje – teigiama, kad mediacija paprastai vyksta 2–3 susitikimuose, kurių trukmė apie 1,5–2 val. (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 24).

Žinoma, šios prielaidos teisingos tik tais atvejais, kai mediacijos metu pasiekiamas taikus susitarimas, o teismo procesui po to vykti nebelieka pagrindo. Šios prielaidos gali būti teisingos ir tais atvejais, kai mediacijos metu išsprendžiama bent dalis ginčo, tai leistų sutaupyti laiko paskui vykstančio teismo proceso metu. Be to, jos aktualesnės privalomosios

mediacijos pagal įstatymą, o ne teisėjo nurodymu atveju. Privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju teismo procesas jau yra prasidėjęs, kas lemia, jog procesiniai dokumentai yra parengti ir pateikti teismui, taip pat jau gali būti dalyvauta teismo posėdžiuose.

Nors galima daryti prielaidą, kad privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju vis dar galima sumažinti laiko sąnaudas ir atitinkamai ginčo šalių pinigines sąnaudas, tik ne parengiamųjų žingsnių ir procesinių dokumentų rengimo sąskaita, šią prielaidą taip pat sudėtinga pagrįsti vertinant pagal Lietuvos teisės aktuose įtvirtintas nuostatas. Atsižvelgiant į Už antrinės pagalbos teikimą, koordinavimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklėse nurodytas paslaugų trukmes, mediatoriui už valstybės užtikrinamos mediacijos vykdymą kompensuojama už 6 darbo valandas. O advokatams už atstovavimą pirmosios instancijos teisme – taip pat už 6 valandas (LR Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364..., 2016, 42 ir 24.3.6.2 p.). Nors šiose taisyklėse nėra nurodyta, už kiek valandų darbo turėtų būti kompensuojama advokatams už ginčo šalies atstovavimą teisminės mediacijos metu, galima preziumuoti, kad, šalims pasirinkus į mediaciją atvykti su advokatais, pastariesiems reikėtų mažiausiai tiek pat laiko kiek mediatoriams, įskaitant laiką pasirengti mediacijai, laiką, skirtą pačiam mediacijos procesui, ir laiką, reikalingą taikos sutarčiai parengti, taigi, tų pačių 6 valandų.

Bent teoriškai tai, kas išdėstyta, neleidžia teigti, kad ginčo šalys galėtų sutaupyti atstovavimo išlaidų privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju, nes procesinių dokumentų rengimo ir pasiruošimo bylai nagrinėti teisme išlaidos jau būtų patirtos, o laikas, kurį advokatai skirtų bylai nagrinėti pirmosios instancijos teisme bei teisminei mediacijai, iš esmės tapatus, tad, tikėtina, ir įkainotas būtų analogiškai. Nepaisant to, praktiškai šie indikaciniai rodikliai gali gerokai skirtis, ypač tais atvejais, kai atstovavimo teisme paslaugos teikiamos ne pagal valstybės garantuojamos teisinės pagalbos schemą. Be to, pasiekus taikų susitarimą pirmosios instancijos teisme, išnyksta sprendimo apskundimo tikimybė, taip pat mažėja tikimybė, kad taikos sutartį teks priverstinai vykdyti. Tai leidžia teigti, kad net ir privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju šalys gali sumažinti atstovavimo išlaidas. Vis dėlto ir šis teiginys teisingas tik tada, kai mediacija yra pasiekiami taikūs susitarimai.

Jau aptarta ES Parlamento užsakymu 2011 m. atlikta studija parodo, kad net ir palyginti nedidelis mediacijos sėkmės rodiklis gali šalies mastu sutaupyti ginčų šalių lėšas ginčui spręsti. Tyrimo metu preziumuota, kad

ir į mediaciją ginčo šalys atvyktų kartu su joms atstovaujančiais teisininkais, taigi, į galutinius kaštus tais atvejais, kai taikomas dviejų žingsnių modelis (mediacija, o jos metu nepavykus pasiekti taikaus susitarimo, – ginčo nagrinėjimas teisme), įskaičiuojamas mokestis teisininkams už šalių atstovavimą mediacijos procese, mediacijos proceso kaina ir nesėkmingos mediacijos atveju mokesčiai teisininkams už atstovavimą teismo procese, mokesčiai teismui ir priverstinio vykdymo išlaidos. Šios studijos duomenimis, vertinant ES valstybes nares, net ir 24 procentų mediacijos sėkmės rodiklis būtų pakankamas, kad valstybės mastu ginčo šalys už dviejų žingsnių modelį sumokėtų mažiau nei už vieno žingsnio modelį (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 17). Pagaliau būtina įvertinti ir kitą šių išvadų pusę – tais atvejais, kai šalys mediacijos procese dalyvauja kartu su joms atstovaujančiais teisininkais, o mediacijos metu taikus susitarimas nepasiekiamas ir ginčo sprendimas tęsiamas teisme, atstovavimo išlaidos konkrečioms ginčo šalims padidėja (Genn, 2010, p. 200), todėl svarbu kritiškai įvertinti, kiek šalių iš tiesų pasiekia taikius sutarimus ir dėl to sutaupo atstovavimo išlaidų (Rifleman, 2005).

Lietuvoje nėra paskelbtų oficialių duomenų, kaip dažnai šalys į privalomosios mediacijos sesijas atvyksta lydimos advokatų ar jų padėjėjų, tad negalima daryti tikslių išvadų, kaip dažnai šalys sutaupo atstovavimo išlaidų dėl to, kad prieš kreipdamosi į teismą ginčą bandė spręsti mediacijos būdu. Bendri VGTPT paskelbti privalomosios mediacijos pagal įstatymą pirmojo pusmečio rezultatai rodo, kad, kaip aptarta, iš užbaigtų privalomosios mediacijos procesų 52 procentais atvejų¹¹⁵ buvo sudaryta taikos sutartis (VGTPT, 2020a).

Šis sėkmės rodiklis ne tik daugiau nei dvigubai didesnis už 2011 m. studijoje nurodytą Europos vidurkį, leidžiantį sutaupyti šalių lėšų valstybės mastu, bet ir parodo, jog privalomoji mediacija faktiškai padeda daugiau nei pusei joje dalyvavusių asmenų sutaupyti atstovavimo

¹¹⁵ Kitaip nei vertinant laiko sąnaudas, kur net ir prašymo dėl mediacijos vykdymo pateikimas jau eikvoja laiko išteklius laukiant kitos šalies atsakymo, tais atvejais, kai mediacija neįvyksta ar kita ginčo šalis aktyviais ar pasyviais veiksmais nesutinka dalyvauti mediacijoje, atstovavimo išlaidos ginčo šalims nedidėja, tad šiuo atveju nebūtina privalomosios mediacijos sėkmės rodiklio vertinti visų pateiktų prašymų dėl mediacijos vykdymo kontekste, jų per pirmuosius pusę metų buvo beveik 3000. Kadangi faktinės atstovavimo išlaidos išauga tik tais atvejais, kai mediacija faktiškai vyksta, skaičiuojant sėkmės rodiklį užtenka atsižvelgti į tai, kiek mediacijos procesų buvo užbaigta (360) ir kiek taikos sutarčių pasiekta (188) (VGTPT, 2020a).

išlaidų. Be to, privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju taikos sutartis sudaroma dar prieš teismo proceso pirmojoje instancijoje pradžią, tad tie asmenys, kurie pasiekia taikų susitarimą, išvengia atstovavimo išlaidų ne tik pirmojoje instancijoje, bet ir apeliaciniame ir kasaciniame procesuose. O tiems asmenims, kurie taikaus susitarimo mediacijoje nepasiekia, papildomos 6 valandos¹¹⁶, už kurias reikėtų sumokėti advokatams, yra ne tokios didelės papildomos išlaidos, ypač įvertinus, kad ginčas gali būti nagrinėjamas ir apeliacinėje bei kasacinėje instancijose.

3.1.3. Privalomosios mediacijos įtvirtinimo būtinumas teismų sistemos problemoms spręsti

Vertinant būtinumą įtvirtinti privalomąją mediaciją, reikia atsakyti, ar šios priemonės, kuriomis būtų galima pasiekti tapačius tikslus, yra mažiausiai ribojančios asmenų teises. Generalinė advokatė Kokott savo išvadoje Alassini byloje pabrėžė, kad „nustatyti privalomą ginčų sprendimo procedūrą būtina tik tada, jei vien neprivaloma taikinimo procedūra būtų ne tokia pat tinkama, bet švelnesnė priemonė minėtiems tikslams pasiekti“ (Kokott, 2009, 47 par.). Generalinė advokatė taip pat nurodė, kad „tik neprivaloma neteisminė ginčų sprendimo procedūra nėra tokia pat veiksminga kaip privaloma, kuri turi būti vykdoma prieš iškeliant bylą“, taigi tarp siekiamo tikslo ir priemonių nėra didelės disproporcijos (Kokott, 2009, 47 par.). Tokią generalinės advokatės nuomonę šiame sprendime palaikė ir ESTT (Rosalba Alassini, 2010, 65 par.).

Su tokiu teiginiu negalima nesutikti. Kaip aptarta ankstesniuose skyriuose, kad įvardytos teismų sistemos problemos būtų bent iš dalies išspręstos, reikia, kad mediacijos procesai vyktų reikšmingoje dalyje ginčų, kurie priešingu atveju pasiektų teismus. Pagaliau ES mastu atlikti tyrimai rodo, kad daugelyje ES valstybių narių, kur buvo įtvirtinti tik savanoriški mediacijos modeliai, palyginti su teismus pasiekiančių ginčų kiekiu, mediacija vis dar taikoma mažiau nei 1 procentui ginčų (De Palo, 2018, p. 8), nors Mediacijos direktyvos, kurioje įtvirtintas siekis užtikrinti subalansuotą teismuose bei mediacijoje sprendžiamų ginčų santykį, tačiau nenustatyta

¹¹⁶ Ši mediacijos trukmė vertinama atsižvelgiant į laiką, kuris mediatoriams yra kompensuojamas valstybės už privalomosios mediacijos paslaugų teikimą, susidedantį iš vienos valandos pasiruošimo mediacijai, keturių valandų mediacijos proceso bei vienos valandos mediacijos rezultatams įforminti. Preziumuojama, kad privalomosios mediacijos sesijoje dalyvaujant kartu su advokatu, pastarasis sugaištų panašų papildomą laiko kiekį.

reikalavimų tai pasiekti įtvirtinant privalomąją mediaciją, įgyvendinimo terminas baigėsi 2011 metais (Mediacijos direktyva, 2008, 1 ir 12 str.). Lietuvoje pirmieji konkretesni bandymai skatinti savanorišką mediaciją prasidėjo dar 2005 m. kartu su bandomuoju mediacijos projektu teismuose (Lietuvos Respublikos teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13 P-348..., 2005, 1 d.), tačiau, kaip bus plačiau aptarta 3.2.1. darbo poskyryje, mediacijos paplitimas šalyje ilgą laiką buvo labai ribotas (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 6).

Vis dėlto, tiek ESTT, tiek generalinė advokatė Kokott privalomas taikaus ikiteisminio ginčų sprendimo schemas vertino tik privalomų ir neprivalomų priemonių kontekste. Tačiau verta atkreipti dėmesį į tai, kad žvelgiant į privalomosios mediacijos modelių objektus, taip pat galima išskirti tokius, kurie gali labiau riboti asmens galimybes rinktis elgesio būdą nei kiti. Pavyzdžiui, galima teigti, kad reikalavimas dalyvauti informacinėje sesijoje yra lengvesnis ribojimas, nei reikalavimas dalyvauti mediacijos sesijoje (Hopt ir Steffek, 2013, p. 26).

Panašios nuomonės yra ir Quek (2009, p. 488). Nagrinėdama privalomumą mediacijoje ji aptarė privalomumo kontinuumą (angl. *Continuum of Mandatoriness*), pagal kurį privalomosios mediacijos schemas suskirstė pagal privalomumo laipsnį. Sudarydama šią kontinuumo skalę autorė atsižvelgė tiek į privalomosios mediacijos formas, tiek į procesines sankcijas, tiek į privalomosios mediacijos objektą. Quek šias schemas išrikiavo atitinkamai, pradėdama mažiausiu privalomumo laipsniu pasižyminčiomis, baigiant didžiausiu: (1) šalių nukreipimas į mediaciją pagal įstatymą ar teisėjo nurodymu, kur šalims nenumatytos jokios sankcijos; (2) reikalavimas dalyvauti mediacijos orientacinėje ar vertinamojoje sesijoje; (3) švelnių sankcijų taikymas (reikalavimas pasinaudoti mediacija prieš gaunant valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, bylinėjimosi išlaidų paskirstymo sankcijos už nepagrįstą atsisakymą dalyvauti mediacijoje)¹¹⁷; (4) atsisakymo tipo (angl. *opt-out*) schema, kurioje šalys gali reikalauti taikyti išimtis dėl svarbių priežasčių; (5) privalomoji (pagal įstatymą ar teisėjo nurodymu) mediacija, kurioje netaikomos jokios išimties (Quek, 2009, p. 488–490). Taigi, Quek privalomumo kontinuumo įtraukiamos schemas pradedant rekomendacinėmis, už kurių nesilaikymą sankcijos nenumatytos, ir baigiant

¹¹⁷ Quek prie šių „švelnaus“ pobūdžio sankcijų priskiria ir tokias procesines sankcijas kaip apribota galimybė ginčą nagrinėti teisme, tačiau kvestionuotina, ar šio tipo sankciją galima laikyti „švelnia“. Greičiau priešingai, manytina, kad būtent šio tipo procesinės sankcijos civilinės teisės kontekste yra vienos iš paveikiausių šalims, nes šalys apskritai praranda galimybę išspręsti ginčą teisme.

privalomomis, kurioms taikyti nėra numatyta išimčių, o už nustatyto elgesio modelio nesilaikymą yra numatytos procesinės sankcijos.

Ši schema nėra detali ar apimanti visas praktikoje susiklosčiusias situacijas – tiek pirmasis, tiek trečiasis – penktasis schemos lygiai gali būti taip pat pritaikomi tiek privalomoms informacinėms mediacijos sesijoms, tiek reikalavimui dalyvauti visavertėje mediacijoje. Vis dėlto tokia privalomumo kontinuumo schema taip pat rodo, kad reikalavimą dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje reikėtų laikyti mažiau ribojančiu asmens galimybes rinktis elgesio modelį nei reikalavimą dalyvauti mediacijos sesijoje.

Šis aspektas svarbus vertinant Lietuvoje įtvirtintą privalomosios mediacijos objektą kitose valstybėse įtvirtintų privalomosios mediacijos objektų kontekste. Jei Lietuvoje įtvirtintas privalomosios mediacijos modelis iš esmės pasiekia prastesnius ar tapačius sėkmės rodiklius, tokio modelio taikymas būtų nepateisinamas tuo atveju, jei jį būtų galima pripažinti labiau ribojančiu asmenų galimybes rinktis elgesio modelį. Kaip aptarta 2.2.2.4 darbo poskyryje, Lietuvoje įtvirtintas bendrasis reikalavimas dalyvauti mediacijos sesijoje nėra aiškiai apibrėžtas. Viena, šalims suteikiama galimybė bet kada pasitraukti iš proceso, nenurodant pasitraukimo priežasčių, taigi praktiškai iš šalių nėra reikalaujama daugiau nei tarpinio pobūdžio privalomosios mediacijos objekto atveju, kai reikalaujama dalyvauti informacinėje mediacijos sesijoje. Kita, teisės aktuose įtvirtintas reikalavimas pasinaudoti mediacija, o ne dalyvauti informacinėje sesijoje, po kurios galima nuspręsti, ar tęsti visavertę mediacijos procesą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 2 str. 7 d.), CPK taip pat pabrėžiamas reikalavimas mediacijoje dalyvauti sąžiningai (LR CPK, 2002, 93 str. 4 d.), kas gali lemti, kad šis reikalavimas bus aiškinamas plečiamai, reikalaujant didesnio ginčo šalių įsitraukimo nei tik pirminio informacijos apie mediaciją išklausymo. Tokiu atveju Lietuvoje įtvirtintas privalomosios mediacijos modelio objektas galėtų būti pripažįstamas labiau ribojančiu ginčo šalių galimybes pasirinkti elgesio modelį. Tada reikėtų įvertinti, ar tokiu modeliu pasiekiami geresni sėkmės rodikliai ir didesnis šalių įsitraukimas, nei reikalavimo dalyvauti informacinėse sesijose su mediatoriumi atveju.

Kaip ne kartą minėta šiame darbe, detalių statistinių duomenų, apibrėžiančių privalomosios mediacijos modelių poveikį, rasti sunku, juolab nelengva rasti duomenų, kuriuos būtų galima tiesiogiai palyginti. Dėl šios priežasties galima aptarti tik prieinamus statistinius duomenis ir stengtis bent bendrais bruožais juos palyginti. Pavyzdžiui, 2019 metų pabaigoje JK daryta apklausa parodė, kad tais atvejais, kai abi ginčo šalys atvyksta į privalomą informacinę mediacijos įvertinimo sesiją, apie 70 procentų jų pasirenka išbandyti mediaciją. Iš jų apie 57 procentų mediacijoje pasiekia visavertį ar

dalinį susitarimą dėl ginčo esmės, dar 16 procentų ši susitarimą pasiekia, tačiau neįformina jo rašytine sutartimi (Family Mediation Council, 2020a, p. 2–3). Vis dėlto apie 60 procentų atvejų reikalavimo dalyvauti šioje privalomoje sesijoje nėra laikomasi (Hunter, 2017), tačiau neaišku, ar į likusius 40 procentų patenka ir tie atvejai, kai į privalomą sesiją atvyksta bent viena ginčo šalis, ar tik tie, kai neatvyksta nė viena. Šis neaiškumas neleidžia užtikrintai teigti, kiek procentų privalomojoje informacijos ir įvertinimo sesijoje dalyvavusių šalių nusprendžia tęsti mediaciją ir koks pasiekiamas sėkmės rodiklis vertinant visų ginčų, kurie turėtų būti nukreipti į šias sesijas, kontekste. Preziumuojant, kad 40 procentų atvejų atvyksta abi ginčo šalys, galima teigti, kad apie 28 procentus visų atvejų šalys pasirenka tęsti mediaciją, o taikus susitarimas pasiekiamas 16–20 procentų atvejų.

Italijoje pateikiami valstybės mastu surinkti statistiniai duomenys rodo, kad abi ginčo šalys į privalomąją informacinę mediacijos sesiją atvyksta apie 50 procentų atvejų, o iš jų taikus susitarimas pasiekiamas 28 procentus atvejų (taigi, vertinant visų ginčų, kurie turėjo būti nukreipti į privalomąjį pirmąjį susitikimą su mediatoriumi, kontekste, sėkmės rodiklis siekia apytiksliai 14 procentų atvejų) (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 5). Turkijoje, kaip minėta, komerciniuose ginčiuose mediacijos sėkmės rodiklis apie 57 procentus (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas, 2020, p. 1), tačiau iš pateikiamų statistinių duomenų nėra aišku, keliais atvejais bent viena ginčo šalis į mediaciją neatvyksta, tai neleidžia palyginti nei abiejų šalių dalyvavimo rodiklio, nei sėkmės rodiklio visų ginčų, kurie turėtų būti nusiųsti į pirmąjį privalomą informacinį susitikimą su mediatoriumi.

Kaip aptarta pirmiau, pagal šiuo metu turimus socialiniuose tinkluose paskelbtus duomenis privalomosios mediacijos modelio Lietuvoje sėkmės rodiklis apie 52 procentus, kai abi ginčo šalys į ją atvyksta, tačiau visų inicijuotų ginčų kontekste tai sudaro tik apie 10,5 procento (VGTPPT, 2020a). Tokie duomenys leistų teigti, kad visų ginčų kontekste Lietuvos rodikliai yra prastesni nei, pavyzdžiui, Italijos ar JK. Taigi, jei galime pripažinti, kad privalomosios mediacijos modelio objektas Lietuvoje yra labiau ribojantis nei šiose šalyse įtvirtintų privalomosios mediacijos modelių atveju, toks ribojimas neturėtų būti pateisinamas. Kita vertus, kaip minėta, pateikiami statistiniai duomenys kol kas tėra fragmentiški ir gali ženkliai kisti pasibaigus visiems pradėtiems mediacijos procesams. Dėl šių priežasčių užtikrintas išvadas daryti dar anksti. Vis dėlto, analizuojant modelio veiksmingumą ateityje ir turint detalesnių statistinių duomenų tiek Lietuvoje, tiek kitose Europos valstybėse, į šias išvagas vertėtų atkreipti dėmesį ir pakartotinai įvertinti, ar tie patys

tiksmai negali būti pasiekti mažiau asmenų galimybes rinktis elgesio modelį ribojančiomis priemonėmis.

3.1.4. Privalomosios mediacijos ir siekiamų rezultatų sprendžiant teismų sistemos problemas santykis

Nė vienas nagrinėtas privalomosios mediacijos modelis, įskaitant Lietuvoje įtvirtintą modelį, neužkerta kelio ginčo šalims, nepavykus susitarti mediacijos metu, kreiptis į teismą, o ginčo šalys taip pat nėra verčiamos pasiekti taikų susitarimą mediacijos metu. Mediacijos direktyvoje įtvirtinama valstybių narių pareiga užtikrinti, kad prireikus šalys neprarastų galimybės taikyti laikinąsias apsaugos priemones, taip pat kad dėl vykdytos mediacijos ginčo šalys neprarastų galimybės ginčo nagrinėti teisme dėl pasibaigusios ieškinio senaties ar kitų procesinių terminų (Mediacijos direktyva, 2008, 8 str.). Atitiktis šiems reikalavimams užtikrinta tiek Lietuvoje, tiek kitose ES valstybėse narėse. Taigi, privalomosios mediacijos modeliai tik sukuria papildomą žingsnį, kurį būtina atlikti prieš kreipiantis į teismą ar teismo proceso metu.

Be to, kaip buvo aptarta, privalomosios mediacijos modelis Lietuvoje įtvirtintas taip, kad ginčo šalys galėtų nepatirti jokių papildomų išlaidų; kitose Europos valstybėse šalių išlaidų taip pat arba nėra, arba jos palyginti minimalios. Nors skirtingai nuo kitų Europos valstybių, pavyzdžiui, Italijos, Turkijos ar Graikijos, Lietuva nepasinaudojo galimybe įtvirtinti maksimalią proceso trukmę, net ir privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu atveju ji turėtų įvykti per 1–4 mėnesius (Kaminskienė ir kt., 2019, p. 36–37), tikėtina, kad privalomosios mediacijos pagal įstatymą atveju ji galėtų vykti ir greičiau, tad teismo procesas nėra ilgam atidedamas. Bet kuriuo atveju, manytina, kad maksimalios privalomosios mediacijos trukmės įtvirtinimas leistų geriau užtikrinti ginčo šalių teisę į teisminę gynybą.

Tokia situacija atitinka ESTT Alassini bei Menini ir Rampanelli bylose nurodytas sąlygas, kur pabrėžta, kad reikalavimas pasinaudoti mediacijos procedūra, kaip ieškinio priimtumo sąlyga, gali būti suderinamas su veiksmingos teisminės apsaugos principu, jeigu šioje procedūroje nepriimamas šalims privalomas sprendimas, dėl jos esmingai neatidedama galimybė ginčą nagrinėti teisme, sustabdomi atitinkami ieškinio senaties terminai, ginčo šalys dėl to nepatiria išlaidų arba patiria tik nereikšmingas išlaidas, jei elektroninis būdas nėra vienintelis, kuriuo vykdoma minėta taikinimo procedūra, ir yra galimybė išimtiniais atvejais, kai tai būtina greitai padaryti atsižvelgiant į padėties skubą, nustatyti laikinąsias apsaugos

priemonės (Rosalba Alassini, 2010, 67 par., Menini ir Rampanelli, 2017, 61 par.). Privalomosios mediacijos modelių atitikties šiems kriterijams taip pat pagrindžia, kad įvykdomas ir LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, aptartoje šio skyriaus pradžioje, pabrėžiamas reikalavimas, kad ikiteismine ginčų sprendimo tvarka nebūtų paneigta asmens teisė ginti savo teises ir laisves teisme.

Dėl išvardytų priežasčių galima pritarti generalinės advokatės Kokott nuomonei jos išvadoje Alassini byloje (Kokott, 2009, 48 par.) ir užtikrintai teigti, kad Europoje privalomosios mediacijos modeliai asmens teisę į teisingą teismą ir veiksmingos teisminės gynybos principą riboja tik minimaliai. Kaip įvardijo EŽTT *Momčilović prieš Kroatiją* byloje, vertindamas privalomąją ikiteisminį ginčo sprendimo modelį Kroatijoje, tokio pobūdžio reikalavimai nesukelia ginčo šalims jokių rimtų neigiamų padarinių, greičiau tik tam tikrą nepatogumą. Tačiau, kaip pabrėžė EŽTT, šio teismo užduotis nėra vertinti, ar nacionalinės teismų sistemos turėtų būti *patogios* ginčo šalims, o tik tai, ar jų teisės buvo reikšmingai apribotos (*Momčilović prieš Kroatiją*, 2015, 54 par.).

Kaip aptarta 3.1.2. darbo skyriuje, privalomosios mediacijos modeliai tik iš dalies sprendžia teismų sistemos problemas. Jų praktinis poveikis daugiausia priklauso nuo faktinio ginčo šalių įtraukimo į privalomosios mediacijos sesijas, kuris visų pirma sietinas su galimybe priversti ne tik potencialų ieškovą, bet ir potencialų atsakovą atvykti į privalomosios mediacijos sesiją bei padidinti teisėjų motyvaciją naudotis savo teise perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Privalomosios mediacijos modelio galimybė spręsti teismų sistemos problemas taip pat priklauso nuo jo sukkelto antrinio bylinėjimosi ir nuo modelio sėkmės rodiklių, kuris, kaip rodo praktiniai pavyzdžiai, yra pakankamai aukštas tais atvejais, kai abi ginčo šalys atvyksta į mediacijos procesą. Tai, kad šie modeliai galėtų būti efektyvesni, nepaneigia, kad jie yra pajėgūs daryti teigiamą poveikį teismų sistemai ir pačioms ginčo šalims. Atvirkščiai, tai parodo, kad, išsprendus nurodytas problemas, šis teigiamas poveikis gali būti ir dar didesnis.

Išvardyti argumentai leidžia teigti, kad privalomosios mediacijos modeliai sukelia tik minimalius ribojimus ginčo šalims, kuriuos galima prilyginti nepatogumams. Taip pat galima teigti, kad privalomosios mediacijos modeliai turi potencialą gerokai prisidėti prie teismų sistemos problemų sprendimo bei sudaro galimybes ginčo šalims šių problemų, ypač kiek tai sietina su teismo proceso trukme ir kaina, išvengti ir pasiekti subjektyvų teisingumą nepasinaudojus teismų sistema. Taigi, privalomosios mediacijos modelio teikiami pranašumai nusveria jo sukeltus ribojimus ir nepatogumus ginčo

šalims ir laikytini proporcinga priemone siekiui spręsti dėl didelio teismų užimtumo ir didelių proceso kaštų susidariusias problemas.

3.2. Ribotas mediacijos paplitimas

3.2.1. Riboto mediacijos paplitimo problemos sprendimo kaip privalomąją mediaciją siekiamo tikslo atitikties teisėtumo kriterijui

Siekis plėsti AGS kultūrą šalyje ir didinti mediacijos paplitimą, kaip tinkamas tikslas pateisinti tam tikrus asmens teisės į teisingą teismą ir veiksmingos teisminės gynybos principo ribojimus, atskirai nei EŽTT, nei ESTT nagrinėtas nebuvo. Vis dėlto, kaip buvo teigta anksčiau šiame skyriuje, tiek Lietuva, tiek kitos Europos valstybės, pavyzdžiui, Italija, įtvirtindamos privalomąją mediaciją, jos poreikiui pagrįsti kartu su siekiu spręsti tam tikras teismų sistemos problemas įvardija ir su mediacijos plėtra susijusius tikslus. Pavyzdžiui, Lietuvoje tikėtasi, kad „naujos teisinio reguliavimo nuostatos skatins taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtrą administraciniame, baudžiamajame procese, taip pat skatins tolesnį jo civiliniuose ginčiuose vystymąsi“, kad „valstybėje bus ugdoma taikaus ginčų sprendimo kultūra“, kad naujosios nuostatos paskatins daugiau asmenų spręsti ginčus taikiai, mediacijos būdu (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 98, 100-101 p.), Italijoje taip pat nurodyta, kad siekiama skleisti AGS kultūrą (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2010, 5 str. 2 par.)

Atskleidus, kad Lietuvoje teismų sistemos problemos, nors ir buvo aktualios privalomosios mediacijos įtvirtinimo metu, darbo rašymo metu nėra tokios aktualios, būtina vertinti ir siekį išspręsti riboto mediacijos paplitimo problemą, kaip tinkamą tikslą tam tikro lygio asmens teisės į teisingą teismą ir veiksmingos teisminės gynybos principo ribojimui pagrįsti. Tam, kad būtų atskleistas šių ribojimų teisėtumas, iš pradžių bus nagrinėjama, ar ši problema egzistuoja ir praktikoje, o paskui bus vertinama, ar AGS būdu (taigi, ir mediacijos) plėtrą, galima priskirti bendriesiems interesams ir taip pagrįsti šio tikslo tinkamumą.

Dažnai atkreipiamas dėmesys, kad yra informacijos asimetrija tarp potencialių mediacijos vartotojų ir profesionalų – mediatorių, teisininkų, įstatymų vykdomosios bei leidžiamosios valdžios atstovų (Hopt ir Steffek, 2013, p. 25). Potencialūs vartotojai, skirtingai nuo profesionalų, nežino apie mediacijos teikiamą naudą. Be 3.1.2.1 ir 3.1.2.2 poskyriuose jau aptartų galimybių ginčą mediacijoje išspręsti greičiau ir pigiau, mokslinėje

literatūroje taip pat atkreipiamas dėmesys ir į kitą mediacijos teikiamą naudą. Brooker (2013, p. 9–10) pabrėžia, kad mediacija gali sukelti didesnę šalių pasitenkinimą ginčo sprendimo procese, leidžia šalims pasirinkti rezultatą, kuris būtų tinkamas joms abiems, be to, procesas išlieka konfidencialus, jei šalys nenusprendžia priešingai. Durand (2016, p. 975) papildomai atkreipia dėmesį, kad mediacija yra lankstesnis procesas, kuris leidžia šalims būti kūrybiškoms ir ieškoti sprendimų, kurie išliktų ilgam. Į prielaidą, kad didėja tikimybė, jog taikiai pasiektų susitarimų nereikės priverstinai vykdyti, savo straipsnyje taip pat atkreipia dėmesį Nolan-Haley (2011, p. 984). Durand (2016, p. 975) taip pat pabrėžia, kad mediacija, skirtingai nuo teismo proceso, gali būti nukreipta į ateitį, o ne į praeitį nesutarimų išnagrinėjimą. Be to, mediacija, jos teigimu, sukelia mažiau streso šalims, nei ginčo nagrinėjimas teisme.

Mediacijos ir teisės praktikų teigimu, visuomenė dažnai apskritai nėra susidūrusi su mediacija, nesupranta ne tik jos teikiamos naudos, bet ir apskritai nežino egzistuojant tokių ginčų sprendimo būdą, o ginčo šalys, nesuprasdamos proceso esmės, tikisi, kad sprendimas bus priimtas vietoj jų (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 21 p. Sondaitė ir Molė, 2019, p. 199). Ginčo šalys dėl žinių stokos ne tik negali priimti informuoto sprendimo dėl ginčo sprendimo būdo, bet ir atsidūrusios mediacijoje negali pasinaudoti visomis proceso teikiamomis galimybėmis dėl susidariusių nepagrįstų lūkesčių.

Tokia situacija, kai visuomenė nėra pakankamai informuota apie mediaciją, sukuria „mediacijos paradoksą“ – reiškini, kai mediacija šalyje pasižymi aukštais sėkmės rodikliais, tačiau ja naudojamosi itin retai (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 9–10). ES mastu įvardijama problema, kad dar Mediacijos direktyvoje (2008, 1 str.) įtvirtintas siekis užtikrinti subalansuotą mediacijos ir teismo proceso ryšį daugelyje ES valstybių niekada nebuvo pasiektas. Kaip aptarta anksčiau šiame skyriuje, tyrimų duomenys rodo, kad daugelyje ES valstybių narių, palyginti su teismus pasiekiančių ginčų kiekiu, mediacija taikoma mažiau nei 1 procentui ginčų (De Palo, 2018, p. 8).

Tokia situacija atsispindi ir mediatorių darbo rinkoje. Pasauliniu mastu mediatorių pasiūla kur kas viršija mediacijos paslaugų paklausą – ne vienoje jurisdikcijoje gausu kvalifikaciją įgijusių mediatorių, kurie nėra vykde nė vienos mediacijos (Alexander, 2012, p. 153). Kaip nurodoma 2.3.1. šio darbo poskyryje, Lietuvoje mediatorių pasiūla taip pat buvo daug didesnė už paklausą – 2018 metų duomenimis, bent vieną teisminę mediaciją tais metais tevykdė 16 procentų į teismo mediatorių sąrašą įtrauktų mediatorių (LR teisminės mediacijos komisija, 2019, p. 9–18).

Riboto mediacijos paplitimo problemos Lietuvoje aktualios ir platesniu mastu. Tiek bandomuoju teisminės mediacijos projektu, pradėtu vykdyti dar 2005 metais (Lietuvos Respublikos teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13 P-348..., 2005, 1 d.), tiek priimant pirmąją Taikinamojo tarpininkavimo įstatymo redakciją buvo tikimasi skatinti ir populiarinti mediaciją šalyje (LR teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas..., 2008). Vis dėlto bandomosios teisminės mediacijos projektas, net ir išplėstas į 14 teismų antruoju etapu, įsibėgėjo lėtai, ir pirmaisiais metais vykdavo vos kelios teisminės mediacijos (Kaminskienė, 2010, p. 58; Sondaitė ir Molė, 2019, p. 192). 2015 m., kai teisminė mediacija jau ketverius metus buvo taikoma visos Lietuvos mastu (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 100), per metus teįvyko 123 teisminės mediacijos, 2016 m. – 313 (LR teisminės mediacijos komisija, 2019, p. 3). Palyginti, 2015 m. pirmosios instancijos teismus Lietuvoje pasiekė 206 127 civilinės bylos (LR nacionalinė teismų administracija, 2016, p. 6).

Skirtingai nei teisminės mediacijos, kurios Teisminės mediacijos komisijos metinėse veiklos ataskaitose galima rasti išsamius statistinius duomenis, leidžiančius vertinti instituto sėkmę ir progresą¹¹⁸, neteisminės mediacijos statistiniai duomenys Lietuvoje ilgą laiką apskritai nebuvo renkami. Pareiga statistiniais tikslais kaupti su mediacija susijusią informaciją VGTPT nustatyta tik naująja Mediacijos įstatymo redakcija (LR mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 4 d. 5 p.). Dėl šios priežasties neįmanoma pateikti tikslių duomenų, kiek neteisminių mediacijų vyko Lietuvoje prieš priimant antrąją Mediacijos įstatymo redakciją.

Galop prieinami duomenys nėra daug žadantys. Pavyzdžiui, 2014 m. paskelbtoje Mediacijos direktyvos poveikį vertinusioje mokslinėje studijoje „*Rebooting’ the Mediation Directive: Assessing the Limited Impact of its Implementation and Proposing Measures to Increase the Number of Mediations in the EU*“, kuriai duomenys rinkti apklausos būdu, teigiama, kad, respondentų nuomone, Lietuvoje per metus vyksta iki 500 mediacijų (mažiausias galimas pasirinkimas) (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 6). Pažymėtina, kad šiuo atveju nebuvo atskiriamos teisminės ir neteisminės mediacijos, tad tikėtina, kad neteisminės mediacijos atvejų buvo daug mažiau.

¹¹⁸ Internetėje prieinamos ataskaitos nuo 2013 metų (Lietuvos teismai, 2020).

Tokias išvadas galima pagrįsti dvejopai. Pirma, skirtingai nuo neteisminės mediacijos, teisminė mediacija proceso šalims ir iki 2019 m.¹¹⁹ buvo nemokama (LR teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-122-(7.1.2)..., 2014, 6 p.). Antra, teisminės mediacijos pavyzdys rodo, kad ginčo šalys daug noriau savo ginčą medijuoti patiki teisėjams, o ne išoriniams teismo mediatoriams. Kaip rodo statistiniai duomenys, nors 2018 m. teismo mediatorių sąraše teisėjų tebuvo mažiau nei 20 procentų, šalys teisėjus teismo mediatorius rinkdavosi daugiau nei 90 procentų atvejų (LR teisminės mediacijos komisija, 2019, p. 14, 17 ir 18), tikėtina dėl didesnio pasitikėjimo jais, o ne išoriniais mediatoriais (Sondaitė ir Molė, 2019, p. 198). Tai taip pat leidžia teigti, kad mediacijos, vykstančios už teismo ribų, negalėjo būti daug populiareesnės nei teisminė mediacija.

Kad mediacija sprendžiant civilinius ginčus naudotasi retai, pabrėžta ir teisingumo ministro patvirtintoje taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijoje (LR teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268..., 2015, 21 p.). Vertinant priežastis, kodėl mediacija, nepaisant visuotinai pripažįstamų jos pranašumų, plačiai neišplito Lietuvos visuomenėje, nepakankamas visuomenės informavimas įvardijamas kaip viena iš jų. Prie mediacijos neišplitimo priežasčių taip pat priskiriamas nepakankamas mediatorių profesionalumas ir advokatų priešiškus (Tvaronavičienė ir Kaminskienė, 2019, p. 53–54). Taigi, galima užtikrintai teigti, kad riboto mediacijos paplitimo problema egzistuoja ne tik dalyje Europos valstybių, bet ir Lietuvoje.

Nustačius, kad riboto mediacijos paplitimo problema egzistuoja, būtina įvertinti, ar toks tikslas atitinka bendruosius interesus, kaip tai numatyta ES pagrindinių teisių chartijoje (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016, 52 str.), ar EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintus tinkamo tikslo pavyzdžius, tokius kaip tinkamas teisingumo vykdymas, viešojo intereso užtikrinimas (EŽTT, 2019b, 116, 117 par.).

Tiek ES teisės aktai, tiek Europos Tarybos parengti dokumentai ne tik skatina AGS ir mediacijos plėtrą, bet ir tiesiogiai nurodo, kad šie dokumentai nedaro poveikio valstybių siekiui tam tikras procedūras padaryti privalomomis ginčo šalims. Pavyzdžiui, Mediacijos direktyvoje įvardijama, kad „[m]ediacija gali būti ekonomiškai efektyvus ir greitas neteisminis ginčų

¹¹⁹ 2019 m. įsigaliojo antroji Mediacijos įstatymo redakcija, pagal kurią, tais atvejais, kai teisminę mediaciją vykdo mediatorius, kuris nėra teisėjas, VGTPT apmoka iki 4 valandų trunkančios teisminės mediacijos išlaidas, mediatoriams, kurie yra teisėjai, atskiras užmokestis už teisminės mediacijos vykdymą nėra mokamas (LR mediacijos įstatymas, 2020, 23 str. 7 d.).

sprendimo būdas“, o šiuo būdu „pasiektų susitarimų paprastai labiau laikomasi savanoriškai ir jie labiau padeda išsaugoti draugiškus bei tvarius šalių santykius“. Kartu nurodoma ir kad šia direktyva siekiama toliau skatinti mediacijos naudojimą (Mediacijos direktyva, 2008, 5–6 par.). Tiek Mediacijos direktyvoje, tiek Direktyvoje dėl vartotojų AGS, taigi abiejuose pagrindiniuose ES lygmens teisės aktuose, reglamentuojančiuose AGS būdų naudojimą ES mastu, nurodoma, kad šie dokumentai nedraudžia mediacijos ar kitų AGS procesų padaryti privalomais (Mediacijos direktyva, 2008, 14 p., 5 str. 2 d. Direktyva dėl vartotojų AGS, 2013, 1 str.).

Europos Tarybos Ministrų komiteto parengtose rekomendacijose dėl mediacijos šeimos ginčiuose taip pat nurodoma, kad šis organas yra užtikrintas poreikiu skatinti mediacijos naudojimą šeimos bylose, atsižvelgiant į jos potencialą sumažinti šalių konfliktiškumą, padėti pasiekti taikius susitarimus, padėti užtikrinti tęstinį vaikų ir tėvų bendravimą, sumažinti socialinius ir ekonominius skyrybų sukuriamus kaštus, tiek ginčo šalims, tiek valstybėms, sutrumpinti ginčui spręsti šalių skiriamą laiką (Europos Tarybos Ministrų komiteto 1998 m. sausio 21 d. rekomendacija..., 1998, 7 ir 10 p.). Analogiškame dokumente civilinių ginčų atžvilgiu Ministrų komitetas, nors ir pabrėžė, kad mediacija neturi visiškai pakeisti efektyvios, teisingos ir lengvai pasiekiamos teisingumo sistemos, kartu nurodė, kad alternatyvūs ginčo sprendimo būdai yra skatintini, bei pripažino mediacijos pranašumus atitinkamoms byloms (Europos Tarybos Ministrų komiteto 2002 m. rugsėjo 18 d. rekomendacija..., 2002, 2, 5, 10 p.). Gairėse dėl geresnio šių rekomendacijų įgyvendinimo taip pat pabrėžiama, kad valstybės turėtų pripažinti ir skatinti egzistuojančias ir naujas mediacijos schemas bei remti jas finansiškai ir kitais būdais (CEPEJ, 2007a, 11 p.).

Atsižvelgiant į tai, kad pagrindiniuose mediaciją reglamentuojančiuose ES bei Europos Tarybos teisės aktuose yra nurodomi mediacijos pranašumai bei siekiai plėsti mediacijos naudojimą ginčams spręsti; taip pat į tai, kad finansuojamos įvairios mokslinės studijos mediacijos paplitimui nagrinėti (pavyzdžiui, ES finansuotos De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011; ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014; De Palo, 2018); palaikoma mediacijos darbo grupių, kuriančių kokybiškų mediacijos paslaugų plitimą galinčius paskatinti dokumentus (pavyzdžiui, CEPEJ, 2007a, 2018e, 2019), veikla, galima teigti, kad siekis plėsti ribotą mediacijos naudojimą atitinka bendruosius interesus ir gali būti tinkamas tikslas, atitinkantis teisėtumo kriterijų.

3.2.2. Privalomosios mediacijos tinkamumas riboto mediacijos paplitimo problemai spręsti

Privalomoji mediacija paprastai pasitelkiama spręsti nepakankamo visuomenės informavimo apie mediaciją, mediacijos populiarinimo problemai (Kaminskienė, 2013, p. 691; Hopt ir Steffek, 2013, p. 25). Dėl šios priežasties būtent ši mediacijos plėtros kliūtis ir privalomosios mediacijos praktinės galimybės šią kliūtį panaikinti ar sumažinti visų pirma nagrinėjamos detaliau. Vis dėlto privalu atkreipti dėmesį ir į tai, kad privalomosios mediacijos įtvirtinimas taip pat gali paveikti ir kitų rūšių mediacijos vystymąsi šalyje. Dėl to būtina įvertinti privalomosios mediacijos įtvirtinimo poveikį ne tik apskritai mediacijos populiarumui, bet ir kitiems su mediacija susijusiems aspektams, pavyzdžiui, mediacijos kokybei ar visuomenės požiūriui į kitų rūšių mediaciją, ypač savanoriškąją.

Kad privalomosios mediacijos modelis gali daryti įtaką ribotam mediacijos paplitimui, išsamiai argumentuoti nereikia. Lietuvoje per pirmąjį privalomosios mediacijos pagal įstatymą veikimo pusmetį vien VGTPT paskyrė mediatorius beveik tūkstančiui ginčų (VGTPT, 2020a), tikėtina, kad papildoma dalis ginčų pačių ginčo šalių buvo perduota mediatoriams, nesudariusiems paslaugų teikimo sutarčių su VGTPT (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 2 d.). Italijoje per metus mediacija sprendžiama apie 150 000–200 000 ginčų (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 3), Turkijoje vien komercinių ginčų per metus mediacijoje sprendžiama apie 150 000, o privalomosios mediacijos modelis įtvirtintas ir darbo ginčuose, kurių mediacijoje sprendžiama dar daugiau (Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas, 2020, p. 1).

Nepaisant to, tolesnes išvadas reikėtų daryti atsargiai. Prielaida, kad privalomosios mediacijos, ypač pagal įstatymą, įtvirtinimas šalies mastu padidins mediacijos naudojimą proporcingai pirmosios instancijos teismus įprastai pasiekiančių tos kategorijos bylų skaičiui, galėtų atrodyti savaime suprantama. Tokia prielaida taip pat leistų užtikrintai teigti, kad privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimas visada išspręs riboto mediacijos paplitimo problemą, nes ginčo šalys bus tiesiog priverstos ja naudotis kiekvienu atveju, jei norės kreiptis į teismą. Vis dėlto nacionalinių privalomosios mediacijos modelių praktinio įgyvendinimo pavyzdžiai rodo, kad tokia prielaida nėra visiškai teisinga.

Šią prielaidą paneigti galima dviem argumentais. Pirma, kaip nurodyta 3.1.2.1. darbo skyriuje, beveik pusę atvejų (44 procentai Lietuvoje, 51 procentas Italijoje) antroji ginčo šalis į privalomąją mediaciją tiesiog

neatvyksta ir pasirenka susidurti su procesinėmis sankcijomis. Atkreiptinas dėmesys, kad tokiu atveju pagal Italijos teisės aktų nuostatas gali būti skiriama bauda, o Lietuvoje – nukrypstama nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių. Visais šiais atvejais mediacija net nėra pradama. Antra, nors šis aspektas nėra būdingas Lietuvai, tačiau valstybėse, kuriose įtvirtintas tarpinis privalomosios mediacijos modelis, pagal kurį reikalaujama dalyvauti pirmajame informaciniame susitikime su mediatoriumi, sprendimas, ar tęsti visavertę mediaciją, priimamas tik šios informacinės mediacijos sesijos pabaigoje (pavyzdžiui, Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 16 str. 1 d.). Taigi, faktiškai mediacija prasideda taip pat tik po šios informacinės sesijos.

Nors šie pavyzdžiai rodo, kad negalima teigti, jog privalomosios mediacijos pagal įstatymą įgyvendinimas nulems, kad mediacijų skaičius šalyje išaugs tolygiai teismus pasiekiančių tų kategorijų bylų skaičiui, tai nepaneigia, kad privalomosios mediacijos modelis gali būti veiksminga priemonė spręsti riboto mediacijos paplitimo ir prasto visuomenės informavimo problemas.

Pirmiau aptarti kelių valstybių statistiniai duomenys rodo, kad mediacijų skaičius šalyje įvedus privalomąją mediaciją gali reikšmingai padidėti. Kaip nurodoma keliose studijose, kito pobūdžio paskatos naudotis mediacija, iš jų ir piniginės paskatos, kaip jos buvo aptarta 1.3.2.1 skyriuje, taikomos ne vienoje valstybėje daug metų, nėra pakankamai efektyvios arba tiesiog per lėtos, nes per tuos metus taip ir nepadėjo valstybėms pasiekti subalansuoto ginčų sprendimo mediacijos būdu ir teisme santykio (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 7; De Palo, 2018, p. 12).

Tai pagrindžia ir Lietuvos pavyzdys. Teisminė mediacija Lietuvoje buvo nemokama nuo pat jos bandomojo teisminės mediacijos projekto pradžios, tačiau net ir remiantis naujausiais 2020 metais paskelbtais duomenimis, per metus tevykdoma vos keli šimtai mediacijų (Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija, 2020, p. 5). Nors kitos paskatos, pavyzdžiui, žyminio mokesčio lengvatos asmenims, kurie prieš kreipdamiesi į teismą bandė ginčą spręsti mediacijos būdu, buvo įgyvendintos palyginti neseniai – 2019 m. sausio 1 d. (LR CPK, 2002, 80 str. 8 d.; LR CPK 65, 80, 93, 135, 142, 147, 177, 189, 225, 231 straipsnių pakeitimo..., 2017, 2 str.), tad dėl jų išvadas Lietuvaidaryti dar anksti, nemokamų teisminės mediacijos paslaugų pavyzdys rodo, kad Lietuvoje net ir 15 metų laikotarpis nebuvo pakankamas tokio pobūdžio paskatoms rodyti reikšmingus rezultatus mediacijos plėtrai šalyje.

Mokslinėje literatūroje taip pat galima rasti teiginių, kad išbandžiusios procesą kitą kartą su ginču susidūrusios šalys pačios sieks ginčą

spręsti mediacija, tad privalomumo poreikis tolydžio mažės (Alexander, 2009, p. 157). Tokie teiginiai suponuoja, kad privalomosios mediacijos modeliai bus reikalingi tik laikinai. Šiaip ar taip, praktiniai pavyzdžiai rodo, kad privalomosios mediacijos įgyvendinimas gali paskatinti savanoriškų mediacijų skaičių šalyje, tačiau jų panaikinimas taip pat gali sumažinti ir savanoriškos mediacijos skaičius.

Italijos pavyzdys rodo, kad įtvirtinus pirmąjį privalomosios mediacijos modelį šalyje 2011 m. kovo – 2012 m. spalio mėnesių laikotarpiu savanoriškų mediacijų skaičius pasiekė keliasdešimt tūkstančių. Tačiau laikotarpiu tarp Italijos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimo panaikinti privalomąją mediaciją įtvirtinusį įstatyminį dekretą ir iki pat antrojo privalomosios mediacijos modelio įgyvendinimo šalyje 2013 m. rugsėjį savanoriškos mediacijos atvejų skaičius krito beveik iki nulio (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 8). Naujausiais duomenimis, savanoriškų mediacijų skaičius šalyje vėl siekia apie 20 000 ginčų per metus (Italijos Respublikos teisingumo ministerija, 2020a, p. 3). Nors mokslinėje literatūroje galima rasti teiginių, kad privalomosios mediacijos modeliai gali mažinti mediacijos socialinį pripažinimą visuomenėje (Vėbraitė, 2009, p. 160), pateikti duomenys leidžia teigti priešingai: privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali teigiamai paveikti mediacijos paplitimą ne tik privalomosios mediacijos taikymo srityje, bet ir plačiau – privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali išplėsti mediacijos naudojimą ir kituose ginčiuose, kur mediacija nėra privaloma.

Minėta, kad svarbu įvertinti ne tik tai, ar privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali padidinti mediacijų skaičių šalyje, bet ir tai, kokią poveikį privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali turėti privačiai teikiamos mediacijos vystymuisi šalyje. Natūralu, privalomosios mediacijos įtvirtinimo mediacijos padariniai gali būti tiek teigiami, tiek neigiami. Prie teigiamų padarinių, be jau aptarto dažnesnio savanoriško naudojimosi mediacija, įtvirtinus privalomąją mediaciją, galima priskirti galimybes pagerinti mediacijos paslaugų kokybę, sumažinti advokatų priešišumą mediacijai. Galimi neigiami padariniai – mediacijos paslaugų suvokimo pokyčiai, mediacijos profesijos nuvertinimas. Visi šie aspektai detalčiau aptariami toliau.

Privalomosios mediacijos įtvirtinimas bent teoriškai gali padėti pagerinti ir mediacijos paslaugų kokybę, kiek tai sietina su paklausos sukūrimu ir galimybių praktikuoti mediaciją suteikimu. Šis aspektas ypač svarbus tokiose valstybėse kaip Lietuva, kur, kaip plačiau aptarta 2.3.1 darbo poskyryje, iki privalomosios mediacijos įtvirtinimo šimtai apmokytų ir į Teismo mediatorių sąrašą įtrauktų mediatorių niekada ir negavo progos savo žinias pritaikyti praktiškai. Nors plačiau naudojamu būdu mediacijos paslaugų

kokybei užtikrinti išlieka paslaugų kokybės reguliavimas suteikiant įgaliojimus, kaip tai buvo aptarta 2.3.3. poskyryje, toks reguliavimas paprastai įgyvendinamas visose valstybėse, kuriose įtvirtinama ir privalomoji mediacija, tam, kad, integruvus mediaciją į civilinį procesą, valstybė galėtų užtikrinti teikiamų paslaugų kokybę.

Žinoma, būtina įvertinti ir riziką, kad mažai patirties turintys mediatoriai privalomosios mediacijos metu gali palikti neigiamą ar neteisingą įspūdį apie mediacijos procesą ginčo šalims ir atgrasyti jas nuo savanoriško naudojimosi mediacija ateityje. Šis teiginys pasidaro svarbesnis atsižvelgus į faktą, kad, parinkdama mediatorių, VGTPT yra įpareigota užtikrinti tolygų ir LR mediatorių sąrašą įrašytų mediatorių darbo krūvio pasiskirstymą (LR mediacijos įstatymas, 2020, 14 str. 5 d.), taigi, net ir nepatyrusiems mediatoriams skiriama vykdyti mediacijas. Žinant, kad mediacija jiems bus paskirta bet kuriuo atveju, gali mažėti ir mediatorių motyvacija dar iki vykdant pirmąsias mediacijas kitais būdais (pavyzdžiui, stebint kitų mediatorių vedamas mediacijas) tobulinti savo įgūdžius. Tai ypač aktualu įvertinus, kad, skirtingai nei advokatų, notarų ar antstolių veikloje, mediatoriams nėra įtvirtintas reikalavimas tam tikrą laiką prieš tampant mediatoriumi atlikti padėjęjo funkcijas.

Privalomoji mediacija galėtų prisidėti ir prie advokatų priešiško mažinimo – geresnis praktinis advokatų supažindinimas su mediacija gali sumažinti jų priešišumą ir padėti rasti naujas nišas jų veiklai bei taip juos skatinti savo klientams rekomenduoti rinktis mediaciją. Nors praktikoje pasitaikė pavyzdžių, kai privalomosios mediacijos modeliai, bent iš pradžių, tik padidino advokatų priešišumą, ypač tais atvejais, kai advokatai bijojo prarasti pajamas ar nebuvo patenkinti mediacijos paslaugų kokybe (Matteucci, 2015, p. 198–199), šias problemas galima spręsti įtraukiant teisinę bendruomenę į privalomosios mediacijos modelį ir jo kūrimą. Be to, kaip aptarta 3.1.2.2.2 poskyryje, tokių advokatų priešiško privalomosios mediacijos atžvilgiu tendencijų Lietuvoje nebuvo pastebėta, tad tikėtina, kad privalomoji mediacija čia veiks kaip priemonė šviesti ne tik visuomenę, bet ir teisinę bendruomenę.

Pagaliau privalomosios mediacijos įtvirtinimas šalyje gali turėti ir neigiamų padarinių savanoriškos mediacijos atžvilgiu. Vienas iš jų – nevisiškai realybę atitinkantis mediacijos suvokimas. Įtvirtinant privalomąją mediaciją, jai priskiriami ir tam tikri bruožai, kuriais savanoriška mediacija nepasižymi. Be akivaizdžiausio, lemiančio, kad mediacija ginčo šalys pasirenka ne savo noru, yra ir kitų, mažiau akivaizdžių. Vertinant Lietuvoje įtvirtintą privalomosios mediacijos modelį, tokiais galima laikyti faktą, kad mediatorius yra skiriamas VGTPT (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 4–

5 d.) nesudarant atskiros sutarties dėl mediacijos paslaugų teikimo tarp ginčo šalių ir mediatoriaus, taip pat apribojant ir mediatoriaus pasirinkimo laisvę bei poreikį; mediacija paprastai trunka iki 4 valandų (LR mediacijos įstatymas, 2020, 22 str. 3 d.), t. y. tiek, kiek mediacijos paslaugos kompensuojamos valstybės lėšomis, tad procesas, tikėtina, vykdomas skubotai; mediatoriai paprastai parengia ir taikos sutartis¹²⁰, o tai įprastai nėra priskiriama prie tiesioginių mediatorių funkcijų.

Privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali sukelti ir nepagrįstų ginčo šalių lūkesčių mediacijai, kas gali lemti mediacijos paslaugų nuvertinimą ir nenorą mokėti už tam tikrus su mediacija susijusius aspektus. Remiantis Lietuvos pavyzdžiu, ginčo šalims mediacija teikiama nemokamai, patalpos mediacijai taip pat nemokamai suteikiamos VGTP (LR mediacijos įstatymas, 2020, 21 str. 6 d. ir 22 str. 3 d.). Kaip aptarta, yra ir lūkestis, kad taikos sutartį taip pat parengs mediatorius. Be to, atsižvelgiant į tai, kiek laiko mediatoriams kompensuojama pasirengti mediacijai ir įforminti mediacijos rezultatus, gali įsitvirtinti ir požiūris, kad mediacijai iš tiesų turi užtekti keturių valandų, o taikos sutarčiai parengti ar pasirengti mediacijai iš tiesų turėtų užtekti vienos valandos. Tai neatitinka faktinės situacijos mediacijos rinkoje. Be to, būtina priminti, kad iš valstybės biudžeto mediatoriams mokamas rinkos kainų neatitinkantis užmokestis tesiekia 18 eurų už valandą (LR Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364..., 2016, 2.1. p.), o mediatoriams draudžiama gauti užmokestį tiesiai iš ginčo šalių, kai jie teikia privalomosios mediacijos paslaugas VGTP paskyrimu (Sutarčių su mediatoriais dėl valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos ir privalomosios mediacijos paslaugų teikimo sudarymo tvarkos aprašas, 2018, 6.3.2. p.).

Šie aspektai, ženkliai skiriantys privalomosios mediacijos paslaugų teikimą nuo faktinės situacijos privačiai teikiamos mediacijos rinkoje, tikėtina, nulems, kad ginčo šalys, net ir nusprendusios dalyvauti mediacijoje savanoriškai dėl to, kad anksčiau gavo teigiamą patirtį privalomosios mediacijos metu, šio sumanymo atsisakys manydamos, kad už paslaugas moka nepagrįstai daug, nes už tą pačią kainą negauna paslaugų, teikiamų naudojantis privalomąja mediacija. Tai gali lemti, kad mediacijos paslaugų teikimas negalės būti pagrindinė mediatorių veikla, o dėl to gali mažėti mediacijos (tiek privalomosios, tiek privačiai vykdomos) paslaugų kokybė.

Pateikti pavyzdžiai pagrindžia, kad, siekiant nesumenkinti mediatorių darbo įvaizdžio visuomenės akyse, reikia įtvirtinti rinkos kainas atitinkančią

¹²⁰ Platesnė mediatoriaus funkcijų, susijusių su taikos sutarties rengimu, apžvalga pateikiama darbo 1.3.3.1 poskyryje.

užmokesčio už mediacijos paslaugas dydį, kompensuoti už faktiškai pačiai mediacijai pasirengti ir mediacijos taikos sutarčiai parengti sugaištą laiką, neapribojant jo atitinkamai viena valanda kiekvienu atveju. Be to, siekiant, kad neseniai į LR mediatorių sąrašą įtraukti mediatoriai nesukeltų ginčo šalims neigiamų emocijų dėl patirties trūkumo, verta svarstyti galimybę įtvirtinti papildomą reikalavimą asmenims, siekiantiems laikyti mediatorių kvalifikacinį egzaminą, būti dalyvavus kaip stebėtojui nustatytame skaičiuje mediacijų, arba alternatyviai įtvirtinti reikalavimą pirmosiose mediacijose dalyvauti komediacijoje kartu su labiau patyrusiu mediatoriumi.

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad privalomosios mediacijos modeliai yra pajėgūs spręsti riboto mediacijos paplitimo problemą ir gerokai padidinti mediacijos skaičių šalyje. Vis dėlto jų efektyvumas priklauso nuo galimybės į mediaciją pritraukti ir antrąją ginčo šalį (potencialų atsakovą), bei tarpinio tipo privalomosios mediacijos modelių atveju galimybės įtikinti ginčo šalis tęsti mediaciją po informacinės sesijos. Praktiniai pavyzdžiai taip pat rodo, kad privalomosios mediacijos įtvirtinimas yra veiksminga visuomenės, o tam tikrais atvejais ir teisinės bendruomenės švietimo priemonė, nes jos įvedimas didina visuomenės pasitikėjimą institutu, gerina mediacijos paslaugų kokybę, skatina ir savanorišką ginčų nukreipimą į mediaciją. Pagaliau privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali turėti ir neigiamų padarinių savanoriškos mediacijos plėtrai šalyje, ypač kiek tai susiję su iškreiptu mediacijos proceso suvokimu bei mediacijos paslaugų nuvertinimu.

3.2.3. Privalomosios mediacijos įtvirtinimo būtinumas riboto mediacijos paplitimo problemoms spręsti

Siekiant sumažinti informacijos asimetriją ir išspręsti nepakankamo visuomenės informavimo apie mediaciją problemas bei paskatinti naudojimąsi mediacija gali būti pasitelkiama privalomoji mediacija (Kaminskienė, 2013, p. 691; Hopt ir Steffek, 2013, p. 25). Vis dėlto šis metodas nėra vienintelis. Nepakankamas visuomenės informavimas taip pat gali būti didinamas pasitelkiant mediacijos informacines kampanijas (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 10; ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 157; CEPEJ, 2019, p. 76), įtvirtinant reikalavimus informuoti ginčo šalis apie mediaciją (CEPEJ, 2019, p. 71–73). Atsižvelgiant į tai, kad tam gali būti pasitelkti skirtingi metodai, o mediacijos informacijos kampanijos ir reikalavimai informuoti ginčo šalis apie mediaciją laikytinos mažiau ribojančiomis priemonėmis įtvirtintiems tikslams pasiekti, būtina įvertinti, ar

privalomosios mediacijos modelių įtvirtinimas yra pats efektyviausias būdas tai padaryti.

3.2.3.1. Informacinės kampanijos

Ne viename tarptautiniame dokumente pabrėžiama, kad valstybės turėtų užtikrinti informacijos apie mediaciją sklaidą plačiojoje visuomenėje (Europos Tarybos Ministrų komiteto 2002 m. rugsėjo 18 d. rekomendacija..., 2002, VII d. CEPEJ, 2007a, 40 p. Mediacijos direktyva, 2008, 25 par.). CEPEJ parengtose gairėse dėl geresnio rekomendacijų šeimos ir civilinių ginčų mediacijos įgyvendinimo pabrėžiama, kad informacija gali būti viešinama įvairiais būdais – straipsniais spaudoje, informaciją skelbiant internete ar informaciniuose bukletuose, mediacijos informacijos linijose ir informacijos centruose, organizuojant mediacijai skirtus renginius, seminarus ir konferencijas, rengiant atvirų durų dienas teismuose ar mediacijos paslaugas administruojančiuose subjektuose (CEPEJ, 2007a, 41 p.).

Informacinės kampanijos gali vykti tiek privačių ar nevyriausybinų organizacijų iniciatyva, tiek ir būti organizuojamos nacionalinių vyriausybių ar joms pavaldžių institucijų. Ne vienos valstybės įstatymuose galima rasti įpareigojimų teisingumo ministerijoms ar kitoms už mediaciją atsakingoms institucijoms organizuoti visuomenės švietimą mediacijos klausimais (pavyzdžiui, Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 21 str. Kipro Respublikos įstatymas, numatantis tam tikrus mediacijos..., 2012, 13 str. 1 d. Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, 2012, 30 str. 1 ç d.). Nacionaliniuose teisės aktuose, reguliuojančiuose mediaciją, taip pat galima rasti ir paskatinimų privačioms organizacijoms, dažniausiai mediacijos paslaugų administratoriams, rengti informacines kampanijas apie mediaciją (pavyzdžiui, Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose..., 2012, 17 str. 2 d. Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas, 2019, 11.1 str.).

Lietuvoje visuomenės informavimo apie mediaciją funkcija yra priskirta LR teisingumo ministerijai (LR mediacijos įstatymas, 2020, 3 str. 2 d. 4 p.). Pažymėtina, kad pirmojoje Mediacijos įstatymo redakcijoje ši LR teisingumo ministerijos funkcija tiesiogiai numatyta nebuvo, tačiau buvo reikalaujama, siekiant skatinti taikinamojo tarpininkavimo plėtrą ir užtikrinti jo kokybę, sudaryti Teisingumo ministerijos tvirtinamą priemonių planą (LR civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas..., 2008, 10 str. 3 d.). Šiame plane taip pat buvo numatytos priemonės, skirtos informacijai apie teisminę ir neteisminę mediaciją civiliniuose ginčiuose bei apie taikius ginčų

sprendimo būdus viešinti visuomenėje (LR teisingumo ministro 2010 m. lapkričio 23 d. įsakymas nr. 1R-256..., 2010, 1.8 ir 2.5 p.).

Kad įvairūs visuomenei informuoti ir mediacijos plėtrai skirti renginiai vyko reguliariai dar iki antrosios Mediacijos įstatymo redakcijos priėmimo, galima spręsti iš Teisminės mediacijos komisijos veiklos ataskaitų (LR teisminės mediacijos komisija, 2018, p. 27–28, 2019, p. 24–25), parengtų informacinių video (Lietuvos teismai, 2015), valstybės institucijų, tokių kaip VGTPT, Nacionalinė teismų administracija, svetainėse paskelbtos informacijos. Ir rengiant antrąją Mediacijos įstatymo redakciją buvo numatyta, kad bus reikalingas papildomas biudžetas mediacijos viešinimo priemonių kompleksui, į kurį buvo planuojama įtraukti lankstinukus, radijo laidas, reklamą ir panašias priemones, įgyvendinti (LR Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505..., 2016, p. 11).

Remiantis duomenimis, aptartais 3.2.1. skyriuje, mediacija Lietuvoje iki privalomosios mediacijos modelio įgyvendinimo neišplito. Panašios išvados daromos ir Europos mastu. Nors pabrėžiama, kad šios viešinimo priemonės yra reikalingos ir būtinos, atkreipiamas dėmesys, kad vien jų nepakanka subalansuotam mediacijos bei teismų sistemos santykiui pasiekti ir išpopuliarinti mediaciją (De Palo, Feasley ir Orecchini, 2011, p. 5).

3.2.3.2. Reikalavimų informuoti ginčo šalis apie mediaciją įtvirtinimas

Pareiga informuoti ginčo šalis apie mediaciją gali būti numatyta įvairiems subjektams, į kuriuos kreipiasi individai, susidūrę su civiliniu ginču, – advokatams, teisėjams, valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiantiems subjektams. Jau susidūrę su ginču žmonės yra imlesni informacijai apie galimus ginčų sprendimo būdus, o laiku suteiktos žinios gali padėti priimti visavertę informacija pagrįstą sprendimą dėl tolesnės ginčo sprendimo eigos (CEPEJ, 2019, p. 72–73).

Pareiga supažindinti šalis su mediacijos teikiamais pranašumais ir galimybėmis yra įtvirtinta ne vienos Europos valstybės teisės aktuose. Šie reikalavimai skiriasi ne tik pagal tai, kas privalo šį reikalavimą įvykdyti, bet ir pagal tai, kaip detaliai šis reikalavimas apibrėžtas, taip pat pagal numatomus (ar nenumatomus) neigiamus padarinius už šio reikalavimo nevykdymą.

Pareigia informuoti ginčo šalis apie mediaciją dažniausiai nustatoma advokatams. Tokių nuostatų galima rasti Airijos, Italijos, Graikijos, Kipro teisės aktuose. Kipre ši pareiga yra bendrojo pobūdžio, o už jos nesilaikymą neigiamų padarinių nėra numatyta (Kipro Respublikos įstatymas, numatantis

tam tikrus mediacijos..., 2012, 13 str. 2 d.). Atsižvelgiant į tai, kad šalims nekyla neigiamų padarinių grėsmė, praktikoje toks modelis tampa greičiau rekomendacija, o ne privalomu reikalavimu, tad jo efektyvumas yra kvestionuotinas, ypač jei advokatų bendruomenė yra priešiška nusiteikusi dėl mediacijos. Vis dėlto tai nereiškia, kad teismai šios nuostatos netraktuos priešingai.

Kitokia situacija šiuo atžvilgiu yra Airijoje, Graikijoje ir Italijoje. Pastarojoje šalyje yra įpareigos kartu su ieškiniu teismui pateikti pasirašytą dokumentą, kuriame pateikiama informacija apie mediaciją ir jos atveju taikomas mokesťines lengvatas. Teismas, įsitikinęs, kad tokia informacija nebuvo suteikta, gali pripažinti teisinių paslaugų sutartį, sudarytą su advokatu, negaliojančia (Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28..., 2010, 4 str. 3 d.). Praktiškai tai reiškia, kad ginčo šaliai gali tekti ieškoti naujo atstovo. Panašios nuostatos įtvirtintos ir Graikijoje. Čia ginčo šalies ir advokato pasirašytas dokumentas, kuriame nurodoma informacija apie mediaciją, privalo būti pateiktas teismui kartu su ieškiniu arba vėliausiai iki bylos nagrinėjimo teisme pradžios. Priešingu atveju teismas gali atsisakyti nagrinėti bylą (Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640..., 2019, 3 str. 2 d.). Airijoje šios pareigos nevykdymas tais atvejais, kai ieškinį teisme paduoda advokatas, gali lemti, kad procesas bus atidėtas tol, kol šalies atstovas pateiks deklaraciją, kad šalis buvo informuota apie mediaciją. Airijos teisės aktuose taip pat pateikiamas detalus sąrašas, su kokia informacija ginčo šalis turėtų būti supažindinama. (Airijos Respublikos mediacijos įstatymas, 2017, 14 str. 1–3 d.) Visose minėtose valstybėse šios pareigos įvykdymą pagrindžia rašytinis dokumentas – atitinkamai šalies, advokato ar abiejų pasirašyta deklaracija.

Reikia pasakyti, kad pareiga teisėjams visais atvejais informuoti ginčo šalis apie mediaciją, Europos valstybių teisės aktuose aptinkama retai, tačiau panašių pavyzdžių galima rasti. Pavyzdžiui, Serbijos mediacijos įstatyme palikta galimybė specialiais įstatymais įtvirtinti pareigą teisėjams pateikti visą reikalingą informaciją ginčo šalims apie galimybes pasitelkti mediaciją (Serbijos Respublikos įstatymas dėl mediacijos..., 2014, 9 str.). Dažniau teisėjams suteikiama teisė informuoti ginčo šalis apie mediaciją ir jos teikiamą naudą tais atvejais, kai, teisėjų nuomone, tai atrodo tikslinga ar kai prašo pačios ginčo šalys. Tokios nuostatos įtvirtintos ne vienos Europos valstybės teisės aktuose, tarp kurių Airija, Čekija, Kipras, Kroatija, Lenkija, Turkija (CEPEJ, 2019, p. 73). Lietuvoje parengiamojo teismo posėdžio metu teisėjas taip pat turi pranešti šalims apie galimybę ginčą spręsti teisminės mediacijos

būdu (LR CPK, 2002, 231 str. 1 d.)¹²¹, tačiau konkrečių neigiamų padarinių už šios pareigos nevykdymą taip pat nėra numatyta.

Nors dažniausiai teisėjai ar jų įgalioti asmenys¹²² informaciją apie mediaciją pateikia žodžiu teismo posėdžio ar informacinių sesijų metu, galima rasti ir kitokių pavyzdžių. Pavyzdžiui, Prancūzijoje teisėjai apie mediaciją ginčo šalis gali informuoti dviem būdais – išsiųsdami rašytinę informaciją arba reikalaudami užpildyti anketą. Vis dėlto pastebima, kad šalys yra linkusios tiesiog ignoruoti raštu gautą informaciją, tad anketos pildymas laikytinas efektyvesne priemone (Deckert, 2013, p. 467). Tai rodo, kad aktyvių veiksmų iš ginčo šalių reikalavimas padeda joms labiau įsigilinti į situaciją ir plačiau apsvarstyti kitas ginčų sprendimo būdų galimybes nei tiesiog išgirdus ar perskaičius informaciją.

Pareiga informuoti su ginču susidūrusius asmenis apie mediaciją gali būti numatyta ir kitiems subjektams, nebūtinai sprendžiantiems ginčą ar tiesiogiai padedantiems jį spręsti, tačiau teikiantiems teisinės ar administracines konsultacijas. Būtent tokį modelį pasirinkta įtvirtinti Lietuvoje. Pirminę teisinę pagalbą teikiantys asmenys yra įpareigoti išaiškinti pareiškėjams ginčų sprendimo mediacija galimybes. Ši informacija taip pat turi būti pateikiama sprendime dėl antrinės teisinės pagalbos teikimo (LR valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000, 15 str. 6 d. ir 18 str. 4 d. 12 p.). Šie reikalavimai įtvirtinti palyginti neseniai – jie įsigaliojo tik nuo 2019 m. sausio 1 d., tuo pat metu kaip ir antroji Mediacijos įstatymo redakcija.

Vis dėlto toks informacijos pateikimas kaip priemonė šviesti visuomenę ir skatinti mediacijos plėtrą turi kelis trūkumus. Pirma, tai, kaip informacija bus pateikta ir ar šalys susidomės mediacija, daugiausia priklauso nuo to, ar pats asmuo, pateikiantis informaciją, tiki, kad mediacija yra tinkamas būdas ginčui spręsti. Taigi, jei šalyje yra didelis advokatų priešiškas visos mediacijos sistemos atžvilgiu, mažai tikėtina, kad priešišškai nusiteikęs asmens pateikta (net ir išskirtinai teigiama) informacija apie mediaciją paskatins ginčo šalis išbandyti šį ginčų sprendimo būdą.

Antra, šio reikalavimo praktinė taikymo sritis yra ribota. Ginčo šalys ne visada pasirenka dalyvauti teismo procese atstovaujamos advokato, juolab,

¹²¹ Derėtų atkreipti dėmesį, kad ši teisėjo pareiga pranešti ginčo šalims apie galimybę spręsti ginčą teisminės mediacijos būdu yra atskira nuo kitame CPK straipsnyje įtvirtintos teisėjo teisės privalomai nukreipti ginčo šalis į teisminę mediaciją (LR CPK, 2002, 231-1 str. 1 d.).

¹²² Pavyzdžiui, Lenkijoje teisėjas gali pakviesti ginčo šalis dalyvauti informacijoje mediacijos sesijoje, kurią vesti gali pats teisėjas, tiek teisėjo padėjėjas, tiek teismo darbuotojas ar mediatorius (Lenkijos Respublikos CPK, 1964, 183-8 str. 4 d.).

ne kiekvieną kartą kilus ginčui ar teisinei problemai ieško valstybės garantuojamos teisinės pagalbos. Be to, kaip aptarta pirmiau, reikalavimas teisėjams informuoti asmenis apie mediaciją dažniausiai yra rekomendacinis, o ne privalomas. Kaip rodo privalomosios mediacijos teisėjo nurodymu taikymo pavyzdžiai, teisėjai nėra linkę skirti savo laiko tinkamoms byloms atrinkti, tad galima daryti išvadą, kad ir informacija ginčo šalims bus pateikiama tik bendrais bruožais arba išimtiniais atvejais, o ne kiekvienoje byloje. Tai leidžia teigti, kad ši priemonė pasiekia tik ribotą ratą su ginču susidūrusių asmenų.

Trečia, kaip rodo aptartas Prancūzijos pavyzdys, kai šalims suteikiama informacija, tačiau iš jų nereikalaujama jokių aktyvių veiksmų šiai galimybei faktiškai apsvarstyti, šalys dažnai lieka pasyvios ir gautą informaciją tiesiog ignoruoja. Pažymėtina, kad daugelyje šalių, kur tokia pareiga įtvirtinta advokatams ar kitiems asmenis, nėra reikalaujama jokių aktyvių veiksmų iš ginčo šalių, kitose – tik minimalių. Pavyzdžiui, Graikijoje ir Italijoje šalys privalo pasirašyti dokumentą, kuriuo joms pateikta informacija apie mediaciją, Airijoje pakanka tiesiog advokato deklaracijos teismui, kad ši pareiga būtų laikoma įvykdyta.

Ketvirta, informacijos apie mediaciją pateikimas, nors ir padeda šalims sužinoti, kas yra mediacija, suprasti, kaip ji vykdoma, ar išgirsti, kuo mediacija galėtų būti naudinga jų situacijoje, pateikta informacija neleidžia ginčo šalims suvokti, kaip jos jaustųsi mediacijos metu ir diskutuodamos su kita ginčo šalimi, pamatyti, kaip su jomis bendrautų mediatorius. Tad net ir gavus teorinę informaciją apie mediaciją, praktinė proceso reikšmė taip ir liktų nesuvokta.

Nors reikalavimas informuoti ginčo šalis apie mediaciją nesukuria didelių papildomų kaštų nei ginčo šalims, nei valstybei, o kartu bent iš dalies gali prisidėti ir prie didesnio mediacijos paplitimo, dėl išvardytų trūkumų jos efektyvumas platesniu mastu kvestionuotinas. Kaip parodė 2014 metais ES atlikta studija, net 8 valstybių narių teisės aktuose buvo galima rasti įtvirtintus reikalavimus advokatams informuoti ginčo šalis apie galimybes ginčą spręsti mediacija. Nors dalis jų, pavyzdžiui, Italija, iš tiesų pasižymi vienais iš aukščiausių mediacijos paplitimo rodiklių Europoje, kitose šalyse, kur šis reikalavimas taip pat yra, respondentų atsakymų duomenimis, vyksta ne daugiau nei 500 mediacijų per metus. Studijos autoriai padarė išvadą, kad reikalavimų pateikti informaciją apie mediaciją ginčo šalims įtvirtinimas pavieniui negali reikšmingai prisidėti prie riboto mediacijos paplitimo problemos sprendimo (ES vidaus politikos generalinis direktoratas, 2014, p. 135–136).

Su tokiomis išvadomis negalima nesutikti, ypač atsižvelgiant į tai, kad tiek Italijoje, tiek Graikijoje, kur įvesti griežti reikalavimai advokatams informuoti savo klientus apie mediacijos taikymo galimybes, įtvirtinta ir privalomoji mediacija. Airijoje, kur privalomoji mediacija įvesta nebuvo, panaši kaip ir 2017 m. akte įtvirtinta pareiga advokatams informuoti klientus apie mediaciją šeimos ginčiuose buvo įtvirtinta dar nuo 1989 metų. Nepaisant to, mediacijos paplitimas liko ribotas, kas taip pat pagrindžia, kad šios priemonės efektyvumas yra nedidelis (McGowan, 2018, p. 186).

3.2.3.3. Privalomosios mediacijos įtvirtinimas

Mokslinėje literatūroje nesunku rasti teiginių, kad privalomosios mediacijos įtvirtinimas gali sumažinti informacijos asimetrijos problemą ir neinformuotų sprendimų priėmimą bei paskatinti šalis ne tik formaliai pasinaudoti mediacija (Hopt ir Steffek, 2013, p. 25). Tai atsispindi ir teisėkūroje – nors bendrosios teisės tradicijos valstybės pasižymi ilgesne privalomosios mediacijos istorija bei dažnesniu skatinamųjų teisės aktų įtvirtinimu, menkas mediacijos paplitimas paskatino privalomosios mediacijos modelių įtvirtinimą ir civilinės teisės tradicijos valstybėse, taigi ir Europoje (Alexander, 2012, p. 153).

Nors dažnai eskaluojama, kad priverstinai į mediaciją atvykusios ginčo šalys nebus linkusios tartis (Vettori, 2015, p. 358), tad privalomosios mediacijos modeliai negali būti prilyginti savanoriškai mediacijai ir joje pasiekiamiems sėkmės rodikliams (Quek, 2009, p. 486), o išvados apie privalomosios mediacijos poveikį neretai paremtos informacija apie savanorišką mediaciją, kuri taip pat gali būti kvestionuojama (Ingleby, 1993, p. 443), 0. poskyryje aptarti nacionalinių privalomosios mediacijos modelių sėkmės rodikliai, siekiantys nuo 30 iki 65 procentų tais atvejais, kai abi ginčo šalys į ją atvyksta, rodo, kad šie teiginiai teisingi tik iš dalies. Nors galima rasti teigiančių, kad tai, ar šalys į mediacijos procesą atvyko savanoriškai ar ne, apskritai nepaveikia mediacijos sėkmės rodiklių (Henderson, 1996, p. 120), statistiniai duomenys rodo, kad privalomosios mediacijos sėkmės rodikliai iš tiesų yra mažesni nei savanoriškos mediacijos, kur jie gali siekti apie 70–80 ar daugiau procentų¹²³. Vis dėlto tai, kad apie pusę ginčų gali būti išsprendžiama mediacijos būdu, nors iš pradžių šalys nebuvo linkusios ginčo spręsti taikiai, rodo, kad privalomoji mediacija taip pat gali būti veiksminga.

¹²³ Pavyzdžiui, vieno iš didžiausių JK mediacijos paslaugų administratoriaus duomenimis, mediacijos dieną taikos sutartis pasiekiami 67–75 procentus ginčų, o įskaičius tuos, kurie susitaria po mediacijos, šis rodiklis 86–90 procentų (King, 2017).

Tai, kad privalomosios mediacijos modeliai, skirtingai nei numato skeptikai, praktikoje pasižymi palyginti aukštais sėkmės rodikliais, galima paaiškinti keliais aspektais:

- 1) Teigiama, kad ginčo šalys gali vengti inicijuoti mediaciją, nes bijo, jog kita ginčo šalis gali traktuoti šį veiksma kaip silpnumo, prastos ginčo pozicijos ženklą (Kaminskienė, 2013, p. 691). Tai leistų daryti išvadą, kad ginčo šalys nebūtinai yra priešiška nusiteikusios ginčo sprendimui mediacija, tačiau dėl skirtingų priežasčių bijo ją inicijuoti.
- 2) Valstybės užtikrinama mediacijos sistema gali kelti ginčo šalims daugiau pasitikėjimo, garantuoti, kad procesas yra naudingas ginčo šalims, ypač kai korupcija nėra sisteminė šalies problema. Dėl to ginčo šalys, labiau pasitikėdamos mediatoriumi ir mediacijos procesu, yra labiau linkusios susitarti.
- 3) Privalomosios mediacijos įtvirtinimas leidžia mediatoriams sukaupti daugiau patirties, o tai savo ruožtu leidžia pagerinti mediacijos paslaugų kokybę. Jei kartu su privalomąja mediacija įtvirtinami ir įgaliojimų suteikimo pagrindu parengti teisės aktai, nustatantys kvalifikacinius reikalavimus mediatoriams, kas dažnai pastebima praktikoje (Lietuva taip pat ne išimtis), mediacijos paslaugų kokybė gali tik dar labiau išaugti.
- 4) Atvykusioms į privalomosios mediacijos sesiją ginčo šalims suteikiama galimybė ne tik teoriškai, bet ir praktiškai suvokti mediacijos esmę, o kuo daugiau ginčo šalys ir teisinė bendruomenė matys sėkmingų mediacijos panaudojimo pavyzdžių bei atvejų, kai mediacija gali suteikti naudos, kurios negali suteikti bylinėjimasis teisme, tuo palankesni jie bus šiems ginčų sprendimo būdams (National Alternative Dispute Resolution Advisory Council, 2009, p. 25; Genn, 2010, p. 201).

Tiek reikalavimai vykdyti įvairias visuomenės švietimo kampanijas, tiek ginčo šalių informavimo pareiga buvo įtvirtinta ne vienos valstybės teisės aktuose jau ne vienerius metus, tačiau plačiai naudoti mediaciją nepaskatino. Iš to galima daryti išvadą, kad tam, jog šalys suvoktų mediacijos pranašumus ir gebėtų jais pasinaudoti, neužtenka pasyviai gauti informaciją. Įgyta tiesioginė praktinė patirtis ginčo šalims padėtų iš tiesų suvokti mediacijos proceso esmę. Dėl to privalomoji mediacija laikytina veiksmingesne visuomenės švietimo priemone nei informacinės kampanijos ar reikalavimo pateikti informaciją apie mediaciją įtvirtinimas. Atitinkamai privalomoji mediacija kaip priemonė riboto mediacijos paplitimo problemai spręsti laikytina atitinkančia būtinumo kriterijų.

3.2.4. Privalomosios mediacijos ir siekiamų rezultatų sprendžiant riboto mediacijos paplitimo problemą santykiis

Kaip aptarta 3.1.4. poskyryje, privalomoji mediacija tik minimaliai riboja asmens teisę į teisingą teismą ir veiksmingą teisinės gynybos principą. Be to, kaip atskleista darbe, įgyvendinant nacionalinius privalomosios mediacijos modelius užtikrinama, kad ginčo šalys nepatirtų reikšmingų išlaidų; kad teismo procesas, nepavykus mediacija pasiekti taikaus susitarimo, nebūtų atidėtas labai ilgam laikui; kad būtų sustabdyti ieškinio senaties terminai ir išliktų laikinųjų apsaugos priemonių taikymo galimybė. Be to, nė viename nagrinėtų privalomosios mediacijos modelių elektroniniai metodai, nors kai kuriose valstybėse ir galimi, nėra vienintelis būdas mediacijai vykdyti. Galiausiai, svarbiausia, kad šalys nėra verčiamos susitarti mediacijos metu, o iš konfidencialumo principo kylantys draudimai¹²⁴ pateikti mediacijos metu sužinotą informaciją kaip įrodymus teisme, padeda užtikrinti, kad dėl dalyvavimo mediacijoje ginčo šalių padėtis po to vykstančiame teismo procese nebūtų prastesnė. Taigi, privalomoji mediacija kaip priemonė esmingai nepablogina ginčo šalių galimybės savo ginčą nagrinėti teisme, jei mediacijos metu nepavyko pasiekti taikaus susitarimo, taip pat nesukuria kitų esminių neigiamų padarinių dėl laiko ar kaštų.

Sutariama, kad mediacija turi daug pranašumų – paprastai ji trunka daug trumpiau nei teismo procesas; šalys šiam procesui išleidžia mažiau pinigų nei teismo procesui, mediacijos metu gali būti išspręstas ir socialinis, ne tik teisinis konfliktas, tai leidžia tikėtis išsaugoti socialinius santykius ir tvaresnio taikiai pasiekto susitarimo laikymosi. Be to, net ir nepavykus išspręsti ginčo visumos, lieka tikimybė išspręsti bent dalį ginčo ar sumažinti šalių konfliktiškumą vienos kitai. Tai leidžia daryti išvadą, kad, ginčą išsprendus taikiai, ginčo šalys gali patirti įvairių teigiamų padarinių, o net ir nepavykus jo išspręsti, nesusiduria su dideliais neigiamais padariniais. Dėl to galima teigti, kad, atsižvelgus į potencialius mediacijos pranašumus ginčo šalims ir mažas rizikas, privalomoji mediacija yra proporcingas būdas riboto mediacijos paplitimo problemai spręsti.

¹²⁴ Pažymėtina, kad šie reikalavimai įtvirtinti ir Mediacijos direktyvoje (2008, 7 str.), tad taikomi visos ES mastu.

IŠVADOS

1. Intensyvėjant mediacijos teisiniam reguliavimui ir keičiantis visuomenės požiūriui į šį ginčų sprendimo būdą, iš išskirtinai socialinio reiškinio mediacija tapo teisiniu reiškiniu. Tai nulėmė laipsnišką mediacijos sampratos kaitą, jos detalizavimą. Mediacijos kaip proceso samprata siaurėja – teisės aktuose įtvirtinami papildomi reikalavimai, kas gali būti laikoma valstybės pripažįstamu mediacijos procesu, paprastai šiuos reikalavimus susiejant su profesiniais ir kvalifikaciniais mediatorių veiklos standartais. Proceso bruožų, kurie anksčiau galėjo būti laikomi neatskiriamais nuo mediacijos sampratos, tokių kaip mediacijos konfidencialumas ar savanoriškumas, ribos laikui bėgant taip pat siaurėja. Privalomosios mediacijos modelių įtvirtinimas kartu lemia, kad visuomenės akyse įsitvirtina tam tikri mediacijos standartai – atsiranda lūkestis dėl tam tikros mediacijos trukmės, konkrečių mediatorių funkcijų, ypač kiek tai sietina su taikos sutarties parengimu, pasiūlymo dėl galimos ginčo sprendimo baigties suformulavimu. Manytina, kad vis labiau integruojant mediaciją į civilinį procesą ir dėl to siekiant užtikrinti aukštą mediacijos paslaugų kokybę ir platesniu mastu įtvirtinti privalomąją mediaciją, laipsniškos mediacijos sampratos kaitos tendencija ateityje tik ryškės.
2. Nors privalomoji mediacija nėra suderinama su plačiąja savanoriškumo principo mediacijoje samprata, mediacijos juridizacija ir jos integravimas į civilinį procesą nulėmė, kad šio principo samprata siaurėja ir apima tik sprendimus mediacijos proceso metu, įskaitant ir galutinio sprendimo dėl taikos sutarties sudarymo priėmimą. Dėl to privalomosios mediacijos modeliai laikytini atitinkančiais siaurąją savanoriškumo principo sampratą ir neprieštaraujančiais esminiams mediacijos sampratos aspektams. Vis dėlto tam tikros privalomosios mediacijos modelių variacijos, pavyzdžiui, platus reikalavimo dalyvauti gera valia aiškinimas ar mediatoriaus pasiūlymo dėl ginčo baigties įtvirtinimas, numatant sankcijas tais atvejais, kai pasiūlymo ginčo šalys nepriima, gali sukurti ribinius atvejus, kurie neatitinka nei plačiosios, nei siaurosios savanoriškumo principo mediacijoje sampratos ir galėtų būti pripažįstami nesuderinamais su mediacijos esme.
3. Privalomoji mediacija turi potencialą spręsti teismų sistemos problemas, sietinas su teismų užimtumu ir teismo proceso kaina, bei riboto mediacijos paplitimo problemą, tačiau jos praktinį poveikį mažina potencialių atsakovų neatvykimas į privalomosios mediacijos sesiją.

ribotas teisėjų diskrecija paremtos privalomosios mediacijos taikymas ir dėl nedetalaus privalomosios mediacijos reglamentavimo kylantis antrinis bylinėjimasis. Privalomosios mediacijos efektyvumui užtikrinti reikia imtis didesniai asmenų ratui paveikių procesinių sankcijų, tokių kaip teisėjo pareiga skirti baudą asmenims, be objektyvių priežasčių atsisakiusiems dalyvauti privalomosios mediacijos sesijoje, šios sankcijos dydį susieti su asmens turtingumu ar ginčo dydžiu; įtvirtinti paskatas teisėjams pasinaudoti diskrecija perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu, atsižvelgti į šį aspektą vertinant teisėjų veiklą ir suteikti galimybę teismuose sukurti papildomas pareigybes mediacijai tinkamų ginčų atrankai vykdyti; sumažinti antrinio bylinėjimosi tikimybę, detaliau apibrėžti privalomosios mediacijos objektą konkrečiai įvardijant, kada pareiga pasinaudoti privalomąja mediacija yra pasinaudota, bei didinti asmenų, kuriems pagal įstatymą taikomi konfidencialumo reikalavimai, ratą. Neįtvirtinus tokių nuostatų, privalomosios mediacijos modelių efektyvumo potencialas gali išlikti ribotas.

4. Privalomosios mediacijos įtvirtinimas apriboja tiesioginę galimybę ginčą spręsti teisme, tačiau nei nacionaliniuose ar tarptautiniuose teisės aktuose, nei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje, nei tarptautinių teismų, tokių kaip ESTT ar EŽTT, jurisprudencijoje nėra įtvirtinta, kad asmens teisė į teisminę gynybą yra absoliuti, juo labiau kad ja turėtų būti garantuojama tiesioginė galimybė spręsti ginčą teisme. Atvirkščiai, pripažįstama privalomos ikiteisminės ginčų sprendimų tvarkos įtvirtinimo galimybė, jei užtikrinama, kad asmens teisė ginti savo teises ir laisves teisme nėra paneigiama, o ribojimai yra proporcingi.

Privalomosios mediacijos modeliai, kuriais užtikrinama, kad asmenims, pasinaudojusiems privalomąja mediacija ir nepasiekusiems taikos sutarties, išlieka galimybė kreiptis į teismą, jie nėra verčiami sudaryti taikos sutarties, mediacijos vykdymo laikotarpiu sustabdomi ieškinio senaties terminai, užtikrinama laikinųjų apsaugos priemonių taikymo galimybė, o pati privalomoji mediacija vykdoma nemokamai ar už nominalų mokesčių ir netrunka nepagrįstai ilgai, negali būti laikomi paneigiančiais asmens teisę kreiptis į teismą. Privalomosios mediacijos nustatymas taip pat turi būti pripažįstamas proporcingu asmens teisės į teisminę gynybą ribojimu, nes pagrindiniai tikslai, kurių siekiama įgyvendinant privalomosios mediacijos modelius, – riboto mediacijos paplitimo ir teismų sistemos problemų, sietinų su teismų užimtumu ir proceso kaina, sprendimas, – yra tinkami ribojimui pateisinti, o privalomosios mediacijos modelių įtvirtinimas kaip priemonė šiems

tiksams pasiekti taip pat atitinka tinkamumo ir būtinumo kriterijus. Vis dėlto, siekiant sumažinti tikimybę, kad privalomosios mediacijos modeliai ateityje neatitiks pirmiau įvardytų kriterijų, reikia įtvirtinti maksimalią privalomosios mediacijos trukmę, taip pat vertinti, ar nėra galimybės nustatyti mažiau asmenų galimybes pasirinkti elgesio būdą ribojantį privalomosios mediacijos objektą, kuris būtų ne mažiau efektyvus. Tai aktualiausia sprendžiant, ar privalomosios mediacijos objektas turėtų būti informacinė mediacijos sesija, ar reikalavimas dalyvauti mediacijoje.

PASIŪLYMAI

1. Siekiant užtikrinti, kad privalomosios mediacijos modelio potencialas prisidėti prie efektyvesnio teismų sistemos veikimo ir didesnio mediacijos paplitimo Lietuvoje nebūtų ribotas, siūloma:

- 1) atsižvelgiant į tai, kad potencialūs ieškovai negalėtų pateikti ieškinio teisme nepasinaudoję privalomąja mediacija, o potencialiems atsakovams tokios sankcijos dažnai nėra paveikios, už neargumentuotą atsisakymą atvykti į privalomosios mediacijos sesiją įtvirtinti procesines sankcijas, kurios būtų paveikios ne tik potencialiems ieškovams, bet ir potencialiems atsakovams. Tam užtikrinti reikalingos dvi sąlygos. Pirma, kad procesinės sankcijos būtų praktiškai taikomos, reikia įtvirtinti teismo pareigą, o ne teisę taikyti procesines sankcijas ginčo šalims, be pagrįstos priežasties neatvykusioms į privalomosios mediacijos sesiją. Antra, kad procesinės sankcijos būtų veiksmingos ne tik bylą laimėjusiai ginčo šaliai, kaip yra nukrypimo nuo bylinėjimosi išlaidų paskirstymo taisyklių atveju, siūloma įtvirtinti teismo pareigą už nepagrįstą atsisakymą dalyvauti privalomosios mediacijos sesijoje neatvykusiai ginčo šaliai skirti piniginę baudą.

Toks elgesys galėtų būti prilygintas piktnaudžiavimui procesinėmis teisėmis ir reguliuojamas LR CPK 95 straipsnio 2 dalyje, kuri galėtų būti išdėstyta atitinkamai:

95 straipsnis. Piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis bei nepagrįsto atsisakymo dalyvauti privalomojoje mediacijoje pasekmės

<...>

2. Teismas, nustatęs šio straipsnio 1 dalyje numatytus piktnaudžiavimo atvejus arba kad šalis neargumentuotai atsisakė pasinaudoti privalomąja mediacija, gali, o nepagrįsto atsisakymo pasinaudoti privalomąja mediacija atveju privalo paskirti dalyvaujančiam byloje asmeniui iki penkių tūkstančių eurų baudą. Iki 50 procentų šios baudos gali būti skiriama kitam dalyvaujančiam byloje asmeniui. Kai pareiškiamas šio straipsnio 1 dalyje numatytas reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo, dalyvaujančio byloje asmens naudai paskirta baudos dalis įskaitoma į priteistiną nuostolių sumą.

<...>;

- 2) skatinti platesnį naudojimąsi privalomąja mediacija teisėjo nurodymu motyvuojant teisėjus dažniau perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu. Tam reikia įgyvendinti bandomuosius projektus teismuose, kurie būtų paremti didele taikaus ginčų sprendimo tikimybe pasižyminčių ginčų atrankos sistema, bei atitinkamai papildyti Teisėjų veiklos vertinimo aprašą, kad teisėjų teise perduoti ginčą privalomai spręsti mediacijos būdu paremta privalomąja mediacija būtų skatinami naudotis ne tik teisėjai, kurie patys yra mediatoriai. Tam reikia vertinant teisėjų veiklą atsižvelgti ir į tai, kiek ginčų teisėjai perdavė spręsti mediacijos būdu. Šiam kriterijui įtvirtinti siūlytina papildyti Teisėjų veiklos vertinimo aprašo 10.5. punktą ir išdėstyti jį atitinkamai:

10.5. papildomai iki 5 balų gali būti skiriama tais atvejais, kai teisėjo darbo krūvio vidurkis yra didesnis nei teisėjų darbo krūvis atitinkamos pakopos teismuose Lietuvos Respublikos mastu, taip pat už teisėjo vykdomą teismo mediatoriaus veiklą ir teisminei mediacijai perduotas bylas (vertinant teisminei mediacijai perduotų bei teisminės mediacijos būdu išnagrinėtų bylų skaičių ir jų rezultatus), teisėjo nagrinėtose bylose sudarytų taikos sutarčių kiekį arba teisėjo užimtumą kitoje veikloje.

2. Siekiant, kad valstybės lėšos įtvirtinus privalomąją mediaciją būtų taupomos nerizikuojant privalomosios mediacijos paslaugų kokybe, siūlytina įtvirtinti bendrą privalomosios mediacijos paslaugų finansavimą, kai dalis mediacijos paslaugų kainos padengiama VGTPT iš valstybės biudžeto lėšų, o kita dalis padengiama ginčo šalių lėšomis, šių nuostatų netaikyti asmenims, turintiems teisę į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

Tam, kad mediatoriaus atlygis priartėtų prie rinkos kainos, mediatoriui būtų mokama tik už faktiškai suteiktas paslaugas, o ginčo šalių mediacijai patiriamos išlaidos išliktų minimalios, siūlytina įtvirtinti papildomą fiksuotą valandinio įkainio dydį, kurį ginčo šalys būtų įpareigos sumokėti tiesiai mediatoriui pagal faktiškai panaudotą laiką privalomosios mediacijos sesijoms. Bendra ginčo šalių iš savo lėšų mokama suma neturėtų viršyti 50 eurų, atitinkamai, atsižvelgiant į tai, kad privalomosios mediacijos paslaugos, už kurias mokama iš valstybės biudžeto lėšų, gali būti teikiamos iki keturių valandų, papildomas ginčo šalių mokamas valandinis įkainis galėtų siekti 12 eurų. Nesant galimybės įtvirtinti užmokesčio už mediaciją mokėjimo tiesiai mediatoriui, analogišką funkciją galėtų atlikti mediacijos inicijavimo

mokestis, mokamas VGTPT prašymo dėl mediacijos pradėjimo ir sutikimo vykdyti mediaciją pateikimo metu.

Bendro mediacijos finansavimo nustatymas padėtų skatinti ginčo šalis aktyviau dalyvauti mediacijos procese ir, neeikvojant valstybės biudžeto lėšų, padidinti atlygį mediatoriams už privalomosios mediacijos paslaugų teikimą, taip būtų užtikrinta, kad įgiję praktikos ir pasiekę aukštesnį kokybės lygį mediatoriai neatsisakys teikti privalomosios mediacijos paslaugų. Tokį reikalavimą tinkamiausia įtvirtinti LR mediacijos įstatymo 22 straipsnio 1 ir 4 dalyse, kurios galėtų būti išdėstytos atitinkamai:

22 straipsnis. Privalomosios mediacijos paslaugų apmokėjimas

1. Tais atvejais, kai mediatorių privalomajai mediacijai iš Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašo parenka ir skiria Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba šio įstatymo 14 straipsnyje nustatyta tvarka, mediacijos paslaugas iš dalies apmoka Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba iš valstybės biudžeto lėšų. Šiais atvejais iš valstybės biudžeto lėšų iš dalies apmokama tik už vieno mediatoriaus teikiamas mediacijos paslaugas. Jeigu ginčo šalys pageidauja, kad privalomąją mediaciją vykdytų keli mediatoriai, už kitų mediatorių teikiamas mediacijos paslaugas mokama ginčo šalių lėšomis, o mediacijos paslaugų kaina nustatoma ginčo šalių ir mediatoriaus susitarimu.

<...>

4. Už suteiktas privalomosios mediacijos paslaugas mediatoriams ginčo šalių lėšomis mokamo maksimalaus valandinio įkainio dydį tais atvejais, kai mediatorius paskirtas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos sprendimu, iš valstybės biudžeto lėšų kompensuojamo mediatoriaus atlyginimo dydį ir mokėjimo tvarką nustato Vyriausybė.

3. Siekiant sumažinti tikimybę, kad dėl privalomosios mediacijos pagal įstatymą įtvirtinimo bus neproporcingai apribota ginčo šalių teisė į teisminę gynybą, privalomajai mediacijai trunkant nepagrįstai ilgai, reikia nustatyti maksimalią privalomosios mediacijos proceso trukmę, kuri galėtų būti pratęsta šalių sutarimu. Maksimalios trukmės nustatymas taip pat apribotų galimybę ginčo šalims vilkinti procesą. Atsižvelgiant į kitų šalių, kuriose įtvirtinta privalomoji mediacija, pavyzdžius, siūloma nustatyti 3 mėnesių maksimalią privalomosios mediacijos trukmę. Tam reikėtų papildyti LR

mediacijos įstatymo V skyrių papildomu straipsniu, kuris galėtų būti išdėstytas taip:

21^l straipsnis. Privalomosios mediacijos trukmė

- 1. Privalomoji mediacija privalo būti baigta per tris mėnesius nuo mediatoriaus paskyrimo dienos, kai privalomoji mediacija inicijuojama šio įstatymo 14 straipsnio numatyta tvarka, arba, kai privalomoji mediacija inicijuojama šio įstatymo 13 straipsnio numatyta tvarka, nuo mediatoriaus sutikimo vykdyti privalomąją mediaciją.*
- 2. Esant visų ginčo šalių sutikimui, privalomoji mediacijos trukmė gali būti pratęsiama dar trims mėnesiams.*
- 3. Praėjus šio straipsnio pirmoje dalyje numatytam terminui ir visoms ginčo šalims nepateikus mediatoriui rašytinio prašymo tęsti privalomąją mediaciją, mediatorius raštu informuoja ginčo šalis apie mediacijos baigtį.*

4. Siekiant sumažinti antrinio bylinėjimosi tikimybę ir užtikrinti, kad, jei ginčo šalys nesusitaria kitaip, visiems mediacijoje dalyvaujantiems asmenims būtų taikomi konfidencialumo reikalavimai, siūlytina didinti subjektų, kuriems pagal įstatymą taikomas reikalavimas laikyti paslapyje visą civilinio ginčo mediacijos ir su ja susijusią informaciją, ratą. Tam reikia atitinkamai pakeisti LR mediacijos įstatymo 17 straipsnio 1 dalį:

17 straipsnis. Konfidencialumas

1. Jeigu ginčo šalys nesusitarė kitaip, ginčo šalys, ginčo šalių atstovai, mediatoriai, mediacijos paslaugų administratoriai ir visi kiti mediacijoje dalyvaujantys asmenys turi laikyti paslapyje visą civilinio ginčo mediacijos ir su ja susijusią informaciją, išskyrus informaciją, kurios reikia patvirtinti ar įvykdyti mediacijos metu sudarytą taikos sutartį, ir informaciją, kurios neatskleidimas prieštarautų viešajam interesui (ypač kai reikia užtikrinti vaiko interesus arba užkirsti kelią žalai fizinio asmens sveikatai ar gyvybei atsirasti). Ši nuostata taip pat taikoma teismo, arbitražo ir kitoms civilinių ginčų sprendimo procedūroms, tiek susijusioms su civiliniu ginču, kuris buvo sprendžiamas mediacijos būdu, tiek nesusijusioms.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminiai teisės aktai

1.1. Tarptautiniai norminiai teisės aktai

- 1) Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo, Albanija, Andora, Armėnija ir kt. (2011). CETC, 210.
- 2) Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40–987.
- 3) Singapūro mediacijos konvencija, Fidžis, Kataras, Saudo Arabija, Singapūras ir kt. (2019). UNTC XXII.4.

1.2. ES norminiai teisės aktai

- 4) Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2016). *OL*, C 202, p. 2.
- 5) Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyva Nr. 2008/52/EB dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų (2008). *OL*, L 136, p. 3.
- 6) Europos Parlamento ir Tarybos 2013 m. gegužės 21 d. direktyva Nr. 2013/11/ES dėl alternatyvaus vartotojų ginčų sprendimo, kuria iš dalies keičiami Reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2009/22/EB (2013). *OL*, L 165, p. 63.

1.3. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

- 7) Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33–1014.
- 8) Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, su pakeitimais ir papildymais (2000). *Valstybės žinios*, 74-2262.
- 9) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340, 36-1340.

- 10) Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (2016). *TAR*, 23709.
- 11) Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (teisės akto redakcija, galiojusi iki 2008 m. liepos 31 d.) (1996). *Valstybės žinios*, 39 961.
- 12) Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas, su pakeitimais ir papildymais (1999). *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566; *TAR*, 2016-06-15, Nr. 16849.
- 13) Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, su pakeitimais ir papildymais (2000). *Valstybės žinios*, 30-827.
- 14) Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2002). *Valstybės žinios*, 72-3017.
- 15) Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2002, 1994). *Valstybės žinios*, 1994, 46-851; 2002, 17-649.
- 16) Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2004). *Valstybės žinios*, 63-2243.
- 17) Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2006). *Valstybės žinios*, 17-589.
- 18) Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (redakcija, galiojusi iki 2019 m. sausio 1 d.) (2008). *Valstybės žinios*, 87-3462.
- 19) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 85-4126.
- 20) Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 1, 2, 4, 5, 6, 8, 10, 11 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Įstatymo papildymo priedu įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, 65-3048.
- 21) Lietuvos Respublikos daugiabučių gyvenamųjų namų ir kitos paskirties pastatų savininkų bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2012, 2000, 1995). *Valstybės žinios*, 1995, 20-449; 2000, 56-1639; 2012, 50-2440.

- 22) Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2016). *Valstybės žinios*, 1999, 13-308; 2000, 85-2566; *TAR*, 16849.
- 23) Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 65, 80, 93, 135, 142, 147, 177, 189, 225, 231 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 231-1, 231-2 straipsniais įstatymas (2017). *TAR*, 12054.
- 24) Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X-1702 pakeitimo įstatymas (2017). *TAR*, 12053.
- 25) Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas (redakcija, galiojusi iki 2020 m. gruodžio 31 d.) (2017). *Valstybės žinios*, 87-3462; *TAR*, 12053.
- 26) Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2017, 1996). *Valstybės žinios*, 33-807; *TAR*, 16087.
- 27) Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2017, 2006, 2002, 1999, 1996). *Valstybės žinios* 1996, 84-2000; 1999, 56-1809; 2002, 118-5296; 2006, 4-102; *TAR*; 2017, 07550.
- 28) Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (2020). *Valstybės žinios*, 2008, 87-3462; *TAR*, 2017-12053; 2020-13616.
- 29) Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 2, 40, 44, 51, 56, 59, 67 ir 71 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 79-1 straipsniu įstatymas (2018). *TAR*, 21856.
- 30) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimas Nr. 364 dėl už antrinės teisinės pagalbos teikimą, koordinavimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo, su pakeitimais ir papildymais (2016). *TAR*, 9599.
- 31) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. gegužės 18 d. nutarimas Nr. 505 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo Nr. X-1702 pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 65, 80, 87, 93, 135, 142, 147, 177, 189, 225 ir 231 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 231¹ ir 231² straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos

teisinės pagalbos įstatymo Nr. VIII-1591 2, 6, 7, 9, 11, 14, 15, 23 straipsnių ir šeštojo skirsnio pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“. Priedas Nr. 1: Aiškinamasis raštas. *TAR*, 13957.

- 32) Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. balandžio 8 d. nutarimas Nr. 370 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo Nr. X-1702 20 straipsnio 1 punkto pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIIP-4238“. *TAR*, 7794.
- 33) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2010 m. lapkričio 23 d. įsakymas Nr. 1R-256 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtros ir taikaus ginčų sprendimo skatinimo plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 139–7162.
- 34) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2015 m. rugsėjo 17 d. įsakymas Nr. 1 R-268 „Dėl taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) sistemos plėtros koncepcijos patvirtinimo“. *TAR*, 13939.
- 35) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2016 m. kovo 2 d. įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl Valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“ (2019). *Valstybės žinios*, 2016-04086; *TAR*, 00785.
- 36) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2018 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 1R-289 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo įgyvendinimo“ patvirtintas Kreipimosi dėl mediatoriaus skyrimo ir mediatoriaus parinkimo iš Lietuvos Respublikos mediatorių sąrašo ir skyrimo tvarkos aprašas. *TAR*, 21997.
- 37) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2018 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 1R-289 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo įgyvendinimo“ patvirtintas Mokymų mediacijos tema minimalių reikalavimų sąrašas. *TAR*, 21997.
- 38) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2018 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 1R-289 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo įgyvendinimo“ patvirtintas Sutarčių su mediatoriais dėl valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos ir privalomosios mediacijos paslaugų teikimo sudarymo tvarkos aprašas. *TAR*, 21997.

- 39) Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2018 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 1R-289 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymo įgyvendinimo“. *TAR*, 21997.
- 40) Lietuvos Respublikos teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13 P-348 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto“ (redakcija, galiojusi iki 2007 m. sausio 26 d.) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-taryba/nutarimai/173/results?sqid=365bd94d7357422fdb56bf23803c48599d22a5bd> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 41) Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2007 m. sausio 26 d. nutarimas Nr. 13 P-15 „Dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto tęsimo“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-taryba/nutarimai/173/results?sqid=c33417522d5baf36ababaad18aa6f02193b5334a> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 42) Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-122-(7.1.2) „Dėl teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“. *TAR*, 13707.
- 43) Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-124-(7.1.2.) „Dėl teismo mediatoriaus statuso suteikimo ir jo panaikinimo asmenims tvarkos aprašo patvirtinimo“. *TAR*, 13705.
- 44) Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2014 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-135-(7.1.2.) „Dėl teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“, su pakeitimais ir papildymais. *TAR*, 15696.
- 45) Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2018 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 13P-125-(7.1.2.) „Dėl teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“ (2018). *TAR*, 19675.
- 46) Lietuvos Respublikos teisėjų tarybos 2019 m. kovo 29 d. nutarimas Nr. 13P-54-(7.1.2.) „Dėl Teisėjų tarybos 2018 m. lapkričio 30 d. nutarimo Nr. 13P-125-(7.1.2) „Dėl teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“. *TAR*, 5236.

- 47) Vilniaus apygardos teismo pirmininko 2017 m. spalio 31 d. įsakymas Nr. V-150 „2018–2020 strateginis veiklos planas“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://vat.teismas.lt/data/public/uploads/2018/03/strateginis-veiklos-planas-2018-2020_patvirtintas.pdf [Žiūrėta: 2020 m. rugpjūčio 21 d.].

1.4. Užsienio valstybių norminiai teisės aktai

- 48) Airijos Respublikos mediacijos įstatymas (*The Mediation Act of the Republic of Ireland*) [interaktyvus] (2017). *Iris Oifigiúil*, 27. Prieiga per internetą:
<http://www.irishstatutebook.ie/eli/2017/act/27/enacted/en/html> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 31 d.].
- 49) Argentinos Respublikos mediacijos ir taikinimo įstatymas (*Ley de Mediacion y Conciliacion*) [interaktyvus] (2010). *Boletín Oficial*, 26.589. Prieiga per internetą:
<http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/165000-169999/166999/norma.htm> [Žiūrėta: 2019 m. lapkričio 29 d.].
- 50) Azerbaidžano Respublikos mediacijos įstatymas (*Mediasiya Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*) [interaktyvus] (2019). *E-Qanun*, 1555-VQ. Prieiga per internetą:
<http://www.e-qanun.az/framework/41828> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 13 d.].
- 51) Belgijos Karalystės teismų kodeksas, su pakeitimais ir papildymais (*Code Judiciaire*) [interaktyvus] (1967). *Moniteur Belge*, 1967101055. Prieiga per internetą:
http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&table_name=loi&cn=1967101004 [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 52) Brazilijos Federacinės Respublikos mediacijos įstatymas (*Lei da Mediação*) [interaktyvus] (2015). *Diário Oficial da União*, 13.140. Prieiga per internetą: http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2015-2018/2015/lei/l13140.htm [Žiūrėta: 2019 m. lapkričio 29 d.].
- 53) Čekijos Respublikos civilinio proceso kodeksas, su pakeitimais ir papildymais (*Občanský soudní řád*) [interaktyvus] (1963). *Sbírka zákonů*, 99/163. Prieiga per internetą:

<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1963-99>.

- 54) Čekijos Respublikos įstatymas dėl mediacijos ir kitų įstatymų pakeitimo, su pakeitimais ir papildymais (*Zákon o mediaci a o změně některých zákonů*) [interaktyvus] (2012). *Sbírka zákonů*, 202/2012. Prieiga per internetą: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-202>.
- 55) Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4512, įtvirtinantis ekonomikos koregavimo programos struktūrinių reformų įgyvendinimo tvarką bei kitas nuostatas. (*Νομοσ Υπ' Αριθμ. 4512 Ρυθμίσεις για την εφαρμογή των Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής και άλλες διατάξεις, Εφημεριδα Της Κυβερνησεως*) [interaktyvus] (2018). *Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, Α'5. Prieiga per internetą: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/339268/nomos-4512-2018 [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 13 d.].
- 56) Graikijos Respublikos įstatymas Nr. 4640, Civilinių ir komercinių ginčų mediacija – tolesnis Graikijos teisės aktų derinimas su Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. gegužės 21 d. direktyva ir kitos nuostatos. (*Νομοσ Υπ' Αριθμ. 4640. Διαμεσολάβηση σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις Περαιτέρω εναρμόνιση της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/52/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 2008 και άλλες διατάξεις*) [interaktyvus] (2019). *Φύλλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως*, Α'190. Prieiga per internetą: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/580509/nomos-4640-2019 [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 13 d.].
- 57) Indijos Respublikos komercinių teismų, komercinių bylų skyriaus bei Aukštesniųjų teismų apeliacinio komercinių bylų skyriaus pakeitimo aktas (*The Commercial Courts, Commercial Division and Commercial Appellate Division of High Courts (Amendment) Bill*) [interaktyvus] (2018). *Gazette of India*, 123–C. Prieiga per internetą: http://164.100.47.4/billstexts/lbilltexts/PassedLokSabha/123-C%20_2018_Eng..pdf [Žiūrėta: 2019 m. lapkričio 29 d.].
- 58) Ispanijos Karalystės civilinio proceso įstatymas, su pakeitimais ir papildymais (*Ley 1/2000, de 7 de enero, de Enjuiciamiento Civil*) [interaktyvus] (2000). *Boletín Oficial del Estado*, 1/2000. Prieiga per

interneta: <https://www.boe.es/eli/es/l/2000/01/07/1/con> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 24 d.].

- 59) Ispanijos Karalystės įstatymas, reglamentuojantis socialinę jurisdikciją (*Ley 36/2011, de 10 de octubre, reguladora de la jurisdicción social*) [interaktyvus] (2011). *Boletín Oficial del Estado*, 36/2011. Prieiga per internetą: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2011-15936> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 24 d.].
- 60) Ispanijos Karalystės mediacijos civiliniuose ir komerciniuose santykiuose įstatymas, su pakeitimais ir papildymais (*Ley 5/2012, de 6 de julio, de mediación en asuntos civiles y mercantiles*) [interaktyvus] (2012). *Boletín Oficial del Estado*, 5/2012. Prieiga per internetą: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2012-9112&p=20150731&tn=2> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 24 d.].
- 61) Italijos Respublikos civilinio proceso kodeksas, priimtas 1940 m. spalio 28 d. karališkuoju dekretu Nr. 1443 (*Codice di procedura civile, Regio Decreto 28 ottobre 1940, n. 1443*) [interaktyvus] (1940). *Gazzetta ufficiale*, 28. Prieiga per internetą: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2015/01/02/codice-di-procedura-civile> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 62) Italijos Respublikos 1993 m. gruodžio 29 d. įstatymas dėl prekybos, pramonės, amatų bei agrikultūros rūmų reorganizavimo Nr. 580 (*Legge n. 580: Riordinamento delle camere di commercio, industria, artigianato e agricoltura*) [interaktyvus] (1994). *Gazzetta ufficiale*, 7. Prieiga per internetą: https://www.mise.gov.it/images/stories/commercio_internazionale/legge_580_93/Legge_580_1993.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 63) Italijos Respublikos 2013 m. rugpjūčio 9 d. įstatymas Nr. 98 (*Legge 9 agosto 2013, n. 98*) [interaktyvus] (2013). *Gazzetta ufficiale*, 194. Prieiga per internetą: www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2013-08-09;98!vig= [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 64) Italijos Respublikos 2003 m. sausio 17 d. įstatyminis dekretas Nr. 5, įsigaliojęs 2004 m. sausio 1 d. (*Decreto Legislativo 17 gennaio 2003, n. 5*) [interaktyvus] (2003). *Gazzetta ufficiale*, 17. Prieiga per internetą: <https://www.camera.it/parlam/leggi/deleghe/03005dl.htm> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].

- 65) Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28, su pakeitimais ir papildymais (*Decreto Legislativo 4 marzo 2010, n. 28*) [interaktyvus] (2010). *Gazzetta ufficiale*, 53. Prieiga per internetą: www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2010-03-04;28!vig= [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 66) Italijos Respublikos 2010 m. kovo 4 d. įstatyminis dekretas Nr. 28, galiojęs iki 2012 m. gruodžio 12 d. (*Decreto Legislativo 4 marzo 2010, n. 28*) [interaktyvus] (2010). *Gazzetta ufficiale*, 53. Prieiga per internetą: www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2010-03-04;28!vig= [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 67) Italijos Respublikos 2010 m. spalio 18 d. dekretas Nr. 180, su pakeitimais ir papildymais (*Decreto 18 ottobre 2010, n. 180*) [interaktyvus] (2010). *Gazzetta ufficiale*, 220. Prieiga per internetą: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:ministero.giustizia:decreto:2010-10-18;180> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 68) Italijos Respublikos 2013 m. birželio 21 d. dekretas-įstatymas Nr. 69 (*Decreto-legge 21 giugno 2013, n. 69*) [interaktyvus] (2013). *Gazzetta ufficiale*, 144. Prieiga per internetą: www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legge:2013-06-21;69!vig= [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 18 d.].
- 69) JAV Pietų Karolinos Aukščiausiojo Teismo įsakymo Nr. 2013-03-14-01 pakeitimo įsakymas Nr. 2015-11-12-04 (*The Order No 2013-03-14-01 of the Supreme Court of South Carolina, superseded by Order No 2015-11-12-04*) [interaktyvus] (2015). Prieiga per internetą: <http://www.sccourts.org/courtOrders/displayOrder.cfm?orderNo=2013-03-14-01> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 8 d.].
- 70) Jungtinės Karalystės civilinio proceso taisyklės (*Civil Process Rules*) [interaktyvus]. *The National Archives*. Prieiga per internetą: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part-44-general-rules-about-costs> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 71) Jungtinės Karalystės civilinio proceso taisyklės-žodynas (*Civil Process Rules – Glossary*) [interaktyvus]. *The National Archives*. Prieiga per internetą:

<https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/glossary>
[Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].

- 72) Jungtinės Karalystės šeimos proceso taisyklės (*Family Procedure Rules*) [interaktyvus] (2017). *The National Archives*. Prieiga per internetą: [justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/parts/part_03](https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/parts/part_03) [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 73) Jungtinės Karalystės teisinės pagalbos, pažeidėjų kalinimo ir bausmių įstatymas 2012 (*Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012*) [interaktyvus] (2012). *The National Archives*. Prieiga per internetą: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/10/contents/enacted> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 17 d.].
- 74) Jungtinės Karalystės vaikų ir šeimų įstatymas (*Children and Families Act 2014*) [interaktyvus] (2014). *The National Archives*. Prieiga per internetą: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2014/6/contents/enacted> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 75) Jungtinės Karalystės veiklos gairės – parengiamasis elgesys ir protokolai (*Practice Direction – Pre-action Conduct and Protocols*) [interaktyvus]. *The National Archives*. Prieiga per internetą: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/pd_pre-action_conduct#6.1 [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 76) Jungtinės Karalystės veiklos gairės 3A – Šeimos mediacijos informacijos bei įvertinimo sesijos (MIAMS) (*Practice Direction 3A – Family Mediation Information and Assessment Meetings (MIAMS)*) [interaktyvus]. *The National Archives*. Prieiga per internetą: https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/practice_directions/pd_part_03a [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 77) Kanados generalinio prokuroro ministerija. *Public Information Notice – Ontario Mandatory Mediation Program* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/english/courts/manmed/notice.php> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 24 d.].

- 78) Kanados Ontarijo provincijos civilinio proceso taisyklės (*Rules of Civil Procedure*) [interaktyvus] (1990). *Revised Regulation of Ontario*, 194. Prieiga per internetą: <https://www.ontario.ca/laws/regulation/900194> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 24 d.].
- 79) Kipro Respublikos įstatymas, numatantis tam tikrus mediacijos aspektus civiliniuose santykiuose Nr. (159(I)/2012), (*Ο Περί Ορισμένων Θεμάτων Διαμεσολάβησης σε Αστικές Διαφορές Νόμος του 2012* (159(I)/2012) [interaktyvus] (2012). *Επίσημων Εφημερίδων, Priedas 1(I)*, 4365. Prieiga per internetą: [https://www.mof.gov.cy/mof/gpo/gpo.nsf/All/0C8ACB5615733526C2257AB8002DEEA7/\\$file/4365%20%2016%2011%202012%20%20PARARTIMA%20%201o%20%20MEROS%20%20I.pdf](https://www.mof.gov.cy/mof/gpo/gpo.nsf/All/0C8ACB5615733526C2257AB8002DEEA7/$file/4365%20%2016%2011%202012%20%20PARARTIMA%20%201o%20%20MEROS%20%20I.pdf) [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 80) Kroatijos Respublikos mediacijos įstatymas (*Zakon o Mirenju*) [interaktyvus] (2011). *Narodne Novine*, 18/11. Prieiga per internetą: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_02_18_310.html.
- 81) Lenkijos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (*Kodeks postępowania cywilnego*) [interaktyvus] (1964). *Dziennik Ustaw*, 43–296. Prieiga per internetą: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19640430296>.
- 82) Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės naujasis civilinio proceso kodeksas, su pakeitimais ir papildymais (*Nouveau Code de procédure civile*) [interaktyvus] (1998). *Journal officiel du Grand-Duché de Luxembourg*. Prieiga per internetą: http://www.legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/procedure_civile/20190824 [Žiūrėta: 2020 m. birželio 1 d.].
- 83) Norvegijos Karalystės įstatymas, reguliuojantis mediaciją bei civilinių ginčų nagrinėjimo procedūrą (su pakeitimais ir papildymais) (*Lov om mekling og rettergang i sivile tvister*) [interaktyvus] (2008). *Norsk Lovtidend*, LOV-2005-06-17-90. Prieiga per internetą: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 21 d.].

- 84) Norvegijos Karalystės vaikų ir tėvų įstatymas, su pakeitimais ir papildymais (*Lov om barn og foreldre*) [interaktyvus] (1981). *Norsk Lovtidend*, LOV-1981-04-08-7. Prieiga per internetą: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/1981-04-08-7?q=children%20act> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 21 d.].
- 85) Prancūzijos Respublikos civilinio proceso kodeksas, su pakeitimais ir papildymais (*Code de procédure civile*) [interaktyvus] (1975). Prieiga per internetą: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=CF1A5C451CD05E5458214795DD529B09.tplgfr33s_3?idSectionTA=LEGISCTA000039623528&cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20200601 [Žiūrėta: 2020 m. birželio 1 d.].
- 86) Prancūzijos Respublikos 2016 m. lapkričio 18 d. įstatymas dėl teisingumo sistemos modernizavimo XXI amžiuje Nr. 2016-1547, su pakeitimais ir papildymais (*LOI n° 2016-1547 du 18 novembre 2016 de modernisation de la justice du XXIe siècle*) [interaktyvus] (2016). *Journal Officiel*, 0269. Prieiga per internetą: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000033418805/> [Žiūrėta: 2020 m. rugsėjo 7 d.].
- 87) Serbijos Respublikos įstatymas dėl mediacijos sprendžiant ginčus (*Закон о посредовању у решавању спорова*) [interaktyvus] (2014). *Службеном гласнику*, 55/2014–48. Prieiga per internetą: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/55/6/reg> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 20 d.].
- 88) Slovėnijos Respublikos alternatyvaus ginčų sprendimo įstatymas (*Zakon o alternativnem reševanju sodnih sporov*) [interaktyvus] (2009). *Uradni list*, 97/09. Prieiga per internetą: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5648> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 20 d.].
- 89) Šveicarijos Konfederacijos civilinio proceso kodeksas (*Code de procédure civile*) [interaktyvus] (2009). *Feuille fédérale*, 21–138. Prieiga per internetą: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/20061121/index.html> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 19 d.].

- 90) Turkijos Respublikos darbo teismų įstatymas (*İş Mahkemeleri Kanunu*) [interaktyvus] (2017). *Resmî Gazete*, 7036. Prieiga per internetą: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7036.pdf> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 8 d.].
- 91) Turkijos Respublikos komercinis kodeksas (*Türk Ticaret Kanunu*) [interaktyvus] (2011). *Resmî Gazete*, 27846. Prieiga per internetą: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 8 d.].
- 92) Turkijos Respublikos mediacijos civiliniuose ginčiuose įstatymas, su pakeitimais ir papildymais (*Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu*) [interaktyvus] (2012). *Resmî Gazete*, 28331. Prieiga per internetą: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6325.pdf> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 8 d.].
- 93) Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos nutarimas dėl mediacijos taikymo civiliniuose ginčiuose (*Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu Yönetmeliği*) [interaktyvus] (2018). *Resmî Gazete*, 30439. Prieiga per internetą: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180602-1.htm> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 8 d.].
- 94) Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymas skatinti mediacijai ir kitoms neteisminėms ginčo sprendimo procedūroms. (*Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung*) [interaktyvus] (2012). *Bundesgesetzblatt I*, p. 1577. Prieiga per internetą: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl112s1577.pdf%27%5D__1577792980136 [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 31 d.].

1.5. Rekomendaciniai aktai

- 95) CEPEJ (2007)a *Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning family mediation and mediation in civil matters* [interaktyvus]. CEPEJ(2007)14E. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16807475b6> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].

- 96) CEPEJ (2007)b *Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning mediation in penal matters* [interaktyvus]. CEPEJ(2007)13E. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/1680747759> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 97) CEPEJ (2007)c *Guidelines for a better implementation of the existing Recommendation on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties* [interaktyvus]. CEPEJ(2007)15E. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/1680747683> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 98) CEPEJ (2018)b *Frequently Asked Questions (FAQ) on Mediation: A Guide for judges, non-judge staff of courts, mediators, mediation services, legal and other professionals and mediation stakeholders and users of mediation. From Mediation Development Toolkit Ensuring implementation of the CEPEJ Guidelines on mediation* [interaktyvus]. CEPEJ(2018)7REV. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 99) CEPEJ (2018)c *Guide to the Judicial Referral to Mediation. From Mediation Development Toolkit Ensuring implementation of the CEPEJ Guidelines on mediation* [interaktyvus]. CEPEJ(2018)7REV. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 100) CEPEJ (2018)e *Mediation Development Toolkit Ensuring implementation of the CEPEJ Guidelines on mediation* [interaktyvus]. CEPEJ(2018)7REV. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 101) Europos Komisija. *Europos mediatorių elgesio kodeksas* [interaktyvus] (2004). Prieiga per internetą: http://www.vilniausarbitrazas.lt/lib/manage/upload/Europos_mediatoriu_elgesio_kodeksas.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 102) Europos Tarybos Ministrų komiteto 1981 m. gegužės 14 d. rekomendacija valstybėms narėms priemonių teisingumo pasiekiamumui palengvinti Nr. R (81) 7 (angl. *Recommendation No. R (81) 7 of the*

Committee of Ministers to Member States on Measures Facilitating Access to Justice) [interaktyvus] (1981). Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/168050e7e4> [Žiūrėta: 2020 m. gruodžio 27 d.].

- 103) Europos Tarybos Ministrų komiteto 1998 m. sausio 21 d. rekomendacija valstybėms narėms dėl mediacijos šeimos ginčiuose Nr. R (98) 1 (angl. Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Family Mediation) [interaktyvus] (1998). Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804ecb6e [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 104) Europos Tarybos Ministrų komiteto 1999 m. rugsėjo 15 d. rekomendacija valstybėms narėms dėl mediacijos baudžiamosiose bylose Nr. R (99) 19 (angl. *Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States concerning mediation in penal matters*) [interaktyvus] (1999). Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168062e02b [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 105) Europos Tarybos Ministrų komiteto 2001 m. rugsėjo 5 d. rekomendacija valstybėms narėms dėl alternatyvių ginčų tarp viešojo administravimo institucijų ir privačių asmenų sprendimo priemonių Nr. Rec(2001)9 (angl. *Recommendation Rec(2001)9 of the Committee of Ministers to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties*) [interaktyvus] (2001). Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2b59 [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 106) Europos Tarybos Ministrų komiteto 2002 m. rugsėjo 18 d. rekomendacija valstybėms narėms dėl mediacijos civiliniuose ginčiuose Nr. Rec (2002)10 (angl. Recommendation Rec (2002)10 of the Committee of Ministers to member States on mediation in civil matters) [interaktyvus] (2002). Prieiga per internetą: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e1f76 [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 107) The Hague Conference on Private International Law Permanent Bureau (2012) *Guide to Good Practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction:*

Mediation [interaktyvus]. Den Haag: Haagse Conferentie voor. Prieiga per internetą: https://assets.hcch.net/upload/guide28mediation_en.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 19 d.].

- 108) UNCITRAL Conciliation Rules [interaktyvus] (1980). *Official Records of the United Nations General Assembly*, A/35/17. Prieiga per internetą: <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/conc-rules-e.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 12 d.].
- 109) UNCITRAL tarptautinio komercinio tarpininkavimo pavyzdinis įstatymas su įgyvendinimo ir naudojimo gidu [interaktyvus] (2002). Prieiga per internetą: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/03-90953_ebook.pdf.
- 110) Jungtinių Tautų tarptautinės komercinės mediacijos bei tarptautinių taikos sutarčių, sudarytų pasitelkiant mediaciją, pavyzdinis įstatymas (2018). *Official Records of the United Nations General Assembly*, A/73/17.

1.6. Mediacijos paslaugų administratorių patvirtintos mediacijos taisyklės ir elgesio kodeksai

- 111) American Arbitration Association, American Bar Association ir Association for Conflict Resolution. *Model Standards of Conduct for Mediators* [interaktyvus] (2005). Prieiga per internetą: https://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/2011_build/dispute_resolution/model_standards_conduct_april2007.authcheckdam.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 25 d.].
- 112) ADR Center. *Mediation Rules* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.adrcenter.it/en/mediazione/regolamento-mediazione/> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 113) Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. *Mediation Rules* [interaktyvus] (2014). Prieiga per internetą: https://sccinstitute.com/media/49819/medlingsregler_eng_web.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].

- 114) ICC. *Mediation Rules* [interaktyvus] (2014). Prieiga per internetą: <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/mediation/mediation-rules/> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 115) IMI. *Code of Professional Conduct* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.imimmediation.org/practitioners/code-professional-conduct/> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 116) Lietuvos arbitražo teismas. *Mediacijos reglamentas* [interaktyvus] (2017). Prieiga per internetą: <https://arbitrazoteismas.lt/wp-content/uploads/2017/09/Mediacijos-reglamentas-LT2017.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 117) LCIA. *Mediation Rules* [interaktyvus] (2012). Prieiga per internetą: https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/LCIA_Mediation_Rules.aspx [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].
- 118) Singapore International Mediation Center. *SIAC-SIMC ARB-MED-ARB Protocol* [interaktyvus] (2014). Prieiga per internetą: <https://simc.com.sg/v2/wp-content/uploads/2019/03/SIAC-SIMC-AMA-Protocol.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. lapkričio 28 d.].
- 119) VKAT. *Mediacijos taisyklės* [interaktyvus] (2014). Prieiga per internetą: http://www.arbitrazas.lt/failai/VKAT%20Dokumentai%20LT/VKAT_Mediacijos%20taisykl%C4%97s_%20nuo%202014%2006%2001.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 13 d.].

II. Specialioji literatūra

2.1. Monografijos, disertacijos, vadovėliai, įstatymų komentarai

- 1) Alexander, N. (2006). *Global Trends in Mediation: Riding the Third Wave*. Iš: Alexander, N. (sud.) (2006). *Global trends in mediation*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn : Frederick, MD: Kluwer Law International, 1–36.
- 2) Alexander, N. (2009). *International comparative mediation: legal perspectives*. Austin: Frederick, MD: Wolters Kluwer Law & Business.

- 3) Alexander, N. (2012). *Harmonisation and Diversity in the Private International Law of Mediation: The Rhythms of Regulatory Reform*. Iš Hopt, K. J. ir Steffek, F. (sud.) (2013). *Mediation*. Oxford: Oxford University Press, 131–204. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199653485.003.0002.
- 4) Alexander, N. M., Walsh, S. ir Svatoš, M. (sud.) (2017). *EU mediation law handbook: regulatory robustness ratings for mediation regimes*. Alphen aan den Rijn, The Netherlands: Kluwer Law International B.V.
- 5) Antonello, M. (2014). The Origins of Mediation and the A.D.R. tools. Iš Antonello, M. (sud.) (2014) *Mediation in Europe at the cross-road of different legal cultures*. Rome: ARACNE editrice S.r.l., 9–26.
- 6) Barak, A. (2012). *Proportionality: constitutional rights and their limitations*. Cambridge, U.K.; New York: Cambridge University Press (Cambridge studies in constitutional law).
- 7) Brooker, P. (2013). *Mediation law: journey through institutionalism to juridification*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- 8) Centel, T. (2019). *Labour dispute resolution in Turkey*. Cham: Springer.
- 9) De Palo, G. ir Keller, L. R. (2013). Italy. Iš Hopt, K. J. ir Steffek, F. (sud.) (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 667–696.
- 10) De Palo, G. ir Trevor, M. B. (sud.) (2012). *EU mediation law and practice*. 1st ed. Oxford, U.K: Oxford University Press.
- 11) Deckert, K. (2013). France. Iš Hopt, K. J. ir Steffek, F. (sud.) (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 455–519.
- 12) Goodmark, L. (2012). *Domestic Violence and the Legal System: A Troubled Marriage*. New York: NYU Press.
- 13) Hodges, C. J. S., Vogenauer, S. ir Tulibacka, M. (sud.) (2010). *The costs and funding of civil litigation: a comparative perspective*. Oxford; Portland, Or: Hart Pub.

- 14) Hopt, K. J. ir Steffek, F. (2013). Mediation: Comparison of Laws, Regulatory Models, Fundamental Issues. Iš Hopt, K. J. ir Steffek, F. (sud.) (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 3–130. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199653485.003.0002.
- 15) Jagtenberg, R. ir kt. (2011). *Frame for a Dutch portrait of mediation. The Judiciary Quarterly. Customized conflict resolution: Court-connected Mediation in The Netherlands 1999–2009*. The Hague: Sdu Publishers BV.
- 16) Kaminskienė, N. ir kt. (2013). *Mediacija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- 17) Kaminskienė, N. ir kt. (2019). *Mediatoriaus vadovas*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“.
- 18) Marinari, M. (2012). Italy. Iš De Palo, G. ir Trevor, M. B. (sud.) (2012). *EU mediation law and practice*. 1st ed. Oxford, U.K: Oxford University Press, 187–203.
- 19) Marsh, B., Oddy, A. ir O’Neill, J. (2017). England and Wales. Iš Alexander, N. M., Walsh, S., ir Svatos, M. (sud.) (2017). *EU mediation law handbook: regulatory robustness ratings for mediation regimes*. Alphen aan den Rijn, The Netherlands: Kluwer Law Intertional B. V (Global trends in dispute resolution, volume 7), 203–238.
- 20) Mastellone, C. ir Ristori, L. (2017). Italy. Iš Alexander, N. M., Walsh, S., ir Svatos, M. (sud.) (2017). *EU mediation law handbook: regulatory robustness ratings for mediation regimes*. Alphen aan den Rijn, The Netherlands: Kluwer Law Intertional B. V (Global trends in dispute resolution, volume 7), 465–492.
- 21) McEwen, C. A., Mather, L. ir Maiman, R. J. (2014). Lawyers, Mediation, and the Management of Divorce Practice. Iš Larson, E. ir Schmidt, P. (sud.) (2014) *The Law and Society Reader II*. NYU Press, 147–156.
- 22) Menkel-Meadow, C., Love, L. P. ir Schneider, A. K. (2013). *Mediation: practice, policy, and ethics*. Second edition. New York: Wolters Kluwer Law & Business (Aspen casebook series).

- 23) Morek, R. ir Rozdeiczner, L. (2013). Poland. Iš Hopt, K. J. ir Steffek, F. (sud.) (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 775–807.
- 24) Nylund, A. (2018). A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation. Iš Nylund, A., Ervasti, K., ir Adrian, L. (sud.) (2018) *Nordic Mediation Research*. Cham: Springer International Publishing, 9–26. doi: 10.1007/978-3-319-73019-6_2.
- 25) Olson, W. K. (1992). *The Litigation Explosion: What Happened when America Unleashed the Lawsuit*. New York: Truman Talley Books.
- 26) Relis, T. (2009). *Perceptions in Litigation and Mediation: Lawyers, Defendants, Plaintiffs, and Gendered Parties*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 27) Roth, M. ir Stegner, M. (2014). Austria. Iš Schonewille, M. A. ir Schonewille, F. (sud.) (2014). *Mediation: Principles and regulation in comparative perspective*. Oxford: Oxford University Press, 46–61.
- 28) Scherpe, J. M. ir Marten, B. (2013). England. Iš Hopt, K. J. ir Steffek, F. (sud.) (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 365–454.
- 29) Schonewille, M. A. ir Schonewille, F. (sud.) (2014). *The variegated landscape of mediation: a comparative study of mediation regulation and practices in Europe and the world*. Den Haag: Eleven International Publishing.
- 30) Silbey, S. S. (2001). Patrick Davis: “To Bring Out the Best ... To Undo a Little Pain” in Special Education Mediation. Iš Kolb, D. M. (sud.) (2001). *When talk works: profiles of mediators*. 1. ed., [4. print.]. San Francisco: Jossey-Bass (Conflict resolution), 61–104.
- 31) Spencer, D. ir Brogan, M. (2007). *Mediation Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 32) Svatos, M. (2017). The Czech Republic. Iš Alexander, N. M., Walsh, S., ir Svatos, M. (sud.) (2017) *EU mediation law handbook: regulatory robustness ratings for mediation regimes*. Alphen aan den Rijn, The

Netherlands: Kluwer Law International B. V. (Global trends in dispute resolution, volume 7), 161–189.

- 33) Teubner, G. (2012). *Juridification of Social Spheres: A Comparative Analysis in the Areas of Labor, Corporate, Antitrust and Social Welfare Law*. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1515/9783110921472>.
- 34) Tvaronavičienė, A. (2019). Mediacijos principai ir jų reikšmė. Iš Kaminskienė ir kt. (2019). *Mediatoriaus vadovas*. Klaipėda: UAB „Baltic Printing House“, 49–90.
- 35) Tvaronavičienė, A. ir Kaminskienė, N. (2019). Privalomoji mediacija šeimos ginčiuose. *Lietuvos teisė 2019. Esminiai pokyčiai*, 52–58 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16251/2019%20Teise_2.2._Tvaronavic%20iene%20,%20Kaminskiene%20.pdf?sequence=1 [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 28 d.].
- 36) Vėbraitė, V. (2009). *Šalių sutaukymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 37) Vitulskė, M. (2018). *Laikinių apsaugos priemonių taikymas tarptautiniame komerciniame arbitraže*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- 38) Waldman, E. (sud.) (2011). *Mediation ethics: cases and commentaries*. San Francisco: Jossey-Bass.
- 39) Woolf, H. (1996). *Access to justice: final report to the Lord Chancellor on the civil justice system in England and Wales*. London: HMSO.

2.2. Periodiniuose moksliniuose leidiniuose publikuoti straipsniai

- 40) Alexander, N. (2008). Mediation and the Art of Regulation. *QUT Law Review*, 8(1), 1–23. doi: 10.5204/quotl.v8i1.60.

- 41) Boettger, U. (2004). Efficiency versus Party Empowerment – Against a Good-Faith Requirement in Mandatory Mediation. *Review of Litigation*, 23(1), 1–46.
- 42) Cao, P. (1999). The Origins of Mediation in Traditional China. *Dispute Resolution Journal*, 54(2), 32–35.
- 43) Cappelletti, M. ir Garth, B. (1977). Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. *Buffalo Law Review*, 27(2), 181–292.
- 44) Carson, P. L. (2010). Mandatory Mediation: A Burden for Benefit. *Resolved: Journal of Alternative Dispute Resolution*, 1(1), 13–15.
- 45) Coben, J. R. ir Thompson, P. N. (2006). Disputing Irony: A Systematic Look at Litigation About Mediation. *Harvard Negotiation Law Review*, 11, 43.
- 46) Colatrella, M. T. Jr. (2013). Informed Consent in Mediation: Promoting Pro Se Parties’ Informed Settlement Choice While Honoring the Mediator’s Ethical Duties. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 15(3), 705–776.
- 47) Durand, J. (2016). The Institutionalizing of Mediation and Its Effect on Unrepresented Parties: Is Justice Really the Goal of Court-Mandated Mediation Current Developments 2015-2016. *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 29(4), 973–990.
- 48) Esplugues Mota, C. (2013). Access to Justice or Access to States Courts’ Justice in Europe? *Revista de Processo*, 38(221), 304–333.
- 49) Flood, J. ir Caiger, A. (1993). Lawyers and Arbitration: The Juridification of Construction Disputes. *Modern Law Review*, 56(3), 412–440.
- 50) Genn, H. (2010). Civil mediation: a measured approach? *Journal of Social Welfare & Family Law*, 32(2), 195–205. DOI: 10.1080/09649069.2010.506314.

- 51) Giedrytė-Mačiulienė, R. ir Venckevičienė, J. (2016). Mediacijos įgyvendinimas probacijos tarnybose Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2(92), 69–87.
- 52) Green, M. Z. (1992). Preempting Justice through Binding Arbitration of Future Disputes: Mere Adhesion Contracts or a Trap for the Unwary Consumer. *Loyola Consumer Law Reporter*, 5(4), 112–123.
- 53) Grillo, T. (1991). The Mediation Alternative: Process Dangers for Women. *The Yale Law Journal*, 100(6), 1545–1610. doi: 10.2307/796781.
- 54) Hanks, M. (2012). Perspectives on Mandatory Mediation. *The University of New South Wales Law Journal* (929–952), 35(3), 24.
- 55) Hedeem, T. (2005). Coercion and Self-determination in Court-Connected Mediation: All Mediations Are Voluntary, But Some Are More Voluntary than Others. *The Justice System Journal*. Taylor & Francis, Ltd., 26(3), 273–291.
- 56) Henderson, D. A. (1996). Mediation Success: An Empirical Analysis. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 11(1), 105–147.
- 57) Ingleby, R. (1993). Court Sponsored Mediation: The Case Against Mandatory Participation. *The Modern Law Review*, 56(3), 441–451. doi: 10.1111/j.1468-2230.1993.tb02682.x.
- 58) Isaac, K. D. (2011). Pre-Litigation Compulsory Mediation: A Concept Worth Negotiating. *University of La Verne Law Review*, 32(2), 165–184.
- 59) Juškaitė-Vizbarienė, J. (2014). Ar mediatoriui kyla civilinė atsakomybė už ydingą vadovavimą mediacijos procesui? *Teisės apžvalga*, 1(11), 99–138. doi: <https://hdl.handle.net/20.500.12259/30759>.
- 60) Kaminskienė, N. (2010). Teisminė mediacija Lietuvoje. Quo vadis? *Socialinis darbas*, 9(1), 54–63.
- 61) Kaminskienė, N. (2013). Privaloma mediacija: galimybės ir iššūkiai. *Jurisprudencija*, 20(2), 683–706.

- 62) Kaminskienė, N. ir kt. (2016). Lietuvos advokatų požiūris į taikų ginčų sprendimą ir mediaciją tyrimas. *Socialinių mokslų studijos*, 8(1), 44–62. doi: DOI:10.13165/SMS-16-8-1-3.
- 63) Katz, L. V. (1993). Compulsory Alternative Dispute Resolution and Voluntarism: Two-Headed Monster or Two Sides of the Coin. *Journal of Dispute Resolution*, 1, 1–57.
- 64) Kirmayer, K. ir Wessel, J. (2004). An offer one can't refuse: mediate. *The National Law Journal*, 1–2.
- 65) Krivka, E. (2007). Viešojo intereso problema civilinio proceso teisėje. *Jurisprudencija*, 100(10), 15–22.
- 66) Lakis, J. (2010). Taikinamojo tarpininkavimo Lietuvos viešajame gyvenime būtinybė. *Viešoji politika ir administravimas*, 34, 61–70.
- 67) Lande, J. (2002). Using Dispute System Design Methods to Promote Good-Faith Participation in Court-Connected Mediation Programs. *UCLA Law Review*, 50(1), 69–142.
- 68) Matteucci, G. (2015). Mandatory Mediation, the Italian Experience. *Revista Eletrônica de Direito Processual*, 16, 189–210.
- 69) Matteucci, G. (2020). Mediation and Judiciary in Italy 2019. *Asia Pacific Mediation Journal*, 1(2), 65–95. doi: 10.12957/redp.2020.47582.
- 70) McEwen, C. ir Rogers, N. H. (1994). Bringing the Lawyers into Divorce Mediation Issues. *Dispute Resolution Magazine*, 1(2), 8–10.
- 71) McGowan, D. (2018). Reframing the mediation debate in Irish all-issues divorce disputes: from mediation vs. litigation to mediation and litigation. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 40(2), 181–194. doi: 10.1080/09649069.2018.1444445.
- 72) Miller, A. R. (2003). The Pretrial Rush to Judgment: Are the Litigation Explosion, Liability Crisis, and Efficiency Cliches Eroding Our Day in Court and Jury Trial Commitments. *New York University Law Review*, 78(3), 982–1134.

- 73) Nolan-Haley, J. (1996). Court Mediation and the Search for Justice Through Law. *Washington University Law Quarterly*, 74(1), 47–102.
- 74) Nolan-Haley, J. (2005). Self-Determination in International Mediation: Some Preliminary Reflections. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 7(2), 277–288.
- 75) Nolan-Haley, J. (2009). Mediation Exceptionality. *Fordham Law Review*, 78(3), 1247–1264.
- 76) Nolan-Haley, J. (2011). Is Europe Headed down the Primrose Path with Mandatory Mediation. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 37, 981–1012.
- 77) Paškevičienė, L. (2019). Išankstinio administracinių ginčų nagrinėjimo ne teisme institutas Lietuvoje: teisinio reguliavimo aiškinimo problematika. *Teisė*, 111, 67–91. doi: 10.15388/Teise.2019.111.4.
- 78) Perelshteyn, S. (2017). Mediator or Judge?: California’s Mandatory Mediation Statute in Child Custody Disputes. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*, 17(1), 1–21.
- 79) Posner, R. A. (2000). Is the Ninth Circuit Too Large - A Statistical Study of Judicial Quality. *Journal of Legal Studies*, 29(2-Part 1), 711–720.
- 80) Quek, D. (2009). Mandatory Mediation: An Oxymoron – Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Program. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 11, 479–510.
- 81) Ryan, E. (2000). ADR, the Judiciary and Justice: Coming to Terms with the Alternatives. *Harvard Law Review*, 113(7), 1851–1875.
- 82) Sander, F. E. A. (2006). Another View of Mandatory Mediation. *Dispute Resolution Magazine*, 13, 16–16.
- 83) Saul, J. A. (2012). The Legal And Cultural Roots of Mediation in the United States. *Opinio Juris in Comparatione*, 1(8), 1–12.
- 84) Simaitis, R. (2007). Mediacijos privačiuose ginčiuose teisinio reguliavimo tendencijos Lietuvoje. *Justitia*, 2(64).

- 85) Sondaitė, J. ir Molė, S. (2019). Teismo mediatorių požiūris į teisminės mediacijos praktiką. *Socialinis darbas*, 17(2), 191–208.
- 86) Stipanowich, T. J. (2004). ADR and the „Vanishing Trial“: The Growth and Impact of „Alternative Dispute Resolution“. *Journal of Empirical Legal Studies*, 1(3), 843–912. doi: [10.1111/j.1740-1461.2004.00025.x](https://doi.org/10.1111/j.1740-1461.2004.00025.x).
- 87) Tjersland, O., Gulbrandsen, W. ir Haavind, H. (2015). Mandatory Mediation outside the Court: A Process and Effect Study. *Conflict Resolution Quarterly*, 33(1), 19–34. doi: 10.1002/crq.21129.
- 88) Vettori, S. (2015). Mandatory mediation: An obstacle to access to justice? *African Human Rights Law Journal*, 15(2), 355–377. doi: 10.17159/1996-2096/2015/v15n2a6.
- 89) Waye, V. (2016). Mandatory mediation in Australia’s civil justice system. *Common Law World Review*, 45(2–3), 214–235. doi: 10.1177/1473779516645455.
- 90) Welsh, N. A. (2001). The Thinning Vision of Shelf-Determination in Court-Connected Mediation: The Inevitable Price of Institutionalization. *Harvard Negotiation Law Review*, 6, 1–96.
- 91) Weston, M. A. (2001). Checks on Participant Conduct in Compulsory ADR: Reconciling the Tension in the Need for Good-Faith Participation, Autonomy, and Confidentiality. *Indiana Law Journal*, 76(3), 591–646.
- 92) Zylstra, A. (2001). The Road from Voluntary Mediation to Mandatory Good Faith Requirements: A Road Best Left Untraveled. *Journal of the American Academy of Matrimonial Lawyers*, 17(1), 69–104.
- 93) Žukauskaitė, M. (2019). Enforcement of Mediated Settlement Agreements. *Teisė*, 111, 205–217. doi: 10.15388/Teise.2019.111.12.

2.3. Specializuotuose interneto puslapiuose publikuoti straipsniai

- 94) Acquaviva, M. (2018). Differenza tra conciliazione e mediazione. *La Legge per Tutti* [tinklaraštis] (modifikuota 2018-12-07). Prieiga per internetą: https://www.laleggepertutti.it/250332_differenza-tra-conciliazione-e-mediazione [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 19 d.].

- 95) Bilecik, T. (2019). Turkish Mandatory Mediation Expands Into Commercial Disputes. *Kluwer Mediation Blog* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą:
<http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2019/01/30/turkish-mandatory-mediation-expands-into-commercial-disputes/> [Žiūrėta: 2019 m. balandžio 7 d.].
- 96) Chaudhri, J. D.-J. ir kt. (2017). OHADA's 17 African States Adopt the Uniform Act on Mediation. *Lexology* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą:
<https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=717aca44-73c5-47de-af4d-321d8988b6ce> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 7 d.].
- 97) Ciftci, I. ir Gocuk, D. (2017). The New Labour Courts Law in Turkey Introduces a Mandatory Mediation Process. *Clifford Chance* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą:
<https://www.cliffordchance.com/content/dam/cliffordchance/PDFDocuments/december2017-client-briefing-new-labour-courts-law-turkey.pdf> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].
- 98) Emsleys Solicitors (2016). Family Mediation and MIAMs – statistics revealed. *Emsleys Solicitors* [tinklaraštis] (modifikuota 2016-04-12). Prieiga per internetą: <https://www.emsleys.co.uk/blog/family-mediation-and-miams-statistics-revealed> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 4 d.].
- 99) Gavrilas, C.-A. (2018). Mandatory “mediation attempt”. *Kluwer Mediation Blog* [tinklaraštis] (modifikuota 2018-12-13). Prieiga per internetą:
<http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2018/09/14/mandatory-mediation-attempt/> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 2 d.].
- 100) Hunter, P. (2017). 6 out of 10 separations ignore the law and go straight to court – why it is important to mediate. *infolaw Partner Showcase* [tinklaraštis] (modifikuota 2017-08-08). Prieiga per internetą:
<https://www.infolaw.co.uk/partners/6-out-of-10-separations-ignore-the-law-and-go-straight-to-court-why-it-is-important-to-mediate/> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 4 d.].
- 101) Young, M. (2011). How To Draft A Mediation Brief. *Mike Young Mediation* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://mikeyoungmediation.com/how-to-draft-a-mediation-brief/> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 30 d.].

- 102) King, W. (2017). Mediation: Success Or Failure? - Litigation, Mediation & Arbitration – UK. *Mondaq* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.mondaq.com/uk/arbitration-dispute-resolution/641140/mediation-success-or-failure> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 31 d.].
- 103) Koumpli, V. (2020). Greece: Institutionalizing Mediation Through Mandatory Initial Mediation Session (Law 4640/2019). *Kluwer Mediation Blog* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2020/01/20/greece-institutionalizing-mediation-through-mandatory-initial-mediation-session-law-4640-2019/> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 30 d.].
- 104) Letsiou, K. (2019). The Odyssey of Mediation in Greece. *International Mediation Institute* [tinklaraštis] (modifikuota 2019-12-05). Prieiga per internetą: <https://www.imimmediation.org/2019/12/05/the-odyssey-of-mediation-in-greece/> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 2 d.].
- 105) Meidanis, H. (2018). Greece: Mediation Going Compulsory. The Sequel. *Kluwer Mediation Blog* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2018/10/12/greece-mediation-going-compulsory-sequel/> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 23 d.].
- 106) Meidanis Seremetakis & Associates Law Office (2019). Mediation in Greece. *Greek Law Digest* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <http://www.greeklawdigest.gr/topics/alternative-dispute-resolution-mediation/item/306-mediation-in-greece> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].
- 107) Mirzayev, R. (2019). After Italy And Turkey, Azerbaijan Also Follows The Opt-Out Mediation Model. *Kluwer Mediation Blog* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <http://mediationblog.kluwerarbitration.com/2019/05/01/after-italy-and-turkey-azerbaijan-also-follows-the-opt-out-mediation-model/> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 2 d.].
- 108) Moscatelli, A. (2018). La Mediazione forzata Tribunale di Firenze, con la ordinanza del 17 marzo 2014. *Professione Giustizia* [tinklaraštis] (modifikuota 2018-04-17). Prieiga per internetą: https://www.professionegiustizia.it/documenti/guide/la_mediazione_forzata/3 [Žiūrėta: 2020 m. birželio 1 d.].

- 109) Quinn, M. (2014). Mediation Briefs: Do's and Don'ts. *JAMS ADR* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <https://www.jamsadr.com/files/uploads/documents/articles/quinn-mediation-briefs-law-2014-09-11.pdf>.
- 110) Rifleman, J. (2005). Mandatory Mediation: Implications and Challenges. *Mediate* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <https://www.mediate.com/articles/riflemanJ1.cfm> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 21 d.].
- 111) Sgubini, A., Prieditis, M. ir Marighetto, A. (2004). Arbitration, Mediation and Conciliation: differences and similarities from an International and Italian business perspective. *Mediate* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <https://www.mediate.com/articles/sgubinia2.cfm> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 20 d.].
- 112) Tarrazon, M. (2019). Mediation in Spain. *Lexology* [tinklaraštis] (modifikuota 2019-09-09). Prieiga per internetą: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=76953d05-2960-4cab-925b-bc2de6194ae4> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 24 d.].
- 113) Trisorio Liuzzi, G. (2013). Mediazione e conciliazione [dir. proc. civ.]. *Diritto on line* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [http://www.treccani.it/enciclopedia/mediazione-e-conciliazione-dir-proc-civ_\(Diritto-on-line\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/mediazione-e-conciliazione-dir-proc-civ_(Diritto-on-line)) [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 19 d.].
- 114) Wilkof, N. (2019). Mandatory mediation in Greece: Odysseus reaches Ithaca. *The IPKat* [tinklaraštis] (modifikuota 2019-12-05). Prieiga per internetą: <http://ipkitten.blogspot.com/2019/12/mandatory-mediation-in-greece-odysseus.html> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 23 d.].
- 115) Zappalaglio, A. (2013). Recent Developments Concerning Mandatory Mediation in Italy: Some Comments on a Troubled History. *SSRN Electronic Journal* [interaktyvus]. doi: 10.2139/ssrn.2478268. Prieiga per internetą: <https://www.ssrn.com/abstract=2478268> [Žiūrėta: 2020 m. balandžio 28 d.].

2.4. Mokslinės studijos

- 116) Albert, J. ir Mikelėnas, V. (2007). *Study on the Transparency of Costs of Civil Judicial Proceedings in the European Union: Country Report - Lithuania*. JLS/2006/C4/007-30-CE-0097604/00-36, 125 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://e-justice.europa.eu/content_costs_of_proceedings-37-lt-maximizeMS-lt.do?member=1 [Žiūrėta: 2020 m. liepos 26 d.].
- 117) Blichner, L. C. ir Molander, A. (2005) .*What is juridification? What is juridification? Arena: Center for European Studies* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/2001-2010/2005/wp05_14.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 8 d.].
- 118) Britų taryba (2018). *White Paper for Mediation Legal Reform for consultation of the Ministry of Justice Working Group for Mediation* [nepaskelbtas viešai] Belgradas.
- 119) CEPEJ (2018)a. European judicial systems: Efficiency and quality of justice. CEPEJ studies. *CEPEJ studies 26* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/rapport-avec-couv-18-09-2018-en/16808def9c>.
- 120) CEPEJ (2018)d. *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*. CEPEJ(2018)26 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/cepej-2018-26-en-rapport-calvez-regis-en-length-of-court-proceedings-e/16808ffc7b> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 15 d.].
- 121) CEPEJ (2019).*European Handbook for Mediation Lawmaking*. CEPEJ(2019)9) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 29 d.].
- 122) De Palo, G., Feasley, A. ir Orecchini, F. (2011). *Quantifying the cost of not using mediation – a data analysis: A Note to the European Parliament*. European Parliament: Directorate General for Internal Policies [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<https://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201105/20110518ATT19592/20110518ATT19592EN.pdf>.

- 123) De Palo, G. (2018). *A Ten-Year-Long “EU Mediation Paradox” – When an EU Directive Needs To Be More ...Directive: Briefing requested by the JURI committee, European Parliament* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/608847/IPOL_BRI\(2018\)608847_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/608847/IPOL_BRI(2018)608847_EN.pdf) [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 124) Dubois, E., Schurrer, C. ir Velicogna, M. (2013). *The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://issat.dcaf.ch/download/38802/577451/cepej_study_justice_scoreboard_en.pdf [Žiūrėta: 2020 m. birželio 15 d.].
- 125) ES Vidaus politikos generalinis direktoratas (2014) *Rebooting’ the Mediation Directive: Assessing the Limited Impact of its Implementation and Proposing Measures to Increase the Number of Mediations in the EU: study*. PE 493.042 [interaktyvus]. Brussels. Prieiga per internetą:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET\(2014\)493042_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET(2014)493042_EN.pdf) [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 13 d.].
- 126) Evas, T. ir kt. (2018). *Expedited settlement of commercial disputes in the European Union: European added value assessment accompanying the European Parliament’s legislative initiative report (rapporteur: Tadeusz Zwiefka, EPP)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/627120/EP_RS_STU\(2018\)627120_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/627120/EP_RS_STU(2018)627120_EN.pdf) [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 127) Family Mediation Council (2020)a. *Family Mediation Survey 2019 – Results* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.familymediationcouncil.org.uk/wp-content/uploads/2020/01/Family-Mediation-Survey-Autumn-2019-Results.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. rugpjūčio 14 d.].
- 128) Hamlyn, B., Coleman, E. ir Sefton, M. (2015). *Mediation Information and Assessment Meetings (MIAMs) and mediation in private family law disputes - Quantitative research findings* [interaktyvus]. Ministry of Justice of the United Kingdom, 81. Prieiga per internetą:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/399573/miams-report.pdf [Žiūrėta: 2020 m. birželio 4 d.].

- 129) Howarth, S. H. ir Caruana, C. (2017). *Appendix A: Mandatory mediation in family law – a review of the literature*. 2/2017, 28 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.semanticscholar.org/paper/Appendix-A-%3A-Mandatory-mediation-in-family-law-%E2%80%93-a-Howarth-Caruana/e80aec77ea86c14f1e9d72f5aeac21dcf65ea755> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 15 d.].
- 130) National Alternative Dispute Resolution Advisory Council (2009). *The resolve to resolve – embracing ADR to improve access to justice in the federal jurisdiction: a report to the Attorney-General*. Prieiga per internetą: <https://ajia.org.au/wp-content/uploads/2017/08/NADRAC.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 31 d.].

III. Teismų praktika

3.1. Tarptautinių ir regioninių teismų praktika, ataskaitos, GA išvados

- 1) *Ashingdane prieš Jungtinę Karalystę*, [EŽTT], Nr. 8225/78, [1985 m. gegužės 28 d.]. ECLI:CE:ECHR:1985:0528JUD000822578.
- 2) *H. prieš Prancūziją*, [EŽTT], Nr. 10073/82, [1989 m. spalio 24 d.]. ECLI:CE:ECHR:1989:1024JUD001007382.
- 3) *Fayed prieš Jungtinę Karalystę*, [EŽTT], Nr. 17101/90, [1990 m. rugsėjo 21 d.]. ECLI:CE:ECHR:1994:0921JUD001710190.
- 4) *Katte Klitsche de la Grange prieš Italiją*, [EŽTT], Nr. 12539/86, [1994 m. spalio 27 d.]. ECLI:CE:ECHR:1994:1027JUD001253986.
- 5) *Bottazzi prieš Italiją*, [EŽTT], Nr. 34884/97, [1999 m. liepos 28 d.]. ECLI:CE:ECHR:1999:0728JUD003488497.
- 6) *Scordino prieš Italiją*, [EŽTT], Nr. 36813/97, [2006 m. kovo 29 d.]. ECLI:CE:ECHR:2006:0329JUD003681397.

- 7) *Rosalba Alassini*, [ESTT], Nr. C-317/08, C-318/08, C-319/08, C-320/08, [2010 m. kovo 18 d.]. ECLI:EU:C:2010:146.
- 8) *Momčilović prieš Kroatiją*, [EŽTT], Nr. 11239/2011, [2015 m. kovo 16 d.]. ECLI:CE:ECHR:2015:0326JUD001123911.
- 9) *Menini ir Rampanelli prieš Banco Popolare Società Cooperativa*, [ESTT], Nr. C-75/16, [2017 m. birželio 14 d.]. ECLI:EU:C:2017:457.
- 10) EŽTT (2018) *Annual report* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2018_ENG.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 11) EŽTT (2019)a *Annual report* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2019_ENG.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 12) EŽTT (2019)b *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a fair trial (civil limb)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_ENG.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 13) GA Juliane Kokott išvada *Rosalba Alassini* byloje, [ESTT], Nr. C-317/08, C-318/08, C-319/08, C-320/08, [2009 m. lapkričio 19 d.]. ECLI:EU:C:2010:146.

3.2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- 14) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas.
- 15) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas.
- 16) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas.
- 17) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas.
- 18) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

- 19) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 22 d. nutarimas.
- 20) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 10 d. nutarimas.
- 21) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas.
- 22) Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 15 d. sprendimas.

3.3. Lietuvos Respublikos teismų praktika

- 23) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-61/2008.
- 24) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. kovo 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-108/2010.
- 25) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-246-701/2019.
- 26) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-76-403/2020.
- 27) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-349-1075/2020.
- 28) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-369-248/2020.
- 29) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 11 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS-11-296/2007.
- 30) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. lapkričio 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. AS-17-298/2007.
- 31) Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2019 m. spalio 3 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1042-822/2019.
- 32) Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-932-324/2018.

- 33) Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-239- 372/2020.
- 34) Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-93-755/2020.
- 35) Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. kovo 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-274-569/2020.
- 36) Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-523-864/2020.
- 37) Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-320- 440/2020.
- 38) Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-605– 232/2020.
- 39) Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus 2020 m. liepos 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2S-624- 883/2020.

3.4. Užsienio valstybių teismų praktika

- 40) Anglijos ir Velso apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus 2002 m. vasario 22 d. sprendimas byloje *Dunnett v Railtrack plc* Nr. 303.
- 41) Anglijos ir Velso apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. gegužės 11 d. sprendimas sujungtose bylose *Halsey v Milton Keynes NHS Trust* ir *Steel v Joy & Holiday* Nr. 576.
- 42) Austrijos Aukščiausiojo Teismo 1997 m. liepos 15 d. sprendimas Nr. 1Ob161/97a [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Dokumentnummer=JIT_19970715_OGH0002_0010OB00161_97A0000_000 [Žiūrėta: 2020 m. sausio 5 d.].
- 43) Italijos Konstitucinio teismo 2012 m. spalio 24 d. sprendimas Nr. 272/2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.cortecostituzionale.it/actionPronuncia.do> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].

- 44) Italijos Respublikos Aukščiausiojo Kasacinio teismo 2019 m. kovo 27 d. sprendimas Nr. 8473 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.altalex.com/massimario/cassazione-civile/2019/8473/procedimento-civile-in-genere-erecedimento-di-mediazione-obbligatoria-ex-d-lgs-n> [Žiūrėta: 2020 m. balandžio 17 d.].
- 45) Italijos Respublikos Florencijos teismo III civilinių bylų skyriaus 2015 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *Società, Tizio e Caio v. Banca* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.adrintesa.it/news-mediazione-civile/giurisprudenza/tribunale-di-firenze-sezione-iii-civile-sentenza-15-ottobre-2015> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 1 d.].
- 46) Graikijos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 28 d. administracinės kolegijos plenarinės sesijos nuomonė Nr. 34/2018 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.dsc.gr/portal/index.php/χρήσιμα-αρχεία/346-η-αποφαση-της-διοικητικησ-ολομελειασ-του-αρειου-παγου-για-την-υποχρεωτικη-διαμεσολαβηση/file.html> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].
- 47) Rumunijos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 7 d. sprendimas Nr. 266 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lege5.ro/Gratuit/gm4tsnrrgy/decizia-nr-266-2014-referitoare-la-exceptia-de-neconstitutionalitate-a-prevederilor-art-200-din-codul-de-procedura-civila-precum-si-celor-ale-art-2-alin-1-si-12-si-art-601-din-legea-nr-192-2006-privin> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].
- 48) Rumunijos Konstitucinio Teismo 2018 m. rugsėjo 18 d. sprendimas Nr. 560 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.unbr.ro/wp-content/uploads/2018/11/Decizia_CCR_nr_560_din_18_septembrie_2018_Thrd_151118.pdf [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].
- 49) Turkijos Konstitucinio teismo 2018 m. liepos 11 d. sprendimas Nr. 2018/82 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181211-15.pdf> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 15 d.].

IV. Kiti šaltiniai

4.1. Statistinių duomenų suvestinės, apžvalgos ir ataskaitos

- 1) Europos Komisija (2019) *The 2019 Justice Scoreboard: Quantitative data* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2019_quantitative_data_factsheet_en.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 28 d.].
- 2) Europos Komisija (2020) *The 2020 EU Justice Scoreboard* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/justice_scoreboard_2020_en.pdf [Žiūrėta: 2020 m. liepos 17 d.].
- 3) Florencijos universitetas (2014) *Numeri della mediazione su invito/ordine del giudice a firenze* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
http://www.tribunale.firenze.giustizia.it/FileTribunali/173/Sito/Nausicaa/monitoraggio_progetto_Nausicaa.pdf [Žiūrėta: 2020 m. balandžio 21 d.].
- 4) Italijos Respublikos teisingumo ministerija (2020) *Civil Mediation. Legislative Decree 21/2010: Statistics for the period January 1st - December 31st 2019* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
[https://webstat.giustizia.it/Analisi%20e%20ricerche/Civil%20mediation%20in%20Italy%20-%20Year%202019%20\(ENG\).pdf](https://webstat.giustizia.it/Analisi%20e%20ricerche/Civil%20mediation%20in%20Italy%20-%20Year%202019%20(ENG).pdf) [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 22 d.].
- 5) Lietuvos Respublikos nacionalinė teismų administracija (2014). *Teismų veiklos apžvalga 2013* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2014/12/teismu-ataskaita_2013_po-pristatymo.pdf [Žiūrėta: 2020 m. liepos 27 d.].
- 6) Lietuvos Respublikos nacionalinė teismų administracija (2015). *Teisminės mediacijos procesų 2014 m. apibendrinimas Nr. 3R-812-(6.20)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/03/scan.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. balandžio 28 d.].
- 7) Lietuvos Respublikos nacionalinė teismų administracija (2016). *Teismų veiklos apžvalga 2015* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2016/04/teismu_ataskaita_2015_su-turiniu_sumazinta.pdf [Žiūrėta: 2020 m. liepos 27 d.].

- 8) Lietuvos Respublikos nacionalinė teismų administracija (2017). *Teismų veiklos apžvalga 2016* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2017/04/d2_lietuvos_teismai_ataskaita.pdf [Žiūrėta: 2020 m. liepos 27 d.].
- 9) Lietuvos Respublikos nacionalinė teismų administracija (2020). *Lietuvos teismai: veiklos rezultatai 2019* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/teismai2020.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 10) Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija (2018). *Teisminės mediacijos komisijos 2017 m. veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/2018-03-30-2017-m-tmk-veiklos-ataskaita.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 9 d.].
- 11) Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija (2019). *Teisminės mediacijos komisijos 2018 m. veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/04/teismines-mediacijos-komisijos-2018-m-veiklos-ataskaita.pdf> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 9 d.].
- 12) Lietuvos Respublikos teisminės mediacijos komisija (2020). *Teisminės mediacijos komisijos 2019 m. veiklos ataskaita* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/03/mediacijos-komisijos-veiklos-ataskaita-2020_jb-jv-2-2-3.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 13) Lietuvos teismai (2020). Teisminės mediacijos taikymo apibendrinimai. *Teismai.lt* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/teismine-mediacija/teismines-mediacijos-taikymo-apibendrinimai/1679> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 27 d.].
- 14) LVAT Teismų praktikos departamentas (2010). *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant išankstinio ginčų nagrinėjimo*

ne per teismą tvarką reglamentuojančias teisės normas, apibendrinimas [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
https://www.lvat.lt/data/public/uploads/2018/01/19_apibendrinimas.pdf
[Žiūrėta: 2020 m. gruodžio 27 d.].

- 15) Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas (2018). *Judicial Statistics 2017* [interaktyvus]. 12. Ankara. Prieiga per internetą:
http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/2082019114010Adalet_ist_2017.pdf [Žiūrėta: 2020 m. birželio 19 d.].
- 16) Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas (2019). *Judicial Statistics 2018* [interaktyvus]. 13. Ankara. Prieiga per internetą:
http://www.adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1792019103654adalet_ist_2018.pdf [Žiūrėta: 2020 m. birželio 19 d.].
- 17) Turkijos Respublikos teisingumo ministerijos Teisinių įrašų ir statistikos generalinis direktoratas (2020). *Mediacijos kaip ikiteisminio ginčų sprendimo būdo komerciniuose ginčiuose statistiniai duomenys (Ticari Uyuşmazlıklarda dava şartı arabuluculuk istatistikleri)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/ticaridava_sarti.pdf [Žiūrėta: 2020 m. liepos 10 d.].
- 18) VGTPPT (2020). Duomenys apie privalomąją mediaciją. *Facebook* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
<https://www.facebook.com/112393307102826/photos/a.115092040166286/143717643970392> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 15 d.].

4.2. Travaux préparatoires

- 19) Europos Komisija (2002). *Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law* [interaktyvus]. COM(2002)196. Prieiga per internetą:
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0196&from=EN> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 13 d.].

- 20) Italijos Respublikos teisingumo ministerija (2010). *Įstatyminio dekreto schema – Įstatymo Nr. 69/2009 60 straipsnio įgyvendinimas, civilinių bei komercinių ginčų mediacija – ataskaita (Schema di D.Lgs. - Attuazione dell'art. 60 della L. 69/2009, in materia di mediazione civile e commerciale – Relazione)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_1_2_1.wp?previousPage=mg_1_2_1&contentId=SAN92862 [Žiūrėta: 2020 m. liepos 23 d.].
- 21) Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja (2018). Report of the United Nations Commission on International Trade Law. *Official Records of the United Nations General Assembly, A/73/17*.
- 22) Lietuvos Respublikos Seimas (2019). Mediacijos įstatymo Nr. X-1702 20 straipsnio 1 punkto pakeitimo įstatymo projektas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/401375d011c811ea1dda5669c1a32a1?jfwid=9ehasp5ls> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 2 d.].
- 23) Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2008 m. sausio 11 d. aiškinamasis raštas Nr. XP-2809 „Dėl Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.312611?jfwid=9ehasp5ks> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 14 d.].
- 24) UNCITRAL (2018). *Settlement of commercial disputes. International commercial mediation: draft convention on international settlement agreements resulting from mediation: Note by the Secretariat* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://undocs.org/en/A/CN.9/942> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 12 d.].

4.3. Interneto portalai

- 25) Association luxembourgeoise de la Médiation et des Médiateurs agréés sine. *La réunion d'information en matière de médiation familiale judiciaire* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.alma->

mediation.lu/fileadmin/contenu/telechargement/reunion_info_pour_mediateurs_300115.pdf [Žiūrėta: 2020 m. birželio 3 d.].

- 26) Beale, N. (2016). Staggering price of legal fees comes with a human cost. *The Guardian* [interaktyvus] (modifikuota 2016-02-06). Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/money/2016/feb/06/court-fees-increase-price-justice-human-cost> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 17 d.].
- 27) Bowcott, O. (2011). Compulsory mediation angers lawyers working in Italy's unwieldy legal system. *The Guardian* [interaktyvus] (modifikuota 2011-05-23). Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/law/butterworth-and-bowcott-on-law/2011/may/23/italian-lawyers-strike-mandatory-mediation> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 1 d.].
- 28) Bowcott, O. (2019). UN urged to act over „purge“ of Turkey's lawyers by Erdoğan. *The Guardian* [interaktyvus] (modifikuota 2019-07-18). Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/world/2019/jul/18/un-urged-to-act-over-purge-of-turkeys-lawyers-by-erdogan> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 20 d.].
- 29) CEPEJ (2020). *Mediation* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/mediation> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 7 d.].
- 30) Diop, N.-N. (2015). De la palabre africaine à la démocratie! *Contrepoints* [tinklaraštis] (modifikuota 2015-05-22). Prieiga per internetą: <https://www.contrepoints.org/2015/05/22/208414-de-la-palabre-africaine-a-la-democratie> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 7 d.].
- 31) Family Mediation Council (2020)b. *What is a MIAM?* [Interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.familymediationcouncil.org.uk/family-mediation/assessment-meeting-miam/> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 3 d.].
- 32) Hurriyet (2018). *İş davası sayısında büyük düşüş*. İş davası sayısında büyük düşüş. *Hurriyet* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/is-davasi-sayisinda-buyuk-dusus-40975085> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 18 d.].

- 33) iEidiseis (2019). *Διαμεσολάβηση: Το κόστος και οι υποχρεωτικές διαφορές, τι αλλάζει και πότε* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ieidiseis.gr/ellada/item/27916-diamesolavisi-to-kostos-kai-oi-yproxreotikes-diafores-ti-allazei-kai-pote> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 23 d.].
- 34) Italijos Respublikos teisingumo ministerija (2020)b. *Mediazione Civile* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://webstat.giustizia.it/SitePages/StatisticheGiudiziarie/civile/Mediazione%20Civile.aspx> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 29 d.].
- 35) *Judicial systems in Member States – Italy* (2002) *European e-Justice Portal* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://e-justice.europa.eu/content_judicial_systems_in_member_states-16-it-en.do?init=true&member=1 [Žiūrėta: 2020 m. birželio 19 d.].
- 36) Leinartė, D. (2019). Smurtas artimoje aplinkoje: vietoje Stambulo konvencijos Lietuvos šeimos gaus mediaciją. *lrt.lt* [interaktyvus] (modifikuota 2019-11-03). Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1110227/dalia-leinarte-smurtas-artimoje-aplinkoje-vietoje-stambulo-konvencijos-lietuvos-seimos-gaus-mediacija> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 26 d.].
- 37) Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2020). *Konvencijos: Europos Taryba* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/tarptautines-sutartys/konvencijos/europos-tarybos-konvencijos> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 2 d.].
- 38) Lietuvos mediatorių rūmai (2019). *Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. balandžio 13 d. nutarimo Nr. 364 dėl už antrinės teisinės pagalbos teikimą, koordinavimą ir mediaciją mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo pakeitimo projekto* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/1428865_imp_a70cf001c53b7dcff6b87fd73d45ecd6.pdf [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 4 d.].
- 39) Lietuvos teismai (2015). *Teisminė mediacija – paprastesnis ginčų sprendimo būdas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=CeOx19WamZ4> [Žiūrėta: 2020 m. liepos 28 d.].

- 40) Oxford Learner's Dictionaries (2020). *Institutionalize – verb* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/institutionalize> [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 11 d.].
- 41) Reuters (2020). *Special Report: How Turkey's Courts Turned on Erdogan's Foes*. Special Report: How Turkey's Courts Turned on Erdogan's Foes. *US News & World Report* [interaktyvus] (modifikuota 2020-05-04). Prieiga per internetą: <https://www.usnews.com/news/world/articles/2020-05-04/special-report-how-turkeys-courts-turned-on-erdogans-foes> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 20 d.].
- 42) Şahan, A. A. E. (2019). *Yeni İş Mahkemeleri Kanunu – Arabuluculuk Sistemi*. Yeni İş Mahkemeleri Kanunu – Arabuluculuk Sistemi. *Paraşüt* [tinklaraštis]. Prieiga per internetą: <https://www.parasut.com/blog/yeni-is-mahkemeleri-kanununun-ozellikleri> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 19 d.].
- 43) Tarptautinių žodžių žodynas (2020). *Juridizacija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tzz.lt/j/juridizacija/> [Žiūrėta: 2020 m. rugsėjo 7 d.].
- 44) TRT Haber (2019). *Arabuluculuk mahkemelerin iş yükünü azalttı*. Arabuluculuk mahkemelerin iş yükünü azalttı. *TRT Haber* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/arabuluculuk-mahkemelerin-is-yukunu-azaltti-399732.html> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 18 d.].
- 45) Turkijos Respublikos teisės reikalų generalinio direktorato Mediacijos departamentas, *Mediacijos pavyzdinės formos (Arabuluculuk Şablonlari)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.adb.adalet.gov.tr/sablonlar/index.html> [Žiūrėta: 2020 m. birželio 8 d.].
- 46) UNCITRAL (2017). *Status: UNCITRAL Model Law on International Commercial Conciliation (2002)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_conciliation/status [Žiūrėta: 2020 m. gegužės 15 d.].
- 47) Vaigė, L. (2018). Privalomoji mediacija šeimos ginčiuose – inovacija ar žingsnis atgal? *Mano teisės* [interaktyvus] (modifikuota 2018-03-27). Prieiga per internetą: <https://manoteises.lt/straipsnis/privalomoji->

mediacija-seimos-gincuose-inovacija-ar-zingsnis-atgal/ [Žiūrėta:
2020 m. gegužės 26 d.].

- 48) Vilniaus apygardos administracinis teismas (2017). Ginčų nagrinėjimas ne teismo tvarka. *Vilniaus apygardos administracinis teismas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://vaat.teismas.lt/asmenu-aptarnavimas/ka-reiketu-zinoti-kreipiantis-i-teisma/gincu-nagrinejimas-ne-teismo-tvarka/114> [Žiūrėta: 2020 m. gruodžio 27 d.].
- 49) VGTPT (2020)b *DUK* [interaktyvus] (modifikuota 2020 m. gegužės 5 d.). Prieiga per internetą: <https://vgtp.lt/lt/duk/mediatoriu-duk> [Žiūrėta: 2020 m. gruodžio 30 d.].
- 50) VGTPT (2020)c *Mediacijos pabaiga* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=rZ5Nb8gJCgU> [Žiūrėta: 2020 m. gruodžio 27 d.].

AUTORĖS PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1) Autorės mokslinės publikacijos disertacijos tema:

1. Žukauskaitė, M. (2018) ODR and the Rule of the Internet. *6-oji tarptautinė doktorantūros studentų ir jaunųjų mokslininkų konferencija 'Digitalization in Law'. Konferencijos straipsniai* [interaktyvus], 262–271. Prieiga per internetą: <http://lawphd.net/wp-content/uploads/2018/09/International-Conference-of-PhD-studentand-young-researchers-2018.pdf>.
2. Žukauskaitė, M. (2019). Enforcement of Mediated Settlement Agreements. *Teisė*, 111, 205–217, DOI: <https://doi.org/10.15388/Teise.2019.111.12>.
3. Žukauskaitė, M. ir kt. (2019). *European Handbook for Mediation Lawmaking*. CEPEJ(2019)9 [interaktyvus] (patvirtintas CEPEJ 32-oje plenarinėje sesijoje). Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> [Žiūrėta: 2019 m. gruodžio 29 d.].
4. Žukauskaitė, M. Piercing the Secrecy of Mediation. Iš Flaga-Gieruszyńska, K. (sud.) (2021 numatomas). *Ochrona informacji poufnych w postępowaniu cywilnym i karnym (liet. Konfidencialios informacijos apsauga civiliniame ir baudžiamajame procese)* (Monografijos skyrius priimtas spausdinti). Warsaw: C. H. Beck.

2) Kitos autorės mokslinės publikacijos:

1. Žukauskaitė, M. (2018). Nemokumo reglamento naujovės. *Teisė*, 106, 177–189.

AUTORĖS PRANEŠIMAI, PRISTATYTI TARPTAUTINĖSE
KONFERENCIJOSE

1) Autorės pranešimai disertacijos tema:

1. Žukauskaitė, M. (2016). International Growth of Mediation. *World Mediation Congress*, Des Moines, IA, JAV.
2. Žukauskaitė, M. (2018). ODR and the Rule of the Internet. *6-oji tarptautinė doktorantūros studentų ir jaunųjų mokslininkų konferencija 'Digitalization in Law'*, Vilnius, Lithuania. Konferencijos metu pristatyti rezultatai išspausdinti konferencijos leidinyje, p. 262–271. Prieiga per internetą: <http://lawphd.net/wp-content/uploads/2018/09/International-Conference-of-PhD-studentand-and-young-researchers-2018.pdf>.
3. Žukauskaitė, M. (2018). Compulsory Mediation: An Obstacle or an Absolute Necessity in the Pathway of Access to Justice? *Doktorantų dirbtuvės 'Current Topics in Procedural Law'*, Frankfurt am Main, Vokietija.

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p.: info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Tiražas 25 egz.